

ВІЙНА НАРАТИВІВ: ОБРАЗ УКРАЇНИ В МЕДІА

КИЇВ - 2022

ISBN 978-617-7574-82-7

Аналітичний звіт. Війна наративів: образ України в медіа / автор(к)и: О. Давліканова, А. Костенко та інші – Київ: ТОВ «Вістка», 2022. – 154 с.

У звіті надано аналіз наративів про Україну, що поширювалися в європейських, українських та російських засобах масової інформації, а також інших медіа з 1991 по 2022 рік; досліджено природу російських наративів про Україну та цілі їх розповсюдження; проаналізовано західну та вітчизняну медіаоптику розуміння України, що формувалася під впливом російської пропаганди.

Публікація покликана сприяти формуванню у політиків, журналістів та експертної спільноти глибшого розуміння наративів, які останні десятиліття формували образ України у західних, російських та українських ЗМІ

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ	5
ПЕРЕДМОВА	6
ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	7
Розділ 1. НАРАТИВИ: ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ VS УПРАВЛІННЯ МАСАМИ	9
ПРИРОДА НАРАТИВУ	9
НАРАТИВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ТА ДОРОГОВКАЗ ДО САМОВИЗНАЧЕННЯ	12
РОЗДІЛ 2. ЗАХІДНА МЕДІОПТИКА ТА РОЗУМІННЯ УКРАЇНИ	18
ВБИВЧИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ТА ЯДЕРНА ЗБРОЯ	18
НЕРОЗРИВНІ УЗИ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ	22
УКРАЇНА МІЖ ЗАХОДОМ ТА СХОДОМ, ПРОБУДЖЕННЯ НАЦІЇ ТА ПРОЄВРОПЕЙСЬКЕ САМОУСВІДОМЛЕННЯ	25
НЕСПРОМОЖНА ДЕМОКРАТІЯ ТА ПРОВАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ	29
УКРАЇНА ПІД ЗАХИСТОМ «СТАРШОГО БРАТА», ПОЗАБЛОКОВА ДЕРЖАВА ЧИ НАСТУПНА ЦІЛЬ РФ?	32
УКРАЇНА: МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ ТА МИТНИМ СОЮЗОМ	40
РОЗКОЛ УКРАЇНИ ТА «ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА»	42
УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВИЙ РАДИКАЛІЗМ	47
ОКУПАЦІЯ, АНЕКСІЯ ТА ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ	52
УКРАЇНА НА ЗАХИСТІ ВСЬОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СВІТУ	62
ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ	72
РОЗДІЛ 3. РОСІЙСЬКІ МЕДІА ПРО УКРАЇНУ: ВІЙНА ЗА СВІДОМІСТЬ	74
УКРАЇНА ТА РОСІЯ ПОВ'ЯЗАНІ СПІЛЬНОЮ ІСТОРІЄЮ, АЛЕ БУДУВАТИМУТЬ РІВНОПРАВНІ ВІДНОСИНИ	79
СЛАБКА ТА ЕКОНОМІЧНО-НЕСПРОМОЖНА ДЕРЖАВА	81
РОЗДІЛЕНІ КРОВНІ НАРОДИ	84
«РУССКИЙ МИР» ТА ЗАГРОЗА ЗАХОДУ	87

ГЕЇ, РАДИКАЛИ, НАЦІОНАЛІСТИ / НАЦІСТИ, ФАШИСТИ ЗАХОПИЛИ ВЛАДУ В УКРАЇНІ.....	91
УКРАЇНА ЯК НЕІСНУЮЧА ДЕРЖАВА.....	99
ДЕНАЦИФІКАЦІЯ ТА ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ УКРАЇНИ.....	103
«ВІД'ЄМНИЙ НАСТУП», «ЖЕСТИ ДОБРОЇ ВОЛІ» ТА ІНШІ ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ.....	105
ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ.....	107
РОЗДІЛ 4. ОПТИКА ВІТЧИЗНЯНИХ МЕДІА: ВІД ТИРАЖУВАННЯ РОСІЙСЬКИХ НАРАТИВІВ ДО ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ.....	109
ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ МИРНИМ ШЛЯХОМ.....	110
НЕДОТОРКАНИСТЬ КОРДОНІВ УКРАЇНИ.....	113
УКРАЇНА – НЕЙТРАЛЬНА, ПОЗАБЛОКОВА І БЕЗ'ЯДЕРНА ДЕРЖАВА.....	115
УКРАЇНА МІЖ РОСІЄЮ ТА КРАЇНАМИ ЄС І НАТО.....	117
ШТУЧНИЙ РОЗКОЛ УКРАЇНИ.....	120
ЕКОНОМІЧНО ВИГІДНА ТА ЖИТТЄВО НЕОБХІДНА ДРУЖБА.....	125
БАГАТОВЕКТОРНА ПОЛІТИКА ТА ПОЗАБЛОКОВИЙ СТАТУС.....	127
АСОЦІАЦІЯ З ЄС – ЕКОНОМІЧНИЙ КРАХ УКРАЇНИ.....	128
РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ТА БОРОТЬБА ЗА СВОБОДУ.....	130
УКРАЇНА ПРОТИ РАШИЗМУ.....	135
НА ЗАХИСТІ ВСЬОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СВІТУ.....	139
НЕЗЛАМНИЙ НАРОД НЕЗЛАМНОЇ КРАЇНИ.....	142
ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ.....	150
ПІСЛЯМОВА.....	151

РЕЗЮМЕ

У війні Росії проти України та колективного Заходу медіа є реальною та дієвою силою, більше того — зброєю. Для досягнення своїх політичних і військових цілей РФ активно використовує асиметричні інформаційні кампанії задля навмисного викривлення фактів та поширення фальсифікованої інформації з метою маніпуляцій та впливу на масову свідомість і формування політичних процесів. Що стосується України, то в умовах відкритої агресії проти неї, а до того — гібридних спеціальних операцій, мова йде не тільки і не стільки про пропаганду, скільки про війну смислів.

Задля поширення російських наративів про Україну, які формують про неї хибне уявлення та транслиуються на зовнішню та внутрішню аудиторії, РФ використовує цілий комплекс інформаційних каналів комунікацій, основне завдання яких — заміна об'єктивних уявлень цільової аудиторії про реальний, фактичний стан справ тими ідеями, що є вигідними країні-агресорці в її протистоянні демократичним принципам та прагненню України до європейського майбуття. Залежно від завдань та успіхів або провалів операцій із впливу на внутрішню політику України і формування її іміджу серед західної аудиторії, російські наративи змінювались від презентації українців та росіян як братніх народів або єдиного народу до закликів до повного винищення «українських націоналістів та нацистів», заперечення самого існування українського етносу, виправдовування геноциду українців, повернення «історичних територій Росії» та просування ідеї, що Україна є державою, яка не відбулася.

Так наративи російської пропаганди переплітаються, інколи підсилюючи, а іноді заперечуючи один одного. Але яким би не був російський наратив, його основна мета — підірвати демократичний розвиток України, її інтеграцію у західний світ, послабити прагнення українців визначати своє майбутнє поза російським впливом, у європейській сім'ї, а також послабити міжнародну підтримку України.

Кремлівська дезінформаційна кампанія призвела до виникнення низки стереотипів, що вплинули на прийняття рішень партнерами України на початку повномасштабного вторгнення, і це призвело до численних людських жертв, руйнації економіки та інфраструктури, реальної загрози територіальній цілісності та суверенітету України. На щастя, Україна вистояла та довела світові свою суб'єктність та належність до європейської родини, а також отримала безпрецедентну допомогу партнерів для захисту цінностей усього вільного західного світу.

ПЕРЕДМОВА

Світ є своєрідною збіркою історій про народи та держави. Такі історії здатні згуртовувати нації чи сприяти розв'язанню війни, звеличувати минуле чи залякувати майбутнім, розчарувати у політиках чи дарувати надію. Часто наративи є засобами для конструювання смислів, інтерпретації реальності, пояснення чи виправдання внутрішньої і зовнішньої політики, за допомогою яких озвучуються і реалізуються національні інтереси. Методичне і послідовне просування наративів формує стійке уявлення про державу, її усталений образ. Або ж навпаки — вони використовуються як маніпуляції для створення альтернативної, уявної реальності, і стають інструментом дезінформації та пропаганди. На зустрічі із міжнародною делегацією раввінів Володимир Путін заявив: «Гіббельс казав, що чим неймовірнішою є брехня, тим швидше у неї повірять. І він досягав свого, він був талановитою людиною»¹. Гібелівська пропаганда була важливим інструментом, який використовував уряд Гітлера для впливу на маси. Вона спровокувала найстрашніші злочини проти людяності. На жаль, історія повторюється, і Росія, країна, що зухвало привласнює собі перемогу над фашизмом у Другій світовій війні, сама тепер вдається до найбільш антигуманних прийомів минулого, у тому числі закликаючи до геноциду українського народу через засоби масової інформації.

Сучасні політичні наративи переважно використовуються у протиборчому, конфліктуючому дискурсі і є частиною гібридних воєн. Політичний наратив формує картину світу не тільки для пересічних громадян, але й для міжнародної спільноти та політичних еліт, адже подається як фактичний матеріал, що віддзеркалює дійсність. Сприйняття та інтерпретація політичних подій формуються наративами, які поширюють ключові політичні актори, змінюючи смислове навантаження у залежності від кон'юнктури. Якщо наративи використовуються як інструменти пропаганди, то у результаті вигадка чи маніпуляція стає фактом, а міф сприймається як реальність.

Так наративи про Україну, що створювалися російською пропагандою, вплинули на сприйняття України населенням Російської Федерації та на спільноту західних партнерів і їхні рішення у перші тижні повномасштабного вторгнення. Тому країні так важливо сформувані образ, який би відповідав реаліям та її стратегічним цілям.

У цьому дослідженні ми фокусуємося на ключових політичних наративах відносно України, які поширювались у західних, російських та українських ЗМІ після здобуття Україною незалежності. Починаючи з 1991 і до 2022 року, російські наративи зображують Україну як державу, що не відбулася, виправдовують свої претензії на українські території та навіть демонізують демократичні та євроінтеграційні процеси.

Ми намагаємося відстежити трансформацію образу України та вплив російської пропаганди на цей процес, зокрема на зміну наступних наративів: від «триєдиного братського народу росіян-українців-білорусів» та «мудрої опіки старшого брата» в уособленні Росії до «державного перевороту в Україні», «протистояння Заходу та Росії на території України», «українського нацизму» та заперечення самого існування українців як нації.

Тож публікація покликана допомогти всім зацікавленим сторонам визволити себе з полону російської пропаганди та відділити міфи від реальності задля більш поінформованого формування політики щодо України, а також сприяти самим українцям та українкам на шляху самоусвідомлення та самовизначення.

¹ Встреча с представителями международных общественных и религиозных организаций [Електронний ресурс] / События. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/46180>

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- ВВП** — валовий внутрішній продукт
- ВМС** — військово-морські сили
- ВО** — всеукраїнське об'єднання
- ВПК** — військово-промисловий комплекс
- ВРУ** — Верховна Рада України
- ДНР** — Донецька Народна Республіка
- ЄС** — Європейський Союз
- ЗАО** — закрите акціонерне товариство
- ЗМІ** — засоби масової інформації
- ЗСУ** — Збройні сили України
- ІДІЛ** — Ісламська держава Іраку та Левану
- ЛГБТ** — лесбійки, геї, бісексуали і трансгендери
- ДНР** — Донецька Народна Республіка
- ЛНР** — Луганська Народна Республіка
- МВФ** — Міжнародний валютний фонд
- МЗС** — Міністерство закордонних справ
- НАТО** — Північноатлантичний Альянс (North Atlantic Treaty Organization)
- ОБСЄ** — Організація з безпеки та співробітництва у Європі
- ООН** — Організація Об'єднаних Націй
- ПВК** — приватна військова компанія
- ПДЧ** — План дій щодо членства (в НАТО)
- РНБОУ** — Рада національної безпеки і оборони України
- РФ** — Російська Федерація
- СВО** — спеціальна воєнна операція
- СДПУ(о)** — Соціал-демократична партія України (об'єднана)
- СНД** — Співдружність незалежних держав
- СНО** — стратегічні наступальні озброєння
- СРСР** — Союз Радянських Соціалістичних Республік
- США** — Сполучені Штати Америки

УНА-УНСО — Українська національна асамблея — Українська народна самооборона

УПЦ — Українська православна церква

УПЦ МП — Українська православна церква Московського патріархату

УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦВК — Центральна виборча комісія

ЧФ — Чорноморський флот

CNN — Cable News Network (американська новинна компанія)

DW — Deutsche Welle (німецьке медіа)

G7 — The International Group of 7 (міждержавний політичний форум)

NYT — The New York Times

USAID — The United States Agency for International Development

Розділ 1. НАРАТИВИ: ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ VS УПРАВЛІННЯ МАСАМИ

ПРИРОДА НАРАТИВУ

Наративи покликані допомогти людській психіці зрозуміти складну реальність, усвідомити смисли і збагнути світ, що швидко змінюється. В основі наративу лежить міф, тобто наратив – це оповідь про певну подію чи явище (як-то пояснення політичних чи соціальних реалій, або трактування історичних подій), в якій переважає саме інтерпретація їхньої природи та значення, а не факт.

Термін «наратив» було запроваджено філософами-посмодерністами. Він походить від латинського слова *narratio* – розповідь, оповідання. У традиційному розумінні наратив визначається як текст, що описує якусь послідовність подій; те саме, що історія, розповідь, оповідання.

Жан-Франсуа Ліотар зазначає, що наративний тип дискурсу характеризується постійним повторенням, тоді як фактологічний (науковий) дискурс підтверджується фактами, точними даними. Наративне знання не вимагає легітимації, не потребує аргументів, а його фундаментом є звичаї, авторитети, забобони, упередження, стереотипи, або ідеологія². Вольф Шмід стверджує, що наратив має властивість подавати і трансформувати дійсність через призму оповідача³. Психологи Брокмейер і Харре зазначають, що наратив не є описом реальності, а є інструкцією до її розуміння⁴.

Якщо узагальнити різні підходи до аналізу наративу, можемо виокремити характерні його риси:

1. Спирається на міф.

Для наративу факти не мають значення, але має значення історія, ідея, яка передається. Він складається із символічних сюжетів, за допомогою яких впроваджуються у суспільну свідомість соціальні міфи, сакральні символи та місії. Тому часто наративи будуються на простих, архітепічних, інколи казкових чи міфічних фундаментах. Міфи, казки та легенди добре запам'ятовуються і живуть століттями.

2. Легкість і зрозумілість подачі.

В такій історії чітко ясно, хто є свій і хто є чужий, хто переможець і хто переможений. Наратив пропонує готові моделі ідентичності, комунікації, міркувань, суджень, вибору ціннісних орієнтирів. Таким чином, наративи дають готові смисли, які вже сформовані у нашій свідомості, проте, вони по-новому активуються та перезапускаються⁵. У зв'язку з цим, наратив є лише фрагментом моделі світу. Він структурує дійсність та утворює у ній порядок, систематизує,

2 Lyotard J. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge [Електронний ресурс] / Jean-Francois Lyotard., 1984. – 144 с. – (1st edition). – Режим доступу до ресурсу: https://monoskop.org/images/e/e0/Lyotard_Jean-Francois_The_Postmodern_Condition_A_Report_on_Knowledge.pdf

3 Шмід В. Нарратология / В. Шмід. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

4 Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы // Вопросы философии. – 2000. – №3 – с. 29-42.

5 Maan A. The intelligence we need to succeed at influence [Електронний ресурс] / Ajit Maan // Homeland Security. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/intelligence/the-intelligence-we-need-to-succeed-at-influence/>

примітивізує її. Таким чином, дійсність стає легшою для сприйняття та оцінки і більш зрозумілою, що дає можливість спростити складні і заплутані ситуації.

3. Закріплюється через повторення.

Доведено, що якщо людям багато разів повторювати хибне твердження, то навіть якщо вони знають, що воно хибне, з кожним наступним разом у них виникатимуть сумніви щодо своєї правоти. Тому легітимація оповіді відбувається шляхом багаторазового її переказування, повторення та тиражування.

4. Суб'єктивізм наративу.

Наратив відображає точку зору оповідача, який може інтерпретувати реальність так, як йому заманеться. Саме оповідач створює бажану модель світу, підказує слухачам, що думати про подію чи явище. Тим самим і нав'язується думка про те, що немає загальної істини. При цьому основний акцент робиться на емоції та апеляцію до підсвідомого.

5. Використовуються маніпуляції.

Оскільки наратив не спирається на факти, то у його основі можуть лежати підміна понять, напівправа та дезінформація. Наратив може спиратися на правдиві факти, проте набір фактів матиме селективний характер і слугуватиме для підсилення маніпулятивної тези. Такі маніпуляції частково легітимізують оповідання і створюють ілюзію правди.

Наратив завжди поширюється з метою впливу на суспільну думку.

В політичній площині наративи можуть використовуватися для таких цілей як: згуртування однієї частини суспільства та дестабілізації й дезорієнтації іншої, формування культу лідера та дискредитації опонента, виправдовування політичних рішень та засудження дій противника, підвищення легітимності одного режиму та підриг довіри до іншого. Тобто наративи часто є інструментами досягнення певної політичної мети.

Рисунок 1.
Наратив як засіб впливу на суспільну свідомість

Можна виділити три рівні наративів: геополітичний (системний), національний (наратив ідентичності) та наратив з питань політики.⁶

- 1) Геополітичний (системний) наратив пояснює світовий порядок. Це історії про те, як функціонує світ, які закони ним керують, які великі концепції «добра» та «зла» є у ньому. Умовно, це наративи планетарного масштабу, або гранд-наративи, такі як наративи релігій, ідеологій, як-то боротьба комунізму і капіталізму.
- 2) Національний наратив (наратив ідентичності) є оповіданням про держави – їх історію, прагнення, бажання, дії; про те, як вони бачать себе і як їх бачать інші. Умовно, такі наративи є відповіддю на питання «Хто ми?» і «Чого ми хочемо?». Це візійна концепція нації – її орієнтир у майбутнє.
- 3) Наративи з питань політики є тактичним інструментом пояснення поточної державної політики: чому приймаються певні рішення, як вони сприятимуть розвитку, хто є учасником цих рішень, якою є проблема, як мають сприйматись ті чи інші події тощо.

У дослідженні ми фокусуємося на геополітичних та національних наративах, які впливають на формування образу України.

У чому полягає сила наративу і яким чином відбувається вплив на суспільну свідомість? Численні дослідження доводять, що наратив здатний вплинути на:

- світогляд, адже емоційні розповіді легше запам'ятовуються і потім впливають на наші ідеї і ставлення до певних подій та явищ;
- ментальний стан та поведінку. Вчені виявили, що за сприйняття розповіді відповідають хімічні реакції у мозку людини, що призводять до зміни настрою: вони або заспокоюють людину, або навпаки підвищують рівень її ненависті та агресії.⁷ Емоційний стан в свою чергу визначає поведінку, спонукає до дій або бездіяльності.

Фактично, наративи використовуються для управління масами. Сила наративу полягає і в тому, що пройшовши свій генезис і ввібравши у себе сенси, значення і поняття, він наче перепаковує все це у коротку, зрозумілу форму, яка змушує сформувати ставлення до події чи явища і навіть спонукає до дії.

Сучасні наративи охоплюють широкі маси населення, адже транслюються в інформаційному просторі. Вони вживлюються у масову свідомість завдяки багаторазовому повторенню, особливо за умови низького рівня розвитку критичного мислення або обмеженого доступу до альтернативних джерел інформації. Відповідно до теорій комунікації, повторюваний вплив медіа-контенту призводить до сприйняття тверджень як таких, що начебто повністю відповідають реальності. Теорія культивування стверджує, що вплив медіа базується на повторенні, підтвердженні та підживленні, і врешті-решт культивуванні цінностей та переконань.

Наративи мають здатність самі себе відтворювати у суспільстві. Підстава для відтворення наративу виникає через те, що людина схильна вірити знайомим речам, тому, що вона вже бачила, чула, відчувала, чи про що вже думала. Будь-що новітнє і невідоме може збивати її з пантелику, проявляти як дискомфорт, викликати почуття тривоги.

6 Miskimmon A. Strategic Narratives Communication Power and the New World Order / A. Miskimmon, B. O'Loughlin, L. Roselle. – New York: Routledge, 2013. – 240 с.

7 Schimel J. Writing Science [Електронний ресурс] / Joshua Schimel. - Oxford: Oxford University Press, 2012. -221 p. – Режим доступу до ресурсу: https://www.kaznu.kz/content/files/news/folder23099/SchimelJ_WritingScience_2011.pdf

Тому новий меседж, що транслюється, може не сприйнятися людиною. І навпаки, якщо у відповідь на розказану історію людина скаже: «Я й сам про щось таке думав» чи «Я це завжди знала», то така комунікація має більше шансів досягти своєї мети.⁸

Коли йдеться про інтерпретацію образу нації як важливу частину формування самосвідомості народу, державної політики чи ідеології, часто використовуються історичні наративи, що інтерпретують минуле. Однак, з метою виправдання політики існуючих режимів, наприклад, у Росії, історичний наратив постає не як підсумок вивчення реального історичного процесу, а як штучний конструкт. Відповідна доктрина створюється з ретельно підібраних фактів, міфів та ідеологій, а іноді і відвертих вигадок, об'єднаних спільним функціональним призначенням – слугувати політичному режиму. Наприклад, російська пропаганда активно розповсюджує такий наратив: «Україна – це невдала тень Росії». Завдяки селекції та перевертцванню фактів, цей наратив насаджував ідею, що Україна – це «окраїна» Росії, а Росія – наступниця Русі. При цьому ігноруються такі історичні факти, що Київ було засновано у 482 році, а Москву – у 1147 році; що слово Україна вперше згадується у Київському літописі 1187 року, а корінь назви держави походить не від слова «окраїна», а від слова «країна».⁹

Як бачимо, наративи, що транслюються в інформаційному просторі, можуть використовуватися як зброя у гібридних війнах, слугувати дезінформації та пропаганді. Як інструменти «м'якої сили», наративи можуть стати підґрунтям для підвищення соціально-психологічної напруги у суспільстві, впливати на дії чи світогляд окремих людей та цілих народів, узаконювати чи виправдовувати політику агресії, зокрема вторгнення на територію суверенних держав, підмінюючи поняття та формуючи альтернативну реальність.

НАРАТИВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ ТА ДОРОГОВКАЗ ДО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Як зазначалося вище, сучасні політичні наративи є інструментом впливу на масову свідомість.

В умовах гібридних воєн пропаганда та дезінформація стають інструментами інформаційно-психологічного впливу, а наративи – зброєю. Розглянемо, яке місце займають наративи у системі пропаганди та маніпуляцій, та як вони застосовуються з метою дезінформації.

Слова пропаганда та дезінформація часто використовуються як синоніми, проте між ними є суттєва відмінність. Термін пропаганда означає «щось, що підлягає поширенню». На думку американського вченого Гарольда Лассвелла, пропаганда – це управління масами за допомогою маніпуляцій, з використанням розповідей, чуток, повідомлень, картин та інших форм соціальної комунікації.¹⁰

Пропаганда спрямована на певну аудиторію з метою її переконання та може мати як позитивну так і негативну конотації, що визначається її метою. Прикладом позитивної пропаганди є наратив Володимира Зеленського про «сильний народ незламної країни», адже в умовах воєнного часу цей наратив став інструментом згуртування українців та засобом поширення образу непереможної України.¹¹

8 Золотухін Д. Український стратегічний наратив: «матчастина» [Електронний ресурс] / Дмитро Золотухін // Укрінформ. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2620105-ukrainskij-strategicnij-narativ-matcastina.html>

9 Кречетников А. Начало Москвы: пир после убийства [Електронний ресурс] / Артем Кречетников // Русская служба Би-би-си. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.bbc.com/russian/features-39352451?fbclid=IwAR0hYIUUgnTuZEJYqYAA8iCdt-YTrqONnYnJSncN3ShCrLDQ_DITspSPYcG

10 Lasswell H. D. Propaganda technique in the world war / Harold D. Lasswell. – London : K. Paul, Trench, Trubner & co., Ltd., New York : A. A. Knopf, 1927. – 233 p.; Lasswell H. D. The Theory of Political Propaganda / Harold D. Lasswell // The American Political Science Review. – 1927. – Vol. 21, № 3.

11 Звернення Зеленського до незламного народу України [Електронний ресурс] // YouTube. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=qmam-tp17Tg>.

Натомість, негативну пропаганду можемо спостерігати на прикладі сучасної російської інформаційної політики, адже Росія побудувала цілу систему впливу на масову свідомість внутрішньої та зовнішньої аудиторії через цілеспрямоване поширення дезінформації та фейків. У залежності від політичної доцільності, російська пропаганда створювала різні наративи з метою послабити українську державу та використовувала різноманітні методи їх поширення. Зокрема, незаконну анексію Криму обґрунтовували наративом, що «Крим завжди був російським», а агресію на Донбасі – «захистом російськомовних громадян від нацистів». Надалі ми детальніше проаналізуємо основні наративи російської пропаганди у контексті політичних подій і висвітлимо механізми їх поширення через підконтрольні російській владі медіа.

У свою чергу дезінформація завжди має негативний характер, оскільки цілеспрямовано та системно маніпулює інформацією для досягнення певної політичної мети. В її основі лежать фейки, маніпуляції, напівправди; далі йдуть вигідні владі меседжі; і закінчується все великими наративами.

Основні ознаки дезінформації:¹²

1. Вплив на певну (цільову/масову) аудиторію через оприлюднення певної інформації.
2. Цілеспрямованість (передбачає організатора та умисел).
3. Негативні, суспільно-небезпечні наслідки.
4. Наявність неправдивої інформації, яку можна перевірити.
5. Імітаційність, подача неправдивої інформації як правдивого матеріалу.
6. «Вбудованість» у певні системи поглядів, відповідність певним переконанням. Тобто дезінформація має лягати на якісь існуючі переконання, а не створюватись наново.
7. Застосування до соціально значущих подій, тобто суспільно важливої інформації, що є чутливою або має символічну цінність.

Якщо пропаганда має на меті нав'язати певні ідеї, переконати людину, то дезінформація має на меті дезорієнтувати, змусити не довіряти та сумніватися. Головними ознаками дезінформації є сталість, системність та цілеспрямованість (наприклад, щоб ввести людей в оману для дискредитації опонента, спровокувати супротивника до вигідних агресору кроків, дестабілізувати ситуацію всередині іншої країни, викликати відчуття хаосу та зневіри тощо). Приклад такого наративу – «Україна перебуває під зовнішнім управлінням колективного Заходу». Цей наратив почали активно поширювати підконтрольні Росії медіа ще у 2004 році. Використовуючи фейки, перекручування фактів та маніпуляції, ці медіа зображували Майдан [Помаранчеву революцію – прим. редактора] як події, що були «сплановані та організовані США». Відповідний меседж поширювався навіть на найвищому рівні керівництва РФ – Володимиром Путіним, Миколою Патрушевим та іншими,¹³ що було спробою дискредитувати українську владу. Даний наратив також поширювався і на міжнародному рівні, щоб нівелювати міжнародну суб'єктність України.

Дезінформація часто змішує вимисел і правдиві факти, створюючи ілюзію начебто об'єктивного висвітлення або інтерпретації подій чи явищ, що підвищує рівень довіри мас до такої інформації. Для пропагандистського матеріалу відбираються лише ті факти, які

12 Фейки, пропаганда, дезінформація та виборчий процес: як нам захистити демократичні практики? / за заг. ред. Дубова Д. В. – К.: ТОВ «Видавництво Сталь», 2019. – 254 с.

13 Золотухін Д. Ю. Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014-2018. – К., 2018. – 384 с.

підтверджують необхідну пропагандистам оцінку подій – оцінку, яку потрібно нав'язати населенню. Іншими словами, пропагандисти висвітлюють ретельно відібрану частину правди, яка вписується у потрібну їм негативну картину світу. Наприклад, з метою підсилення нарративу «Україна Заходу не потрібна», пропагандисти підбирали події, пов'язані із труднощами євроінтеграційного процесу України, зсували фокус на обмеження та недоліки Угоди «Про асоціацію Україна-ЄС», при цьому оминаючи увагою позитивні сторони євроінтеграції. Подібні нарративи поширювалися й в українському медіапросторі з початком повномасштабного російського вторгнення, зокрема спекуляції щодо того, чи потрібна Україна НАТО. Риторика пропагандистів коливалася: від думки, що Альянс у будь-якому разі нас не захистить, до дезінформації про надання Україні членства у НАТО відразу ж після підписання президентом Зеленським заявки на вступ.¹⁴

Найчастіше пропаганда та дезінформація поширюються через: державні телеканали та новинні агенції, місцевих агентів впливу в іншій державі (громадські організації, культурні об'єднання тощо), державні та недержавні інституції (наприклад, церкву), онлайн ЗМІ та месенджери. Сьогоднішню систему медіа дослідники комунікації називають гібридною,¹⁵ адже у ній співіснують як традиційні медіа, такі як телебачення та газети, так і нові, такі як соціальні мережі, Інтернет-форуми, платформи для розміщення відео та оголошень, освітні курси тощо. Старі та нові медіа взаємодіють і впливають один на одного, постійно змінюючи і формуючи наше інформаційне середовище. Медіа є ключовим каналом розповсюдження нарративів.

Інколи навіть незалежні медіа свідомо чи несвідомо транслюють пропагандистські нарративи. Це відбувається з наступної причини: медіа, що позиціонують себе як якісні, дотримуються певних стандартів журналістики, серед яких є і принцип балансу думок і точок зору. Коли є конфліктна або неоднозначна ситуація, медіа мають подати кілька альтернативних точок зору, бажано протилежних, щоб читачі/глядачі/слухачі вже самостійно сформуливали свою думку щодо тої чи іншої ситуації. Відтак, у межах одного матеріалу медіа можуть транслювати кілька нарративів, причому, як правило, протилежних. Деколи медіа, намагаючись дотримуватися журналістських стандартів, транслюють відверто небезпечні нарративи, що покликані розпалити ненависть, спричинити розбрат у суспільстві і використовують мову ворожнечі. Небезпека такого підходу криється у тому, що у сучасному світі людина перевантажена інформацією, часто сприймає її уривками («кліпово», фрагментарно), може помітити лише емоційно забарвлені повідомлення, а не більш виважені, або ж може взагалі читати лише заголовки статей. Відтак, дотримуючись журналістських стандартів та забезпечуючи наявність балансу думок і точок зору, слід також приділяти велику увагу формі подачі матеріалу, аби не сприяти просуванню шкідливих нарративів.

За допомогою нарративів держави транслюють свої інтереси, цінності,¹⁶ формують образ країни на міжнародній арені, забезпечують легітимність зовнішньої та внутрішньої політики.¹⁷ Оскільки багатополлярний світ передбачає протистояння у політичній, економічній, безпековій та інших сферах між центрами сили, то баталії проходять якщо не на полі бою чи у форматі економічних воєн, то у форматі так званої війни нарративів. Нарративи, в основі яких лежать дезінформація, пропаганда чи популізм здатні підірвати ціннісну основу суспільства та дестабілізувати іншу державу, з метою розширення впливу країни, ідеології, режиму, що їх використовує.

14 Чернецька С. Антизахідна риторика в інфовійні. Хто налаштовує Українців проти Заходу? – дослідження [Електронний ресурс] / Світлана Чернецька // Детектор Медіа. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://go.detector.media/antizahidna-ritorika-v-infovijni-hto-nalashtovuye-ukrayintsiv-proti-zahodu-doslidzhennya/>

15 Chadwick A. Politics and Power in the Hybrid Media System / Andrew Chadwick., 2013. – 210 с.

16 Chadwick A. Politics and Power in the Hybrid Media System / Andrew Chadwick., 2013. – 210 с.

17 Ожеван М. А. Глобальна війна стратегічних нарративів: виклики та ризики для України / М. А. Ожеван // Стратегічні пріоритети. Серія : Політика. – 2016. – № 4. – С. 30-40. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spool_2016_4_6

Виникає питання: чому ж, незважаючи на доступ до інформації з першоджерел завдяки новітнім технологіям, шкідливі нарративи масово захоплюють свідомість людей і їх не вдається оперативно спростовувати?

Пропагандистські нарративи часто спираються на міфологеми – образи та символи, притаманні історичному розвитку окремого суспільства. Тому такі нарративи мають особливий (сакральний) сенс для людини, яка їх сприймає, оскільки зміст таких нарративів відповідає її світогляду. Нарративи враховують певні глибинні культурні коди, особливості національного характеру, притаманні певній культурі міфи, імперативи, традиції, обумовлені у тому числі релігійними, історичними чинниками тощо. Навіть народи зі схожими або спільними історичними передумовами часто мають різне ставлення до таких понять та явищ, як право на особисту свободу, життя та праця, вкладають різний зміст у поняття «успіх» та маркери «свій-чужий» тощо. Врахування цих кодів дозволяє точно скомпонувати нарративи та спрямувати їх на конкретні цільові аудиторії.

Саме історична та культурна площини є основою для побудови метанаративів – таких нарративів, під парасолькою яких можна об'єднати і просувати всі інші. Історичні та культурні метанаративи передбачають існування інтерпретацій певних історій та їх вільне використання усіма зацікавленими агентами. Пропагандисти нав'язують населенню саме такі нарративи, за допомогою яких можна інтерпретувати історію лише так, як вигідно їм, і таким чином здійснюють контроль над тлумаченням історичних подій, використовуючи це як важіль впливу на маси.

Сучасні пропагандистські російські нарративи формуються на основі експлуатації культурних та історичних аспектів, і пропагандисти масово поширюють одні й ті самі метанаративи, засновані на історичних міфах. «Історизація» внутрішньої та зовнішньої російської політики спрямована на легітимізацію політичного режиму за допомогою історичних аргументів (часто викривлених фактів – ред.) та агресивної імперської політики, що включає втручання у внутрішні справи незалежних країн-сусідів, а також воєнні кампанії з метою зміни демократичного ладу та захоплення нових територій. Така «історизація» також використовується для мобілізації власного населення країни-агресорки задля «захисту держави та режиму у священній боротьбі проти ворогів Росії», як-то колективний Захід, «нацисти», НАТО тощо.

В цілому можемо виділити три головні метанаративи, які просуває Росія і навколо яких формуються її геополітичні та національні нарративи. Наразі ми окреслимо загальні риси цих нарративів, а у наступних розділах розглянемо їх детально.

Одним із ключових метанаративів є історія про «потужний СРСР» і «правонаступництво Росії», на якому вибудовуються сучасні геополітичні амбіції РФ. Тому під табу знаходяться ті теми, які демонструють тиранію радянського періоду і пов'язані з масовими репресіями населення, Голодомором, подіями 1939 року [пакт СРСР з гітлерівською Німеччиною та розподіл Польщі – прим. редактора] та іншими злочинами СРСР. Також різко засуджуються спроби критично переосмислити радянську історію: критикується демонтаж радянських пам'ятників, перейменування вулиць та політика декомунізації в цілому. У 2021 році було заборонено роботу правозахисної організації «Меморіал», що працювала над відновленням пам'яті про злочини радянської доби та збирала інформацію про мільйони страчених, ув'язнених та переслідуваних жертв режиму. Декомунізація, зазвичай, прирівнюється до фашизму та відродженню ультраправих настроїв.

«Велика Перемога» 1945 року на думку росіян є найвидатнішою подією не лише ХХ століття, а й всієї історії. Перемогу у Великій вітчизняній війні Росія приписує виключно собі та використовує як майданчик для своєї легітимізації, причому міжнародна позиція СРСР на початку Другої світової війни та пакт з Німеччиною ігноруються, як і ігнорується роль країн Заходу у цій перемозі, зокрема постачання ними технологій та зброї. Таке вільне трактування історичних подій створює ґрунт для експорту боротьби з «нацизмом» та «фашизмом», але при цьому саме РФ фінансує крайні праві рухи та партії в ЄС з метою його дестабілізації. Росіяни вважають

винятковим внесок СРСР у розгром Третього Райху та впевнені у тому, що Радянський Союз був спроможним перемогти у війні самотужки, забуваючи про важливість відкриття Другого фронту; вони вірять у провідну роль росіян серед інших народів Радянського Союзу, не згадуючи, що армія СРСР складалася з представників народів усіх союзних республік; формують хибне почуття провини у Німеччині та її союзників виключно перед РФ, хоча у цій війні саме на території України та Білорусі була найбільша кількість жертв серед населення та наймасштабніші руйнування; виправдовують репресивний режим Йосипа Сталіна як «лідера величної країни-переможниці», таким чином прирівнюючи поняття «репресивний (авторитарний) режим» до поняття «сильна країна», на противагу «слабкій демократії».¹⁸

Основна мета цього метанаративу – утримувати українців в історичному дискурсі, в якому ракурс сприйняття спільної радянської історії є позитивним і де Росія займає лідерську позицію.

Другим метанаративом є історико-культурний наратив «про братні народи». У такому наративі Україна може претендувати на частку спільного культурного надбання, яке нерідко маркується як радянське, але лише за умови відмови України від власної суб'єктності задля ролі «молодшого брата» (сателіта). Саме ця парадигма обґрунтовує «несправжність» української державності та насаджує ідею «єдиного народу».

У цьому контексті просувається ідея про Росію як цивілізаційний та культурний центр, навколо якого мають об'єднатися інші держави – країни, що входили в СРСР або знаходилися у зоні його впливу. Українська та інші культури часто висміюються і знецінюються у такому наративі, змальовуються як такі, що не відіграють належної ролі у світовому розвитку.

Метою цього наративу є розмивання національної ідентичності, посилення гібридного впливу держави-агресорки в культурній сфері, маргіналізація української культурної спадщини та посилення так званої «спорідненості народів».

Цей метанаратив підсилюється ще одним, третім, а саме концепцією «русского мира», яка виникла у 2000-х роках і пов'язана з російськими амбіціями об'єднання окремих народів, які, на думку Росії, перебувають або мусять перебувати у російській зоні впливу, яка визнається для них не кордонами політичної мапи, а ореолом проживання російськомовного населення, спільним баченням російської культури, історії та російської православної церкви. Саме з огляду на цей наратив таким важливим є питання захисту від русифікації, адже перш за все це є питанням національної безпеки, а не питанням прав мовних меншин. Все, що пов'язане із слов'янством, подається як «історично російське», історія Русі переписується як історія Росії, а інші слов'янські культури презентуються як похідні від неї. Ця концепція застосовується у тандемі з образом ворога, тобто позиціонується як здорова альтернатива «ворожому Заходу», де розмиваються «сімейні цінності» і не поважаються «святині». Росія почала більш активно використовувати цей наратив у 2014 році, особливо у Криму та на сході України для легітимізації своєї агресії, заявляючи, що ці території культурно, історично та ціннісно начебто є російськими.

Тренд по просуванню наративів часто задає сам Володимир Путін через промови і статті, висловлюючись на історичні теми. Просування офіційного наративу за єдиним історико-культурним стандартом здійснюють відібрані державні інституції, російська православна церква та її представництва на території інших держав, зокрема УПЦ МП, яка фактично виконує функцію диверсійно-розвідувальної та пропагандистської групи.¹⁹ Таким чином, у поєднанні із добре вибудованою пропагандистською машиною, «фабриками тролів» та в умовах

18 Громенко С. Іван Віссаріонович Путін. Як працює історична машина РФ / Сергій Громенко. – Київ: Український інститут майбутнього, 2022. – 76 с.

19 Наймасовіший обшук СБУ в УПЦ (МП). Що відомо і до кого прийшли [Електронний ресурс] // BBC News Україна. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63968950>

повної відсутності незалежних медіа в Росії діє добре налагоджений та щедро фінансований механізм з просування культурних та історичних наративів, які можна вважати інструментами інформаційної війни та навіть військового протистояння.

Поряд з російськими метанаративами в українському медіапросторі поширюються українські метанаративи, що визначають самоідентичність України.

Перший метанаратив – «цінності європейського майбутнього». Він обґрунтовує історичні зв'язки України з іншими європейськими державами, починаючи з часів Київської Русі, європейську ідентичність та культуру українців. Цей наратив спрямований на посилення європейських інтеграційних процесів та презентується як цивілізаційний вибір.

В основі метанаративу «національна ідея України – український вибір» лежить уявлення про національну ідентичність та героїчну боротьбу українців за власну національну державу та незалежність. Україна зображується як постгеноцидне суспільство, що спромоглося вижити, зберегти свою культуру та мову і досягти незалежності. Проте, українська культура, мова та історія все ще знаходяться під загрозою, що походить з Росії. Мета цього наративу – об'єднати суспільство навколо демократичних українських традицій та зміцнити державність.

Впродовж усієї незалежності Україна намагалася знайти власне геополітичне місце, яке на певних історичних етапах трактувалося по-різному: «буферна зона», складова східно-слов'янської православної цивілізації, «серце Європи», «брама Європи», міст між Європою та Азією, «країна стратегічного транзиту», «цивілізаційне роздоріжжя», «геополітична вісь», «розколота країна», «сила стримування Росії» тощо.²⁰ Пошук Україною свого місця та ролі у світі відображається у політиці та стратегічних документах, які визначали зовнішній стратегічний вектор держави. У свою чергу, кожен з історичних етапів відображає панування певного світоглядного наративу стосовно української державності. Етапи становлення української державності, а відповідно і формування наративів навколо цього процесу, напряду пов'язані із зовнішньо та внутрішньо політичними «штормами» останніх тридцяти років.

Розглянемо ж їх детально.

²⁰ Поліщук І. Геополітична роль України / І. Поліщук. // Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2022. – №1. – С. 169–177.

РОЗДІЛ 2. ЗАХІДНА МЕДІОПТИКА ТА РОЗУМІННЯ УКРАЇНИ

Починаючи з 1991 року, проблема висвітлення українських подій у західних медіа була обумовлена недостатнім відчуттям контексту, поширенням російської пропаганди та нав'язаними нею упередженнями і стереотипами про Україну.

Росія активно використовує весь наявний арсенал для інформаційного впливу на міжнародну спільноту, зокрема через трансляцію за кордоном телеканалів «Россия», «РТР-Планета», ЗАО «Первый канал. Всемирная сеть» та інших. Наприклад, цілодобовий телеканал Russia Today (надалі RT) донедавна трансливався у більш ніж 100 країнах світу, виходячи до ефіру з власних студій у Вашингтоні та Лондоні. Крім того, RT викладає власний продукт на YouTube. Наприкінці 2014 року було додатково запущено Інтернет-портал Sputnik, який використовує інформаційний потік телеканалу RT, що значно збільшує можливості поширення створеного RT контенту.

Хоча після повномасштабного російського вторгнення в Україну Євросоюз, за рішенням Ради ЄС, призупинив мовлення пропагандистських телеканалів Sputnik і RT/Russia Today, включаючи RT English, RT UK, RT Germany, RT France і RT Spanish, Росія продовжує проводити міжнародну кампанію з дезінформації.²¹

Таким чином, протягом останніх 30-ти років імідж України у західних медіа формувався в умовах активного просування російських наративів, огляду яких присвячений Розділ 3.

ВБИВЧИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ТА ЯДЕРНА ЗБРОЯ

В 1990-х роках образ України на Заході сприймався через призму її радянської історії. З огляду на шок від швидкості розпаду Радянського Союзу²² та остраху, що децентралізаційні процеси можуть призвести до дестабілізації регіону, про незалежність України писали радше у контексті невизначеного майбутнього та можливих ризиків для світової системи безпеки.

Рисунок 2. Скріншот статті «У фото: шлях України до незалежності у 1991 році», Radio Free Europe, 24 серпня 2022 року. Джерело: <https://www.rferl.org/a/31994070.html>

21 EU imposes sanctions on state-owned outlets RT/Russia Today and Sputnik's broadcasting in the EU [Електронний ресурс] // Council of the EU. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/>.

22 Гордієнко Т. Вісім публікацій про незалежність України - огляд іноземних медіа. [Електронний ресурс] // Media Sapiens/ – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://ms.detector.media/presa-u-sviti/post/19533/2017-08-24-visim-publikatsiy-pro-nezalezhnist-ukrainy-oglyad-inozemnykh-media/>

Нова країна з найбільшою територією в Європі після РФ, ядерною зброєю та без чіткої самоідентифікації – на той момент Україна здавалася світу непередбачуваною.

Вже тоді прагнення українців до незалежності маркувалися як націоналізм, що несло негативні конотації. Президент США Джордж Буш Старший, виступаючи у Києві, закликав депутатів підтримати реформи Михайла Горбачова та відмовитися від «самовбивчого націоналізму». «Я приїхав сюди, щоб сказати вам: ми підтримуємо боротьбу у цій великій країні за демократію та економічні реформи. У Москві я окреслив наш підхід. Ми будемо підтримувати тих у центрі (прийняття рішень – ред.) та у республіках, хто прагне демократії та економічної свободи... Свобода – це не те саме, що незалежність», – сказав Буш. «Американці не підтримують тих, хто прагне незалежності, щоб замінити віддалену тиранію місцевим деспотизмом. Вони не допомагатимуть тим, хто пропагує суїцидальний націоналізм, заснований на етнічній ворожнечі».²³ Президент США підтримав демократичні зрушення в СРСР та акцентував увагу на необхідності тісної співпраці між США та СРСР. Промова не отримала підтримки серед більшості західних експертів, тому увійшла в історію як «Chicken Kyiv Speech»²⁴ і в ретроспективі була охарактеризована як «можливо, найгірша промова, коли-небудь виголошена американським високопосадовцем».²⁵

ДОВІДКА

Промову президента Сполучених Штатів Америки Джорджа Буша Старшого у Києві 1 серпня 1991 року, під час якої він висловив помірковану позицію США щодо процесів децентралізації, було названо *Chicken Kyiv Speech* (*chicken Kyiv* – це відома місцева страва, фарширована куряча грудка, при цьому слово «chicken» в перекладі з англійської також означає «боягуз»). Сценарій мирного розпаду багатонаціональної держави з ядерним потенціалом не видавався найбільш реалістичним. Промова була виголошена за три тижні до проголошення незалежності України та за чотири місяці до грудневого референдуму про незалежність, коли 92,26% українців проголосували за вихід із Радянського Союзу. Промову написала Кондоліза Райс, яка пізніше стала державним секретарем в адміністрації Джорджа Буша-молодшого. Цей виступ обурив українське суспільство, що прагнуло незалежності, та американських консерваторів. «Містер Буш, мільярди для СРСР – це рабство для України».²⁶

Фактично спроба Президента США переконати українських парламентарів залишитися у складі СРСР заперечує тезу В. Путіна, що Захід хотів «розвалити СРСР». Зрозуміло, що Захід робив усе, щоб обійти Радянський Союз у політичному протистоянні, проте, це аж ніяк не означає, що ним було сплановано розпад Радянського Союзу. Навпаки, США не хотіли втрачати надійного союзника в особі Горбачова, а також остерігалися непередбачених наслідків розпаду СРСР. «Відверто кажучи, президент Горбачов досяг дивовижних речей, і його політика гласності, перебудови і демократизації мають на меті привести до свободи, демократії та економічної незалежності».²⁷

Натомість, розпад Радянського Союзу став закономірним процесом розпаду імперії внаслідок внутрішніх економічних та політичних проблем, які, у свою чергу, посилили децентралізаційні процеси.

23 George Bush's Remarks at the Supreme Soviet Building | «Chicken Kiev Speech». [Електронний ресурс] // YouTube. – August 1, 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=hgEB1GB8qAM>

24 News Analysis : Bush's 'Chicken Kiev' Talk--an Ill-Fated U.S. Policy : Ukraine: Efforts to keep the Soviet Union intact are recalled with bitterness by some in new nation. [Електронний ресурс] // YouTube. – August 1, 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1991-12-19-mn-1010-story.html>

25 Carafano, James (4 квітня 2011). How to be a freedom fighter. [Електронний ресурс] // The Washington Examiner. Архів оригіналу за червень 10, 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20140610060102/http://www.highbeam.com/doc/1P2-28353164.html>

26 Hunt T. Stick with Gorbachev, Bush tells republics. [Електронний ресурс] / Terence Hunt // Chicago Sun-Times. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20140921200440/http://www.highbeam.com/doc/1P2-4066079.html>

27 George Bush's Remarks at the Supreme Soviet Building | «Chicken Kiev Speech». [Електронний ресурс] // YouTube. – August 1, 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=hgEB1GB8qAM>

Альтернативну назву промови придумав оглядач New York Times Вільям Сефайр, щоб підкреслити «колосальну помилку» в оцінках ситуації адміністрацією президента Буша, звертаючи увагу на дуже слабкий тон і політичний прорахунок²⁸.

Проте, вже 30 листопада 1991 року The New York Times опублікувала ще одну статтю про ті історичні події, яка з точки зору сьогодення свідчить про неправильне розуміння як російсько-українських відносин, так і істинних прагнень і мотивів українців: «Права меншин також під загрозою. Українці справедливо вважають Москву (як центр прийняття рішень СРСР – ред.) відповідальною за своє скрутне становище, але занадто асоціюють Москву з росіянами, наче жоден українець не служив у вищих лавах партії чи армії. Цей вузьколобий націоналізм змушує багатьох російських мешканців України боятися за свої права... Націоналістично налаштовані українці планують створити армію чисельністю 400 000 осіб – вдвічі більшу за армію сусідньої Польщі, об'єднаної Німеччини та набагато більшу, ніж може собі дозволити економіка України. А деякі українці вважають за краще розділити контроль над ядерною зброєю замість того, щоб позбутися її».²⁹

Особливе занепокоєння у світовій спільноті викликав ядерний статус України. Розпад колишніх союзних республік зображувався у західних медіа як загроза втрати контролю над ядерною зброєю, тому лунала вимога скоротити склад «ядерного клубу». В матеріалі The New York Times зазначалося, що хоч радянська держава і «померла сьогодні після тривалого й болісного занепаду..., але велике євразійське утворення... залишилося живим та активним – як Росія, як нова співдружність з 11 республік, як культура та світогляд, як грізний ядерний арсенал, як широкий спектр невирішених криз».³⁰

28 Opinion. Essay; Ukraine Marches Out. By William Safire [Електронний ресурс] // The New York Times, Nov. 18, 1991. Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/1991/11/18/opinion/essay-ukraine-marches-out.html>

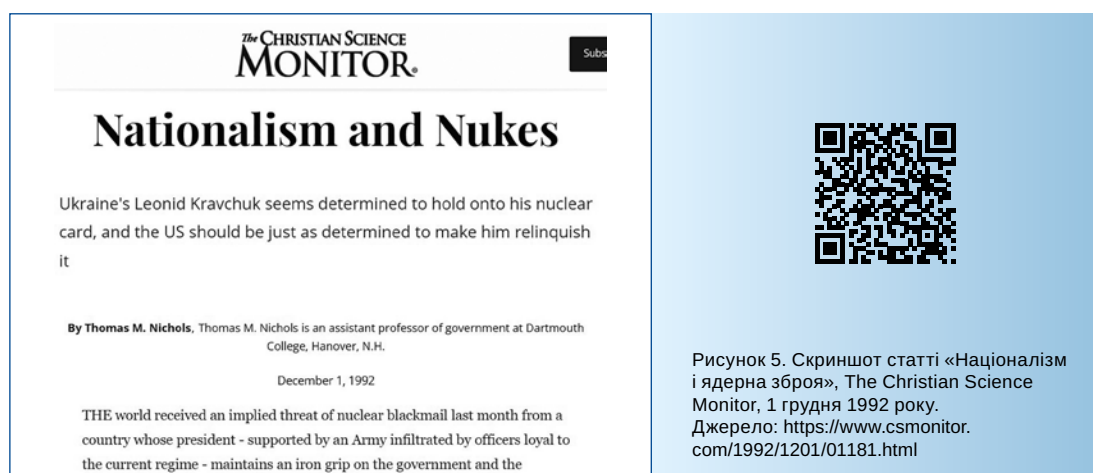
29 Opinion. Chicken Kiev, the Sequel. [Електронний ресурс] // The New York Times, Nov. 30, 1991. Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/1991/11/30/opinion/chicken-kiev-the-sequel.html>

30 End of the Soviet Union; The Soviet State, Born of a Dream, Dies. [Електронний ресурс] // The New York Times. – December, 26, 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/1991/12/26/world/end-of-the-soviet-union-the-soviet-state-born-of-a-dream-dies.html>

Усвідомлюючи загрозу ядерного потенціалу Росії, Україна на початку своєї незалежності намагалася зберегти свій ядерний статус, через що у західних медіа лунали заклики тиснути на Україну: «Якщо адміністрація Буша негайно не вчинить тиск, Україна може стати третьою за потужністю ядерною державою у світі.... Вашингтону, можливо, доведеться відмовитися від політичної та економічної підтримки [України], якщо збереження Україною ядерної зброю стане загрозою регіональній безпеці».³¹

Також лунали безпідставні звинувачення у бік України: «Минулого місяця світ отримав неявну загрозу ядерного шантажу від країни, президент якої за підтримки армії, до якої проникли лояльні нинішньому режиму офіцери, тримає залізну хватку над урядом та економікою. Північна Корея? Лівія? Ірак? Навряд чи. Винуватцем є один із найновіших членів міжнародного співтовариства – Україна».³²

Прив'язка нарративу про «український націоналізм» до «ядерної небезпеки», яку нібито створює Україна, започаткувала трактування українського націоналізму, який по суті є визвольним рухом від тоталітарної репресивної імперії, як загрозу для колективної безпеки.

ДОВІДКА

Медійний та політичний тиск на Україну призвів до підписання 5 грудня 1994 року Меморандуму «Про гарантії безпеки» (Будапештський меморандум³³), згідно якого Україна відмовилася від третього за потужністю у світі ядерного арсеналу, а США, Росія та Об'єднане Королівство стали натомість гарантами територіальної цілісності України у її кордонах станом на 1991 рік. Однак, анексія Криму, початок війни на Донбасі у 2014 та повномасштабне вторгнення РФ в Україну 2022 року поставили під сумнів довіру країн до такого роду гарантій та доцільність відмови від ядерної зброї.

31 Nuclear Backsliding in Ukraine. [Електронний ресурс] // The New York Times. – May, 4, 1992. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/1992/05/04/opinion/nuclear-backsliding-in-ukraine.html?searchResultPosition=19>

32 Nichols T. Nationalism and Nukes [Електронний ресурс] / Thomas M. Nichols // The Christian Science Monitor. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.csmonitor.com/1992/1201/01181.html>.

33 Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the NPT [Електронний ресурс]. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: https://web.archive.org/web/20160708194051id_/https://www.ms.gov.pl/en/p/wiedenobwe_at_s_en/news/memorandum_on_security_assurances_in_connection_with_ukraine_s_accession_to_the_treaty_on_the_npt.

Лише коли Україна відмовилася від ядерної зброї під зовнішньополітичним тиском, західні ЗМІ змінили наратив стосовно неї. У 1997 році, під час свого візиту до Києва, генеральний секретар НАТО Хав'єр Солана скаже: «Рішення України про відмову від ядерної зброї та приєднання до Договору «Про нерозповсюдження ядерної зброї» значною мірою сприяло зміцненню безпеки та стабільності в Європі. Це здобуло Україні особливий авторитет у світовому співтоваристві».³⁴ Але події 2014 та 2022 років поставлять це твердження під велике питання.

Аж до початку повномасштабного вторгнення Росії до України у 2022 році, наратив про «український націоналізм» буде знову і знову використовуватися Росією з метою маніпуляцій – російська пропаганда буде називати антиросійські сили «націоналістами» і «нацистами», що не відповідає дійсності. Загострення дискусій навколо зростання націоналістичних та праворадикальних настроїв відбувалося у відповідь на періодичні перемоги продемократичних та прозахідних сил – особливо після українських подій 2014 року (дивіться наратив про правий радикалізм).

НЕРОЗРИВНІ УЗИ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Цей наратив є дуже комплексним і включає у себе соціально-економічні, безпекові, культурні, історичні, мовні та інші аспекти. Його всіляко експлуатували ще з часів Російської імперії, і лише після повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році цей наратив стало чутно менше. Через комплексну природу цього наративу, він з'являтиметься і в інших розділах цієї публікації у тому чи іншому вигляді, як допоміжний наратив у контексті інших.

У спадок від Радянського Союзу Україна отримала системні економічні проблеми та стала сприйматися як держава зі слабкою економікою, низьким рівнем життя, масштабною корупцією, політичною нестабільністю та нерозривними історичними та економічними зв'язками із Росією. Не можна стверджувати, що ці «ярлики» зовсім не відповідали реальності, але ці проблеми були характерні для всіх пострадянських республік, особливо в перше десятиліття їхньої незалежності, включно із самою РФ, яка свої економічні проблеми вирішила лише за рахунок росту цін на енергоносії. З подачі Росії, у іноземних медіа РФ часто зображалася як спадкоємиця Радянського Союзу та як головна серед держав колишнього соціалістичного табору, у той час як Україна змальовувалася як така, що була начебто нездатною побудувати власну ефективну державу та залишалася залежною від РФ.

«Чому Україна, яку великоросійський письменник Олександр Солженіцин любить називати «Малоросією», так хоче бути незалежною державою? Чимало її жителів, які стоять у чергах за хлібом, мають сумніви: незалежна держава Україна на порозі економічного колапсу, і незабаром вона може розколотись на дві частини... Шлях назад – посилюються сентименти щодо Росії, де тарілка поступово наповнюється (підвищується рівень життя росіян – ред.)».³⁵ Ця стаття у німецькому виданні Der Spiegel ввібрала у себе всі стереотипи та російські наративи – про глибоку прірву, що начебто роз'єднує українське суспільство (російсько та українськомовне населення України), про «нацистські» настрої у західних регіонах країни; однак у ній також згадувалися злочини, вчинені Росією проти української нації. Але такі статті наносять великої шкоди через транслявання неправильного уявлення про мотивацію українців у здобутті незалежності. Автор вважав, що саме масштаби території України, її багаті ґрунти та промисловість, хоча й нереформована, друга за величиною армія в Європі та третій за величиною ядерний арсенал підживлюють «національну гординю». Насправді ж, українців надихало саме бажання використати цей історичний шанс, щоб позбутися задушливого

34 Speech by the Secretary General at the "Ukraine House" Kyiv, Ukraine [Електронний ресурс] // NATO Speeches. – 1997. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nato.int/docu/speech/1997/s970507a.htm>.

35 «Кінець великої держави», [Електронний ресурс] // DER SPIEGEL. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: https://www.spiegel.de/politik/ende-einer-grossmacht-a-f602c929-0002-0001-0000-000013686548?fbclid=IwAR0DSGwwk8VaQqt67zByWvOC8T0R_mxjbsZulhaNb8hgAuzzp1w4R5LyBU

тоталітаризму, переосмислити соціальний договір і нарешті поставити людину, її права і свободи у центр своєї системи цінностей, в той час як цей підхід є абсолютно чужим для російського менталітету.

В іншій статті Der Spiegel стверджувалося, що більшість мешканців сходу України та Криму прагнуть повернення до Радянського Союзу та планової економіки, наводячи як доказ перемогу на президентських виборах Леоніда Кучми.³⁶ Варто відмітити, що подібні трактування результатів українських виборів свідчать про нерозуміння автором статті українських політичних процесів, адже Леонід Кучма ніколи не заявляв про бажання відновити СРСР, і, більше того, він написав книгу «Україна – не Росія», у якій підкреслив суттєву різницю між менталітетом та прагненнями українців та росіян. Тим не менше, хибні статті, подібні до цієї, зацементували наратив про ментальний поділ України за територіальною та мовною ознаками.

Рисунок 6. Скриншот статті «Кінець великої держави», Spiegel, 19 червня 1994 року. Джерело: https://www.spiegel.de/politik/ende-einer-grossmacht-a-f602c929-0002-0001-0000-000013686548?fbclid=IwAR0rDSGwwk8VaQqt67zByWvOC8ToR_mxbj5ZulhaNb8hgAuzzp1w4R5LyBU

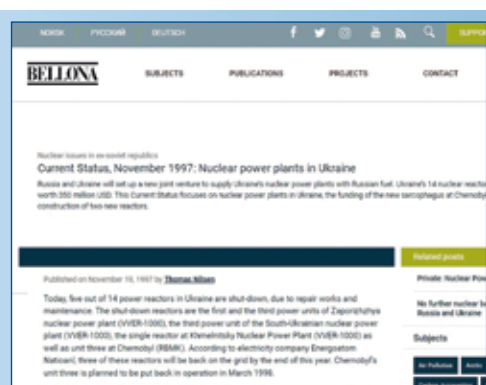

Рисунок 7. Скриншот статті: «Сучасний стан, листопад 1997 р.: Атомні електростанції в Україні», Bellona, 19 листопада 1997 року. Джерело: <http://bit.ly/3ZvkdjY>

У той же час американські видання робили наголос на тому, що саме Москва ментально не відпускає Україну. Коментуючи розпад Радянського Союзу, журналісти The Washington Post акцентують увагу на тому, що «на відміну від балтійських республік, які також проголосили свою незалежність, Україна розглядається багатьма росіянами як частина слов'янської батьківщини».³⁷ The Guardian зазначає: «Москва завжди вважала Росію та Україну нерозривно пов'язаними».³⁸ Журнал The Economist описував Україну того періоду так: «Україні принаймні вдалося зберегти свою незалежність, не постраждавши від Росії. Але Білорусь і Україна викликають занепокоєння на східному кордоні Європи. Було б іронією, якби саме Росія, їхній старий імперський господар, почала б підштовхувати їх у правильному напрямку».³⁹

У 1990-х роках та на початку 2000-х Україна сприймалася багатьма людьми у західних країнах як Росія, тільки менша за розміром. Навіть у 2022 році, після 8 років війни між Україною та Росією, Захід не очікував такого запеклого спротиву від українців, адже вважав українців

36 Wieder Sklaven Rußlands [Електронний ресурс] // Spiegel. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.spiegel.de/politik/wieder-sklaven-russlands-a-487815cb-0002-0001-0000-000013683557?fbclid=IwAR1RjSRkss3bWN23Xj140vxd0QxmHJTUXgj50NqklhTa6vGAH1RncisXEY>

37 Antonov N. Ukraine Declares Independence, Sets Referendum [Електронний ресурс] / Nikola Antonov // The Washington Post. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/08/25/ukraine-declares-independence-sets-referendum/ee9266e3-dd83-4568-b7e5-40715ca0c77a/>.

38 Steele J. Ukrainians push USSR to brink [Електронний ресурс] / J. Steele, D. Marta, J. Meek // The Guardian. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/1991/dec/02/ukraine.jamesmeek>.

39 Там само.

та росіян набагато більш схожими, ніж відмінними. Цей наратив знайде своє продовження й у інших: наративах про «розкол країни», «братні народи», «загрозу НАТО» та позаблоковий статус України. Чи-то мова йтиме про «газові війни», чи-то про євроінтеграцію, чи-то про вступ до Північноатлантичного Альянсу, саме наратив про «тісні зв'язки» із Росією використовуватиметься як аргумент для пояснення повільного темпу зближення України із Заходом. Хоча насправді у площині політичних наративів «тісні зв'язки» слід розуміти виключно як евфемізм для позначення бажання РФ зберегти контроль над Україною, не гребуючи жодними засобами примусу.

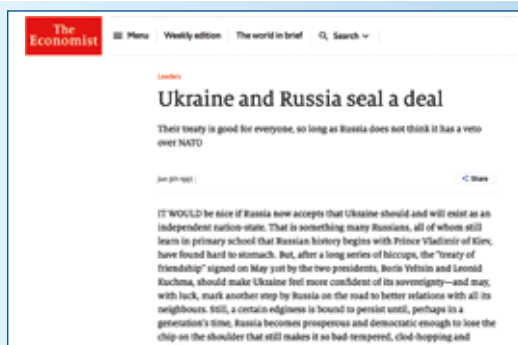

Рисунок 8. Скриншот статті «Україна і Росія підписали угоду», The Economist, 5 червня 1997 року. Джерело: <https://www.economist.com/leaders/1997/06/05/ukraine-and-russia-seal-a-deal>

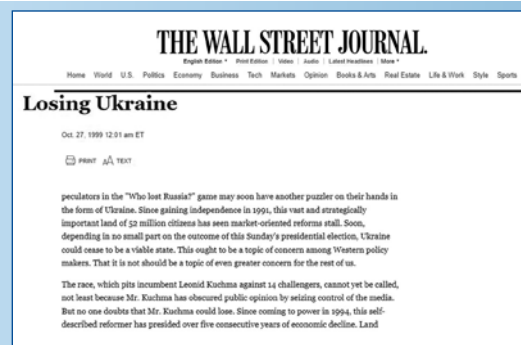

Рисунок 9. Скриншот статті «Втрачаючи Україну», The Wall Street Journal, 27 жовтня 1999 року. Джерело: https://www.wsj.com/articles/SB940977547601510377?mod=Searchresults_pos3&page=1

Рисунок 10. Скриншот статті «Надія на реформи», Svenska Dagbladet, 3 квітня 2002 року. Джерело: <https://www.svd.se/a/3028b826-9c19-31ac-9846-0681f5a5e12b/hopp-om-reformer>

Рисунок 11. Скриншот статті «Україна та Росія укладають мир», La Figaro 22 квітня 2010 року. Джерело: <https://www.lefigaro.fr/blogs/geopolitique/2010/04/la-russie-et-lukraine-font-la.html>

УКРАЇНА МІЖ ЗАХОДОМ ТА СХОДОМ, ПРОБУДЖЕННЯ НАЦІЇ ТА ПРОЄВРОПЕЙСЬКЕ САМОУСВІДОМЛЕННЯ

Завдяки своєму географічному розташуванню, Україна завжди мала важливе стратегічне значення як для РФ, так і для Заходу. Більш того, з початком демократичних перетворень у пострадянському регіоні постало питання вибору українського народу між Заходом та Сходом, а після посилення авторитаризму в РФ Україна розглядалася як арена для боротьби світоглядів.

Ще у 1992 році, під час своєї передвиборчої кампанії, кандидат у президенти США Білл Клінтон сказав: «На мою думку, демократична Україна має бути важливим стабілізуючим фактором у Європі. Сприяння успішному перетворенню України на невід’ємну частину демократичної співдружності націй стане задачею адміністрації Клінтона».⁴⁰

Кілька років потому, під час свого візиту до Києва у 1997 році, Генеральний секретар НАТО сказав: «Альянс визнає, що Україна займає важливе і навіть унікальне місце в європейському порядку безпеки. Незалежна демократична і стабільна Україна є одним із ключових чинників стабільності та безпеки в Європі. Її географічне положення надає їй важливу роль і накладає на неї важливу відповідальність».⁴¹

Процес перетворення України на справді демократичну державу був тернистим, й більше двох десятиліть країна вважалася недостатньо розвинуеною, щоб без сумніву говорити про неї як про частину західного світу: недостатньо розвинуеною не тільки економічно, але й з огляду на розвиток громадянського суспільства, забезпечення громадянських прав і свобод, верховенство права тощо.

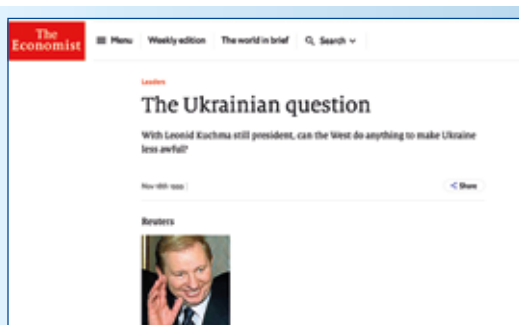

Рисунок 12. Скриншот статті «Українське питання. Оскільки Леонід Кучма залишається президентом, чи може Захід зробити щось, щоб зробити Україну менш жалюивою?», The Economist, 18 листопада 1999 року. Джерело: <https://www.economist.com/leaders/1999/11/18/the-ukrainian-question>

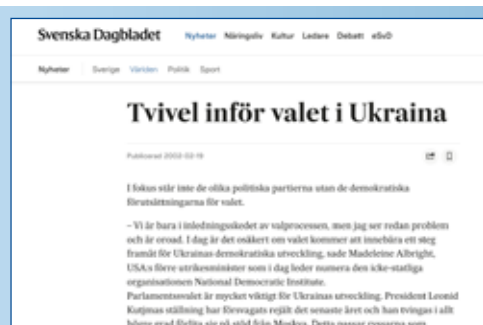

Рисунок 13. Скриншот статті «Сумнів перед виборами в Україні», Svenska Dagbladet, 19 лютого 2002 року. Джерело: <https://www.svd.se/a/34a1a71c-e629-338a-b672-46043884ebd1/tvivel-infor-valet-i-ukraina>

У той час світові видання пишуть про намагання Москви зберегти Україну в зоні свого впливу та труднощі пострадянської республіки на ідеологічному перехресті між Заходом та Росією: «Із значною російськомовною меншиною (30% населення), що проживає у східних регіонах країни, із чотирма церквами (православна, уніатська, католицька, протестантська), ця держава [Україна] прагне одного дня інтегруватися в ЄС і НАТО, при цьому маневруючи у

40 Campaign'92: Gov. Bill Clinton on the record for Ukrainian Americans. [Електронний ресурс] // Ukrainian Weekly. – 1992. – №45. – С. 3. – Режим доступу до ресурсу: http://ukrweekly.com/archive/1992/The_Ukrainian_Weekly_1992-43.pdf

41 Speech by the Secretary General at the "Ukraine House" Kyiv, Ukraine [Електронний ресурс] // NATO Speeches. – 1997. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nato.int/docu/speech/1997/s970507a.htm>.

межах своїх відносин з Росією, її незамінним партнером, від якого залежить значна частина її економіки».⁴²

The Economist зазначає, що РФ зацікавлена у збереженні контролю над Україною «...частково через бізнес-інтереси Росії в Україні; частково через військово-морську базу Росії в Криму, і занепокоєння щодо того, що може статися, якщо Україна справді приєднається до НАТО».⁴³

Помаранчева революція (22 листопада 2004 – 26 грудня 2004) стала каталізатором дискусії про цінність України для Заходу, адже український народ голосно заявив про свої наміри зробити Україну справжньою європейською демократією.

ДОВІДКА

На президентських виборах в Україні 2004 року Росія активно підтримувала проросійського кандидата Віктора Януковича, який був оголошений переможцем, незважаючи на виявлення виборчих фальсифікацій. Вияв численних порушень на виборчих дільницях призвів до початку Помаранчевої революції, коли сотні тисяч українців вийшли на масові протести по всій країні. Основним результатом революції було рішення Верховного суду про повторний другий тур президентських виборів та початок Конституційної реформи, що передбачала зменшення повноважень президента. Після переоголошення президентом України став прозахідний політик Віктор Ющенко.

Висвітлення революції в західних ЗМІ було різноплановим: від демонстрації продемократичного та проєвропейського вибору країни до спекуляцій про втручання США чи Росії та їхнє протистояння на території України. Дехто відкрито поширював російські наративи про «державний переворот, організований колективним Заходом/США» та «реванш українського націоналізму».

42 L'Ukraine attirée par Bruxelles et retenue par Moscou. [Електронний ресурс] // Le Monde. – 12.04.2004. – Режим доступу до ресурсу; https://www.lemonde.fr/archives/article/2004/04/12/l-ukraine-attiree-par-bruxelles-et-retendue-par-moscou_360809_1819218.html

43 On the border and on the brink. [Електронний ресурс] // The economist. – 28.10.2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.economist.com/special-report/2004/10/28/on-the-border-and-on-the-brink>

Рисунок 16. Скриншот статті «Україна обирає шлях – на Схід чи Захід», Svenska Dagbladet, 31 березня 2002 року. Джерело: https://www.svd.se/a/bfc2fa3f-57a8-3549-ae5f-3e3c367d012b/ukraina-valjer-vag-mot-ost-eller-vast?fbclid=IwAR3pDF9wzMQo25mnNMbs5boQ9lUjOTZerkFcay9bZqSS3sODJLsqEKRU_4o

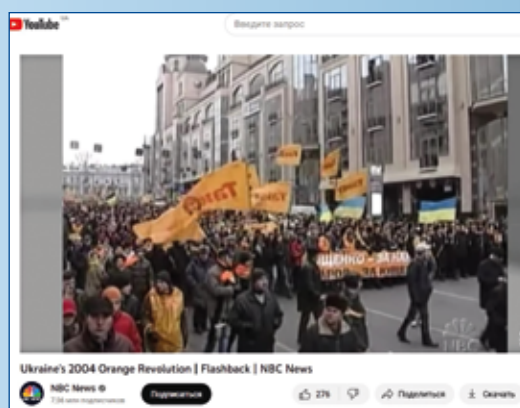

Рисунок 17. Скриншот відео «Українська Помаранчева революція 2004», NBC News, 2004 рік. Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=0nYAM-Jbfh4>

Рисунок 18. Скриншот статті «Американська кампанія стоїть за заворушеннями в Києві», The Guardian, 26 листопада 2004 року. Джерело: <https://www.theguardian.com/world/2004/nov/26/ukraine.usa>

Рисунок 19. Скриншот статті «Україна встає з колін», The Guardian, 27 листопада 2004 року. Джерело: <https://www.theguardian.com/world/2004/nov/27/ukraine.guardianletters>

Рисунок 20. Скриншот статті «Віктор Захід забуває у ворота Віктора Сходу», Wiener Zeitung, 23 грудня 2004 року. Джерело: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/welt/301442-Wiktor-West-punktet-gegen-Wiktor-Ost.html?fbclid=IwAR0rUENukSN-PyUGaKjz8mWZELuVPEpYgD98ueWWJuzp2f-Eiduj75LJ8>

Рисунок 21. Скриншот статті «Дві різні українські революції», BBC, 3 грудня 2013 року. Джерело: <https://www.bbc.com/news/world-europe-25210230>

Британський політичний інтернет-журнал Spiked зазначає: «Ми можемо захоплюватися западом натовпу, який протестував на центральній площі Києва протягом чотирьох морозних ночей. Але вони – не більше ніж сценічна армія, яка виконує роль, написану для них західними урядами. Запекле протистояння в Україні є результатом не стільки внутрішньої суперечки, скільки геополітичної боротьби між Сходом і Заходом. Країна має спільний кордон з Росією з одного боку та Європейським Союзом (ЄС) з іншого».⁴⁴

Видання The Guardian наголошувало на тому, що «Україна, традиційно пасивна у своїй [зовнішній – ред.] політиці, була мобілізована молодими продемократичними активістами... Кампанія є витвором Америки, витонченим і блискуче продуманим Заходом».⁴⁵ Натомість, днем пізніше на шпальтах того ж видання виходить матеріал про те, що протести викликані «...не розбіжностями між східними та західними регіонами України чи Росією та США... Сотні тисяч людей по всій Україні вийшли на вулиці через те, що їх нахабно позбавили демократичного права на вільні та чесні вибори... Вони відчують, що вони нація, яка встала з колін».⁴⁶

Західні журналісти широко висвітлювали деталі масових протестів. Телеканал NBC News випустив сюжет, в якому протестувальників назвав продемократичними, а протести – історичними. Цікаво, що Віктора Януковича телеканал називає не просто проросійським, а навіть кандидатом «радянського стилю».⁴⁷

За оцінками The Economist, Помаранчева революція «...змінити уявлення простих українців... Більшість людей просто хотіла чесної влади та чесних виборів»,⁴⁸ тим самим підсилюючи думку, що рушійною силою демократизації в Україні є народ. У статті зазначалося, що «через свій розмір і розташування Україна має більше значення для Америки та Європейського Союзу, ніж більша частина колишнього Радянського Союзу».⁴⁹ Перемога Ющенка стала би серйозним ударом для Путіна, який двічі приїздив в Україну під час виборчої кампанії на підтримку Януковича (хоча він і заперечує, що їздив в Україну саме за цим). Президентів Росії стало б значно складніше продовжувати встановлювати свій контроль над колишніми радянськими республіками, якби одна з них (друга за величиною) вислизнула б з його рук і стала на західний шлях.

Серед європейських та американських медіа, що адекватно висвітлювали Помаранчеву революцію, спостерігається певна різниця у розстановці акцентів. В європейських медіа просувалися два наративи – про протистояння Заходу та Росії на території України, а також про європейський вибір України. Натомість, у медіа США трактування подій вибудовувалося навколо звільнення від російського авторитарного панування, боротьби за свободу та справедливість.

44 The Ukraine takes the strain. [Електронний ресурс] // Spiked. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.spiked-online.com/2004/11/25/the-ukraine-takes-the-strain/>

45 Traynor I. US campaign behind the turmoil in Kiev [Електронний ресурс] / Ian Traynor // The Guardian. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2004/nov/26/ukraine.usa>

46 Ukraine gets off its knees, The Guardian. [Електронний ресурс] // The Guardian. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2004/nov/27/ukraine.guardianletters>

47 Ukraine's 2004 Orange Revolution [Електронний ресурс] // NBC News. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=0nYAM-Jbfh4>.

48 An orange victory [Електронний ресурс] // The Economist. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.economist.com/europe/2004/12/29/an-orange-victory>.

49 Там само.

Перемога Помаранчевої революція дала поштовх до дискусії щодо необхідності перегляду Європейським Союзом свого ставлення до України. Зокрема, ЗМІ писали про потребу збільшити європейські інвестиції⁵⁰, але за умови, що ані стосунки України та РФ, ані Заходу та РФ не повинні від цього погіршитися.

Через майже десятиліття після революції, відоме німецьке інформаційне видання DW у своєму аналізі подій в Україні 2004 року наголосить, що Помаранчева революція стала прикладом для наслідування громадянами інших країн – у Тунісі, Єгипті та Лівії.⁵¹

НЕСПРОМОЖНА ДЕМОКРАТІЯ ТА ПРОВАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ

Повільний темп та незначні успіхи демократичних реформ того періоду створили підґрунтя для нарративу про «провальну» Помаранчеву революцію.

Вже у 2006 році видання The Financial Times, описуючи результати Помаранчевої революції, зазначало, що «події 2004 року виявилися ніякою не революцією в сенсі фундаментальної зміни української держави. Помаранчева коаліція розкололася, економічне зростання різко впало, реформи стагнували, а на вільних і чесних парламентських виборах у березні цього року проросійське угруповання на чолі з усуненим кандидатом 2004 року Віктором Януковичем стало найбільшою партією. Після місяців політичного хаосу, включно з хуліганством обох сторін в українському парламенті, пан Янукович тепер, ймовірно, очолить коаліційний уряд під керівництвом свого суперника Віктора Ющенка».⁵²

Рисунок 22. Скриншот статті «Що не так з Києвом?», Slate Online magazine, 27 березня 2006 року. Джерело: <https://slate.com/news-and-politics/2006/03/what-s-the-matter-with-kiev.html>

Рисунок 23. Скриншот статті «Конкуренти зважують варіанти після українського опитування», The Guardian, 28 березня 2006 року. Джерело: <https://www.theguardian.com/world/2006/mar/28/ukraine.tomparrfitt>

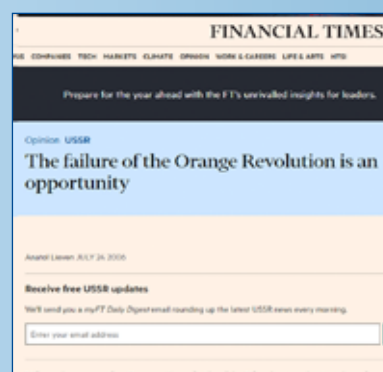

Рисунок 24. Скриншот статті «Провал Помаранчевої революції – це можливість», Financial Times, 24 липня 2006 року. Джерело: <https://www.ft.com/content/9842d50a-1b39-11db-b164-0000779e2340>

50 Ukraine: Impuls für ausländische Investoren [Електронний ресурс] // Wiener Zeitung. – 28.12.2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/europa/301250-Ukraine-Impuls-fuer-auslaendische-Investoren.html?fbclid=IwAR1fkGgaJyCr-kdVsfY2T9gtEr78IS8SpiTAhnQfQLwTXIWMMyuElKwgdQ>

51 Schaeffer U. Failed revolution [Електронний ресурс] / Ute Schaeffer // Deutsche Welle. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/failed-revolution-ukraine-heads-back-to-soviet-past/a-16794088>.

52 The failure of the Orange Revolution is an opportunity [Електронний ресурс] // The Wall Street Journal. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ft.com/content/9842d50a-1b39-11db-b164-0000779e2340>

Серед головних причин розчарування українців у Помаранчевій революції журналісти називали те, що Віктор Ющенко не зміг провести реформи в Україні та стати на шлях трансформації від олігархо-капіталістичної системи до ринково-орієнтованої економічної моделі; не виконав свою революційну обіцянку викоринити корупцію і «посадити всіх бандитів за ґрати», та на додачу уклав угоду з Віктором Януковичем.⁵³

The New York Times наводить слова Юлії Тимошенко, що розпад демократичної коаліції відбувся «через політичні суперечки, зіткнення его і взаємні звинувачення у корупції».⁵⁴

Наратив підсилювався результатами президентських виборів 2010 року, коли втомлений економічними негараздами та політичними сварками український народ обрав президентом Віктора Януковича, якого, незважаючи на судимість, політтехнологи презентували як ефективного управлінця, що здатен забезпечити стабільність та економічний розвиток.

ДОВІДКА

Віктор Федорович Янукович – колишній український політичний та державний діяч. Двічі прем'єр-міністр України (21 листопада 2002 – 5 січня 2005 та 4 серпня 2006 – 18 грудня 2007). Двічі був кандидатом на посаду Президента України (2004, 2010). Голова Партії регіонів (2003 – 2010). Четвертий Президент України (з 25 лютого 2010 до 22 лютого 2014 року). Час його президентства відзначається посиленням авторитаризму, розгулом корупції, зближенням з РФ та провалом євроінтеграції. В результаті Революції Гідності 2014 року, Янукович був позбавлений звання президента та визнаний винним у державній зраді. Він втік до Росії, яка надала йому підтримку. У 2022 році Росія планувала повернути Януковича в Україну як начебто легітимного президента після воєнного захоплення Києва, яке планувалося російським державним керівництвом.

The Deutsche Welle у своєму аналізі подій вказує на те, що внутрішня політична боротьба, корупція та відсутність прогресу в інтеграції з Європою проклали шлях до перемоги Януковича на президентських виборах 2010 року. «Нездатність викоринити корупцію, прискорити процес реформ або керувати країною більш інклюзивним способом зупинила розвиток демократії та зрештою поставила опозицію до керма»,⁵⁵ зазначає німецький ресурс DW. На думку журналістів видання, провал революції привів до того, що Україна почала повертатися до свого радянського минулого.

За часів президентства Януковича посилювався вплив Росії в Україні. З найвизначніших подій того періоду можна виділити досягнення згоди між Україною та Росією про продовження оренди Росією порту у Севастополі до 2042 року, хоча термін дії цієї оренди мав закінчитися у 2017 році. В обмін на продовження базування Чорноморського Флоту на своїй території Україна отримала зниження ціни на російський природний газ. Газета The Guardian написала з цього приводу: «Ця угода є найбільш красномовним свідченням того, що Україна знову опинилася під впливом Росії після перемоги Януковича на лютневих президентських виборах. Здається, це останній цвях у труну Помаранчевої революції 2004 року».⁵⁶

53 Ukraine: Why Are Ukrainians Disappointed With The Orange Revolution? [Електронний ресурс] // The Radio Free Europe. – 25 листопада 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rferl.org/a/1063129.html>

54 After Vote, Ukraine Faces Uncertainty Over Coalition. [Електронний ресурс] // The New York Times. – 28 березня 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2006/03/28/world/europe/after-vote-ukraine-faces-uncertainty-over-coalition.html>

55 Schaeffer U. Failed revolution [Електронний ресурс] / Ute Schaeffer // Deutsche Welle. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/failed-revolution-ukraine-heads-back-to-soviet-past/a-16794088>.

56 Harding L. Ukraine extends lease for Russia's Black Sea Fleet [Електронний ресурс] / Luke Harding // Guardian. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2010/apr/21/ukraine-black-sea-fleet-russia>.

CNN так висвітлили це історичне рішення: «Президент Росії та новообраний президент України підписали в середу знакову угоду, яка означає припинення багаторічної ворожнечі між двома колишніми радянськими республіками... Україна та Росія ворогували відтоді, як Помаранчева революція привела до влади Віктора Ющенка, антиросійського попередника Януковича, у 2005 році».⁵⁷

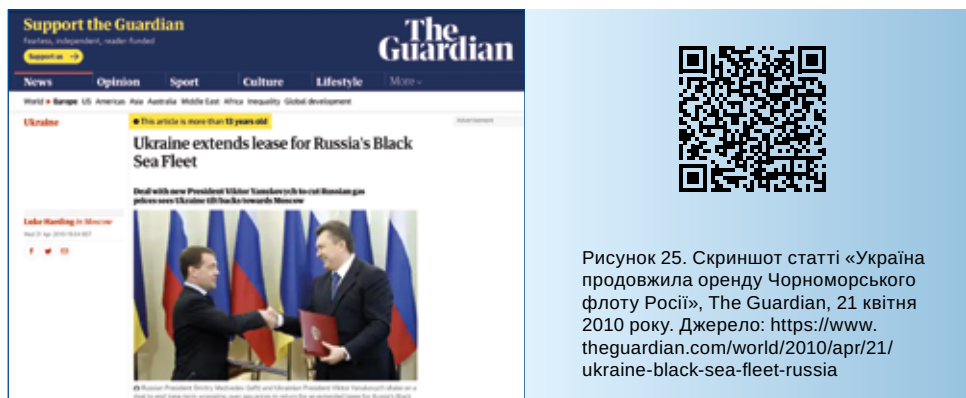

Рисунок 25. Скриншот статті «Україна продовжила оренду Чорноморського флоту Росії», The Guardian, 21 квітня 2010 року. Джерело: <https://www.theguardian.com/world/2010/apr/21/ukraine-black-sea-fleet-russia>

Загалом, у західних ЗМІ у цей період Україна пройшла шлях від образу «країни-героя» до «країни-лузера», яка після Помаранчевої революції не змогла втримати проєвропейський вектор, проявила слабкість продемократичних сил та масштаби корупції.

Про розчарування у результатах Помаранчевої революції західні медіа писали навіть через десять років по її завершенні. «Ми розчаровані. Ми не віримо, що покращення, справедливість і чесність, на які ми чекали, настануть»,⁵⁸ – так, цитуючи українців, німецьке видання додавало, що населення звинувачує у ситуації політичну еліту країни.

Рисунок 26. Скриншот статті «Telia Sonera växer i korrupta länder», SvD Näringsliv, 15 червня 2005 року. Джерело: <https://www.svd.se/a/4499b8a3-3f74-39aa-b54d-e03aba9ceb16/telia-sonera-vaxer-i-korrupta-lander>

Рисунок 27. Скриншот статті «Уряд України готується здати газопроводи», Wyborcza, 3 грудня 2006 року. Джерело: <https://bit.ly/3JNxA9j>

Рисунок 28. Скриншот статті «Failed revolution», Dolce Welle, 5 серпня 2013 року. Джерело: <https://www.dw.com/en/failed-revolution-ukraine-heads-back-to-soviet-past/a-16794088>

57 Russia, Ukraine agree on naval-base-for-gas deal. By Ivan Watson and Maxim Tkachenko [Електронний ресурс] // CNN – April 21, 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/europe/04/21/russia.ukraine/index.html>

58 Schaeffer U. Failed revolution [Електронний ресурс] / Ute Schaeffer // Deutsche Welle. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/failed-revolution-ukraine-heads-back-to-soviet-past/a-16794088>.

УКРАЇНА ПІД ЗАХИСТОМ «СТАРШОГО БРАТА», ПОЗАБЛОКОВА ДЕРЖАВА ЧИ НАСТУПНА ЦІЛЬ РФ?

Одним із каменів спотикання у російсько-українських відносинах було прагнення України, яка з 1991 року стикалася із територіальними претензіями РФ, посилити свою безпеку, зокрема стати членом НАТО.

Після ядерного роззброєння України та підписання Будапештського меморандуму Росія стала одним з гарантів безпеки територіальної цілісності України, що з точки зору історичної логіки є абсурдом. Хоча РФ в цьому контексті створила наратив про «старшого брата», яким підкреслюється не тільки готовність виступити на захист «молодшої» України, а й визначається тісний, непорушний зв'язок двох країн (у РФ цей наратив має позитивну конотацію), в західних медіа здебільшого використовується не сам цей вираз, а описовий підхід при порівнянні розміру території, економічних показників, воєнної міці, мовного питання та спільної історії. Однак, в англомовних медіа також з'являється термін «big brother», що накладає на ситуацію орвелівські сенси. «Після сотень років...українці будують нові відносини з Москвою – на рівних, подобається це Росії чи ні. Росіяни люблять називати відносини між Росією та Україною стосунками старшого і молодшого брата», – каже Анатолій Москаленко, видатний український історик і журналіст. «Але насправді ці стосунки були як у коня та вершника. Вершник (Росія) завжди робив усе, щоб не дати коню (Україні) вийти на волю».⁵⁹

Наратив про Росію як про «старшого брата, який допомагає та захищає Україну» – суцільний міф, який не підтверджується жодними історичними фактами. Після кількосторічної окупації України Російською імперією та СРСР, Російська Федерація, починаючи з 1991 року, періодично висловлювала територіальні претензії вже незалежній Україні. З огляду на цю ситуацію, Україна почала наполягати на підписанні договору між сторонами, який би перш за все гарантував непорушність кордонів. Ним став Договір «Про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією», який містив наступну статтю: «Високі Договірні Сторони відповідно до положень Статуту ООН і зобов'язань по заключному акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів».⁶⁰ В обмін на ці домовленості Україна вимушена була підписати угоди про параметри поділу Чорноморського флоту; про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України; і про пов'язані з цим взаємні розрахунки.

Насправді ж, РФ від початку 1990-х років прагнула захопити не тільки Крим, а й набагато більші території, що входять до складу суверенної України: «Значна частина російського політичного спектру, одержима поверненням статусу «великої держави» та возз'єднанням колишніх радянських республік, визнає, що Україна є ключем до її планів, і відкрито виступає за реабсорбцію».⁶¹

Ці факти не тільки заперечують моральне право РФ виступати гарантом територіальної цілісності України, а й ставлять під сумнів мотиви Росії як «старшого брата», історія відносин якого з Україною нагадує історію про Каїна та Авеля, та заперечують аргументи щодо виправдання агресії РФ розширенням НАТО на Схід.

59 In the Shadow of 'Big Brother': Ukraine: Long under Russia's thumb, the newly independent state struggles to change its relationship to one of equals. [Електронний ресурс] // Los Angeles Times – May 1, 1992. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1992-05-01-mn-1422-story.html>

60 Закон України «Про ратифікацію Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» N 13/98-ВР від 14 січня 1998 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 20, ст.103. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20160125173425/http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/13/98-%D0%B2%D1%80>

61 Mroz J. Ukraine: Europe's Linchpin [Електронний ресурс] / J. Mroz, O. Pavliuk // Foreign Affairs. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/1996-05-01/ukraine-europes-linchpin>.

Рисунок 29. Скриншот статті «У тіні «Великого брата»: Україна: нова незалежна держава, яка довго перебувала під контролем Росії, намагається змінити свої відносини на рівних» Los Angeles Time, 1 травня 1992 року. Джерело: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1992-05-01-mn-1422-story.html>

Рисунок 30. Скриншот статті «Україна: стержень Європи», Foreign Affairs, травень-червень 1996 року. Джерело: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/1996-05-01/ukraine-europes-linchpin>

Рисунок 31. Скриншот статті «Відкинувши минуле, Росія і Україна підписали Договір про дружбу», The New York Times, 1 червня 1997 року. Джерело: <https://www.nytimes.com/1997/06/01/world/setting-past-aside-russia-and-ukraine-sign-friendship-treaty.html>

Рисунок 32. Скриншот статті «Проти вітру: Курс на Європу», Wiener Zeitung, 26 червня 2002 року. Джерело: <https://bit.ly/42LDyxO>

Рисунок 33. Скриншот статті «Україну приваблює Брюссель і утримує Москва», Le Monde, 12 квітня 2004 року. Джерело: https://www.lemonde.fr/archives/article/2004/04/12/l-ukraine-attiree-par-bruxelles-et-retendue-par-moscou_360809_1819218.html

Рисунок 34. Скриншот статті «НАТО обіцяє Україні, Грузії вступ одного дня», Reuters, 3 квітня 2008 року. Джерело: <https://www.reuters.com/article/us-nato-idUSL0179714620080403>

ДОВІДКА

Прес-секретар президента Б. Єльцина заявив, що Росія залишає за собою право порушити нерозв'язану, на його думку, проблему кордонів з республіками, які після розпаду СРСР стали незалежними державами. Його підтримав у виступі по Центральному телебаченню мер Москви Г. Попов. Висловлені у загальній формі претензії прес-секретаря президента у виступі мера було конкретизовано: під сумнів ставився суверенітет України щодо Криму й Одеської області. Такі заяви викликали серйозні ускладнення в українсько-російських відносинах, і Б. Єльцин, щоб послабити напругу, змушений був відрядити до Києва представницьку делегацію на чолі з віце-президентом О. Руцьким. Однак, висування територіальних претензій до України на офіційному рівні в Росії тривало. 30 січня 1992 О. Руцькой опублікував статтю в газеті «Правда», в якій звинувачував «політичних лідерів націонал-кар'єризму» в бажанні ввігнати Росію в кордони 12 століття. У травні 1992 року було опубліковано офіційну заяву російського уряду, в якій стверджувалося, що акти про передачу Криму Україні не мають юридичної сили. У липні 1993 російський парламент вирішив надати Севастополю статус міста РФ. Б. Єльцин відмежувався від цієї постанови, а Рада безпеки Організації Об'єднаних Націй визнала її безпідставною та небезпечною.⁶²

Коментуючи підписання Договору «Про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією», американське видання NYT, вказує, що Росія пішла на цей крок через низку причин: розширення НАТО на схід, прагнення Росії зміцнити свою оборону та довести Заходу, що вона все ще має силу, на яку слід зважати.⁶³

На тлі приходу до влади Володимира Путіна (7 травня 2000 року – ред.), який розпочав агресивну зовнішню політику по відношенню до колишніх радянських республік, та рішучості України розвиватися як демократична суверенна держава, що дивиться на Захід, напруженість між країнами посилилась. В австрійській газеті Wiener Zeitung пишуть, що Україна знаходиться поміж євроатлантичним пробудженням і залежністю від великого брата – Росії. Хоча Київ висловлює бажання вступити до ЄС і стати членом НАТО, такі перспективи є довгостроковими та середньостроковими, оскільки Росія все ще має сильний вплив на свого «меншого сусіда» в енергетичному секторі.⁶⁴

Однією з таких суперечок, яка широко висвітлювалася в іноземних ЗМІ, стали події у Керченській протоці біля острова Тузла. Західні ЗМІ відзначають, що напруга між Україною та РФ була настільки високою, що загрожувала перерости у повномасштабний військовий конфлікт. Напевно, це було перше у західному інформаційному просторі припущення про можливість війни між Україною та Росією.

ДОВІДКА

Восени 2003 року Росія почала будувати дамбу у Керченській протоці у напрямку українського острова Коса Тузла. Київ сприйняв це як спробу переділу кордонів та анексію своєї території.⁶⁵ Конфлікт було вирішено після особистої зустрічі президентів двох держав. Будівництво було припинено.

62 Кульчицький С.В. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: ГД / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2004. - 688 с.: іл.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Dogovir_pro_druzhu_Ukr_Ros_1997

63 Specter M. Setting Past Aside, Russia and Ukraine Sign Friendship Treaty / Michael Specter. // The New York Times. – С. 13 – Режим доступу до пєсупсу: <https://www.nytimes.com/1997/06/01/world/setting-past-aside-russia-and-ukraine-sign-friendship-treaty.html>

64 Gegen den Wind: Kurs auf Europa. [Електронний ресурс] // Wiener Zeitung. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/welt-europa/weltpolitik/331778-Gegen-den-Wind-Kurs-auf-Europa.html?fbclid=IwAR1MO-cis2-lv6vCRdXoUfxY9EOTFpx-bZh67BFzr4cggjU5lB8luJ_ysk64

65 Lambroschini S. Russia/Ukraine: Prime Ministers Meet Today Over Tuzla Dam Dispute [Електронний ресурс] / Sophie Lambroschini // Radio Svoboda. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rferl.org/a/1104782.html>

Аналізуючи конфлікт у Керченській протоці, американські журналісти видання The Los Angeles Times звернули увагу на те, що «коли Україна проголосила незалежність більше десяти років тому, вона не зіткнулася з серйозними запереченнями з боку Росії щодо окреслення свого національного кордону, що включав Тузлу та давав їй право на вузьку морську протоку, яка з'єднує Чорне море з Азовським... Після здобуття незалежності політична точка опори України зміщувалася в залежності від того, чи лежать її інтереси на Сході, з Росією, чи на Заході, зі Сполученими Штатами та Європою. Зараз, схоже, баланс порушився. Члени парламенту з усього політичного спектру об'єдналися та ухвалили резолюцію, яка засуджує дії Росії як «ворожі», і закликає прискорити реалізацію прагнень України до членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору».⁶⁶

ДОВІДКА

Україна почала діалог з НАТО в рік набуття незалежності та вступила до Ради північно-атлантичного співробітництва (1991 рік) і програми «Партнерство заради миру» (1994 рік). Вже у 1997 році сторони підписали Хартію про особливе партнерство, на основі якої було започатковано Комісію «Україна – НАТО», основною задачею якої був розвиток співпраці.

Варто відмітити, що РФ проводила планомірну роботу із підриву національної безпеки України та зокрема протистояла її намаганням стати членом Альянсу. Про це, серед іншого, свідчать результати саміту НАТО в Бухаресті 2008 року, коли Україна та Грузія не отримали запрошення приєднатися до Плану дій щодо членства в Альянсі: «Москва наполегливо намагалася запобігти прагненню Грузії та України стати членом на саміті НАТО в Бухаресті минулого місяця».⁶⁷ Пізніше The Guardian оцінить прагнення України вступити в НАТО як «нереалістичні»: «Відтоді [з моменту проведення саміту – ред.] більшість країн НАТО, включаючи США та Великобританію, зрозуміли, що членство України та Грузії [в НАТО – ред.] спровокує конфлікт, зокрема з Росією».⁶⁸

ДОВІДКА

4 квітня 2008 року у Бухаресті закінчився саміт НАТО, на якому розглядалися перспективи розширення Альянсу. Через пріоритезацію інтересів Росії та економічних інтересів ЄС,⁶⁹ а також занепокоєння через зростання напруження у відносинах з РФ у безпековій сфері, рішення щодо приєднання України до Плану дій щодо набуття членства було відкладено.

Британське інформаційне агентство Reuters випустило статтю авторства Девіда Бруннstromа та Сьюзан Корнуелл «НАТО обіцяє Україні та Грузії вступ – колись».⁷⁰ Автори підкреслюють позицію США: «Німеччина, Франція та менші країни НАТО витримали тиск з боку президента США Джорджа Буша щодо пропонування цим двом країнам [Україні та Грузії – ред.] Плану дій щодо членства, який є першим кроком до вступу [в НАТО – ред.], заявивши, що жодна з них не готова до цього і що Росія може бути проти [такого рішення – ред.]... Буш не говорив детально

66 Murphy K. Russia-Ukraine Ties Founder on the Shore of Tiny Isle [Електронний ресурс] / Kim Murphy // Los Angeles Times. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2003-nov-03-fg-ukraine3-story.html>.

67 Talking Tough [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/russia-talks-tough-in-response-to-natos-eastward-expansion/a-3261078>.

68 Ukraine drops 'unrealistic' plans for Nato membership [Електронний ресурс] // The Guardian. – 27 May 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2010/may/27/ukraine-drops-nato-membership-plan>

69 Losing Business [Електронний ресурс] // DW. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/german-industry-leaders-warn-against-isolating-russia/a-3599534>

70 Brunnstrom D. NATO promises Ukraine, Georgia entry one day [Електронний ресурс] / D. Brunnstrom, S. Cornwell // Reuters. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-nato-idUSL0179714620080403>.

про свій провал на прощальному саміті [останньому для нього в ролі Президента США – ред.] щодо забезпечення підтримки заявки України та Грузії на отримання ПДЧ, але сказав, що НАТО має й надалі бути відкритим до розширення». ⁷¹ Не зважаючи на відмову, президенти України та Грузії сприйняли цей саміт як історичний та були налаштовані вкрай позитивно. Однак, як вказує видання, тисячі протестувальників зібралися в українських містах, щоб засудити перспективу членства в НАТО, що підкреслило глибокі розбіжності в суспільстві щодо питання, куди варто дивитися Києву – на Схід чи на Захід.

Варто зазначити, що РФ вкладала значні ресурси у пропагандистську кампанію, спрямовану на українське населення, про начебто існуючу загрозу для України через зближення з Альянсом. «Згідно досліджень громадської думки, населення України також виступає проти плану. Під час холодної війни радянська пропаганда зображувала НАТО як ворога». ⁷² Згідно соціологічних опитувань, станом на 2008 рік підтримка НАТО в Україні складала не більше 25%. ⁷³

Станом на 2008-й рік західні медіа, говорячи про Україну та Грузію, все ще називають їх колишніми радянськими республіками, що підкреслює визнання впливу РФ в регіоні та нівелює суб'єктність цих незалежних країн та їх права на самовизначення, коли мова йде про зовнішню та безпекову політику: «У західноєвропейському таборі стверджують, що обидві пострадянські країни не зміцнять безпеку НАТО, а радше створюють загрозу безпеці Альянсу». ⁷⁴ У матеріалі DW йдеться про те, що «Путін розкритикував Захід за обіцянки Грузії та Україні членства, хоча НАТО не пішло так далеко, щоб поставити колишні радянські держави Грузію та Україну на шлях членства, надавши їм ПДЧ». ⁷⁵

В іншій своїй публікації про результати саміту німецьке видання Deutsche Welle зробило акцент на тому, що причина відмови Україні та Грузії – РФ: «Росія виступає проти плану надання членства на тій підставі, що такий крок створить пряму загрозу її безпеці та поставить під загрозу крихкий баланс сил у Європі. Вона також розглядає готовність НАТО розширюватися на схід як продовження політики стримування, що застосовувалась Заходом під час холодної війни. Володимир Путін заявив, що Росія розгляне можливість направити свої ракети на Україну, якщо сусідня держава коли-небудь розмістить військові об'єкти НАТО». ⁷⁶ Фактично, йдеться про прямий шантаж Росією міжнародної спільноти погрозами військової агресії. Однак, слід зазначити, що вторгнення в Україну 2014 року не мало відношення до розширення НАТО на схід, тож тема НАТО завжди використовувалась РФ з метою маніпуляцій і для виправдання своєї імперіалістичної загарбницької політики.

За кілька місяців після завершення саміту почалася російсько-грузинська війна (8-12 серпня 2008 року), яка створила підґрунтя для наративу про Україну, як наступну воєнну ціль РФ.

71 Brunnstrom D. NATO promises Ukraine, Georgia entry one day [Електронний ресурс] / D. Brunnstrom, S. Cornwell // Reuters. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-nato-idUSL0179714620080403>.

72 Eastward Expansion [Електронний ресурс] // DW. – 18 March 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/ukraine-turns-to-germany-france-to-back-nato-bid/a-3200273>

73 "Half of Ukrainians opposed to Ukraine's membership of NATO, poll indicates". Interfax-Ukraine. 11 February 2008. Archived from the original on 4 June 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20080604014018/http://www.interfax.com.ua/en/press-center/press-conference/106882/>

74 Nato allies divided over Ukraine and Georgia [Електронний ресурс] // The Guardian. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2008/dec/02/ukraine-georgia>.

75 NATO Summit. [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 4.04.2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/nato-summit-ends-on-positive-note-fails-to-heal-rifts/a-3244743>

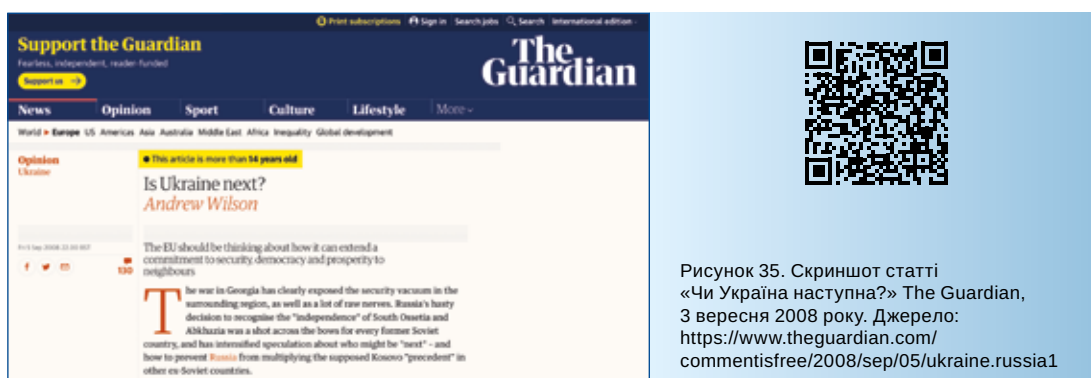
76 Talking Tough [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 4.11.2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/russia-talks-tough-in-response-to-natos-eastward-expansion/a-3261078>.

ДОВІДКА

1 серпня 2008 року мілітаризовані угруповання Південної Осетії, які отримали підтримку від РФ, обстріляли грузинські сили, порушуючи угоду про припинення вогню від 1992 року. 7 серпня підрозділи грузинської армії були направлені у зону конфлікту в Південній Осетії та швидко взяли під контроль більшу частину Цхінвалі, оплоту сепаратистів. У відповідь, Росія звинуватила Грузію в «агресії проти Південної Осетії», розпочавши повномасштабне вторгнення в Грузію 8 серпня 2008 року. Російські війська зайняли частину території Грузії та зупинились неподалік від столиці – Тбілісі. Москва тоді звинувачувала країну у спробі силового повернення сепаратистського регіону – Південної Осетії, та назвала свою операцію «примушуванням Грузії до миру». Натомість, Грузія, як і частина західних країн, назвали війну агресією РФ.

У вересні того ж року, за три дні до вторгнення Росії в Грузію, в авторитетному британському виданні The Guardian вийшла стаття Ендрю Вілсона «Україна буде наступною?»⁷⁷ За словами автора статті, «ЄС має подумати про те, як він може поширити зобов'язання щодо безпеки, демократії та процвітання на сусідів. Війна в Грузії чітко показала вакуум безпеки в регіоні, а також багато оголених нервів».⁷⁸ Стаття певним чином передбачила подальшу долю України. Автор акцентував увагу на тому, що Європейському Союзу варто консультивати Україну та допомагати їй, щоб попередити виклики її територіальній цілісності та суверенітету, особливо з огляду на втручання РФ у президентські вибори в Україні, а також замислитись над власною енергетичною безпекою.

Обидві демократії – Грузія та Україна – були народжені внаслідок безкровних революцій та хочуть вступити до НАТО, Європейського Союзу та встановити тісні зв'язки зі Сполученими Штатами, що з часом призведе не тільки до погроз, а й до відкритої агресії РФ. Про те, що Україна може стати наступною воєнною ціллю Росії, пише й інформаційне агентство Reuters: «Короткочасна війна Росії у Грузії через Південну Осетію цього місяця викликала стурбованість в Україні, адже вона може стати наступною метою російської кампанії з відновлення впливу на країни, в яких вона довго домінувала у Радянському Союзі».⁷⁹ Макс Бут у The Los Angeles Times зазначає: «Напади Росії на Грузію, якщо їх не зупинити, легко можуть спровокувати нові конфлікти у майбутньому. Сьогодні Грузія, завтра Україна, наступного дня – Естонія?»⁸⁰ Гері Шмітт пише про ці події у The Wall Street Journal: «Мова також йде про протидію відверто

77 Wilson A. Is Ukraine next? [Електронний ресурс] / Andrew Wilson // The Guardian. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2008/sep/05/ukraine.russia1>

78 Там само.

79 Elizabeth P. Ukraine condemns Russia's move on Georgia regions [Електронний ресурс] / P. Elizabeth, Y. Kulikov // Reuters. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-georgia-ossetia-ukraine-interview-idUSLR66952420080828>.

80 Boot M. Stand Up to Russia [Електронний ресурс] / Max Boot // Los Angeles Times. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.latimes.com/news/print/edition/asection/la-oe-boot12-2008aug12,0,6144433.story>.

гегемоністським планам Росії щодо її сусідів – включно з Україною».⁸¹ Досить влучний прогноз на основі подій цього етапу дав журналіст Білл О'Райлі для американського Fox News: «Путін – справжній лиходій. Тепер на порозі Третя світова війна, пані та панове».⁸²

Не минули медіа увагою й вплив Росії на політику ЄС і США. Тут йдеться про вплив РФ на рішення НАТО відмовити Україні у підписанні ПДЧ. Це підживлюватиме розвиток помилкової нео-східноєвропейської політики у Берліні, «спонукатиме Володимира Путіна до подальших геополітичних успіхів» та продемонструє, «що «м'яка сила» ЄС є нічим іншим, як багатослівною слабкістю».⁸³

Частина аналітиків застерігали від нагнітання страхів і казали, що Україна може уникнути конфронтації, зайнявши прагматичну позицію і реформувавши свою економіку у довгостроковій перспективі. Зокрема, у виданні Politico зазначалося, що «швидкий вступ до НАТО чи до ЄС просто нереалістичні з кількох причин, найменш значущою з яких є те, що Україна до цього не готова».⁸⁴

Згадувалась у медіа і допомога Україні Грузії. У 2009 році у статті Radio Free Europe, що була присвячена російсько-грузинській війні, транслюється позиція Росії, яка заявила, що українські війська та добровольці воювали за Грузію, і що це створює додаткове напруження у відносинах між сусідами. Важливо відмітити, що видання, цитуючи російські джерела, спекулює на темі «українського націоналізму», згадуючи про УНА-УНСО: «У збройній агресії проти Південної Осетії брали участь військовослужбовці регулярних підрозділів Міноборони України та не менше 200 осіб націоналістичної організації УНА-УНСО».⁸⁵

ДОВІДКА

УНА-УНСО (Українська національна асамблея — Українська народна самооборона) – українська політична партія та громадський рух націоналістичного спрямування. Створена у 1991 році.

Після приходу до влади Президента В. Януковича (2010 рік) та підписання угод про продовження базування Чорноморського флоту в Криму напруження у відносинах країн спадає, але посилюється між проросійськими та проукраїнськими політичними групами в Україні. Американські та європейські медіа активно висвітлювали підписання Харківських угод 2010 року.

ДОВІДКА

Угода, яку підписали у Харкові президент України Віктор Янукович та президент РФ Дмитро Медведєв передбачала продовження дозволу на перебування Чорноморського флоту РФ у Криму щонайменше до 2042 року. Україна за це отримала знижку на російській газ у розмірі 100 доларів США за кожні 1000 кубометрів.

81 Schmitt G. How the West Can Stand Up to Russia [Електронний ресурс] / G. Schmitt, M. De Lorenzo // Wall Street Journal. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://online.wsj.com/article/SB121850039382131705.html?mod=opinion_main_commentaries.

82 O'Railey B. On Russia world war III is on the horizon [Електронний ресурс] / Bill O'Railey // Fox News. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://archive.thinkprogress.org/oreilly-on-russia-world-war-iii-is-on-the-horizon-118386913442/>.

83 Diversifying and liberalising to control the 'Heartlands'. [Електронний ресурс] // Politico. – 16.04.2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.politico.eu/article/diversifying-and-liberalising-to-control-the-heartlands/>

84 Time for Ukraine's leaders to rise above politics. [Електронний ресурс] // Politico. – 9.02.2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.politico.eu/article/time-for-ukraines-leaders-to-rise-above-politics/>

85 Russia Says Ukrainians Fought For Georgia In 2008 War [Електронний ресурс] // RadioFreeEurope. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://www.rferl.org/a/Russia_Says_Ukrainians_Fought_For_Georgia_In_2008_War/1806528.html.

Видання Reuters пише про те, що депутати від опозиції [проукраїнські сили – ред.] закидали яйцями та димовими шашками залу для голосувань у Верховній Раді після ухвалення рішення про продовження перебування російських ВМС в українському порту до 2042 року: «Натовпи прихильників і противників [такого рішення – ред.] влаштували бійки біля будівлі Парламенту».⁸⁶ Reuters називає проукраїнські сили «українськими націоналістами на чолі з Юлією Тимошенко та экс-президентом Віктором Ющенком», які вважають це рішення зрадою національних інтересів України. Однак, автор наводить всі аргументи опонентів та пропонентів – від загрози безпеці України до ЧФ РФ як гаранта безпеки Чорноморського регіону; від порушення Конституції України до отримання значних надходжень до бюджету та попередження економічної кризи.

Автор статті для The Guardian потрапив у пропагандистську пастку про розкіл України між російськомовним сходом і україномовним заходом, який розглядався як переважно політичний поділ. Тому обіцянки Віктора Ющенка вивести Чорноморський флот Росії з порту Севастополя, оскільки його присутність є потенційною загрозою суверенітету України та дестабілізуючим фактором у Криму, автор не вважає правомірними. Він заявляє, що «більшість населення Криму – це етнічні росіяни з сильними прорадянськими настроями», забуваючи про права та прагнення кримських татар і про те, що мова йде не про питання місцевого значення, а про безпеку регіону.⁸⁷

Значно сприяла «відлизі» у стосунках двох країн тогорічна офіційна відмова України від своєї мети вступу до НАТО: «Пан Янукович не гаяв часу на те, щоб змінити зовнішню політику України на більш дружній для Москви шлях», – каже кореспондент BBC Девід Стерн з Києва.⁸⁸ Хоча слід зазначити, що Україна відхилила пропозицію Москви приєднатися до очолюваної Росією Організації Договору про колективну безпеку, до якої входять Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Росія і Таджикистан.

Президент Янукович навіть отримав схвальні відгуки від західних високопосадовців та медіа за обіцянку відмовитися від усього високозбагаченого урану до 2012 року,⁸⁹ що загалом сприяло покращенню іміджу Януковича як президента, який розуміє тогочасні тренди світового розвитку та готовий включати у них Україну. Заяву було зроблено під час Саміту з ядерної безпеки у Вашингтоні 2010 року за участю президента США Барака Обами.

Стаття цитує заяву Білого дому, де стверджується, що Президент Обама «оцінив рішення України як історичний крок і підтвердження лідерства України в ядерній безпеці та

86 Protests as Ukraine approves Russian base extension, by Richard Balmforth // Reuters. – April 27, 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-russia-fleet-idUSTRE63Q0YG20100427>

87 Harding L. Ukraine extends lease for Russia's Black Sea Fleet [Електронний ресурс] / Luke Harding // Guardian. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2010/apr/21/ukraine-black-sea-fleet-russia>.

88 Ukraine's parliament votes to abandon Nato ambitions. [Електронний ресурс] // BBC – 3 June 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/10229626>

89 Ukraine to get rid of 'all' highly enriched uranium [Електронний ресурс] // France 24. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.france24.com/en/20100412-ukraine-get-rid-all-highly-enriched-uranium>.

нерозповсюдженні [зброї масового ураження]».⁹⁰ Прес-секретар Білого дому Р. Гіббс заявив, що такий крок – «це те, що Сполучені Штати намагалися здійснити більше 10 років», додавши, що «цього матеріалу достатньо для створення кількох видів ядерної зброї; і це демонструє незмінне лідерство України у сфері нерозповсюдження зброї масового ураження та припадає на важливий регіон, де, як ми знаємо, зберігається багато високозбагаченого урану».⁹¹

Слід зауважити, що таке рішення було зокрема і в інтересах РФ, яка довгий час проводила спеціальні операції для підриву обороноздатності української держави.

Після військової агресії РФ проти Грузії та відтермінування перспектив вступу України до НАТО у західних медіа поширюється наратив про Україну як «буферну зону», яка має допомогти Заходу не зіпсувати відносини з Росією через українське питання, а Росії зберегти свій вплив в Україні та утримати розвинені демократії та НАТО якомога далі від своїх кордонів. В матеріалі The New York Times обґрунтовуючи позицію щодо збереження за Україною статусу буферної зони, зазначається, що «Вашингтон глибоко зацікавлений у припиненні цього конфлікту та збереженні України як суверенної буферної держави між Росією та НАТО. Крім того, добрі відносини з Росією є важливими, оскільки Сполученим Штатам потрібна допомога Москви у відносинах з Іраном, Сирією, Афганістаном і, зрештою, у протистоянні Китаю, єдиному справжньому потенційному супернику Сполучених Штатів».⁹²

В матеріалі Politico розвінчувався наратив, що «...в кризі в Україні винен Захід», який начебто спровокував Росію, необачно та безрозсудно розширивши НАТО та Європейський Союз. Говорилося про помилковість закликів забути про Східне партнерство і думок, що «ці країни, природно, є буферною зоною для Росії».⁹³

УКРАЇНА: МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ ТА МИТНИМ СОЮЗОМ

З приходом до влади Президента Віктора Януковича у західних медіа відлунням наративу про буферну зону в безпековому аспекті набирає сили наратив про збалансовану співпрацю України як з ЄС, так і з Росією, зокрема економічну. В матеріалах публікували заяви Януковича про те, що Україна планує підписати Угоду «Про асоціацію з ЄС» протягом 2013 року. Янукович також наголосив, що країна розвиватиме відносини з Митним союзом Росії у сферах, які не суперечать іншим «міжнародним зобов'язанням».⁹⁴

Було цілком очевидно, що Росія чинила тиск на Україну з метою її приєднання до очолюваного Росією Митного союзу замість підписання Угоди з ЄС. В матеріалах BBC зазначалося: «Президент Путін запропонував серйозні стимули: істотне зниження ціни на газ, масштабні проекти промислової кооперації та пільгове кредитування. При цьому, він звертався до духовної єдності двох співвітчизницьких слов'янських народів, які здебільшого дотримуються православної християнської традиції, а також до видатної ролі, яку українці відіграли в історії Російської імперії, а потім і Радянського Союзу».⁹⁵

90 Solash R. Ukraine Pledges To Dispose Of Weapons-Grade Uranium [Електронний ресурс] / Richard Solash // RadioFreeEurope. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://www.rferl.org/a/Ukraine_Pledges_To_Dispose_Of_WeaponsGrade_Uranium_/2010420.html.

91 Там само.

92 Getting Ukraine Wrong. [Електронний ресурс] // The New York Times. – 13.03.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2014/03/14/opinion/getting-ukraine-wrong.html>

93 The wages of weakness. [Електронний ресурс] // Politico. – 15.04.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.politico.eu/article/the-wages-of-weakness/>

94 Ukraine wants trade agreements with EU and Russia. [Електронний ресурс] // EURACTIV. – 4.01.2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/ukraine-wants-trade-agreements-with-eu-and-russia/>

95 Analysis: Russia's carrot-and-stick battle for Ukraine. [Електронний ресурс] // BBC. – 17.12.2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-25401179>

ДОВІДКА

Митний союз (рос. Таможенный Союз) – форма міждержавної торгово-економічної інтеграції країн Євразійського економічного союзу. В союз входять Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан та Росія.

Митний союз почав роботу 1 січня 2015 року та є правонаступником Митного союзу Білорусі, Казахстану і Росії, який діяв з 1 січня 2010 року.

За планами Росії, саме Україна з другою за величиною економікою в регіоні (після Росії) мала забезпечити економічну міцність Митного союзу, якої прагнув Володимир Путін.

Загалом, у ретроспективі можна говорити про те, що головна помилка Януковича – не сама відмова від підписання Угоди «Про асоціацію», а широка інформаційна кампанія про швидке та успішне наближення до ЄС. Українцям було дивно спостерігати, як після стількох зусиль слабких прозахідних сил в українському політикумі, саме так званий проросійський президент впевнено веде країну до зближення з Заходом. Коли втілення європейської мрії багатьох українців було вже майже осяжним, різка зміна курсу, яка сталася буквально за одну ніч, зачепила населення країни за живе. Якщо В. Янукович мав на меті всидіти на двох стільцях чи виторгувати у РФ кращі умови співпраці, йому слід було просто дотримуватись нарративу, що «шлях до ЄС – довгий і тернистий», що Україна намагається йти в ЄС, але ще не виконала своє «домашнє завдання» у повному обсязі. Така стратегія була б для Януковича безпечнішою. Однак, ним навпаки проводилася інформаційна кампанія всередині країни про швидке доведення справи про підписання Угоди до кінця. Тому коли Янукович буквально з вечора на ранок несподівано відмовився від співпраці з ЄС та почав говорити про підписання чергової угоди з РФ, це викликало очікуване обурення в українському суспільстві. Побиття студентів-протестувальників на Євромайдані стало останньою краплею в чаші терпіння народу, який на той момент занадто втомився від наймасштабнішої за всю історію України провладної корупції, посилення авторитаризму, згортання прав та свобод та відкату від досягнень демократії.

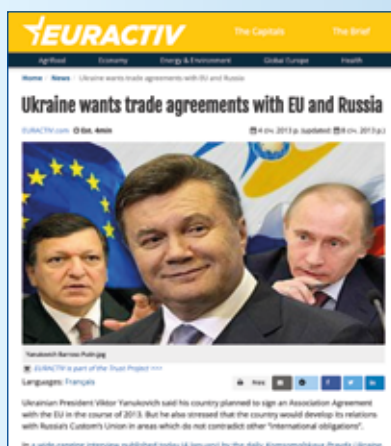

Рисунок 37. Скриншот статті «Україна хоче торгових угод з ЄС і Росією», EURACTIV, 4 січня 2013 року. Джерело: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/ukraine-wants-trade-agreements-with-eu-and-russia/>

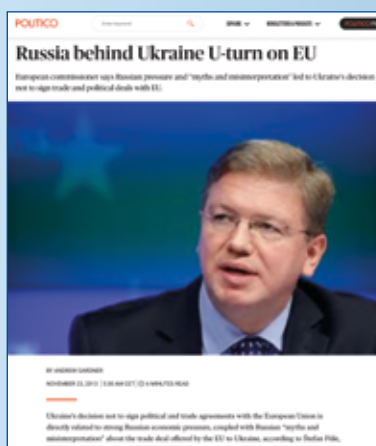

Рисунок 38. Скриншот статті «Росія за розворотом України проти ЄС», Politico, 23 листопада 2013 року. Джерело: <https://www.politico.eu/article/russia-behind-ukraine-u-turn-on-eu/>

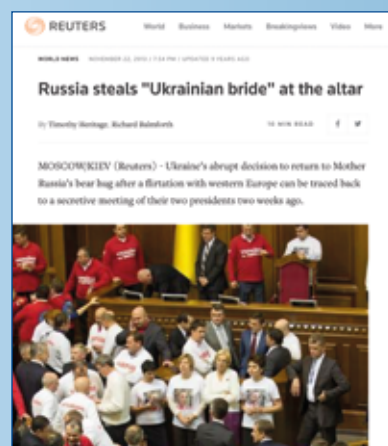

Рисунок 39. Скриншот статті «Росія краде "українську наречену" біля вівтаря», Reuters, 23 листопада 2013 року. Джерело: <https://bit.ly/3O2eYVz>

ДОВІДКА

Хоча створювалась ілюзія, що і сам Віктор Янукович, і його партія доклали значних зусиль для виконання Україною «домашнього завдання» із євроінтеграції, відмова президента Януковича підписати Угоду «Про асоціацію» з ЄС у 2013 році спровокувала початок протестів 21 листопада 2013 року, які переросли у Революцію Гідності після силового розгону демонстрації у Києві вночі 30 листопада 2013 року.

Говорячи про причини відмови від підписання Угоди «Про асоціацію» з ЄС, окремі західні журналісти фактично повторювали створений в інтересах Росії наратив про Україну як «неуспішну, несамостійну країну», яка начебто цілком і повністю залежить від економічної підтримки, волі та рішень Росії. Вони наводили аргументи, що економічний розрив з РФ стане для України фатальним. Також рішення Віктора Януковича пояснюють зовнішніми та внутрішніми причинами: тиск президента РФ, його пропозиція щодо інтеграції до альтернативного геополітичного проекту Євразійського Союзу і економічна криза в Україні.⁹⁶

Фактично ж можна говорити, що саме небажання проросійського керівництва України проводити справжні реформи, а також економічна, політична та судова корупція у державних масштабах стримували економічний розвиток України та її вихід на нові ринки. Зокрема, станом на 2013 рік економічна ситуація в Україні погіршилася, тож необхідно було шукати дешеві енергоносії, підтримувати власного промислового виробника та забезпечувати ринки збуту.⁹⁷

РОЗКОЛ УКРАЇНИ ТА «ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА»

Створений російською пропагандою наратив про «розкол» України за мовною та регіональною (територіальною) ознакою почав розповсюджуватися у західних медіа ще у перші роки після набуття Україною незалежності й не піддавався масштабній критичній переоцінці аж до початку широкомасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Взагалі, ідея про поділ населення України на прозахідне та проросійське за мовною чи територіальною ознаками – це міф. Після століть примусової русифікації значна частина українців рідною вважала російську мову, але це не означало їх автоматичної приналежності до табору адептів «русского мира». Насправді, цей наратив було створено у привязці до територіальних претензій РФ та з метою повалення української державності.

Саме глибинне нерозуміння всієї складності нової української самосвідомості довгий час служило причиною для викривленого уявлення про процеси в Україні. Але головна основа нової української свідомості – не мова, а саме воля до свободи, бажання використати черговий історичний шанс, щоб нарешті позбутися задушливого тоталітаризму, прагнення до зміни пострадянського соціального договору і до організації свого життя відповідно до системи демократичних цінностей, у центрі якої – людина, її права і свободи.

Наратив про «розкол», спричинений начебто проросійськими чи прозахідними настоями, часто ілюструють регіональними результатами президентських виборів 2004 та 2010 років. Але насправді у цьому контексті варто прослідкувати всю історію важливих голосувань в Україні, починаючи із голосування за Незалежність. Окрім Криму, у 1991 році всі регіони проголосували «за» з дельтою від 83 до 98% голосів. Вибори Президента 1991, 1999, 2014 та

96 Українці хочуть до ЄС більше, ніж до Митного союзу [Електронний ресурс] // BBC Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/01/130110_ukraine_eu_cu_az

97 Konończuk W. Ukraine withdraws from signing the Association Agreement in Vilnius: The motives and implications [Електронний ресурс] / Wojciech Konończuk // OWC. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-11-27/ukraine-withdraws-signing-association-agreement-vilnius-motives-and>

2019 років продемонстрували відсутність занадто великих розривів, які б давали можливість говорити про «розкол». Скоріше, варто взяти до уваги значний вплив РФ у регіонах на сході України та той факт, що не всі українці під час виборів керуються обіцянками кандидатів щодо майбутньої зовнішньої політики України як фактором, що впливає на прийняття їхнього рішення. І хоча показові вибори 2004 та 2010 років справді мали значні регіональні відмінності у результатах голосування та були своєрідним протистоянням навколо дилеми зовнішньополітичного майбутнього України, навряд чи Україну можна назвати насправді непримиренно розділеною, як і абсолютно не можна назвати лівобережну Україну такою, що прагнула повернутися у склад Росії. Адже більшість громадян, голосуючи за кандидата, голосують за надію на краще життя, обираючи між наративами: чи рівень життя в країні зросте за рахунок глибшої співпраці із Росією, або ж за рахунок зближення із Заходом.

Коли після відмови від підписання Угоди «Про асоціацію з ЄС» розпочався Євромайдан, він переріс у Революцію Гідності, що призвело до повалення режиму Януковича, але це сталося лише після побиття владою студентів-протестувальників. По своїй суті, Революція Гідності була про відстоювання надії на демократичну, а не авторитарну Україну, в якій повагаються права та свободи, що відповідало ідеї про зближення з Заходом. Коли ж на Майдані силовики у співпраці із спецслужбами РФ почали просто вбивати протестувальників (Небесна Сотня), коли Росія почала розхитувати сепаратистські настрої (успішними ці операції спецслужб РФ були тільки в частині Донецької та Луганської областей, де угруповання сепаратистів були створені та озброєні РФ), коли сталася анексія Криму та почалася війна на сході України, багатьом стало зрозуміло, що РФ – не та країна, яка допоможе українцям жити краще. Тому і вибори 2014 року, і 2019 року показали, за що насправді голосують українці – за демократичні зміни, очищення влади від корупції, верховенство права. Ці вибори продемонстрували відсутність проросійського чи прозахідного «розколу».

ДОВІДКА

Небесною Сотнею називають 104 учасників Революції Гідності, які загинули 18-20 лютого 2014 року, коли уряд Януковича дав наказ стріляти у протестувальників. Деякі експерти вважають, що таке рішення було прийнято за підтримки або безпосередньо за наказом спецслужб РФ. Це були дні найзапеклішого протистояння українського народу і проросійської влади, які стали переломним моментом у Революції Гідності.

Після 24 лютого 2022 року Росія скоїла тисячі воєнних злочинів проти цивільного населення України, тому у питанні щодо справжнього ставлення РФ до України та росіян до українців в інформаційному просторі залишилось небагато місця для маневру. Незважаючи на регіональні, мовні, релігійні відмінності, українці об'єдналися для захисту своєї країни від поглинання тоталітарним режимом та у боротьбі проти геноциду. Примітно, що найбільше від дій російської армії постраждали саме ті регіони, які традиційно вважались російськомовними, а отже за логікою РФ – начебто були проросійськими.

Але в публікаціях 2004 року наратив про «розкол» ще домінував. Відоме американське видання The Atlantic у своїх матеріалах наголошувало, що країна начебто розколота на схід та захід. За словами Вільяма Шнайдера, старшого політичного аналітика Cable News Network та постійного наукового співробітника Американського інституту підприємництва у Вашингтоні, Україна була внутрішньо сильно розділена. На його думку, схід України є здебільшого російськомовним, православним та проросійським.

Рисунок 40. Скриншот статті «Україна на межі», The Economist, 25 листопада 2004 року. Джерело: <https://www.economist.com/leaders/2004/11/25/ukraine-on-the-brink>

Рисунок 41. Скриншот статті «Янукович збирається стати президентом, оскільки спостерігачі кажуть, що вибори в Україні були чесними», The Guardian, 8 лютого 2010 року. Джерело: <https://www.theguardian.com/world/2010/feb/08/viktor-yanukovich-ukraine-president-election>

Більшість людей на заході України розмовляють українською та є прихожанами римсько-католицької церкви. Населення регіонів на заході є вкрай націоналістичним та не довіряє Росії.⁹⁸

Журналісти писали, що «за офіційними підрахунками, понад 44% виборців, переважно на російськомовному півдні та сході, підтримали пана Януковича. Небезпеку розколу країни можна перебільшувати, але вона, беззаперечно, існує».⁹⁹

Саме цей наратив використав передвиборчий штаб Януковича у 2010 році. Політичний консультант Пол Манафорт, пізніше засуджений у США за податкове та банківське шахрайство, радив Януковичу вибудувати кампанію на ідеї про начебто радикальні ідеологічні, мовні, культурні відмінності та непримиренне протистояння українців за регіональною ознакою. У цій кампанії українці, які проживають у східних та південних областях, зображались як такі, що повністю підтримують зближення з Росією і відрізняються від мешканців західних регіонів, яких характеризували як націоналістів з прозахідними настроями.

Тема «розколу» активізується ще раз у 2014 році, коли РФ стала серйозно розхитувати ситуацію в Україні, організовуючи проросійські акції та сепаратистські рухи.

«Країна була поділена більш-менш рівномірно між українцями, які бачать Україну частиною Європи, і тими, хто бачить її нерозривно прив'язаною до Росії. Внутрішня політична криза через цю розбіжність була неминучою».¹⁰⁰

Американська, російська та українська сторони закликали «припинити насильство в Україні».¹⁰¹

98 Schneider W. Ukraine's 'Orange Revolution' [Електронний ресурс] / William Schneider // The Atlantic. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2004/12/ukraines-orange-revolution/305157/>.

99 The future is orange. [Електронний ресурс] / William Schneider // The Economist. – 29.12.2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.economist.com/leaders/2004/12/29/the-future-is-orange>

100 Everything you need to know about the 2014 Ukraine crisis. [Електронний ресурс] // Vox. – 3.09.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.vox.com/2014/9/3/18088560/ukraine-everything-you-need-to-know>

101 Ukraine crisis talks: Diplomats urge end to violence, security for all. [Електронний ресурс] // CNN. – 17.04.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://edition.cnn.com/2014/04/17/world/europe/ukraine-crisis/index.html>

Рисунок 42. Скриншот статті «Україна залишається розділеною після другого туру виборів», Spiegel, 8 лютого 2010 року. Джерело: <https://www.spiegel.de/international/europe/tymoshenko-vs-yanukovich-ukraine-remains-divided-after-runoff-election-a-676466.html>

Рисунок 43. Скриншот статті «Громадянська війна поширюється на сході України під час нападів ківського уряду», World Socialist Web Site, 6 травня 2014 року. Джерело: <https://www.wsws.org/en/articles/2014/05/06/eukr-m06.html>

Рисунок 44. Скриншот статті «Конфлікт в Україні: чому схід охопив конфлікт?», BBC, 18 лютого 2015 року. Джерело: <https://www.bbc.com/news/world-europe-28969784>

Рисунок 45. Скриншот статті «Не називайте це громадянською війною – конфлікт в Україні є актом російської агресії», The Conversation, 24 серпня 2015 року. Джерело: <https://theconversation.com/dont-call-it-a-civil-war-ukraines-conflict-is-an-act-of-russian-aggression-46280>

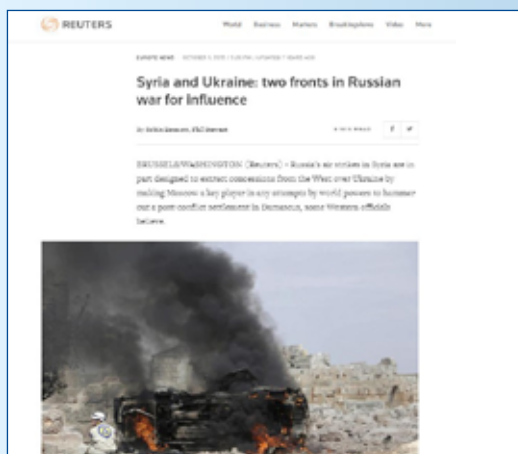

Рисунок 46. Скриншот статті «Сирія та Україна: два фронти російської війни за вплив», Reuters, 1 жовтня 2015 року. Джерело: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-ukraine-idUSKCN0RV4RS20151001>

Рисунок 47. Скриншот статті «Східна Україна: на передовій забутої Європи війни», The Guardian, 28 серпня 2016 року. Джерело: <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/28/east-ukraine-frontline-europe-forgotten-war>

Так з'явився наратив про можливу громадянську війну. 20 лютого 2014 року видання Spiegel Online International, розмірковуючи над значенням протистояння в Україні, попереджає про можливість «громадянської війни» в Україні.¹⁰² Насправді ж, через прошовхування наративу про громадянську війну Росія намагалася приховати факт розв'язання нею війни проти суверенної України та свою пряму участь у воєнних діях на сході України у 2014 році і після.¹⁰³

«Дуже часто про кризу (війну в Україні – ред.) говорять так, ніби вона є виключно внутрішньою справою України, ймовірно, спричиненою мовною політикою, зіткненнями ідентичності та історичними образами. Тому краще не зачіпати це питання. Але ні. Україна веде війну в цілях самооборони проти міжнародного агресора – Російської Федерації, поведінка якого загрожує нашій колективній безпеці. Цій війні вже 18 місяців, і нам би час це усвідомити».¹⁰⁴

ДОВІДКА

Наратив про «громадянську війну» було створено РФ для прикриття своєї ролі у початку воєнних дій на сході України. Фактично, РФ розв'язала війну проти України у 2014 році, для визначення якої аж до 2022 року використовувалися такі евфемізми як-то «антитерористична операція» та «операція об'єднаних сил». Незважаючи на жваве політичне життя та активне громадянське суспільство, передумови для громадянської війни в країні створювалися виключно силами російських спецслужб. Так само створювалось і пропагандистське трактування Росією Революції Гідності як «державного перевороту, організованого українськими націоналістами за підтримки Заходу» та «нелегітимності української влади після 2014 року».

Після Революції Гідності Росія організувала широкі антиреволюційні проросійські протести на півдні та сході України. Оскільки вони на більшості територій не мали успіху, то РФ вдалась до воєнного сценарію. Бойові дії на Донбасі почалися із захоплення у квітні 2014 року російськими загонами, керованими офіцерами спецслужб РФ, українських міст на Донеччині і Луганщині. озброєні угруповання захопили українські урядові будівлі, організували «псевдореферендуми» та проголосили Донецьку та Луганську Народні Республіки (ДНР та ЛНР) незалежними державами. У відповідь на вторгнення диверсійних загонів і з метою зупинити терористів, виконуючий обов'язки президента України Олександр Турчинов сповістив про початок широкомасштабної антитерористичної операції (далі – АТО) із залученням Збройних сил України. У 2018 році її було перейменовано в Операцію об'єднаних сил.

Ті події офіційно не називали російсько-українською війною, оскільки спочатку РФ не визнавала свою участь у них в якості сторони конфлікту. До 2022 року було укладено 29 угод про припинення вогню, яких фактично не дотримувалися. РФ перекидала в Україну важке озброєння та солдат, яких РФ називала добровольцями, через кордон під виглядом «гуманітарних конвоїв». Усі сторони погодилися з дорожньою картою завершення війни 1 жовтня 2019 року, але бої не припинялись. Росія офіційно визнала ДНР і ЛНР незалежними державами 22 лютого 2022 року у повних кордонах Донецької та Луганської областей України, хоча велика частина цих територій на той момент залишалася під контролем України. 30 вересня 2022 року Путін підписав договори про входження до складу РФ нових суб'єктів – Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, причому не лише їх окупованих частин.

До початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року на Донбасі загинуло більше 14 000 осіб (більше 6000 проросійських сил, більше 4000 українських солдат та більше 3000 цивільних осіб). 1,4 млн. українців стали вимушеними переселенцями.

102 How the EU Lost Russia over Ukraine [Електронний ресурс] // Spiegel Online International. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.spiegel.de/international/europe/war-in-ukraine-a-result-of-misunderstandings-between-europe-and-russia-a-1004706.html>.

103 War, not peace [Електронний ресурс] // The Economist. – 28.08.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.economist.com/europe/2014/08/28/war-not-peace>

104 Don't call it a civil war – Ukraine's conflict is an act of Russian aggression. [Електронний ресурс] // The Conversation. – 24.08.2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://theconversation.com/dont-call-it-a-civil-war-ukraines-conflict-is-an-act-of-russian-aggression-46280>

Про те, що заворушення на сході України «мають чіткі ознаки участі Москви», у квітні 2014 року заявила і постійний представник США в ООН Саманта Пауер.¹⁰⁵ «Заморожування ситуації в Україні... на користь Путіну, оскільки дозволяє йому «вмикати і вимикати» конфлікт за своїм бажанням».¹⁰⁶ Загалом, більшість іноземних публікацій називали російсько-українську війну словом «конфлікт».

Рисунок 48. Скриншот статті «Припинення війни на сході України виглядає як ніколи далекий», The Economist, 11 жовтня 2018 року. Джерело: <https://www.economist.com/europe/2018/10/11/an-end-to-the-war-in-eastern-ukraine-looks-as-far-away-as-ever>

Рисунок 49. Скриншот статті «Пояснення: Що стоїть за конфліктом на сході України?», AP, 15 квітня 2021 року. Джерело: <https://apnews.com/article/ukraine-shootings-donetsk-moscow-russia-3d2e732cc1a88c0d1b36fe856b45a8a9>

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВИЙ РАДИКАЛІЗМ

Наратив про український націоналізм народився як російське трактування бажання України стати незалежною від російського впливу державою. На жаль, цей наратив широко тиражували західні медіа, аж до початку повномасштабного вторгнення Росії до України 2022 року. Після відмови України від ядерної зброї під тиском міжнародної спільноти, що супроводжувалася розмовами про загрозу українського «вбивчого» націоналізму, інформаційні сплески про посилення праворадикальних настроїв частини українського населення та загроза приходу правих радикалів до влади завжди співпадала із позитивними демократичними зрушеннями в країні, приходом до влади продемократичних та прозахідних сил. Помаранчева Революція (2004 рік), Революція Гідності (2014 рік), початок війни на сході України (2014 рік) – в ці часи наратив про український націоналізм буде знову і знову використовуватися Росією з метою маніпуляцій: антиросійські сили будуть з подачі РФ називатись «націоналістами» та «нацистами», що насправді не відповідає дійсності.

105 More US sanctions on Russia if Ukraine actions continue: Power. [Електронний ресурс] // Reuters. – 13.04.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-usa-idUKBREA3C0DM20140413>

106 Syria and Ukraine: two fronts in Russian war for influence. [Електронний ресурс] // Reuters. – 1.10.2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-ukraine-idUSKCN0RV4RS20151001>

З 2014 року розкручування Росією нарративу про «проблеми зростання правого радикалізму» в Україні стало системним інструментом підризу довіри до України.¹⁰⁷ Революція Гідності об'єднала людей різних поглядів, професій, національностей тощо. Проте, для яскравості медійної картини, закордонні медіа здебільшого акцентували увагу на протестувальниках із радикальними поглядами. Наслідком такого вибіркового підходу є викривлення дійсності і погіршення іміджу України на Заході, уповільнення євроінтеграційних зусиль, оскільки ці питання є чутливими для ЄС.

У публікаціях протести демонізуються через участь у них українських праворадикалів. Зокрема, Соймас Мілн в *The Guardian* написав: «Останні пару місяців вуличні протести в Україні висвітлюються західними ЗМІ за добре відпрацьованим сценарієм. Прихильники демократії борються з авторитарним урядом... З більшості репортажів ви ніколи не дізнаєтесь, що в осерді протестів і нападів на урядові будівлі були праворадикальні націоналісти і фашисти».¹⁰⁸

Слід наголосити, що радикальні угруповання становлять дуже незначну частку патріотично налаштованого населення. Не заперечуючи небезпечні тенденції ультранаціоналізму, українські праві сили не можна порівнювати із західноєвропейськими. Історичний фашизм, що створювався у Німеччині, Італії, Іспанії, прагне гегемонії власної національної держави. Натомість, український націоналізм – це націоналізм повстанський, який бореться проти окупаційної влади, тоталітарного режиму та за власну незалежність. Фактично, радикальні угруповання користуються схваленням лише тоді, коли їхні дії покликані захистити українську державність. Що стосується пригнічення нацменшин чи інших груп, застосування насильства, зриву заходів, то ця частина порядку денного суперечить ідеї боротьби українського народу за свободу – не тільки України від РФ, а за свободу волі кожної окремої людини у демократичному та інклюзивному суспільстві.

ДОВІДКА

Всеукраїнське об'єднання «Свобода» — українська консервативно-націоналістична партія, яка почала діяти із 1991 року та була офіційно зареєстрована у 1995 році.

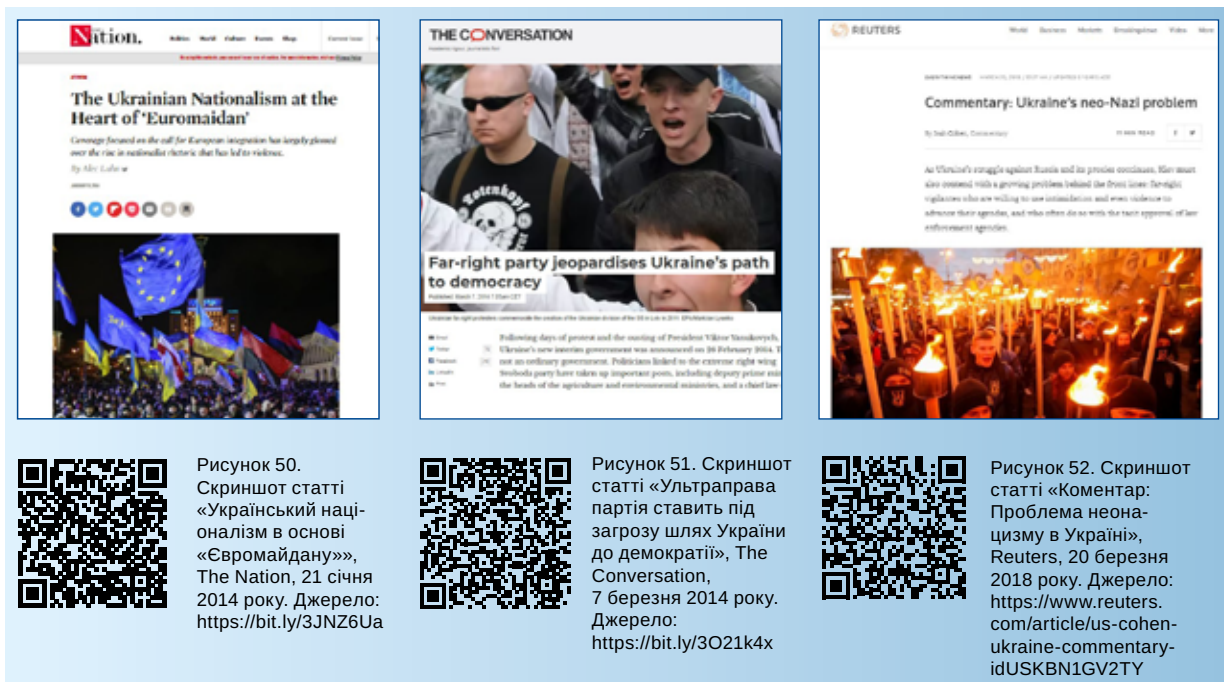
Деякі з ідей цієї партії після повномасштабного вторгнення РФ набули особливої актуальності: досягнення енергетичної незалежності України, протидія політиці русифікації, створення єдиної Української помісної церкви, відновлення історичної справедливості (визнати факт окупації України більшовицькою Росією у 1918-1991 роках та геноциду українців у ХХ столітті), проведення декомунізації, зокрема заборона комуністичної ідеології як людиноненависницької, орієнтація на європейський україноцентризм, введення візового режиму з Росією, реформування ЗСУ, відновлення ядерного статусу України, розірвання Харківських угод про продовження базування ЧФ РФ в Україні до 2047 року та виведення російських військ з української території, посилення співпраця з НАТО. Сьогодні цей порядок денний нарешті визнаний на державному рівні як такий, що відповідає державним інтересам.

Крім партії «Свобода» існують ще дві партії, погляди яких можна вважати праворадикальними. Це «Національний корпус» (голова Андрій Білецький пройшов до Парламенту як самовисуванець); і «Правий сектор» (на виборах 2014 року партія не пододала прохідний бар'єр, отримавши лише 1,8% голосів; її єдиний представник у Верховній Раді, Дмитро Ярош, вийшов із партії).

107 Matuszak S. Euro 2012 – Ukraine's wasted opportunity? [Електронний ресурс] / S. Matuszak, T. Olszański // OSW. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/43kcupJ>

108 Milne S. In Ukraine, fascists, oligarchs and western expansion are at the heart of the crisis [Електронний ресурс] / Seumas Milne // *The Guardian*. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jan/29/ukraine-fascists-oligarchs-eu-nato-expansion>.

Не применшуючи необхідності критичного ставлення до праворадикальних рухів, варто зазначити, що в Україні ультраправі ідеї ніколи не користувалися всенародною підтримкою, на відміну від РФ. За всю історію українського парламентаризму лише один раз представники крайніх правих зайшли в Парламент, в результаті виборів у 2012 році, отримавши 10,44% голосів виборців. Це була відповідь на посилення російського авторитаризму під час президентства В. Януковича. А вже після його втечі, на позачергових виборах 2014 року, партія «Свобода» набрала лише 4,71% голосів (за неї проголосували 742 022 громадян України). Не подолавши 5-відсоткового бар'єру, партія не пройшла до парламенту. В тому ж році на президентських виборах балотуватися голова «Свободи» Олег Тягнибок, але він отримав лише 1,16% голосів виборців (210 476 голосів).

BBC досліджувала «наскільки складною і суперечливою є тема ультраправих в масовому протестному русі України – Євромайдані... незважаючи на те, що крайні праві становлять меншість, за своєю чисельністю вони відіграють величезну, хоча й не вирішальну роль... Бандера для них (українських протестувальників на Майдані – ред.) – не що інше, як символ національного визволення та захисту України... Їхній всюдисущий бойовий клич «Слава Україні! Героям слава!», запозичений в УПА, наразі є значною мірою позбавлений свого фашистського та етноцентричного змісту».¹⁰⁹

Інший ракурс наративу про українських праворадикалів та націоналістів з'явився з початком загарбницької війни на сході, яку РФ намагалася представити як «громадянську». Висвітлення приналежності деяких військових до формувань націоналістичного характеру була покликана піддати сумніву правомірність дій української армії із захисту державного суверенітету та порівняти їх протистояння російським загарбникам до начебто порушення прав російськомовного населення (в російських медіа це називалось «геноцидом народу Донбасу»). Репрезентація українських військових як нацистів додавала негативні конотації для трактування дій українських захисників, проводячи паралелі із подіями Другої світової війни (детальніше ця викривлена логіка описана в розділі, присвяченому російським медіа).

«Зрозуміло, що заяви Кремля про те, що Україна – осине гніздо фашистів, неправдиві... Але Київ також змушений боротися зі зростаючою проблемою за лінією фронту: ультраправими активістами, які готові використовувати залякування та навіть насильство для просування своїх планів і які часто роблять це з мовчазної згоди правоохоронних органів».¹¹⁰

Матеріали про «Азов» як неофіційну воєнізовану організацію поширювалися багатьма міжнародними виданнями. Ось лише кілька яскравих прикладів, де поняття «неонацисти» і «фашисти» використовують як стійку характеристику цього цілком офіційного українського полку:

- матеріал британського The Guardian (2018), де журналісти називають «Азов» «горезвісним українським фашистським ополченням»,¹¹¹
- стаття британського The Week (2018), де «Азов» фігурує як «ополчення», а голова партії «Національний корпус» Андрій Білецький фігурує як чинний командир «Азову», хоча він на той час вже давно не був військовим командиром підрозділу,¹¹² – матеріал у The Times (2021), де не розмежовано поняття офіційного полку «Азов» та «руху Азов» (другий не має стосунку до Національної гвардії України) та зазначено, що «Азов» – це ціла система, що складається з політичної партії, «ополчень», дитячих таборів і рекрутингу іноземних праворадикалів.¹¹³

109 Ukraine's revolution and the far right. [Електронний ресурс] // BBC. – 7.03.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26468720>

110 Commentary: Ukraine's neo-Nazi problem. [Електронний ресурс] // Reuters. – 20.03.2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-cohen-ukraine-commentary-idUSKBN1GV2TY>

111 Rawlinson K. Neo-Nazi groups recruit Britons to fight in Ukraine [Електронний ресурс] / Kevin Rawlinson // The Guardian. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/02/neo-nazi-groups-recruit-britons-to-fight-in-ukraine>.

112 Britons join neo-Nazi militia in Ukraine [Електронний ресурс] // The Week. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theweek.co.uk/92041/britons-join-neo-nazi-militia-in-ukraine>.

113 Shuster S. Like, Share, Recruit: How a White-Supremacist Militia Uses Facebook to Radicalize and Train New Members [Електронний ресурс] / S. Shuster, B. Perrigo // Time. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://time.com/5926750/azov-far-right-movement-facebook/>.

ДОВІДКА

Тут мова йде про спробу визнання іноземною терористичною організацією «Азова» — окремого загону спецпризначення Нацгвардії України.¹¹⁴ Керуючись фальшивим, пропагандистським медіа іміджем, ініціатори навіть не зрозуміли, що йдеться про офіційний підрозділ державних органів, а не про якесь неформальне воєнізоване формування. Зрештою, «Азов» так і не потрапив до переліку терористичних утворень.

Насправді, «Азов» із самого початку був офіційною організацією — спершу як батальйон патрульної служби міліції особливого призначення МВС, а згодом — у складі Нацгвардії України.

Створений російськими пропагандистами міф про те, що українська націоналістична партія «Національний корпус» — політичне крило «Азову», лишається в іноземних медіа і досі. Наприклад, британська газета The Times 21 березня 2022 року все ще апелює до «неонацистського коріння полку», а також використовує зображення мітингу прихильників політичної партії «Національний корпус» з підписом «волонтери правого воєнізованого формування «Азов», мітинг у 2018 році». У цьому підписі дезінформацією є все: і назва, і те, що партія «Національний корпус» є тотожною «Азову».¹¹⁵

The Guardian вдалося розгледіти всю складність реального життя, коли мова йде про оцінку ролі праворадикальних угруповань. З одного боку, члени праворадикальних угруповань були одними з найбільш безстрашних захисників демократії на Майдані та територіальної цілісності України на сході. З іншого, їх радикальні погляди на внутрішню політику, зокрема ставлення до національних меншин та ЛГБТ спільноти, не можуть не викликати занепокоєння. «Російська пропаганда, яка стверджує, що київська «фашистська хунта» хоче очистити східну Україну від російськомовних, є перебільшенням. «Азовці» становлять меншість серед українських сил, і навіть вони, якими б неприємними не були їхні погляди, не є антиросійськими; фактично лінгва франка батальйону є російська, і для більшості російська мова є рідною... Але зростає занепокоєння, що хоча «Азов» та інші добровольчі батальйони можуть бути найпотужнішою та надійною силою України на полі бою проти сепаратистів, вони також становлять найсерйознішу загрозу для українського уряду та, можливо, навіть для держави, коли конфлікт на сході закінчиться. «Азов» викликає особливе занепокоєння через ультраправі, навіть неонацистські, ухили багатьох його членів».¹¹⁶

Наразі, тривалість війни із Росією – відкрите питання, та навіть після підписання мирної угоди Україна вже ніколи не зможе дозволити собі сподіватися на довгі періоди мирного співіснування із східним сусідом, якщо в РФ не відбудуться «тектонічні» соціально-політичні зрушення, що в середньостроковій перспективі малоймовірно. Однак, можна з упевненістю очікувати зростання в суспільстві радикальних антиросійських настроїв, при чому однаковою мірою серед україномовного та російськомовного населення. Україна, що пережила найжорстокіші звірства з часів Другої світової війни, ще багато років не буде готова до «діалогу примирення» з росіянами, особливо з огляду на туманну перспективу покарання воєнних злочинців, починаючи із керівництва РФ.

114 Полк "Азов": про нас [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://azov.org.ua/pro-nas/>.

115 Fighting Russia takes focus off Azov Battalion's Nazi roots [Електронний ресурс] // The Times. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.thetimes.co.uk/article/fighting-russia-takes-focus-off-azov-battalions-nazi-roots-x07lkjl7r>.

116 Azov fighters are Ukraine's greatest weapon and may be its greatest threat. [Електронний ресурс] // The Guardian. – 10.09.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/10/azov-far-right-fighters-ukraine-neo-nazis>

ОКУПАЦІЯ, АНЕКСІЯ ТА ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ

Після 2014 року РФ впроваджувала свою політику із розділення України та абсорбції українських територій двома шляхами: воєнне втручання та інформаційна операція із просування ідеї федералізації. І якщо у західних медіа наратив про невизнання окупації Криму та російський слід у подіях на сході України швидко перебили російський наратив про «законний референдум» у Криму та «громадянську війну», то розкручування наративу про федералізацію протягом восьми наступних років становило для України загрозу.

Окупація та анексія Автономної республіки Крим – непересічна історична та політична подія: «анексія Криму Росією в 2014 році не тільки стала найсерйознішим порушенням кордонів Європи з часів Другої світової війни, але й підірвала глобальні зусилля щодо стримування поширення ядерної зброї,»¹¹⁷ цитує CTV News Христю Фріланд, міністерку закордонних справ Канади (2017-2019). Протягом 2014-2018 років медіа писали, що Крим – це порохова бочка,¹¹⁸ пояснювали безпекові загрози,¹¹⁹ намагалися розібратися, чому він такий важливий для РФ¹²⁰, та досліджували історію півострову,¹²¹ перевіряючи правдивість заяв керівництва РФ про історичне право на цю територію та «помилку Хрущова»,¹²² писали про реакцію Заходу¹²³ та вплив санкцій.¹²⁴

«Для Путіна та для багатьох росіян Крим був невеликою частиною Росії, із вагомим історичним і символічним значенням, що опинився у пастці чужої країни після розпаду СРСР у 1991 році, коли він став частиною незалежної України».¹²⁵ Американське видання The New York Times наголошує на тому, що Росія має значні військово-стратегічні інтереси в Криму, а також пише про те, що «глибокі історичні зв'язки» Росії з Кримом і її зацікавленість у кримських військово-морських базах пояснюють, чому президент Володимир Путін і Кремль були настільки рішуче налаштовані проти зусиль Європи зміцнити зв'язки з Україною.¹²⁶

Західна преса багато писала про невизнання незаконного референдуму про входження Криму у склад Росії, організованого під дулами автоматів російської армії. Авторитетне видання The Economist у своїх публікаціях, присвячених анексії Криму, наголошує, що Росія фактично окупувала Крим, частину суверенної України, під фальшивим приводом захисту російськомовного населення.¹²⁷

117 Mike Blanchfield, «Freeland's view of global clash of ideologies has Putin, Russia at its heart» [Електронний ресурс] // CTV News. - 20.04.2018. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.ctvnews.ca/politics/freeland-s-view-of-global-clash-of-ideologies-has-putin-russia-at-its-heart-1.3894893>

118 Black Sea Powder Keg. [Електронний ресурс] // Radio România Actualități. – 9.12.2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.romania-actualitati.ro/news-in-english/black-sea-powder-keg-id118073.html>

119 West warns Russia amid rising tensions in Crimea. [Електронний ресурс] // BBC. – 27.02.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26366700>

120 Crimea, a symbol of Russian identity vital for Putin's legacy. [Електронний ресурс] // Reuters. – 12.03.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-crimea-putin-idINDEEA2C08H20140313>

121 Applying history in Crimea. [Електронний ресурс] // DW. – 3.08.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/caucasus-history-almost-repeats-itself-in-crimea/a-17482549>

122 Why Putin's wrong to blame my great-grandfather Khrushchev. [Електронний ресурс] // CNN. – 21.03.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://edition.cnn.com/2014/03/21/opinion/putin-khrushchev/index.html>

123 Crimea an 'inseparable' part of Russia, Putin tells parliament. [Електронний ресурс] // France 24. – 18.03.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.france24.com/en/20140318-crimea-inseparable-part-russia-vladimir-putin-tells-parliament-ukraine>

124 Crimea: The cost of sanctions and the risk of retaliation. [Електронний ресурс] // EURACTIV. – 4.10.2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/crimea-the-cost-of-sanctions-and-the-risk-of-retaliation/>

125 Crimea, a symbol of Russian identity vital for Putin's legacy. [Електронний ресурс] // Reuters. – 12.03.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-crimea-putin-idINDEEA2C08H20140313>

126 Herszenhorn D. Crimea's Bloody Past Is a Key to Its Present [Електронний ресурс] / David M. Herszenhorn // The New York Times. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2014/02/28/world/europe/crimeas-bloody-past-is-a-key-to-its-present.html>

127 The end of the beginning? [Електронний ресурс] // The Economist. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.economist.com/briefing/2014/03/06/the-end-of-the-beginning>

Рисунок 55. Скриншот статті «Чорноморська порохова бочка», Radio România Actualități, 9 грудня 2018 року. Джерело: <https://www.romania-actualitati.ro/news-in-english/black-sea-powder-keg-id118073.html>

Рисунок 56. Скриншот статті «Крим, символ російської ідентичності, життєво важливий для спадщини Путіна», Reuters, 12 березня 2014 року. Джерело: <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-crimea-putin-idINDEEA2C08H20140313>

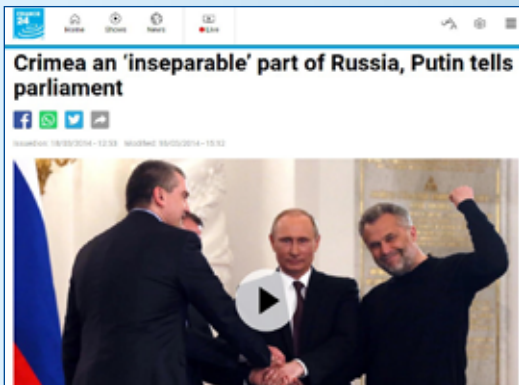

Рисунок 57. Скриншот статті «Путін заявив, що Крим є «невіддільною» частиною Росії», France 24, 18 березня 2014 року. Джерело: <https://www.france24.com/en/20140318-crimea-inseparable-part-russia-vladimir-putin-tells-parliament-ukraine>

Рисунок 59. Скриншот статті «Чому Путін не правий, звинувачуючи мого прадіда Хрущова», CNN, 21 березня 2014 року. Джерело: <https://edition.cnn.com/2014/03/21/opinion/putin-khrushchev/index.html>

Рисунок 58. Скриншот статті «Початок кінця», The Economist, 6 березня 2014 року. Джерело: <https://www.economist.com/briefing/2014/03/06/the-end-of-the-beginning>

Оглядачі багато писали про структуру населення півострова, акцентуючи факт переваги етнічних росіян та російськомовних на території Криму. Це можна розцінювати як підігрування російському наративу про захист російськомовного населення України. Зустрічались навіть закиди про те, що рано чи пізно доведеться визнати Крим російським. «США та Євросоюз можуть хотіти врятувати кримчан від самих себе. Але кримчани щасливі там, де вони є. Через рік після анексії українського півострова в Чорному морі опитування за опитуванням показують, що місцеві жителі — українці, етнічні росіяни чи татари — переважно всі погоджуються: життя з Росією краще, ніж життя з Україною. За останні 12 місяців мало що змінилося. Незважаючи на величезні зусилля з боку Києва, Брюсселя, Вашингтона та Організації з безпеки та співробітництва в Європі, основна частина населення півострова вважає референдум про вихід зі складу України законним. У якийсь момент Заходу доведеться визнати право Криму на самовизначення. Хіба що ми всі віримо, що місцеві жителі, опитані Gallup і GfK, зробили це під дулом вогнепальної зброї, яку тримало ФСБ».¹²⁸

Зважаючи на те, що РФ занадто довго проводив політику русифікації населення, геноциду етнічного населення, а також на статус півострова, який мав широку автономію до анексії, можна розцінювати такі коментарі як намагання примирити світову спільноту з фактом агресії та швидшого повернення до *business as usual*, при тому, що санкції, введені після проти Росії 2014 року, майже не мали ефекту та розцінювались частиною експертів як занадто помірковані. «Берлін відіграв провідну роль у введенні санкцій, незважаючи на протести німецького бізнес співтовариства... Штайнмаєру та канцлеру Ангелі Меркель спочатку вдалося запобігти швидкому введенню санкцій. Вони хотіли спробувати вирішити кримську кризу шляхом переговорів. Зрештою, ця стратегія провалилася через непоступливість Путіна».¹²⁹

В цьому контексті зустрічається й контрнарратив: «Відомий нарратив кремлівських ЗМІ про нібито майже одностайну підтримку населення Криму, а також про нібито глибоке історичне обґрунтування анексії має багато прихильників не лише в Росії, а й серед багатьох західних політиків, журналістів, експертів і дипломатів. Часто ці коментатори вважають себе – на відміну від «ідеалістичних» захисників міжнародного права – геополітичними «реалістами» або навіть – на відміну від своїх надто емоційних колег – більш «збалансованими» спостерігачами. Ще більшою мірою ця проблема актуальна для дискурсу різних німецьких та інших так званих *Russland-* або *Putinverstehers* (ті, хто розуміють Росію/Путіна), тобто тих публіцистів, які цікавляться Східною Європою і вважають себе винятково чуйними інтерпретаторами російської «душі». Ґрунтуючись на їхніх нібито глибоких знаннях про природу, минуле та долю Росії, *Russland-/Putinverstehers* зазвичай говорять про значне розуміння та озвучують детальні виправдання поточної зовнішньої політики Кремля».¹³⁰

Значна увага приділялася порушенню прав кримських татар, які ще у 1944 році постраждали від рук Москви, що організувала масову депортацію корінного населення півострову (2015 року Верховна Рада України визнала цю депортацію геноцидом кримського-татарського населення). Репресований за часів Сталіна народ знову став жертвою російського тоталітаризму за правління Путіна: «Приєднання Криму вітали як предмет вселюдної гордості в Росії. Але зараз ентузіазм закінчився. Через два роки інша сторона російської інтеграції Криму стала більш очевидною: постійне стійке відчуття напруги, санкції Заходу, блокада, нетерпимість до інакомислення, а також вигнання та переслідування кримських татар».¹³¹

128 One Year After Russia Annexed Crimea, Locals Prefer Moscow To Kiev. [Електронний ресурс] // Forbes. – 20.03.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/3XP9cdi>

129 A High Price for German Business. [Електронний ресурс] // Spiegel. – 17.03.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/3XJREz9>

130 Там само.

131 Abalkin L. Crimea: Russia's stronghold in the Black Sea [Електронний ресурс] / L. Abalkin, R. Bari Urcosta // European Council of foreign relations. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://ecfr.eu/article/essay_crimea_russias_stronghold_in_the_black_sea/.

The Washington Post висвітлює референдум так: «...військові дії... були розпочаті 27 лютого із захоплення будівлі парламенту Криму озброєними людьми. Крим був остаточно анексований Росією».¹³² Видання акцентує увагу, що Росія завдала удару, коли Україна була найслабшою — оплакувала загиблих на Майдані Незалежності у Києві демонстрантів і намагалася сформувати новий уряд. Аналітики видання вірно вбачали, що Путін має намір використати Крим як дестабілізуючий фактор і важіль для подальшого розколу України. Кінцевою метою Росії може бути перетворення України на федерацію з жорстким контролем РФ над східними областями, щоб зупинити євроінтеграцію.

Із 2014 року РФ вимагала від нового уряду України проведення конституційної реформи для перетворення держави з унітарної на федеративну. Така зміна адміністративного устрою дала б змогу Москві посилити вплив на регіони лівобережної України і тиснути на центральну владу України через них. Вони отримали б право безпосередньо обирати свою законодавчу та виконавчу владу, формувати політики щодо економіки, соціальної сфери, мови, освіти та зовнішніх міжрегіональних зв'язків, що нібито відображали б культурно-історичну специфіку кожного регіону. Ці вимоги аргументували захистом національних меншин.

Москва наполягала на створенні Конституційної асамблеї, що гарантувало б схвалення продиктованих Росією рішень. Фактично, Росія в ультимативній формі вимагала від України відмовитися від одного з фундаментальних прав суверенної держави — права вільно визначати свій державний устрій та хотіла зробити Україну нездатною проводити внутрішню та зовнішню політики як такі. Крім того, Росія вимагала надання російській мові статусу другої державної (питання загрози такого рішення для України розглянуто в двох наступних розділах).

«Але ті, хто намагається розібратися у мотивах Росії, побоюються, що справжній намір полягає у послабленні центральної київської влади. Це (федералізація — ред.) може перетворитися на механізм, який дозволить регіонам відокремлюватися та приєднуватися до Росії, або прийняття рішень постійно підлягатиме схваленню регіональними урядами, деякі з яких Росія, можливо, сподівається, будуть тісно пов'язані з Москвою, що дозволить їй впливати на прихильність і політику України».¹³³

Однак, були й ті, хто готовий був підтримувати ідею РФ: «Територіальна цілісність України може бути збережена лише в тому випадку, якщо (таке рішення — ред.) запропонують територіям з російською більшістю. Розумна концепція федералізації здається єдиним можливим шляхом»,¹³⁴ — цитує віцеканцлера Німеччини Зігмара Габрієля Reuters. Це повторення висловленої ще 2012 року думки проросійського політика та олігарха, по сумісництву кума Путіна Віктора Медведчука: «Федералізація — єдині ліки від розпаду України, альтернативи немає».¹³⁵ Але після анексії Росією Автономної республіки Крим, категорична відмова від федералізації та натомість проведення децентралізації були для України єдиним шляхом збереження суверенності та захисту територіальної цілісності, та одночасного надання більшої свободи регіонам.

132 Nakashima E. Inside a Russian disinformation campaign in Ukraine in 2014 [Електронний ресурс] / Ellen Nakashima // The Washington Post. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/inside-a-russian-disinformation-campaign-in-ukraine-in-2014/2017/12/25/f55b0408-e71d-11e7-ab50-621fe0588340_story.html.

133 What is Russia's vision of a federal Ukraine? [Електронний ресурс] // BBC. — 1.04.2014. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26828625>

134 Germany's vice-chancellor backs 'federalization' in Ukraine. [Електронний ресурс] // Reuters. — 23.08.2014. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-germany-gabriel-idUSKBN0GN08X20140823>

135 Plan 'F'. [Електронний ресурс] // DW. — 15.04.2014. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/putins-plan-f-for-ukraine/a-17571704>

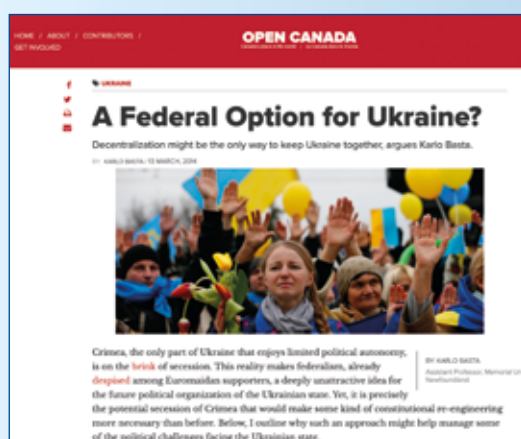

Рисунок 60. Скриншот статті «Федеральний варіант для України?», Open Canada, 13 березня 2014 року. Джерело: <https://opencanada.org/a-solution-for-ukraine-federalism/>

Рисунок 61. Скриншот статті «Яке російське бачення федеративної України?», ВВС, 1 квітня 2014 року. Джерело: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26828625>

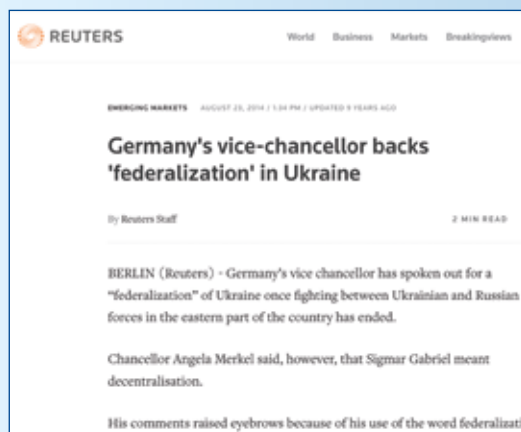

Рисунок 62. Скриншот статті «Віце-канцлер Німеччини підтримує «федералізацію» в Україні», Reuters, 23 серпня 2014 року. Джерело: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-germany-gabriel-idUSKBN0GN08X20140823>

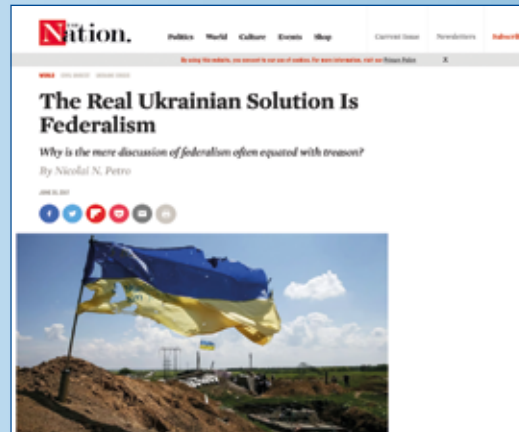

Рисунок 63. Скриншот статті «Справжнім українським рішенням є федералізм», The Nation, 30 червня 2017 року. Джерело: <https://www.thenation.com/article/archive/the-real-ukrainian-solution-is-federalism/>

Ідея перетворення України на федеративну державу є неприйнятною, перш за все через мотиви ультиматумів Росії: підрив суверенітету України. «Після створення федералістської структури, були б створені автономні регіони...що є кроком до того, щоб росіяни змогли провести референдум за зразком Криму, який потім може призвести до відколу (територій – ред.)».¹³⁶ З метою захисту свого суверенітету Україна провела успішну реформу з децентралізації. Правильність такого підходу підтверджується рішенням РФ 2022 року про приєднання окупованих частин Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей до складу Росії. «Ця подія перегукується з анексією Криму Росією в 2014 році, яка також відбулася

¹³⁶ 9 questions about Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://edition.cnn.com/2014/04/16/world/europe/ukraine-questions/index.html>

після невизнаного референдуму. Після цього послідувало підписання акту про приєднання у Кремлі, а потім президентська «переможна промова» у парламенті. Та анексія ніколи не була визнана більшістю міжнародної спільноти, і ця також визнаною не буде».¹³⁷

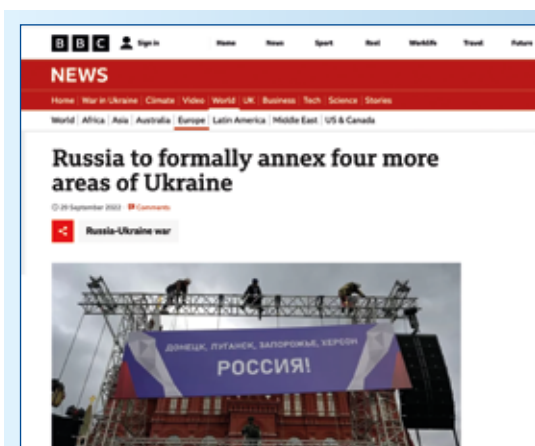

Рисунок 64. Скриншот статті «Росія офіційно анексує ще чотири території України», BBC, 29 вересня 2022 року. Джерело: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63072113>

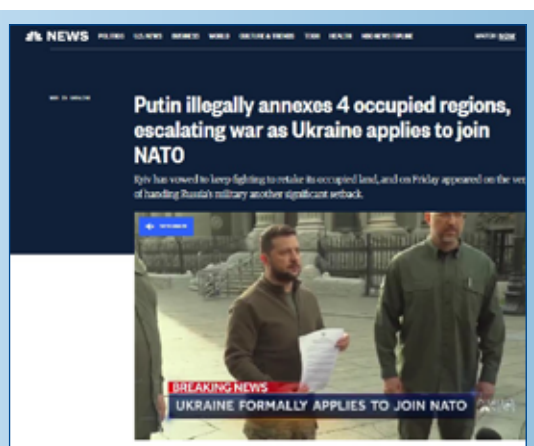

Рисунок 65. Скриншот відео «Путін незаконно анексує 4 окуповані області, посилюючи війну, оскільки Україна подає заяву на вступ до НАТО», NB, 30 вересня 2022 року. Джерело: <https://www.nbcnews.com/news/world/putin-annex-ukraines-donetsk-luhansk-kherson-zaporizhzhia-rcna50133>

Рисунок 66. Скриншот статті «Після фіктивних референдумів Росія анексує чотири області України», Financial Times, 29 вересня 2022 року. Джерело: <https://www.ft.com/content/2a2243cb-d386-4e34-9c34-3ddbb84acc9>

Рисунок 67. Скриншот статті «Путін підписує анексію українських областей, оскільки втрати зростають», AP, 6 жовтня 2022 року. Джерело: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-international-law-donetsk-9fcd11c11936dd700db94ab725f2b7d6>

ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЇ ТА ЗАХОДУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Наратив про «протистояння Росії та Заходу на території України» з'явився у відповідь на посилення демократичних процесів в Україні. Він є варіацією наративу про «роздоріжжя України між Заходом та Сходом». Цей наратив набув справжнього поширення після Помаранчевої

137 Russia to formally annex four more areas of Ukraine. [Електронний ресурс] // BBC. – 29.09.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63072113>

революції 2004 року та став одним із провідних у поясненні подій в країні після Революції Гідності 2014 року. Події Майдану західні журналісти часто називають «українською кризою», що означає не лише внутрішньополітичну битву, але й геополітичну боротьбу між Росією та Заходом. В іноземних медіа простежується наратив про те, що українські революції, як-то Помаранчева революція і Революція Гідності, є лише площадками протистояння Росії та Західного світу, який начебто розколює Україну. До речі, той самий наратив активно експлуатується РФ для виправдання повномасштабного вторгнення 2022 року.¹³⁸

Цікаво, що наратив має різну конотацію, в залежності від проросійської чи прозахідної позиції авторів матеріалів, обидві з яких транслювались західними виданнями. У проросійському трактуванні наратив означає намагання західних країн, в першу чергу США, посилити свій вплив в регіоні, при чому такий вплив зображується як згубний для України та загрозливий для безпеки Росії. Зокрема, за підтримки Заходу в Україні ніби то посилюються націоналістичні настрої. Тут підміняються поняття, оскільки проукраїнська частина суспільства названа націоналістами, змішуються поняття націоналізм та нацизм. Слід розуміти, що проукраїнська позиція насправді полягає у бажанні звільнитися від згубного впливу РФ, яка весь період незалежності намагалась підірвати демократичні інституції, зробити Україну економічно, політично, культурно слабкою та залежною. А оскільки саме західні партнери підтримували розвиток демократії в Україні, де суспільство обрало мрію про життя не у тоталітарній, корумпованій державі як РФ, а вирішило побудувати країну, в якій поважаються права людини, гарантуються економічна та політична свобода, є верховенство права та створені умови для реалізації людського потенціалу. У прозахідному трактуванні, Захід допомагав демократичному розвитку пострадянської країни, але часто наголошувалося на аналізі ризиків щодо загострення відносин з РФ через українське питання.

В західних медіа можна зустріти російські пропагандистські тези про те, що українська влада начебто знаходиться під безпосереднім контролем США: «Єдиним реальним джерелом влади в Україні є не електорат, тобто народ, а посольство США».¹³⁹ «Минуло п'ять років відтоді, як Помаранчева революція в Україні, яка розпочалася з Майдану, призвела до київського перевороту та підштовхнула донецькі території до відриву від батьківщини заради збереження російської ідентичності, якій загрожував новий курс «маріонеткового» уряду Києва, віддалено контролюваного Вашингтоном».¹⁴⁰

Також автор наголошує на тому, що посилення впливу Заходу в Україні – це те, чого західні лідери, можливо, не хочуть визнавати, боячись відродження напруженості часів Холодної війни та підживлення давньої параної Росії, що Захід начебто її оточує та загрожує їй.

У першому випадку, українцям вдалося за допомогою мирних протестів добитися чесних виборів замість фальсифікованих, а у другому – запустити системні реформи для утвердження України як демократичної європейської держави.¹⁴¹

Значна частина провідних світових медіа вбачали в анексії Криму конфлікт між Росією та Заходом.

138 Bilefsky D. The Roots of the Ukraine War: How the Crisis Developed [Електронний ресурс] / D. Bilefsky, R. Pérez-Peña, E. Nagourney // The New York Times. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/article/russia-ukraine-nato-europe.html>.

139 "Völkisches" Gesetz in der Ukraine? Selenskij will Sonderrechte für "einheimische Völker" [Електронний ресурс] // RT.de. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://archive.today/2022.04.11-205015/https://de.rt.com/europa/118309-voelkisches-gesetz-in-der-ukraine-selenskij-will-sonderrechte-fuer-einheimische-voelker/>.

140 Donbass Trincea D'europa. 5 Anni Dalla Proclamazione Della Repubblica Di Donetsk [Електронний ресурс] // Contro. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://archive.today/2022.04.14-223859/https://www.controinformazione.info/donbass-trincea-deuropa-5-anni-dalla-proclamazione-della-repubblica-di-donetsk-2/>.

141 Огляд проросійських наративів у ЗМІ Німеччини та Італії про контроль та використання України Заходом у власних інтересах [Електронний ресурс] // Vox Україна. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/oglyad-prorosijskyh-naratyviv-u-zmi-nimechchyny-ta-italiyi-pro-kontrol-ta-vykorystannya-ukrayiny-zahodom-u-vlasnyh-interesah/>.

Британське видання BBC зазначало, що це найбільша криза між Росією та країнами Заходу з часів Холодної війни.¹⁴² Медіа вірно трактують події, що відбуваються, вказуючи на те, що тисячі російських військових контролюють Крим. Москва заперечує, що ці «ввічливі зелені люди» є російськими солдатами, називаючи їх силами кримської «самооборони», хоча кореспонденти зазначають, що вони надто добре навчені та оснащені, щоб бути нерегулярним ополченням. Однак, пізніше Росія визнала, що ввела війська в Україну для начебто захисту російськомовного населення, і це також знайшло відображення у світових медіа.¹⁴³

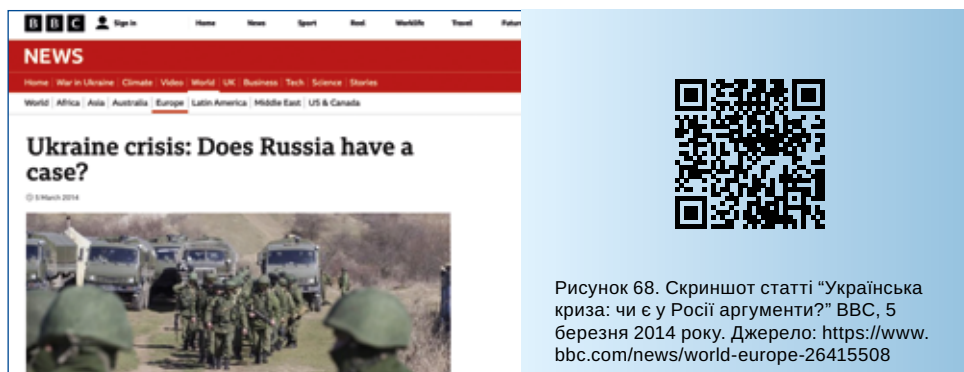

Рисунок 68. Скриншот статті "Українська криза: чи є у Росії аргументи?" BBC, 5 березня 2014 року. Джерело: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26415508>

За спостереженнями BBC, спочатку Росія заперечувала порушення Будапештського меморандуму. Але згодом Москва заявляє, що ситуація в Україні продовжує погіршуватися після захоплення влади «радикальними екстремістами», що загрожує життю та безпеці жителів Криму та південно-східних регіонів. Також медіа зазначає, що Росія вважає нинішню владу «антиконституційною та нерепрезентативною» для «корінного» російськомовного населення, і вимагає розпуску «екстремістських угруповань».

Наратив про «геополітичне протистояння» набрав нових обертів у 2022 році. Так, окремі угорські медіа пишуть, що США використовують Україну для затягування Кремля у тривалу війну і продовження «американської глобальної гегемонії»¹⁴⁴ (ред. — з огляду на енергетичну залежність Угорщини від РФ та тісні відносини цих двох країн, Угорщина активно використовує проросійські наративи). Росія у такому сценарії виступає в ролі держави, що начебто прагне сформувати багатополарний, більш справедливий світ. Угорські медіа також поширюють хрестоматійні для російської пропаганди фейки.

ДОВІДКА

Слід звернути увагу, що події із 2014 по 2022 рік майже ніколи не називались війною. Такі звороти як «українська криза» чи «український конфлікт» лише відводили фокус уваги від агресора. Україна була вимушена називати події на сході «антитерористичною операцією».

Росія й досі називає своє вторгнення «спеціальною воєнною операцією» та 4 березня 2022 року криміналізувала використання слова «війна». Відповідальність за поширення «завідомо неправдивої інформації про діяльність Збройних сил РФ» та «дискредитацію російських військ» передбачає покарання – від штрафів до позбавлення волі строком до 15 років. За перші три дні дії цього закону в Росії за цими звинуваченнями було затримано 60 людей.

Ці приклади свідчать, що використання евфемізмів лише ускладнює аналіз реальної ситуації та шкодить процесу прийняття рішень.

142 Ukraine crisis: Does Russia have a case? [Електронний ресурс] // BBC. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26415508>.

143 Там само.

144 Hidegkuti K. Bevetné az atomfegyvert Zelenszkij [Електронний ресурс] / Konstantin Hidegkuti // mostkvater. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://moszkvater.com/bevetne-az-atomfegyvert-zelenszkij/>.

Так, в одному з матеріалів згадали вигадку, що саме США начебто стояли за організацією Євромайдану у 2014 році.¹⁴⁵

За результатами моніторингу VoxCheck, у західних ЗМІ лише протягом жовтня 2022 року було виявлено 373 випадки дезінформації про Україну у медіа Італії, Німеччини, Чехії, Словаччини, Польщі та Угорщини.¹⁴⁶ Зокрема, у численних повідомленнях німецьких медіа війну в Україні називають «проксі-війною».¹⁴⁷⁻¹⁴⁹ Заходу, США чи НАТО проти Росії, і вказують на те, що війну в Україні спровокувало саме НАТО,¹⁵⁰ а продовжує та розпалює її колективний Захід,¹⁵¹ постачаючи Україні зброю. В інших повідомленнях стверджують,¹⁵² що ЄС бере пряму участь у «конфлікті з Росією». У німецьких проросійських медіа є значна кількість повідомлень про те, що США та НАТО є фактичними учасниками війни з Росією в Україні.¹⁵³ The Fix дослідили висвітлення подій російсько-української війни агенцією Reuters.¹⁵⁴ Авторка матеріалу Софія Падалка розповідає історію співпраці інформгентств, наводячи приклади, що доводять: у Reuters є матеріали, що грають на руку РФ, зокрема у повномасштабній війні. The Fix звертає увагу на лексику матеріалів Reuters, яка викривляє реальність війни. Коли йдеться про українські території, часто замість формулювання «окуповані Росією» їх називають «території, які підтримує Росія» або «які підтримує Москва». Це створює ілюзію, начебто в Україні відбувається громадянська війна, а не повномасштабна агресія однієї країни проти іншої.

Окрім Reuters, звісно, є й інші впливові медіа, які показують ситуацію в Україні через криве дзеркало. У матеріалах міжнародних ЗМІ про російсько-українську війну часто бракує контексту через те, що журналісти не знають історію та специфіку відносин України та РФ, не сприймають Росію як країну-терористку з імперськими амбіціями, а росіян не вважають відповідальними за підтримку дій керівництва їхньої країни.

Коли для пояснення політичної ситуації провідні світові медіа транслюють проросійські наративи, але не використовують проукраїнські, необізнаним читачам важко скласти для себе об'єктивну та повну картину подій.

На початку російського вторгнення в Україну, світова спільнота мала надію, що ця війна завершиться швидко за столом перемовин, тому провідним наративом у західних ЗМІ був наратив про «путінську війну»: мовляв, наказ про вторгнення віддав Путін особисто і лише він повинен нести за це відповідальність. Президент США Джо Байден публічно оголосив: «...ти,

145 Hamis Zászlók Alatt [Електронний ресурс] // Demokrata – Режим доступу до ресурсу: <https://demokrata.hu/velemeny/hamis-zaszlok-alatt-597820/>.

146 Маркова М. Propaganda diary: огляд російської дезінформації в європейських медіа у жовтні 2022 року [Електронний ресурс] / М. Маркова, К. Перевошиков // Вокс Україна. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/propaganda-diary-oglyad-rosijskoyi-dezinformatsiyi-v-yevropejskyh-media-u-zhovtni-2022-roku/>.

147 Johnstone C. Die mächtigste Waffe, die der Westen der Ukraine gegeben hat: Notizen vom Rand der narrativen Matrix [Електронний ресурс] / Caitlin Johnstone // Uncut-news. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://uncutnews.ch/die-maechtigste-waffe-die-der-westen-der-ukraine-gegeben-hat-notizen-vom-rand-der-narrativen-matrix/>.

148 Elon Musks übergroße Rolle im Ukraine-Konflikt bietet einzigartige Chancen [Електронний ресурс] // Uncut-news. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://uncutnews.ch/elon-musks-uebergrosse-rolle-im-ukraine-konflikt-bietet-einzigartige-chancen/>.

149 Stern J. EU-Außenminister beschließen, 15.000 ukrainische Soldaten für Krieg gegen Russland auszubilden [Електронний ресурс] / J. Stern, A. Lantier // Wsws. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.wsws.org/de/articles/2022/10/18/npmb-o18.html>.

150 Äthiopien entlarvt die westliche Heuchelei über die Ukraine [Електронний ресурс] // Uncut-news. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://uncutnews.ch/aethiopien-entlarvt-die-westliche-heuchelei-ueber-die-ukraine/>.

151 Der Westen verstößt gegen den Vertrag zur Nichtverbreitung von Atomwaffen [Електронний ресурс] // https://www.anti-spiegel.ru/2022/der-westen-verstoest-gegen-die-vertrag-zur-nichtverbreitung-von-atomwaffen/?doing_wp_cron=1666479098.5357229709625244140625

152 Stern J. EU-Außenminister beschließen, 15.000 ukrainische Soldaten für Krieg gegen Russland auszubilden [Електронний ресурс] / J. Stern, A. Lantier // Wsws. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.wsws.org/de/articles/2022/10/18/npmb-o18.html>.

153 Margolis E. Den Dritten Weltkrieg stoppen - jetzt [Електронний ресурс] / Eric Margolis // Antikrieg. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://www.antikrieg.com/aktuell/2022_10_28_dendritten.htm.

154 Padalko S. What's wrong with Reuters coverage of the war in Ukraine [Електронний ресурс] / Sofia Padalko // The Fix. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://thefix.media/2022/6/16/whats-wrong-with-reuters-coverage-of-the-war-in-ukraine>.

російський народ, нам не ворог. Я відмовляюся вірити, що ти вітаєш вбивство невинних дітей, бабусь і дідусів, або згоден з тим, що лікарні, школи й пологові відділення піддаються ударам російських ракет та бомб; або погоджуєшся з оточенням міст, коли мирні жителі не можуть вийти з них; або з припиненням постачання та спробами підкорити українців голодом».¹⁵⁵ Проте, реальні настрої російського народу відображені в опитуванні російського аналітичного центру «Левада-Центр», проведеного спільно з Chicago Council on Global Affairs. Це опитування показало, що 81% росіян повністю або частково підтримують дії Кремля і війну Росії проти України.¹⁵⁶

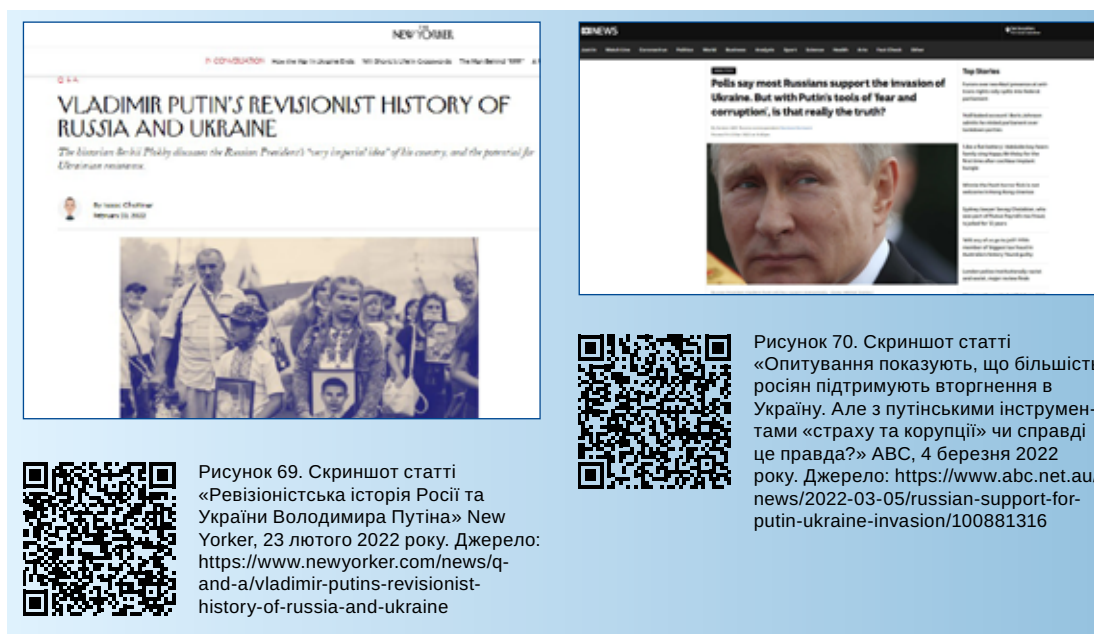

Рисунок 69. Скриншот статті «Ревізіоністська історія Росії та України Володимира Путіна» New Yorker, 23 лютого 2022 року. Джерело: <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/vladimir-putins-revisionist-history-of-russia-and-ukraine>

Рисунок 70. Скриншот статті «Опитування показують, що більшість росіян підтримують вторгнення в Україну. Але з путінськими інструментами «страху та корупції» чи справді це правда?» ABC, 4 березня 2022 року. Джерело: <https://www.abc.net.au/news/2022-03-05/russian-support-for-putin-ukraine-invasion/100881316>

Хоча західні медіа часто не заперечують, що росіяни підтримують війну проти України, деякі ЗМІ все ж називають їх жертвами пропаганди і закликають не вдаватися до русофобії у культурі чи освіті.¹⁵⁷ Варто зазначити, що послаблення «м'якої сили» Росії є важливою задачею, адже це допоможе зменшити вплив Росії на громадську думку у західних країнах та захистити їх населення під пропаганди. Слід підкреслити, що не дивлячись на цензуру, в РФ все ще можна отримувати інформацію з першоджерел через Інтернет, зокрема через VPN. До того ж, багато росіян мали можливість отримувати інформацію про події в Україні з перших рук – від родичів чи друзів, які проживають там, але у багатьох випадках вирішували ігнорувати некомфортну правду, почуту напругу з перших вуст. Цей феномен потребує подальшого ретельного дослідження.

155 Виступ Президента Байдена щодо об'єднання зусиль вільного світу, спрямованих на підтримку народу України [Електронний ресурс] // US Embassy in Ukraine. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.usembassy.gov/uk-remarks-by-president-biden-on-the-united-efforts-of-the-free-world-to-support-the-people-of-ukraine/>.

156 Smeltz D. Russians think they're engaged in a heroic struggle with the West [Електронний ресурс] / D. Smeltz, L. Wojtowicz // The Washington Post. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/04/14/russia-public-opinion-putin-ukraine/>.

157 Буцко Д. Чого західні медіа не розуміють про російсько-українську війну? [Електронний ресурс] / Діана Буцко // Детектор медіа. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://detector.media/infospace/article/198697/2022-04-28-cho-go-zakhidni-media-ne-rozumiyut-pro-rosiysko-ukrainsku-viynu/>.

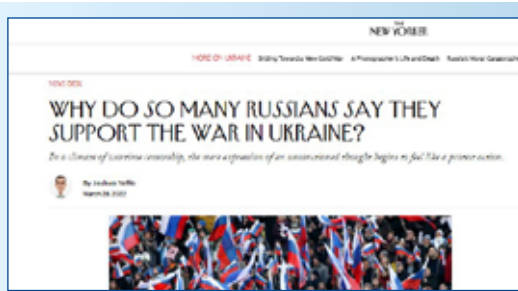

Рисунок 71. Скриншот статті «Чому так багато росіян кажуть, що підтримують війну в Україні?» New Yorker, 29 березня 2022 року. Джерело: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/why-do-so-many-russians-say-they-support-the-war-in-ukraine>

Рисунок 72. Скриншот статті ««Путін проти народу»: наскільки росіяни насправді підтримують свого президента та війну в Україні?» GRID, 8 жовтня 2022 року. Джерело: <https://www.grid.news/story/global/2022/10/07/putin-vs-the-people-how-much-do-russians-really-support-their-president-and-the-war-in-ukraine/>

УКРАЇНА НА ЗАХИСТІ ВСЬОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СВІТУ

Від самого моменту російського вторгнення увага всіх світових ЗМІ була прикута до подій в Україні.

Від початку повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року українці та українки своєю кров'ю переписували наративи про свою країну, які мали визначити їхнє подальше життя на кілька поколінь наперед. Від оцінок про падіння Києва за 72 години до сприйняття України як такої, що стоїть на захисті всього демократичного світу.

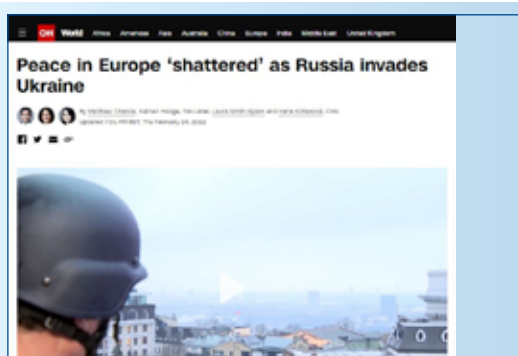

Рисунок 73. Скриншот репортажу «Мир у Європі «зруйновано», коли Росія вторглася в Україну» CNN, 24 лютого 2022 року. Джерело: <https://edition.cnn.com/2022/02/24/europe/ukraine-russia-invasion-thursday-intl/index.html>

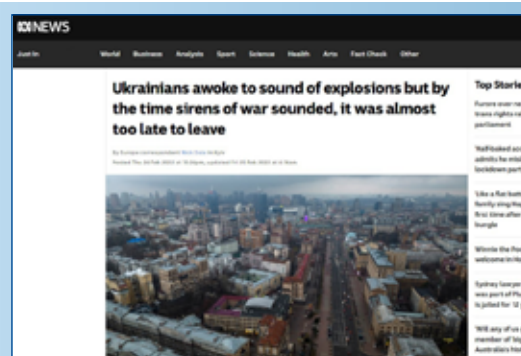

Рисунок 74. Скриншот статті «Українці прокинулися від звуків вибухів, але коли завали бойові сирени, було майже пізно йти» ABC, 24 лютого 2022 року. Джерело: <https://www.abc.net.au/news/2022-02-25/as-russia-invaded-kyiv-woke-up-to-the-sound-of-explosions/100856216>

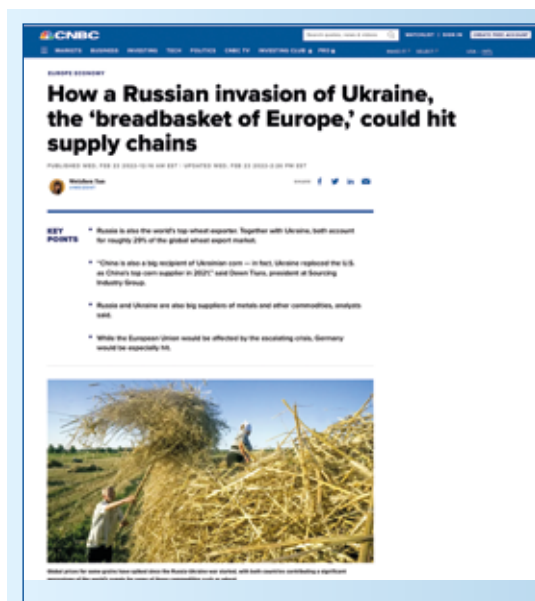

Рисунок 75. Скриншот статті «Як російське вторгнення в Україну, «житницю Європи», може вдарити по мережах поставок» CNBC, 23 лютого 2022 року. Джерело: <https://www.cnbc.com/2022/02/23/impact-of-russia-ukraine-on-supply-chains-food-metals-commodities.html>

Рисунок 76. Скриншот статті «Україна бореться, щоб зупинити «нову залізну завісу» після російського вторгнення» The Guardian, 24 лютого 2022 року. Джерело: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/24/russia-attacks-ukraine-news-vladimir-putin-zelenskiy-russian-invasion>

Рисунок 77. Скриншот статті «Україна і Росія на війні, київські діти в школі з групою крові на рукаві. Батьки: Ми боїмося» LEGG, 24 лютого 2022 року. Джерело: https://www.leggo.it/mondo/guerra_ucraina_bambini_scuola_cosa_sta_succedendo_news_ultime_notizie-6525243.html?refresh_ce

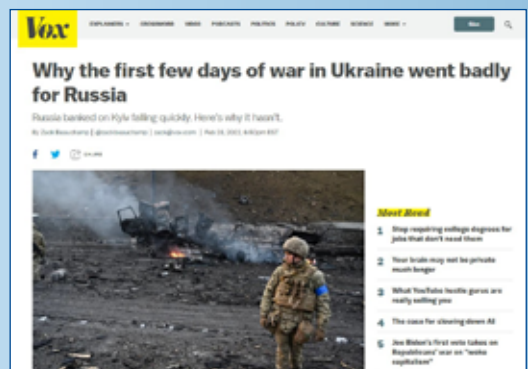

Рисунок 78. Скриншот статті «Чому перші дні війни в Україні пройшли погано для Росії» VOX, 28 лютого 2022 року. Джерело: <https://www.vox.com/22954833/russia-ukraine-invasion-strategy-putin-kyiv>

Думки експертів змінювалися з кожним днем героїчної боротьби українського народу проти російських загарбників, які розпочали неспровоковану і безжальну агресію. На початку вторгнення були популярні думки на кшталт опублікованої у DW – видання цитувало Павла Фельгенгауера, московського аналітика з питань оборони: «Генерали Пентагону вірили, що за 72 години український організований опір впаде, і тоді він, можливо, переросте в партизанську війну».¹⁵⁸

158 What next as Russia's military offensive stalls. [Електронний ресурс] // DW. – 27.02.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dw.com/en/putin-eyes-next-phase-as-military-advance-held-up-by-ukrainian-resistance/a-60937071>

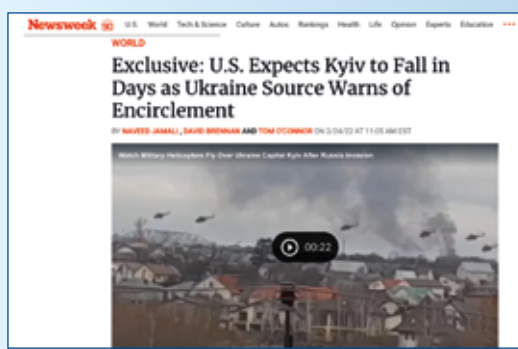

Рисунок 79. Скриншот репортажу "Ексклюзив: США очікують падіння Києва за кілька днів, оскільки джерело попереджає про оточення України" News Week, 24 лютого 2022 року. Джерело: <https://www.newsweek.com/us-expects-kyiv-fall-days-ukraine-source-warns-encirclement-1682326>

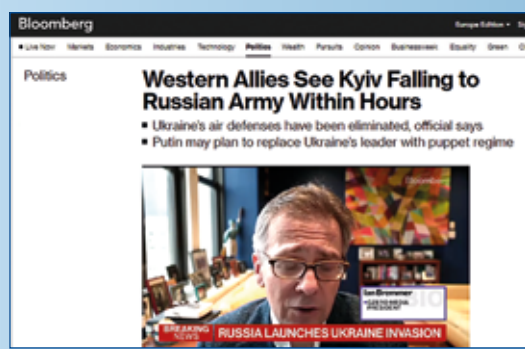

Рисунок 80. Скриншот репортажу "Західні союзники бачать, що Київ впав під руки російської армії протягом кількох годин" Bloomberg, 24 лютого 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/3D6x1DF>

Рисунок 81. Скриншот статті «Німецькі ЗМІ погоджуються: напад на Україну – це лише початок. «Темрява над Європою триватиме роками»» Wyborcza, 25 лютого 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/3JQqG2U>

Рисунок 82. Скриншот статті "Війна в Україні: харчова промисловість зазнає великого потрясіння Le Figaro, 28 лютого 2022 року. Джерело: <https://www.lefigaro.fr/societes/guerre-en-ukraine-la-filiere-alimentaire-face-a-un-choc-majeur-20220228>

Рисунок 83. Скриншот статті "Україна вже відплачує нам" Politico, 1 квітня 2022 року. Джерело: <https://www.politico.com/news/magazine/2023/01/04/ukraine-democracy-investment-00076180>

Рисунок 84. Скриншот статті «Війна в Україні на шляху до того, щоб стати однією з найкривавіших у сучасній історії» The Washington Post, 23 червня 2022 року. Джерело: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2022/06/23/ukraine-war-deaths-soldiers-history/>

Рисунок 85. Скриншот статті «Ядерний шантаж»: деконструкція останньої стратегічної авантюри Путіна в Україні» CBC, 22 вересня 2022 року. Джерело: <https://www.cbc.ca/news/politics/ukraine-russia-nuclear-crimea-1.6590669>

Рисунок 86. Скриншот статті «Україна звинувачує Росію в «ядерному шантажі» навколо Запорізької АЕС» US News, 6 жовтня 2022 року. Джерело: <https://www.usnews.com/news/world/articles/2022-10-06/ukraine-accuses-russia-of-nuclear-blackmail-over-zaporizhzhia-plant>

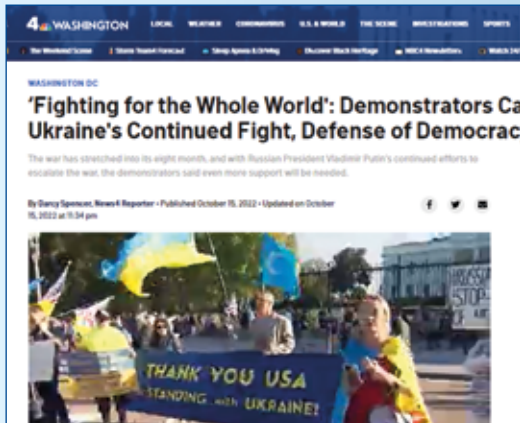

Рисунок 87. Скриншот статті «Боротьба за весь світ: демонстранти звертають увагу на те, що Україна продовжує боротьбу, захист демократії» Washington, 15 жовтня 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/3NJfyoQ>

Рисунок 88. Скриншот статті «Викрадені діти: як Росія привласнює дітей України» Nicola Porro, 18 жовтня 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/3O6kZQT>

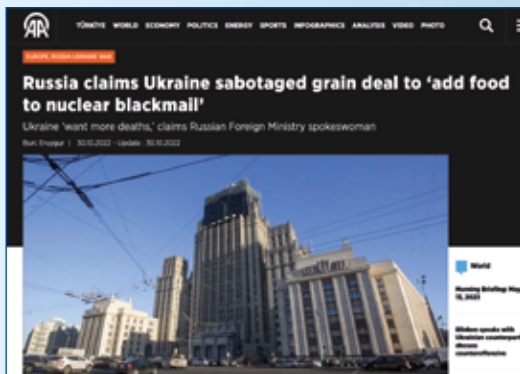

Рисунок 89. Скриншот статті «Росія стверджує, що Україна саботувала зернову угоду, щоб «дати їжу до ядерного шантажу»» AA, 30 жовтня 2022 року. Джерело: <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-claims-ukraine-sabotaged-grain-deal-to-add-food-to-nuclear-blackmail-/2724916#>

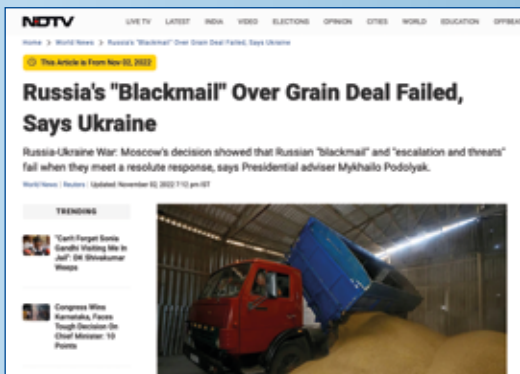

Рисунок 90. Скриншот статті «Шантаж» Росії щодо зернової угоди провалився, каже Україна» NDTV, 2 листопада 2022 року. Джерело: <https://www.ndtv.com/world-news/russia-ukraine-war-russian-blackmail-over-grain-deal-failed-says-ukraine-3484069>

Пізніше дискусія вже будувалася навколо неспроможності Росії досягти своїх офіційно незадекларованих цілей. «Але в ці перші кілька днів війни швидкий колапс України починає виглядати все більш віддаленою можливістю, і якщо Росія таки здобуде перемогу, то зробить це значно дорожчою ціною, ніж, схоже, очікував президент Володимир Путін».¹⁵⁹ «Путін не зміг досягти своєї мети та швидко розтратить українську армію, незважаючи на перевагу у озброєнні та чисельності. Росіяни були погано підготовлені до українського опору, виявилися неспроможними пристосуватися до невдач, не змогли ефективно поєднати повітряні та сухопутні операції, неправильно оцінили здатність України захищати своє небо та не виконали основні функції із забезпечення армії».¹⁶⁰

Успіхи на полі бою дали підґрунтя для обговорення важливого питання – що саме є для України перемогою і що для Росії є поразкою. «Київ став російською поразкою на віки».¹⁶¹ Щодо окреслення перемоги України, висувалися різні варіанти: від відбиття атаки на Київ та збереження незалежності на частині територій до повернення Україною територій, які вона контролювала станом до 24.02.2022, або навіть до 2014 року. Найчастіше лунала думка про «невелику перемогу» України – поступове відновлення контролю над територіями, втраченими після 24 лютого, тоді як відновлення контролю над Кримом і Донбасом називалося малоімовірним через велике символічне значення Криму для Росії і відсутності наступальних потужностей і вмінь у ЗСУ.¹⁶²

Тема ведення воєнних дій на території РФ залишається табу, хоча починають лунати ідеї про необхідність демілітаризації РФ та сподівань щодо продовження поділу Російської нео-імперії на незалежні держави. Все гучніше звучить думка про майбутню «контрольовану» поразку Росії. Тим не менш, загроза Третьої світової війни, яка по факту почалась у 2014 році, загроза застосування ядерної зброї, голоду в африканських країнах, інфляція та інші виклики, що постали перед людством через агресію РФ, використовувались деякими представниками експертної спільноти як аргументи про необхідність вирішення питання за столом перемовин до деокупації захоплених РФ українських територій, припинення постачання Україні зброї та недопущення поразки РФ та приниження особисто В. Путіна. Якби міжнародна спільнота піддалась на ці умовляння, це стало б такою ж історичною помилкою, як і відсутність адекватної реакції на агресію РФ у 2014 році, адже сторона, яка виграє цю війну, визначатиме новий світовий порядок.

Використовуючи західних спікерів та медіа, кремлівська пропаганда намагалась просувати наратив про необхідність мирних перемовин з Росією на умовах країни-агресорки. У виданні *The American Conservative* полковник армії США у відставці Дуглас Макґреґор заявив, що єдиним рішенням «українського конфлікту» є «мирні переговори та визнання законних інтересів безпеки Росії в регіоні».¹⁶³ В інших публікаціях цього видання також просуваються наративи про недоцільність надання Україні зброї,¹⁶⁴ про «нову ескалацію через підтримку України» тощо.¹⁶⁵

159 Why the first few days of war in Ukraine went badly for Russia. [Електронний ресурс] // Vox. – 28.02.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.vox.com/22954833/russia-ukraine-invasion-strategy-putin-kyiv>

160 Russia's failure to take down Kyiv was a defeat for the ages [Електронний ресурс] // AP – 7.04.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-war-battle-for-kyiv-dc559574ce9f6683668fa221af2d5340>

161 Там само.

162 What If Ukraine Wins? Victory in the War Would Not End the Conflict With Russia [Електронний ресурс] // Foreign affairs. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-06-06/what-if-ukraine-wins>

163 Douglas Macgregor Washington Is Prolonging Ukraine's Suffering. [Електронний ресурс] // The American Conservative. – 20.12.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theamericanconservative.com/washington-is-prolonging-ukraines-suffering/>

164 Rod Dreher. Ukraine: Whose War Is This Anyway? [Електронний ресурс] // The American Conservative. – 11.01.2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theamericanconservative.com/ukraine-whose-war-is-this-anyway/>

165 Sohrab Ahmari. Laurels for Sanity on Ukraine. [Електронний ресурс] // The American Conservative. – 24.01.2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theamericanconservative.com/laurels-for-sanity-on-ukraine/>

Рисунок 91. Скриншот статті «Україна може перемогти, кажуть США, оскільки відбій руйнує план Путіна щодо швидкої перемоги» The Guardian, 5 березня 2022 року. Джерело: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/05/ukraine-claims-battlefield-successes-as-mariupol-evacuation-falls-apart-russia>

Рисунок 92. Скриншот статті «Білл Акман каже, що напад Росії на Україну означає, що Третя світова війна, швидше за все, вже почалася» CNBC, 7 березня 2022 року. Джерело: <https://www.cnbc.com/2022/03/07/russia-ukraine-bill-ackman-says-world-war-iii-likely-already-started.html>

Рисунок 93. Скриншот статті «Ноам Хомський про те, як запобігти третій світовій війні», Current Affairs, 13 квітня 2022 року. Джерело: <https://www.currentaffairs.org/2022/04/noam-chomsky-on-how-to-prevent-world-war-iii>

Рисунок 94. Скриншот статті «Що насправді означала б перемога зараз для України – і для Європи?» The Guardian, 2 травня 2022 року. Джерело: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/may/02/russia-defeat-ukraine-vital-peace-security-europe>

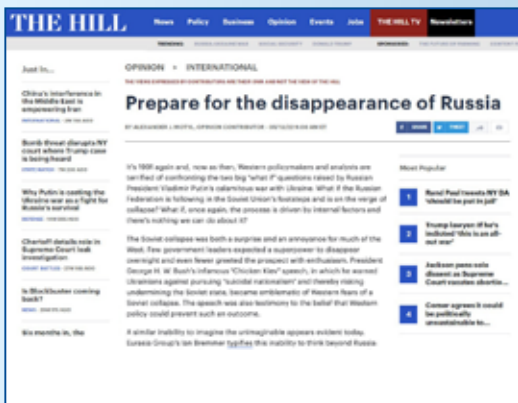

Рисунок 95. Скриншот статті «Готуйтеся до зникнення Росії» The Hill, 13 травня 2022 року. Джерело: <https://thehill.com/opinion/international/3483799-prepare-for-the-disappearance-of-russia/>

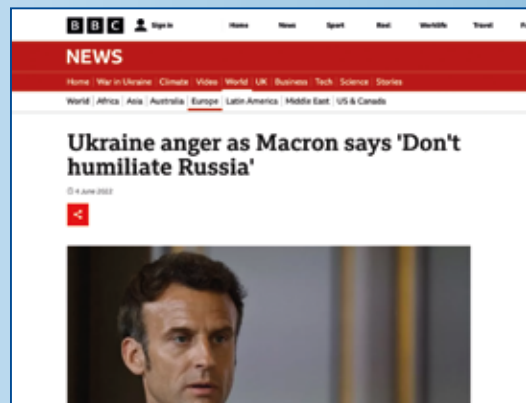

Рисунок 96. Скриншот статті «Україна розлючена, коли Макрон каже «Не принижуйте Росію»», BBC, 4 червня 2022 року. Джерело: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61691816>

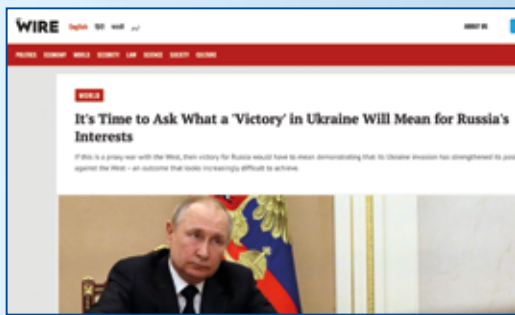

Рисунок 97. Скриншот статті «Настав час запитати, що «перемога» в Україні означатиме для інтересів Росії» Wire, 1 серпня 2022 року. Джерело: <https://thewire.in/world/its-time-moscow-debated-what-a-victory-in-ukraine-will-mean-for-russias-interests>

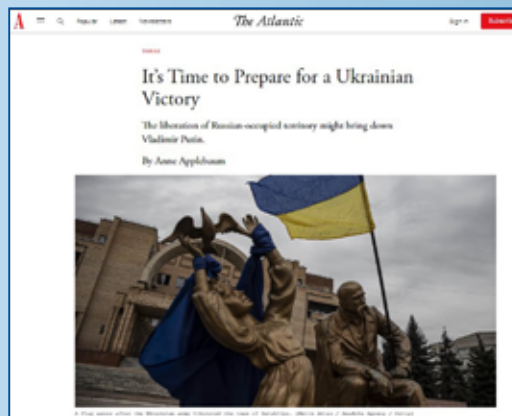

Рисунок 98. Скриншот статті «Настав час готуватися до української перемоги» The Atlantic, 11 вересня 2022 року. Джерело: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/09/ukraine-victory-russia-putin/671405/>

Рисунок 99. Скриншот статті «Як Україна визначає перемогу?» Forbes, 13 вересня 2022 року. Джерело: <https://www.forbes.com/sites/katyasoldak/2022/09/13/how-does-ukraine-define-victory/>

Рисунок 100. Скриншот статті "Путін попереджає, що зіткнення між НАТО і Росією призведе до «глобальної катастрофи», оскільки мобілізація завершиться через два тижні" LBC, 14 жовтня 2022 року. Джерело: <https://www.lbc.co.uk/news/putin-warns-nato-russia-clash-would-bring-global-catastrophe/>

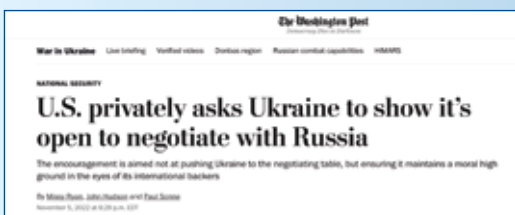

Рисунок 101. Скриншот статті "США в приватному порядку просять Україну продемонструвати свою готовність до переговорів з Росією" The Washington Post, 5 листопада 2022 року. Джерело: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/11/05/ukraine-russia-peace-negotiations/>

Рисунок 103. Скриншот статті «Американські чиновники вважають, що Україна могла б домовитися з Росією. Деякі європейці не дуже впевнені. NBC, 18 листопада 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/3JVhmlD>

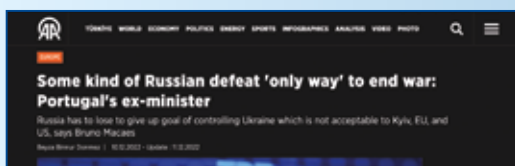

Рисунок 102. Скриншот статті «Будь яка поразка Росії «єдиний спосіб» покласти край війні: экс-міністр Португалії» AA, 10 грудня 2022 року. Джерело: <https://www.aa.com.tr/en/europe/some-kind-of-russian-defeat-only-way-to-end-war-portugals-ex-minister/2760470>

Під час першої фази повномасштабної війни серед західних науковців та експертів часто лунали заклики віддати Росії Крим і виконати її вимоги щодо автономії на Донбасі, лякаючи початком Третьої світової війни¹⁶⁶ та покладаючи на США відповідальність за «блокування переговорів»,¹⁶⁷ що було б фатальною помилкою для всього демократичного світу.

Такі наративи створювали підґрунтя для примушування України до миру, але на умовах, вигідних РФ – з відмовою України від Криму і ОРДЛО, щоб не створювати «принизливої поразки»¹⁶⁸ для Росії, оскільки це може підірвати європейську стабільність. З часом дискусії прихильників ідеї «неприниження Росії» та прихильників того, що Захід повинен подолати свій страх¹⁶⁹ і піти «аж так далеко», лише загостряться.

Наратив про дилему між необхідністю допомогти «сміливим українцям» та «загрозу переростання обмеженого конфлікту у Третю світову та ядерну війну» поширював відомий науковець, німецький філософ Юрген Габермас. Він висунув тезу, що війну проти ядерної держави не можна виграти за допомогою військової сили, тому, на його думку, будь-якою ціною слід уникати прямого зіткнення Заходу з РФ та ретельно зважувати кожен додатковий ступінь військової підтримки.¹⁷⁰ Генрі Кіссінджер також закликав країни Заходу схилити Україну до переговорів з Росією та повернутися до статусу кво станом на момент повномасштабного російського вторгнення.¹⁷¹

Хоча й говорять, що Україна об'єднала Захід,¹⁷² ця єдність весь час піддається випробуванню, особливо коли йдеться про постачання Україні зброї. «Ця війна може затягнутися... Перед західними державами постане кілька важких дилем, через які їм буде важко зберігати єдність у прийнятті рішень».¹⁷³ Незважаючи на те, що партнери поступово постачають зброю, яка раніше вважалася такою, що спровокує ескалацію, або яку неможливо поставити з цілого ряду причин (можна згадати болісний шлях Німеччини¹⁷⁴ від надання 5000 шоломів до танків Leopard), цього недостатньо, щоб забезпечити остаточну перемогу та не допустити нових смертей українців та знищення суверенної країни. Але, як справедливо зауважив президент Зеленський у перший день вторгнення: «Якщо ви, шановні європейські лідери, не допоможете нам сьогодні, завтра війна постукає у ваші двері».¹⁷⁵

166 Noam Chomsky on How To Prevent World War III [Електронний ресурс] // Current Affairs. – 13.04.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.currentaffairs.org/2022/04/noam-chomsky-on-how-to-prevent-world-war-iii>

167 Noam Chomsky: The War in Ukraine Has Entered a New Phase. [Електронний ресурс] // TRUTHOUT. – 22.09.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://truthout.org/articles/noam-chomsky-the-war-in-ukraine-has-entered-a-new-phase/>

168 Russia's defeats in Ukraine have strategists worried about Moscow's next move. [Електронний ресурс] // CNBC. – 13.09.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cnbc.com/2022/09/13/how-russia-could-react-after-its-humiliating-defeats-in-ukraine.html>

169 The West shouldn't fear 'humiliating' Russia. Vladimir Putin has done that all on his own. [Електронний ресурс] // The Telegraph. – 3.06.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.telegraph.co.uk/news/2022/06/03/west-shouldnt-fear-humiliating-russia-vladimir-putin-has-done/>

170 War and Indignation. The West's Red Line Dilemma [Електронний ресурс] // Reset. – 06.05.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.resetdoc.org/story/jurgen-habermas-war-indignation-west-red-line-dilemma/>

171 Kissinger says Ukraine should cede territory to Russia to end war [Електронний ресурс] // The Washington Post – 24.05.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/05/24/henry-kissinger-ukraine-russia-territory-davos/>

172 There Is a West. [Електронний ресурс] // The Foreign Policy – 7.03.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://foreignpolicy.com/2022/03/07/there-is-a-west/>

173 Ukraine war: The West is united for now - but what if it splits?[Електронний ресурс] // BBC – 27.04.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-61237762>

174 Germany struggles to adjust to a new era. [Електронний ресурс] // Politico – 12.10.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.politico.eu/article/germany-struggle-adjust-new-era/>

175 Zelensky calls for world leaders to help Ukraine or 'tomorrow war will knock on your doors'. [Електронний ресурс] // The Week – 24.02.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://theweek.com/russo-ukrainian-war/1010583/zelensky-calls-for-world-leaders-to-help-ukraine-or-tomorrow-war-will>

Рисунок 104. Скриншот статті «Війна в Україні: Захід поки єдиний, але що, якщо він розколеться?», BBC, 27 квітня 2022 року. Джерело: <https://www.bbc.com/news/world-61237762>

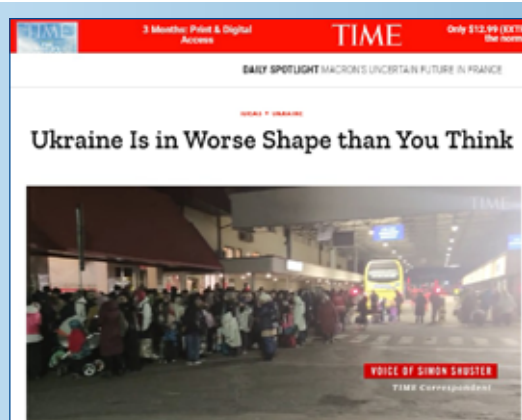

Рисунок 105. Скриншот репортажу «Україна в гіршому стані, ніж ви думаєте», Time, 14 травня 2022 року. Джерело: <https://time.com/6176748/ukraine-war-economy/>

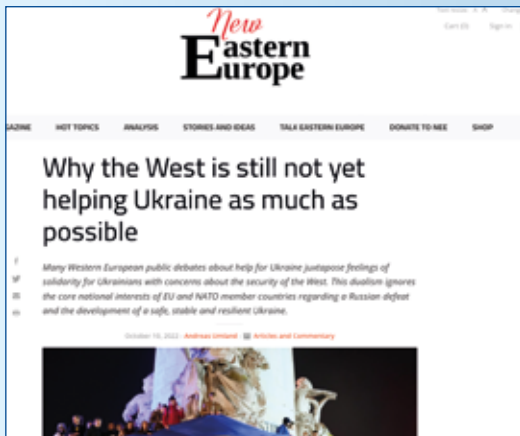

Рисунок 106. Скриншот статті «Чому Захід досі не допомагає Україні максимально», New Eastern Europe, 10 жовтня 2022 року. Джерело: <https://neweasterneurope.eu/2022/10/10/why-the-west-is-still-not-yet-helping-ukraine-as-much-as-possible/>

Рисунок 107. Скриншот статті «Всередині монументальних спроб озброїти Україну», The Washington Post, 23 грудня 2022 року. Джерело: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/12/23/ukraine-weapons-biden/>

«Різниця між очікуваннями (швидка окупація України – ред.) та дивовижною стійкістю української армії може легко ввести в оману при оцінці поточної ситуації на користь України. Але не виграти означає лише одне – не виграти. Україна перебуває в набагато гіршому стані, ніж прийнято вважати, і потребує і потребуватиме надалі приголомшливих об'ємів допомоги та підтримки, щоб справді перемогти».¹⁷⁶

Ще до завершення першого року повномасштабної війни, Україна закарбувала у світовій історії імідж сильної, волелюбної, сміливої країни, яка об'єднала продемократичні сили та сміливо захищає цінності всього західного світу. Президент Байден назвав опір українців

¹⁷⁶ Ukraine Is in Worse Shape than You Think. [Електронний ресурс] // Time. – 14.05.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://time.com/6176748/ukraine-war-economy/>

«пламенем свободи».¹⁷⁷ «...президент Володимир Путін намагався похитнути основи вільного світу, вважаючи, що зможе зламати та підкорити його. Але він сильно прорахувався. Він думав, що повалить Україну, і світ перевернеться. Натомість, він наткнувся на стіну сили, яку ніколи не міг собі уявити. Він наткнувся на український народ. Від президента Зеленського до кожного українця – їхня безстрашність, їхня мужність, їхня рішучість надихають світ. Групи громадян зупиняють собою танки. Усі – від студентів до пенсіонерів-вчителів – стали солдатами на захисті рідної землі».¹⁷⁸

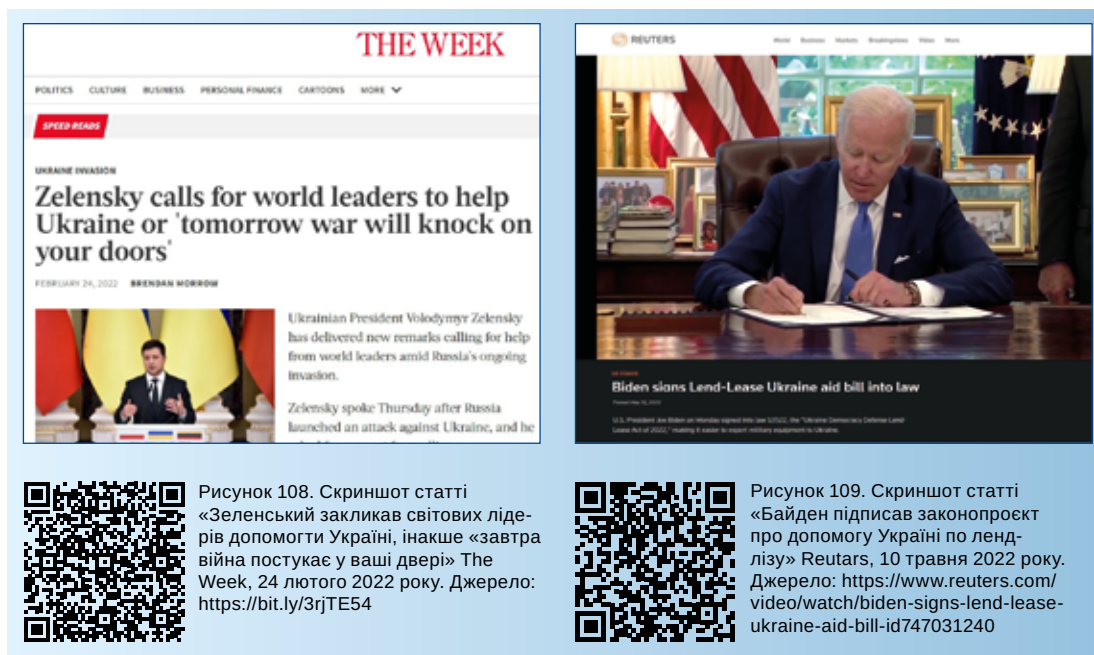

Рисунок 108. Скриншот статті «Зеленський закликав світових лідерів допомогти Україні, інакше «завтра війна постукає у ваші двері» The Week, 24 лютого 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/3rjTE54>

Рисунок 109. Скриншот статті «Байден підписав законопроект про допомогу Україні по ленд-лізу» Reuters, 10 травня 2022 року. Джерело: <https://www.reuters.com/video/watch/biden-signs-lend-lease-ukraine-aid-bill-id747031240>

Прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон неодноразово говорив, що захоплюється героїзмом і відвагою українського народу.¹⁷⁹ «Ми ніколи не зможемо зробити достатньо у порівнянні із тими жертвами, які приносять українці... але ми можемо вам сказати, що ваші європейські друзі будуть поруч з вами стільки, скільки буде потрібно»,¹⁸⁰ – заявила президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн. Президент Європейської Ради Шарль Мішель, високо оцінюючи мужність українського народу, зазначив: «Ви не самі... Ми з вами, і зробимо все можливе, щоб підтримати вас і переконатися, що Україна виграє війну».¹⁸¹

Українці приносять цю жертву, оскільки розуміють, що за умови програшу їх чекає повторення сталінських репресій, геноцид, втрата всіх прав та свобод. Це насправді поворотний момент в історії України, яка без допомоги знову може втратити державність на десятки років, а її населення опиниться за залізною завісою, після того як вже пізнало справжній дух свободи. Це може бути ще одна велика трагедія української нації. Тому західні партнери

177 2022: The Year the Good Guys Struck Back. [Електронний ресурс] // Foreign Policy. – 19.12.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://foreignpolicy.com/2022/12/19/russia-ukraine-war-democracy-2022-authoritarianism-xenophobia/>

178 Remarks of President Joe Biden – State of the Union Address [Електронний ресурс] // The White House – Режим доступу до ресурсу: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/01/remarks-of-president-joe-biden-state-of-the-union-address-as-delivered/>.

179 UK PM Boris Johnson salutes Ukrainian courage in surprise visit to Kyiv [Електронний ресурс] // The Economic Times. – 10.04.2022. – Режим доступу до ресурсу // <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/uk-pm-boris-johnson-salutes-ukrainian-courage-in-surprise-visit-to-kyiv/videoshow/90756800.cms?from=mdr>

180 Europe will 'stand by your side' says von der Leyen on visit to Ukraine. [Електронний ресурс] // RFI. – 15.09.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.rfi.fr/en/europe/20220915-europe-will-stand-by-your-side-says-von-der-leyen-on-visit-to-ukraine>

181 EU's Michel tells Ukrainians during Kyiv visit: «History will not forget» [Електронний ресурс] // Reuters. – 20.04.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-councils-michel-makes-surprise-visit-kyiv-2022-04-20/>

мають йти до кінця, до поразки Росії, примусу її до демілітаризації, скорочення її ядерного арсеналу, до зміни фашистського режиму В. Путіна, виплати Україні репарацій, прийняття України до ЄС та НАТО, причому не в далекоюсяжній, а короткостроковій перспективі.

«Зараз Україна має сильні державні інституції – настільки сильні, що вони продовжували функціонувати під час нападу Росії в найбільшій війні в Європі з 1940-х років. Український народ створив незалежну демократичну альтернативу васальній державі, якої прагне Путін, і за таку країну варто боротися... Українці ведуть боротьбу..., щоб захистити вільний світ від безглуздої агресії, яка може зруйнувати очолюваний США світовий порядок, для захисту якого існує НАТО».¹⁸²

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Образ України у західних медіа змінювався з огляду на карколомні моменти її тридцятирічної історії становлення як незалежної демократичної країни. Інколи цей образ відображав реальний стан справ в країні, інколи ж формувався під впливом російської пропаганди.

Після здобуття Україною незалежності, світ з обережністю придивлявся до нової держави, розмірковуючи: якою буде ця країна, які цінності вона матиме, як визначатиме своє майбутнє? Світ не мав впевненості щодо вибору українців, а також знаходився під впливом російського нарративу про «український націоналізм», тому в обмін на розвиток міжнародних відносин та економічну допомогу Україну змусили відмовитися від ядерного статусу. Як показала історія, гарантії безпеки ядерних держав не спрацювали, адже варіант, що один з гарантів безпеки України сам і порушить домовленості, напавши на неї, не розглядався серйозно.

Під впливом російської пропаганди, тема націоналізму буде з'являтися ще не раз, коли мова заходитиме про Україну. Лише після початку повномасштабного вторгнення нарешті нарратив про те, що український націоналізм має виключно визвольний (а не екстремістський чи ізоляційний) характер, отримає достатнього висвітлення.

Весь історичний шлях незалежної України проходив на роздоріжжі між Заходом та Росією. Хоча українці ніколи не полишали мрії про свою країну як суверенну демократичну державу, втілити цю мрію в життя виявилось непросто, адже після розвалу СРСР РФ швидко перелаштувалася на нео-імперську політику, постійно втручаючись у внутрішні справи України. Більш того, з того моменту, як Україна отримала незалежність, Росія почала висувати претензії на різні українські території, кінець кінцем вдавшись до спочатку локальної, а потім і повномасштабної війни з метою відновлення Радянської Імперії.

Україна часто розглядалася у західних ЗМІ через призму інтересів Росії, у ракурсі політичних, економічних, культурних та інших зв'язків з нею. Саме через такі нарративи, створені Росією, формувався імідж України як корумпованої, слабкої держави, не здатної визначати своє теперішнє та майбутнє. Це враження підсилювалося через повільні темпи демократичних та євроінтеграційних процесів. Хоча Помаранчева Революція і була за президентства Ющенка оцінена як провальна, у той історичний момент саме вона створила сприятливі умови для того, щоб все ще слабка українська демократія зміцнилась і щоб Україна не пішла шляхом Росії та Білорусі. Тож навіть із приходом проросійського та авторитарного президента Віктора Януковича, українське суспільство не допустило повної узурпації ним влади.

Події Революції Гідності показали світові Україну як державу, що визначилася із своїми пріоритетами та була готова захищати демократичні цінності. Однак, напад РФ на Україну 2014 року, втрата Криму та частини територій Донецької та Луганської областей, а також

182 Ukraine Is Already Paying Us Back. [Електронний ресурс] // Politico. – 1.04.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.politico.com/news/magazine/2023/01/04/ukraine-democracy-investment-00076180>

небажання західних партнерів йти на конфронтацію із Росією знову створили умови для російських маніпуляцій та пропагандистських заяв про начебто існуючий ідеологічний розкол в українському суспільстві за мовною, релігійною та територіальною ознаками. Взагалі, ідея про поділ населення України на прозахідне та проросійське за мовною чи територіальною ознаками – міф. Після століть русифікації значна частина українців рідною вважала російську мову, але це не означало автоматичну приналежність російськомовних громадян до табору адептів «русского мира».

Саме глибинне незрозуміння всієї складності поєднання різних складових нової української самосвідомості, головна з яких – не мова, а воля до свободи, бажання використати черговий історичний шанс, нарешті позбутися задушливого тоталітаризму, прагнення до зміни пострадянського соціального договору і організації життя відповідно до системи демократичних цінностей, у центрі якої – людина, її права і свободи. Саме це й відрізняє українську та російську ментальність.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року Україна здивувала світ, адже багато хто очікував її поневолення Росією у найкоротший термін. Важкими зусиллями Україні вдалося здобути ряд перемог на фронті та на дипломатичній арені. Україна стала країною, що об'єднала Захід, країною, що відбулася.

Деякі впливові світові медіа на своїх порталах навіть створили окремі вкладки та рубрики, присвячені перебігу війни в Україні. Закордонні медіа все рідше транслюють образ України як пострадянської країни, чи такої, що бореться із внутрішнім розколом і не визначилася із вектором зовнішньої політики. Тепер Україна сприймається як об'єднана країна, частина європейської сім'ї та цивілізованого світу та як символ свободи та демократії.

РОЗДІЛ 3. РОСІЙСЬКІ МЕДІА ПРО УКРАЇНУ: ВІЙНА ЗА СВІДОМІСТЬ

Наратив є головним структурним елементом російської пропаганди та інформаційної війни. Маніпуляція, селективний підхід до відбору фактів, пересмикування, нагнітання використовуються російськими медіа у гібридній війні.

Російські медіа фундаментально змінили парадигму новин, які часто використовують реальні події, які, однак, свідомо невірно інтерпретують у ЗМІ і використовують для продуманих маніпуляцій. Таким чином, російська аудиторія не має можливості отримати факти, а отримує лише їх викривлену інтерпретацію. Більш того, російська пропаганда не нехтує й створенням повністю вигаданих історій з настільки неправдоподібними сюжетами, що вони б мали сприйматися як нонсенс, але, на диво, сприймаються частиною російського населення як реальний факт (наприклад, такі пропагандистські сюжети, як вигадка про «розіп'ятого націоналістами хлопчика» та «російськомовних рабів, обіцятих українським націоналістам новою владою»).

Новини про Україну займають значну частину ефірного часу у Росії. Такий прийом спрямований на формування негативної думки про українців та Україну, а також для відволікання уваги росіян від внутрішніх проблем, консолідуючи населення навколо необхідності протистояти зовнішнім ворогам.

Російські медіа є важливою частиною політичної пропагандистської системи, а сама медіа-система авторитарного типу, де відсутня свобода слова, демонструє «зразкові» технології впливу на масову свідомість. Тому після розпаду СРСР характер взаємодії між ЗМІ та державою, як-то контроль держави над медіа та просуванням через ЗМІ вигідних уряду наративів, в РФ по суті мало змінився. У сучасній РФ, як і в Радянському Союзі, медіа виконують функції ідеологічного і політичного впливу на внутрішню аудиторію та просування гранд-наративів серед зовнішньої аудиторії.

Протягом останніх 30-ти років російська держава масово поширює наративи про те, що Україна начебто історично належить Росії, а також системно повторює тоталітарну та авторитарну пропаганду 1920-1930-х років, змальовуючи українців як менш вартісних, «малоросів», зрадників тощо. Також у російських наративах прослідковується ностальгія за СРСР, наративи про «священну війну» із культурою Заходу та наративи про спільну об'єднуючу релігію — православ'я. У цьому важливу роль відіграють російські медіа, які є гвинтиками пропагандистської машини.

Встановлення тотального контролю над російськими медіа та перетворення їх на пропагандистську машину відбувалося поетапно. На початку 1990-х років почали з'являтися перші комерційні компанії та медіахолдинги (НТВ, ОРТ тощо), розвивалась незалежна журналістика, принцип свободи слова поступово втілювали у життя після жорсткої цензури радянських часів. Проте, вже в середині 1990-х розпочалося згортання свобод та посилення контролю з боку держави над російськими ЗМІ (згадаємо вбивство генерального директора телеканалу ОРТ Влада Листьева), хоча більшість з них залишалися у приватній власності. Державний контроль за комерційними медіа пояснюється залежністю російського олігархату від влади. Хоча російський приватний капітал значною мірою і контролює інформаційний простір, його наративи та зміст визначає саме російська влада.

Зрощення медіаринку та влади, а також посилення контролю за усіма джерелами інформації (особливо Інтернет-медіа) почалися за каденції Володимира Путіна. Так, у 2012 році було

дозволено блокувати веб-сайти.¹⁸³ У результаті, було заблоковано значну кількість сайтів і веб-сторінок, і з року в рік кількість заборонених сайтів, внесених у спеціальний реєстр, зростає: у 2020 році заблокованими були 4931 сайтів, у 2021 – 7018¹⁸⁴. Проте, окремим опозиційним медіа все ж вдається працювати, хоча їх журналісти та власники піддаються системним переслідуванням. З початком 2022 року влада РФ закриває або блокує в Росії так звані «ліберальні медіа» – «Эхо Москвы», «Новая газета», «Дождь», «Медуза», «Настоящее время», DOXA, «Голос Америки», а також представництва міжнародних та іноземних агенцій – BBC, Deutsche Welle, «Крым.Реалии» тощо, і блокує Twitter, Facebook та Instagram.

ДОВІДКА

Наразі всі медіа, які належать іноземним холдингам чи отримують фінансування від закордонних організацій, навіть у випадках, коли йдеться просто про монетизацію Youtube каналів, мають вказувати у своїх матеріалах, що вони є «іноземними агентами». За законом, такими вважаються юридичні особи, зареєстровані за кордоном, або іноземні структури без створення юридичної особи, які розповсюджують друковані, аудіовізуальні та інші матеріали та фінансуються з іноземних джерел.

Закон про ЗМІ-іноагентів в Росії було прийнято у 2017 році, невдовзі після того, як Міністерство юстиції США вимагало від RT America (філії пропагандистської російської телекомпанії) зареєструватися в якості іноземного агента на території Сполучених Штатів. За словами прес-секретаря президента РФ Дмитра Пєскова, ухвалення закону стало «дзеркальною реакцією» на дії американської сторони.¹⁸⁵

Слід зазначити, що так звані ліберальні російські медіа інколи потрапляють у ситуації, що ставлять під питання їх неупередженість та підтримку демократичних цінностей. Наприклад, у грудні 2022 року журналіст каналу «Дождь» Коростильов, говорячи про мобілізацію в РФ, наголосив про надану допомогу багатьом військовослужбовцям із оснащенням та «елементарними зручностями на фронті».¹⁸⁶ Журналіста звільнили. В знак його підтримки звільнилось ще кілька журналістів каналу. Гендиректорка каналу за якийсь час записала відео, у якому просить журналістів повернутися та називає звільнення журналістів «помилкою» та «підступністю».¹⁸⁷

Цей випадок не був першим: раніше канал показав карту, на якій Крим було позначено російським. На засідання Національної ради Латвії з електронних ЗМІ (NEPLP) представники каналу прийшли без перекладача та вимагали виступати російською мовою, хоча вона не є державною мовою Латвії і не використовується для документообігу і офіційних засідань. Ліцензію каналу було анульовано. На початку 2023 року канал отримав ліцензію на мовлення у Нідерландах.

В міжнародній мережі Інтернет діють російські тролі та боти, які ведуть активну пропаганду вигаданої «історії» Росії та України в коментарях до новин у соцмережах, намагаючись маніпулювати свідомістю Інтернет-користувачів.

183 Закон РФ "Про інформацію, інформаційні технології та про захист інформації" [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://base.garant.ru/12148555/>.

184 Динамика блокировок сайтов Роскомнадзором: судебная практика и ключевые аспекты. [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://rtmtech.ru/research/website-blocking-research/>

185 СМІ-іноагенти. Порядок признания и статус [Електронний ресурс] // ТАСС. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://tass.ru/info/11230889>

186 "Дождь" уволил ведущего за слова о помощи российским военным с "оснащением на фронте" [Електронний ресурс] // BBC News Русская служба. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/russian/news-63836217>

187 «Это была ошибка, никакого злого умысла». Гендиректор «Дождя» Наталья Синдеева попросила вернуться на телеканал уволенного ведущего Алексея Коростелева [Електронний ресурс] // Meduza. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://meduza.io/news/2022/12/06/eto-byla-oshibka-nikakogo-zlogo-umysla-gendirektor-dozhdya-natalya-sindeeva-poprosila-vernutsya-na-telekanal-uvolennogo-veduschego-alekseya-korosteleva>

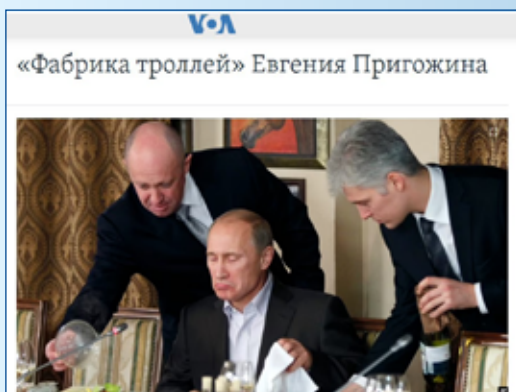

Рисунок 110. Скріншот статті «Российские эксперты в области медиа анализируют механизм действия «Фабрики троллей» и ее попыток манипулировать общественным». Голос Америки. Россия, 21 лютого 2018 року. Джерело: <https://www.golosameriki.com/a/ai-prigozhin/4263958.html>

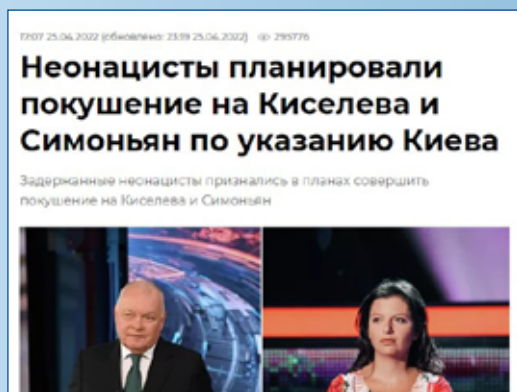

Рисунок 111. Скріншот статті «Генеральный директор Международного информационного агентства «Россия сегодня» Дмитро Кисельов і головний редактор телеканала RT і MIA «Россия сегодня» Маргарита Симоньян: «Неонацисты планировали покушение на Киселева и Симоньян по указанию Киева», РИА Новости, 25 квітня 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/3JRLc34>

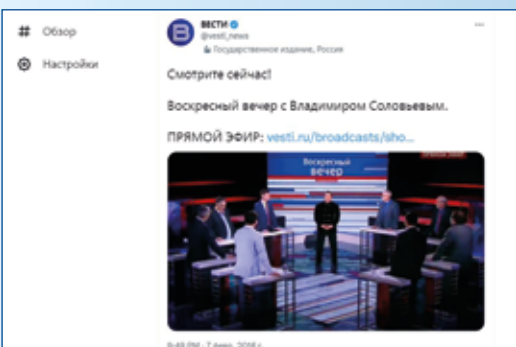
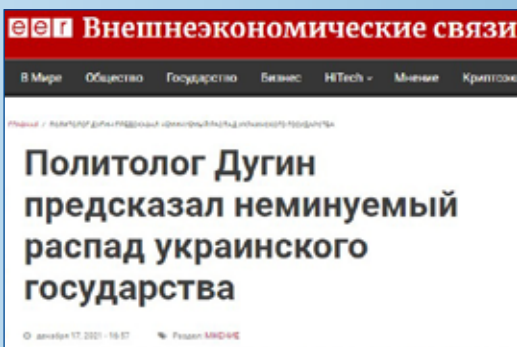

Рисунок 112. Скріншот публікації «Воскресный вечер с Владимиром Соловьевым» — російська пропагандистська передача, соціальна мережа Твіттер, 7 лютого 2016 року, Джерело: https://twitter.com/vesti_news

О. Дугін - російський пропагандист
Рисунок 113. Скріншот статті «Политолог Дугин предсказал неминуемый распад украинского государства». Внешнеэкономические связи. 17 грудня 2021 року. Джерело: <https://bit.ly/3O6J2iB>

ДОВІДКА

«Фабрика тролів» — умовна назва російської структури, агенції зі штаб-квартирою у Санкт-Петербурзі, що займається дезінформацією у соціальних мережах з метою формування громадської думки на користь російської влади, дискредитацією російської опозиції тощо. Працівники агентства, так звані «тролі» чи «кремлеботи» використовують фейкові акаунти у соціальних мережах та онлайн-виданнях, на форумах і відеохостингах для просування інтересів замовника — владної верхівки РФ, поширюючи прокремлівський політичний погляд, здебільшого у коментарях. Організацію спонсорують компанії російського бізнесмена Євгена Пригожина — засновника ПВК «Вагнер».

Але основним джерелом розповсюдження російської пропаганди є державні телеканали РФ, їхні програми новин та ток-шоу. Останні відіграли велику роль у підготовці громадян РФ до вторгнення в Україну, формуванні підтримки дій по знищенню цивільної інфраструктури та виправданню геноциду українського народу. Російські пропагандисти, такі як Кисельов, Соловйов, Скабеева, Симоньян в рамках міжнародного трибуналу мають бути притягнутими до відповідальності за підбурювання до вчинення воєнних злочинів та геноциду й понести відповідне покарання.

Російські пропагандисти обрали формат ток-шоу саме тому, що він дозволяє транслювати одні й ті самі меседжі різними людьми, лояльними до режиму, яких запрошують в якості «експертів». Підігриваючи градус ненависті до українців, такі пропагандистські шоу діють методами, схожими на методи Radio Télévision Libre des Mille Collines (Вільне радіо та телебачення тисячі пагорбів – ред.) або «радіо геноциду», яке підбурювало населення Руанди до винищення тутсі та поміркованих хуту, у результаті чого 1994 року було вбито більше 800 000 людей. 11 жовтня 2022 року в Гаазі почався суд над власником вищезазначеного радіо та телебачення Фелісьєном Кабугою, який звинувачується у підбурюванні до геноциду.¹⁸⁸

Волонтерська ініціатива з інформаційної гігієни «Як не стати овочем» сформувала базу російських пропагандистів та публічних осіб, які підтримали повномасштабну війну проти України та були залучені до поширення антиукраїнських наративів протягом останніх восьми років. Наразі база включає 1800 осіб та буде доповнюватися щоквартально.¹⁸⁹ Можна виділити наступні групи російських пропагандистів, які транслюють антигуманні меседжі у медіа:

Політики: представники російського політикуму разом із медіа формують гранд-наративи, легітимізують їх та кроки для їх реалізації у медіа просторі.

ЗМІ, журналісти: визначають наративи та розповсюджують їх на широку цільову аудиторію, передусім середнього та старшого віку.

Блогери: такі блогери як Анатолій Шарій, Артемій Лебедев та інші є провідниками пропагандистських наративів в інформаційному полі в РФ та за кордоном на власних інформаційних майданчиках в Instagram, YouTube, Telegram, TikTok, Facebook. Їх цільова аудиторія – молодь та вузькі цільові групи, які не охоплені телебаченням.

«Експерти»: це спікери, запрошені для участі у різних talk-show, радіопередачах, телеефірах тощо. Вони покликані надати «фахову», «експертну» оцінку чи коментарі з чітко вираженою прокремлівською інтонацією. Пул таких «експертів» можуть складати «спеціалісти» з різних галузей знань: філософії, політології, економіки, соціології тощо. Їх задача – поширення, повторення та закріплення в інформаційному просторі центральних російських наративів.

Колаборанти (Є. Мураєв, І. Кива та інші): це громадяни України або особи, що були позбавлені громадянства України (за державну зраду чи колабораціонізм – ред.), які виконують роль «інсайдерів», адже часто у минулому працювали на державних або виборних посадах, та тепер покликані продемонструвати підтримку «руського миру» в Україні. Варто підкреслити, що більшість таких осіб виїхали в РФ після початку повномасштабного вторгнення, а до того отримували підтримку РФ задля просування російських інтересів в Україні.

Військові (наприклад, І. Конашенков): їх завдання – підтримувати віру у російські збройні сили, висвітлювати зручну версію про хід «спеціальної воєнної операції» (далі – СВО) з метою військової мобілізації населення.

188 Радио геноцида: за что в Гааге судят мультимиллионера из Руанды [Електронний ресурс] // Forbes. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.forbes.ru/forbeslife/480057-radio-genocida-za-cto-v-gaage-sudat-mul-timillionera-iz-ruandy>

189 База російських пропагандистів [Електронний ресурс] // YouControl. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://youcontrol.com.ua/articles/baza-propahandystiv/>.

Актори, музиканти, спортсмени (І. Охлобистін): виконують завдання із закріплення меседжів та переведення їх у формат міфів, сприяють просуванню пропагандистських наративів у сфері російської культури, якій не притаманне критичне мислення.

Наукові діячі, дослідники, викладачі (О. Дугін): вони покликані науково обґрунтовувати пропагандистські наративи, такі як-то історична велич РФ, ідеї «русского мира» тощо. Їх методами часто є переписування історії чи суб'єктивне трактування фактів.

Церква (Патріарх Кирил): забезпечує освячення наративів, переводячи їх у сферу віри та святості.

ДОВІДКА

Є. Мураєв — проросійський український політик, власник проросійського телеканалу «НАШ», депутат Верховної Ради України 2014-2016 років.

І. Кива — колишній проросійський політик з України, колаборант із Росією, сепаратист, українофоб. Був народним депутатом України від проросійської політичної партії Опозиційна Платформа «За Життя».

І. Конашенков — російський військовий діяч, генерал-лейтенант, офіційний представник Міністерства оборони Російської Федерації. Став відомим 2015 року під час висвітлення військової операції Росії у Сирії і російського вторгнення в Україну 2022 року.

І. Охлобистін — російський актор, режисер, сценарист і журналіст. Активний прихильник «русского мира» і політики В. Путіна. Поширює російську пропаганду та виправдовує збройну агресію РФ.

О. Дугін — російський філософ, політик, політолог, публіцист фашистського толку, ідеолог неосвразійства та рашизму, засновник та лідер «Міжнародного євразійського руху».

Патріарх Кирил — російський релігійний діяч, єпископ Російської православної церкви, з 2009 року — Патріарх Московський, предстоятель Російської православної церкви.

Таким чином, в умовах авторитаризму, відсутності свободи слова, переслідування за «інакодумство», кожний суб'єкт виконує специфічну місію у створенні, просуванні та закріпленні наративів.

З 1990-х років в РФ поступово створювалася єдина система пропаганди — фабрика наративів. На початкових етапах становлення незалежної Росії ця «фабрика» виконувала внутрішньополітичні завдання, але із зміцненням авторитаризму поступово перейшла до виконання геополітичних стратегічних завдань. Цікаво, що поза межами РФ найефективніше працюють пропагандистські «незалежні аналітичні центри» та «експерти», «дослідники», які насправді залежать від російського фінансування. До цього кола пропагандистів належить і російська православна церква. Всі вони розповсюджують пропаганду через свої інформаційні канали та платформи.

Окремо варто наголосити на цивілізаційних особливостях формування російських наративів.¹⁹⁰ У концептуальному просторі сучасної російської ідеології звичним стало використання конструкту «офіційний історичний наратив Росії». Його можна зрозуміти як смислову схему, «що описує генеалогію макрополітичної спільноти, котра стоїть за російською державою, і пояснює, яким чином її минуле визначає її сьогодення і майбуття. Офіційним може вважатися наратив, представлений у промовах і документах, що відображають точку

¹⁹⁰ Дугін А.Г. Ноомахия: войны ума. Русский Логос I. Царство Земли. Структура русской идентичности. Москва: Академический проект, 2019. 959 с. Дугін А.Г. Ноомахия: войны ума. Русский Логос II Русский историал Народ и государство в поисках субъекта. Москва: Академический проект, 2019. 462 с.

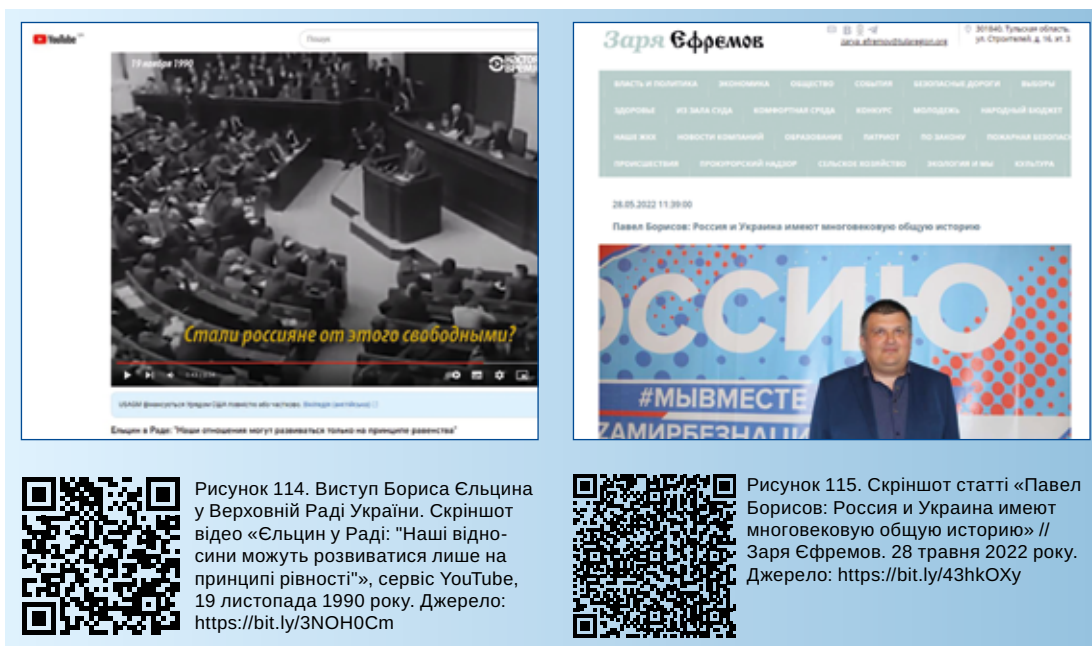
зору держави».¹⁹¹ Іншими словами, це офіційна цензурована версія історії РФ, яка покликана виправдати її імперіалістичні амбіції, про що детально писав професор Тімоті Шнайдер у книзі «Шлях до несвободи».¹⁹²

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що сьогодні офіційні російські медіа не дотримуються принципу свободи слова та журналістських стандартів у своїй роботі. Натомість, вони створюють альтернативну реальність для виправдання злочинів тоталітарного режиму РФ та підриву демократичних цінностей.

УКРАЇНА ТА РОСІЯ ПОВ'ЯЗАНІ СПІЛЬНОЮ ІСТОРІЄЮ, АЛЕ БУДУВАТИМУТЬ РІВНОПРАВНІ ВІДНОСИНИ

На етапі розпаду СРСР домінував наратив про дружбу Росії та України як союзних республік. Москва позиціонувала себе як спільний центр прийняття рішень, а політика Михайла Горбачова та конфедеративні перспективи давали змогу говорити про відносну паритетність у російсько-українських відносинах.

Борис Єльцин, виступаючи у стінах Верховної Ради України 1990 року, зазначав, що «відносини Росії та України можуть розвиватися тільки на принципах рівності. Росія сьогодні не претендує на якусь особливу роль. Росія не прагне стати центром якоїсь нової імперії».¹⁹³

Проте, вже у 1992 році на прес-конференції у Москві, згадуючи події проголошення незалежності України та путч в Росії, Єльцин наголосив, що вірить у майбутнє СНД, оскільки колишні радянські республіки пов'язані спільною економікою та історією.¹⁹⁴ Загалом, тема територіальних претензій, погрози їх вирішення військовим шляхом і економічний шантаж з боку

191 Малинова О. Ю. Кто и как формирует официальный исторический нарратив? Анализ российских практик. Полития. 2019. № 3 (94). С. 103-126.

192 T.Snyder. The Road to Unfreedom, 2018. 360p. URL: <https://www.timothysnyder.org/books/the-road-to-unfreedom-tr/the-road-to-unfreedom-hc>

193 Виступ Б. Єльцина перед депутатами Верховної Ради України [Електронний ресурс] // YouTube. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=0GwknzCCyys>.

194 Прес-конференція Володимира Єльцина [Електронний ресурс] // YouTube – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=KMZmh5pvmzY&t=148s>.

Росії супроводжували відносини двох країн після розпаду СРСР. Чим більш прозахідними ставали настрої українського народу та політика України, тим більше загострювалися відносини двох держав.

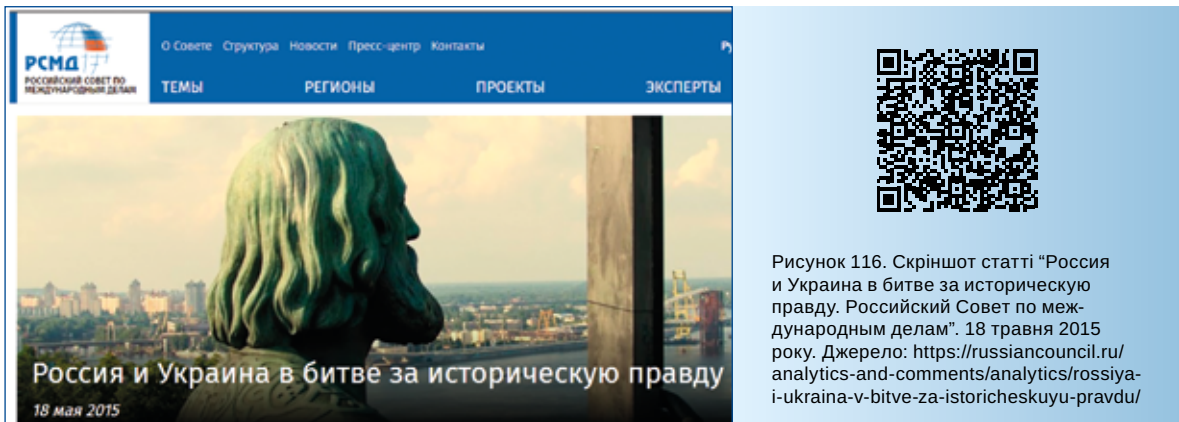

Рисунок 116. Скріншот статті «Россия и Украина в битве за историческую правду. Российский Совет по международным делам». 18 травня 2015 року. Джерело: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-i-ukraina-v-bitve-za-istoricheskuyu-pravdu/>

У російській геополітичній думці не існує концепцій щодо визначення власних природних кордонів та масштабів; у ній переважають такі категорії, як «сфера виняткових інтересів», «зони впливу», «ареал розселення російськомовного населення». Наслідками цього стало формування російського агресивного націоналізму та імперіалістична позиція при формуванні політик щодо сусідніх країн, які розглядаються перш за все як республіки колишнього Радянського Союзу, а не як незалежні від Москви держави. Хоча під час першого президентського строку Б. Єльцина домінувала антикомуністична риторика і відбувався процес переосмислення історії СРСР, зокрема репресій та інших злочинів радянського керівництва, просувалися ідеї демократії, свободи та примирення із Заходом, невдовзі ці ідеї були зведені нанівець.

Зміст неофіційної, проте реальної стратегії Росії щодо України багато у чому пояснює концепція «лідерство замість прямого контролю», викладена у «Стратегічному курсі Росії з державами-учасницями СНД»: ¹⁹⁵ це не пряме поновлення політичного стану, що існував до розпаду СРСР, а вигідна Росії модернізація таких відносин з метою зберігання численних переваг свого колишнього геостратегічного положення і, водночас, створення більш вигідних умов для Росії у Співдружності держав.

Така стратегія Москви спрацьовувала досить ефективно у 1990-і роки. Незважаючи на формальне міжнародне визнання, Україна залишалась значною мірою ізольованою у євразійському просторі, в якому домінувала Росія.

195 Указ Президента РФ "Об утверждении Стратегического курса Российской Федерации с государствами - участниками Содружества Независимых Государств" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://kremlin.ru/acts/bank/8307/print>.

СЛАБКА ТА ЕКОНОМІЧНО-НЕСПРОМОЖНА ДЕРЖАВА

З перших років української незалежності у російських медіа поширювалися наративи про економічну неспроможність України та її тотальну залежність від Росії. Акцентувалася увага і на начебто неспроможності України утримувати флот та виконувати боргові зобов'язання перед іноземними інвесторами.¹⁹⁶

В середині 1990-х років активно просувається ідея, що Україні не потрібен власний військово-морський флот і що їй буде вигідна військово-стратегічна співпраця з РФ.

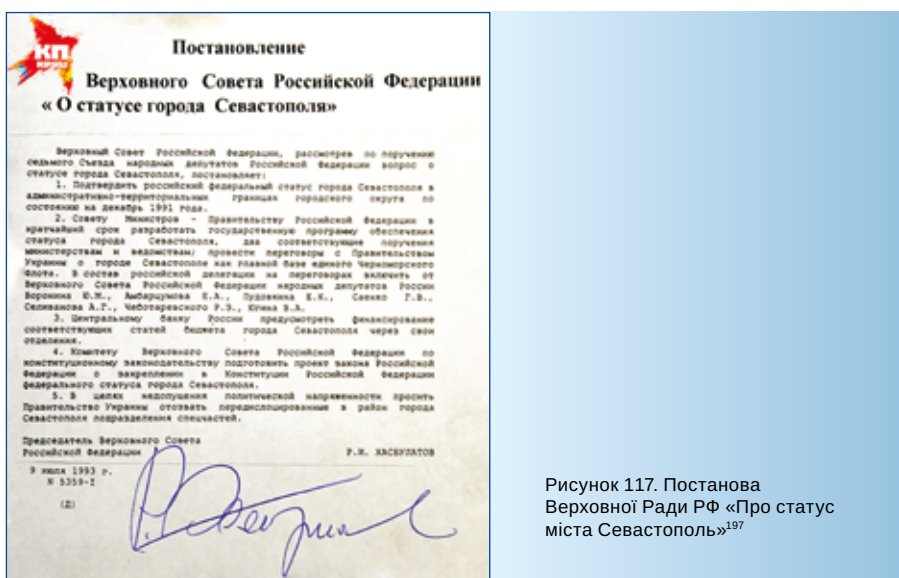

Рисунок 117. Постанова Верховної Ради РФ «Про статус міста Севастополь»¹⁹⁷

Після поділу Чорноморського флоту, російські медіа поширюють наративи, що це не поділ, а начебто втрата флоту для Росії, що Україна не зможе його утримувати і що їй взагалі не потрібен флот. «Військово-морських сил в Україні немає, і їх не буде. Україні потрібні мінімальні ВМС. Інтересів у Середземному морі в Україні немає. Є лише інтереси у близькій зоні. Україна економічно не здатна створити ВМС. Це утопія. Україна без Росії нічого не створить. У кожній нації є свої особливості. Особливість української нації — «не з'їм так понадкушую»».¹⁹⁸ Так Москва почала створювати образ України як економічно та політично невдалого, слабого територіального формування та відкрито претендувати на визнання особливого статусу РФ та пріоритетності її інтересів.¹⁹⁹

Так само гостро стояло питання погодження державних кордонів. Російські політики заявляли, що Росія не може погодитись на втрату геополітичних позицій і гарантувати територіальну цілісність України, роблячи акцент на тому, що кордони України можуть бути змінені мирним шляхом. До того ж, у воєнній доктрині Росії було зазначено, що неоформленість у договірному відношенні ряду ділянок державного кордону РФ і незавершеність врегулювання правового статусу військ Російської Федерації за її межами підвищує ступінь загрози

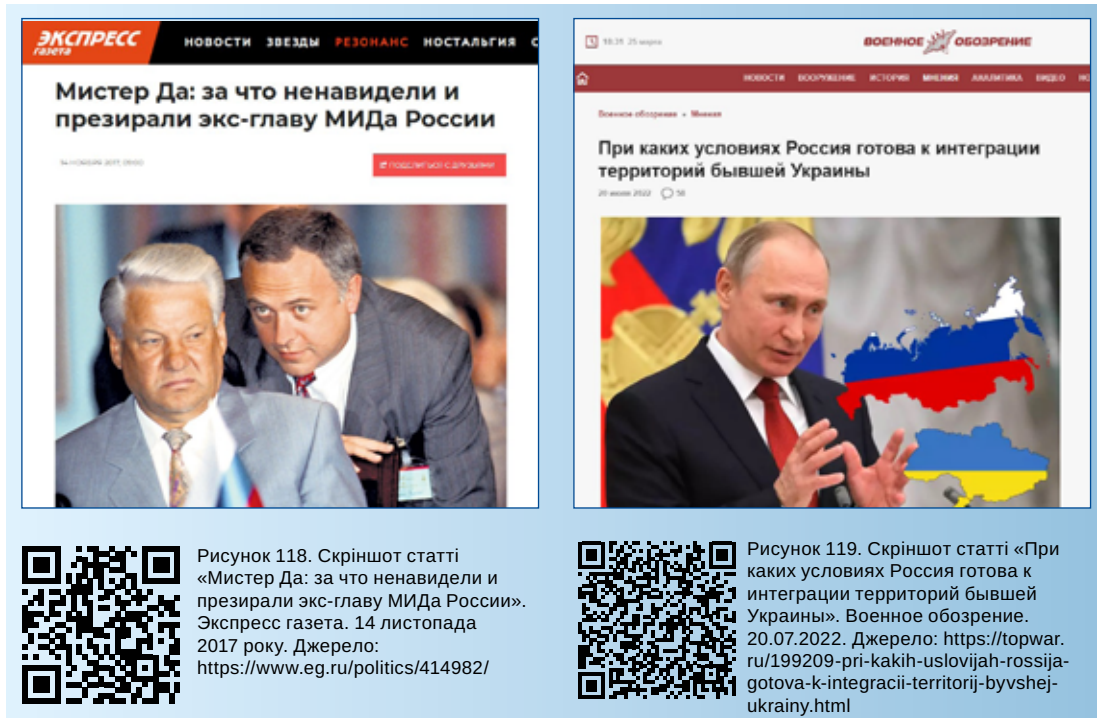
196 Новости за 10.05.1996 [Електронний ресурс] // ОПТ. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=IOoHTtppSU&t=270s>.

197 Правовой статус Крыма и Севастополя с 18-го века до наших дней. [Електронний ресурс] // <https://statehistory.ru/4536/Pravovoy-status-Kryma-i-Sevastopolya-s-18-go-veka-do-nashikh-dney/>

198 Каким был Российский Черноморский флот в правление Бориса Ельцина [Електронний ресурс] // YouTube. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=UHcLWJcGxdE>.

199 Гарань О. Україна та Крим у російських геополітичних концепціях / О. Гарань, Я. Коваль, А. Шевчук. // Політична думка. – 1994 р. – С. 93–97.

воєнній безпеці РФ.²⁰⁰ Як зізнався А. Козирев в одному із своїх інтерв'ю, «у Верховній Раді з квітня 1992 року вже почалися розмови про те, що потрібно силою, і не тільки в Таджикистані (пам'ятаєте, Руцкой і компанія). Ми були на межі, ми весь 1992 рік справді були на межі югославського сценарію, тобто застосування сили проти республік, а по суті війни у колишньому Радянському Союзі. Я літав у різні точки для того, щоб сказати: «Так, я проти початку війни за мілошевицьким сценарієм». Тобто проти того, щоб Росія пробувала військовим шляхом встановити контроль, не знаю, скажімо, над Кримом».²⁰¹

ДОВІДКА

У 1992 році президент України Леонід Кравчук видав указ про приналежність Чорноморського флоту Україні. Наступного дня президент Росії Борис Єльцин оголосив флот власністю Росії. Державна Дума РФ визнала приналежність Криму Україні незаконним, а у 1993 році ухвалила рішення щодо «російського статусу» міста Севастополя.²⁰² Щоб уникнути відкритої конфронтації, обидва президенти відкликали свої укази. Після цього країни почали поділ флоту за столом переговорів, підписавши угоду про виведення Чорноморського флоту зі складу стратегічних сил СНД та про його підпорядкування президентам Росії та України. У 1993 році флот було розподілено порівну.

Поряд з цим у російських медіа ширилося інтерв'ю президента України Л. Кравчука, яке він дав російським журналістам.²⁰³ Основні тези цього інтерв'ю були такі: яке майбутнє бачить

- 200 Военная доктрина Российской Федерации [Електронний ресурс]. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/4747>; Военная доктрина Российской Федерации [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://kremlin.ru/supplement/461>; Закон Российской Федерации "Об обороне" [Електронний ресурс]. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102018636&backlink=1&nd=10204158>
- 201 Андрей Козырев: настоящий камикадзе [Електронний ресурс] // Forbes Росія. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.forbes.ru/ekonomika/lyudi/74501-andrei-kozyrev-nastoyashchii-kamikadze>.
- 202 Постановление Верховного Совета Российской Федерации "О статусе города Севастополя" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/sewastop.htm>
- 203 Леонид Кравчук. Диалог в прямом эфире [Електронний ресурс] // 1-й канал «Останкино». – 1994. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=FREFqRxpXM&t=1254s>.

для себе Україна; як будуть вибудовані відносини України та Росії; як буде вирішуватися питання Криму та Чорноморського флоту. Зокрема, Л. Кравчуком зазначалося, що проблема Криму стоїть дуже гостро. Проросійські політичні сили у Криму, очолювані Юрієм Мешковим, форсували подвійне управління півостровом [українсько-російське], а також не відкидали думку про включення півострова до складу РФ. Але така позиція була неприйнятною для України, про що й наголосив Кравчук. Він вкотре зауважив, що півострів напряму залежить від України (економічно, інфраструктурно, історично, соціокультурно) і є її невід'ємною складовою, не зважаючи на російські маніпуляції та спекуляції.

ДОВІДКА

Юрій Мешков — кримський політик і юрист, перший та єдиний президент Республіки Крим. Відомий своїми українофобськими поглядами. Підтримку частково здобув завдяки зв'язкам з шовіністично налаштованими російськими політиками. Його політичною платформою був курс на максимальне зближення з Росією, аж до входження Криму до її складу. Мешков планував введення на півострові рубльової валюти, укладання військово-політичної угоди з Росією, надання жителям Криму російського громадянства тощо.

Поширювалася думка, що Україна скористалась наслідками історичних зусиль Російської імперії, зовнішньополітичними успіхами СРСР і начебто отримала «забагато» у процесі здобуття незалежності.

Територіальні претензії та амбіції РФ були сформовані під впливом проголошення програми «Держава XXI століття» з розбудови «Великої Росії»,²⁰⁴ в якій фактично були закріплені реваншистські мотиви.

ДОВІДКА

Програма «Держава XXI століття» — це історичний проєкт, спрямований на утвердження нової системи суспільних відносин у Росії: національну консолідацію та інтеграцію суспільства. У програмі було затверджено державно-патріотичну ідею «величчя і могутності» російської держави. Ці та інші ідеї покладені в основу концепції «русского мира». Як зазначено на інформаційному порталі фонду «Русский мир», «русский мир» — це не тільки росіяни у Росії, а й у країнах ближнього і далекого зарубіжжя, російські емігранти, що проживають у інших країнах світу, а також їхні нащадки. Це також й іноземні громадяни, які розмовляють російською мовою, вивчають або викладають її та всі ті, хто щиро цікавиться Росією і кого хвилює її майбутнє. Усі пласти «русского мира» — поліетнічного, багатоконфесійного, соціально та ідеологічно неоднорідного, мультикультурного, географічно сегментованого — об'єднуються через усвідомлення причетності до Росії. Формуючи такий «русский мир» як глобальний проєкт, Росія набуває нової ідентичності, нових можливостей співробітництва з рештою світу і додаткових імпульсів власного розвитку.²⁰⁵

Російський політикум зображав Україну як штучне, слабе, аморфне утворення, приречене на перманентну кризу та безплідну руйнівну внутрішню боротьбу. На думку російських можновладців, Україна не має перспектив як незалежна держава, і рано чи пізно або розпадеться, або буде змушена відмовитись від самостійної стратегії і стане на шлях економічної та військово-політичної реінтеграції з Росією;²⁰⁶ отже, варто тільки почекати і не створювати зайвих правових перешкод для реалізації такого сценарію.

204 Национальная программа «Держава XXI век» - возрождение Великой России [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://derzhava21.ru/program>.

205 Фонд «Русский мир». Идеология [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://russkiymir.ru/fund/>

206 Русский стержень Державы. Стаття-манифест Председателя ЦК КПРФ Г.А. Зюганова [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://kprf.ru/party-live/cknews/194458.html>.

О. Дугін сформулював і обґрунтував метанаратив євразійства, що став визначальним для формування інших наративів сучасної Росії. З-поміж іншого, у своїй програмній роботі «Основи геополітики» 1997 року (зверніть увагу на час публікації) О. Дугін висловлювався і про Україну. Зокрема, він писав таке: «Суверенітет України являє собою настільки негативне для російської геополітики явище, що, в принципі, може спровокувати збройний конфлікт... Україна як самостійна держава з якимись територіальними амбіціями являє собою величезну небезпеку для всієї Євразії, і без вирішення української проблеми говорити про континентальну геополітику взагалі безглуздо... Стратегічно Україна має бути тільки проекцією Москви».²⁰⁷

Подібно до аргументації щодо неспроможності України утримувати флот, Росія стверджувала, що Україна неспроможна забезпечити належне утримання ядерних запасів. Цей наратив використовувався для обґрунтування необхідності ядерного роззброєння України. Росія, вимагаючи негайно передати їй запаси ядерної зброї, які залишились на території України після розпаду СРСР, звинувачувала Україну у затягуванні процесу. Роззброєння України дозволило РФ вивезти на свою територію ядерні компоненти вартістю в декілька мільярдів доларів, знищити ядерний потенціал держави-сусіда і послабити обороноздатність України.

РОЗДІЛЕНІ КРОВНІ НАРОДИ

На початку 2000-х років із приходом до влади В. Путіна у РФ почався значний відкат демократизації та віддалення від Заходу як партнера. Змінюється і риторика Росії щодо України. Російський аналітик Дмитрій Тренін відзначає: «Зміни, спричинені українською кризою [акції протестів опозиції в Україні у 2000-2001 роках, відомі як «Україна без Кучми» – прим. ред.] – не територіальні, а радше стратегічні й ментальні. Росія нарешті відмовилася від спроб інтегруватися із Заходом і стати частиною євроатлантичної системи. Вона повернулася до своєї рідної гавані в Євразії та визначила як пріоритетні зв'язки з незахідними країнами».²⁰⁸

Поряд із цим, у російських медіа Володимир Путін запускає меседж про розділені кровні народи. «Це є абсолютно неприпустимим, коли два етнічно, культурно, історично близьких народи – кровні родичі – виявилися розділені. І ця тріщина розширюється через «незрозумілість» (помаранчеву). Разом з цим, ми разом із Віктором Ющенком будемо працювати над спрощенням перетину [україно-російського] кордону. Ми надалі будемо спільно вирішувати ці проблеми».²⁰⁹

Майже з самого початку свого правління В. Путін впроваджує політику, що базується на історичному наративі великодержавності. Своєму попереднику В. Путін закидав відповідальність за «розвал» СРСР, вважаючи цю подію найтрагічнішою помилкою ХХ століття. Під час своїх перших двох каденцій, Путін розпочав фрагментарну реконструкцію радянських символів та цінностей, а протягом двох наступних – намагався їх системно актуалізувати. У Росії 1990-х років відбувалася криза цінностей: йшла боротьба політичних еліт, кримінальних угруповань та новоспечених олігархів за ресурси під час процесу приватизації та становлення так званого вільного ринку на фоні слабкості та корумпованості державних інституцій, судів та правозахисних органів. Тому в основі суспільного договору закладався патерн – «хто сильніший, той і правий», і у суспільства сформувався запит на «сильну руку, яка наведе порядок». Ідея про «сильну руку» врешті-решт призвела до повернення культу Йосипа Сталіна, як «ефективного менеджера» країни, що здобула перемогу у Другій світовій війні. Крім того, важкі

207 Дугін А. Основы геополитики / Александр Дугин. – Москва: Арктогея, 1997. – 928 с. – Режим доступу до ресурсу: <https://vector-eurasia.ru/books/Dugin.Geopolitika.pdf>

208 Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Пер. з англ. Андрія Павлишина. – Київ: Дух і Літера, 2018. – С. 53

209 Прямая линия: Владимир Путин [Електронний ресурс] // YouTube. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=-EOdvtgBtlw>

умови життя та відсутність можливості для більшості росіян покращити своє соціально-економічне становище створили сприятливі умови для провладних маніпуляцій на настроях населення. Так з'являється наратив про необхідність повернення власної гідності. А оскільки РФ не стала на шлях реформ, розбудови громадянського суспільства і боротьби з корупцією, то народним масам була запропонована химерна ідея «вічної величі та духовності» російського народу, винятковості його історичного значення та образу Росії, оточеної зусібч ворогами, яким необхідно давати гідну відсіч.²¹⁰

Ідея відновлення умовного Радянського Союзу стала державною доктриною Росії. На найвищому політичному рівні такі заяви в Росії вперше прозвучали 25 квітня 2005 року у посланні Путіна Федеральним зборам: «Крах Радянського Союзу був найбільшою геополітичною катастрофою століття; для російського ж народу він став справжньою драмою». Путін особливо акцентував увагу на тому, що [з розпадом СРСР – прим. ред.] «25 мільйонів етнічних росіян опинилися за кордоном поза своєю волею, і... відразу... російський народ виявився найбільш розділеним народом у світі. І це, безперечно, трагедія».²¹¹ «Історична» основа, на якій В. Путін вибудовує свої політичні плани, зводиться до того, що держави, які отримали незалежність після розпаду СРСР, начебто не мають суб'єктності, а Росія має відродитися чи-то як Радянський Союз, чи-то як Російська імперія.

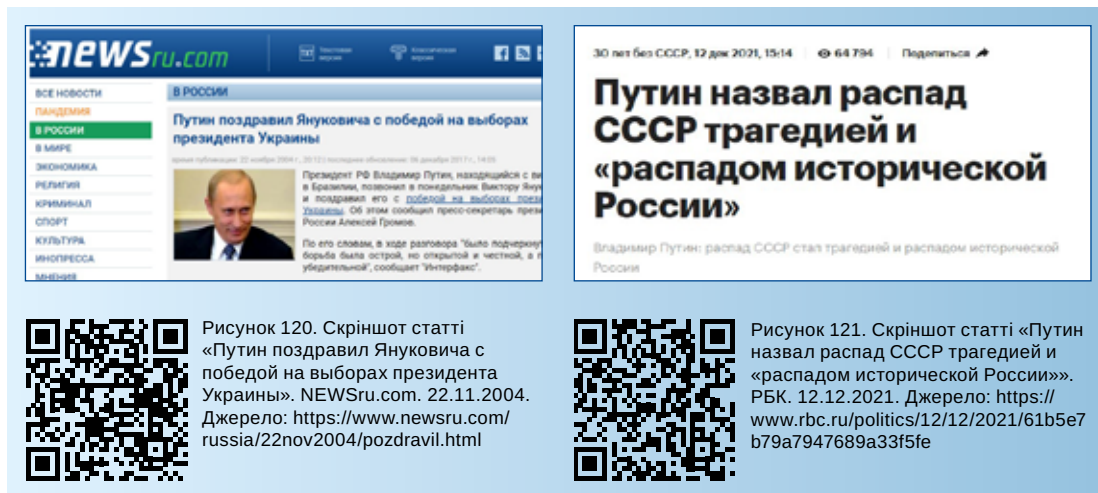

Рисунок 120. Скріншот статті «Путин поздравил Януковича с победой на выборах президента Украины». NEWSru.com. 22.11.2004. Джерело: <https://www.newsru.com/russia/22nov2004/pozdravil.html>

Рисунок 121. Скріншот статті «Путин назвал распад СССР трагедией и «распадом исторической России»». РБК. 12.12.2021. Джерело: <https://www.rbc.ru/politics/12/12/2021/61b5e7b79a7947689a33f5e>

Однак, на міжнародній арені РФ все ще намагалася зберегти вплив над Україною через не військове, а політичне, економічне, культурне, мовне втручання у внутрішні справи країни. Володимир Путін на президентських виборах 2004 року підтримував кандидатуру Віктора Януковича і поздоровив його з перемогою ще до проголошення остаточних результатів.²¹² В офіційній риторикі Росії «обрання» В. Януковича президентом висвітлюється як вибір на користь стабільності, зміцнення державності і подальшого демократичного та економічного розвитку України. Путін підкреслив своє схвалення політики добросусідських відносин В. Януковича з Росією та державами СНД. У такий спосіб російський президент недвозначно підкреслював небажаність для Кремля приходу до влади прозахідного та проукраїнського кандидата Віктора Ющенка.

У заяві МЗС РФ 2009 року зазначалось, що публічна риторика на тему української мови як державної мови України і українського погляду на історію націлена на конфронтацію, демонтаж

210 Указ Президента РФ от 12 мая 2009 г. № 537 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года"

211 Послание Федеральному Собранию Российской Федерации 25 апреля 2005 года [Електронний ресурс] . – Режим доступу до ресурсу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/>

212 Путин поздравил Януковича с победой на выборах президента Украины [Електронний ресурс] // RIA. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://ria.ru/20100215/209337092.html>.

російсько-українського добросусідства, культурно-мовну асиміляцію російськомовних регіонів країни в інтересах «західноукраїнської меншості», розрахована на протиставлення України і Росії на угоду планам євроатлантистів.²¹³

У тому ж 2009 році В. Путін сказав, що багато українців розраховували на краще життя після Помаранчевої революції, проте у результаті були начебто жорстоко розчаровані.²¹⁴ Крім того, російський президент продовжував описувати процеси, що відбулись в Україні, не як протест проти фальсифікації результатів президентських виборів, і не як прагнення до демократизації, а як боротьбу кланів за доступ до фінансових ресурсів держави.²¹⁵

ДОВІДКА

Цікаво, що у своїх промовах про Україну В. Путін часто використовує звороти, які проводять паралель між примусом України до зближення з РФ із звалтуванням: «треба дівчину позбавити ілюзій — у залицяльників є вибір»²¹⁶ або «подобається чи не подобається, терпи, моя красуне».²¹⁷

Останню фразу В. Путін використав у ході спільної прес-конференції з президентом Франції Еммануелем Макроном 8 лютого 2022 року, коментуючи заяву президента України Володимира Зеленського про несправедливість Мінських угод, які Україна змушена була підписати після нападу Росії на Крим та Донбас. «Подобається, не подобається – терпи, моя красуне. Треба виконувати», — сказав Путін.

Пізніше, на цю заяву Зеленський відповів, що Україна справді є красунею і виявляє терпіння, що є ознакою мудрості. Щодо слова «моя», то це «невеликий перебір», продовжив Зеленський. Він висловив думку, що Україна поводить себе дуже гідно, бо не відповідає на «провокації» та захищає власну територію.

Фактично, такі заяви Путіна яскраво демонструють зневажливе ставлення РФ до України, відсутність поваги до неї як до незалежної країни та підкреслюють готовність Росії силою примусити Україну підкорятися волі Москви.

В Росії активно проводиться пропагандистська кампанія, націлена на дискредитацію демократичних здобутків Помаранчевої революції. Зокрема, депутат Державної думи Росії В. Ніконов зазначав, що окрім виступів народних мас на Майдані велике значення у розвитку подій мала зацікавленість представників діючої на той час влади в тому, щоб не допустити В. Януковича до керування державою, і звертав увагу на потужний зовнішній чинник на виборах. Також Ніконов наголошував на начебто значній підтримці В. Ющенка з боку російських лібералів (у тому числі фінансовій).²¹⁸ Такі вислови формують посил, що Україна не має досвіду державності і не здатна вирішувати власну долю.

213 Киев назвал деструктивными заявления об ущемлении прав русскоязычных [Електронний ресурс] // RIA. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://ria.ru/20090709/176823393.html>.

214 Путин: "Девушку Украину надо лишить иллюзий - лидеры оранжевой революции не оправдали надежд и паразитируют" [Електронний ресурс] // Цензор НЕТ. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://censor.net/ru/news/81712/putin_quotdevushku_ukrainu_nado_lichit_illyuziyi_lidery_oranjevoyi_revolyutsii_ne_opravdali_nadejd.

215 Сологубенко А. Украина: кланированная демократия [Електронний ресурс] / Алексей Сологубенко // BBC Русская служба. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://www.bbc.com/russian/international/2010/01/100104_ukraine_cloned_democracy.

216 Путин: "Девушку Украину надо лишить иллюзий - лидеры оранжевой революции не оправдали надежд и паразитируют" [Електронний ресурс] // Цензор НЕТ. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://censor.net/ru/news/81712/putin_quotdevushku_ukrainu_nado_lichit_illyuziyi_lidery_oranjevoyi_revolyutsii_ne_opravdali_nadejd.

217 Путин объяснил слова «терпи, моя красавица» [Електронний ресурс] // Ведомости. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2022/02/10/908783-putin-obyasnil-slova>

218 Линия раскола 15 лет назад началась «оранжевая революция». Она стала первым шагом к войне в Донбассе [Електронний ресурс] // Лента.РХ. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://lenta.ru/articles/2019/11/22/maydan_kak_sudba/.
Никонов В. Украина перешла под внешнее управление [Електронний ресурс] / Вячеслав Никонов // Вести.ру. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.vesti.ru/article/1752830>.

Доволі часто у російських ЗМІ з'являлась інформація про фінансування виборчої кампанії В. Ющенка російським олігархом-емігрантом Б. Березовським та про її фінансування Сполученими Штатами Америки через неурядові організації та экс-прем'єр-міністром Грузії Б. Іванішвілі.²¹⁹

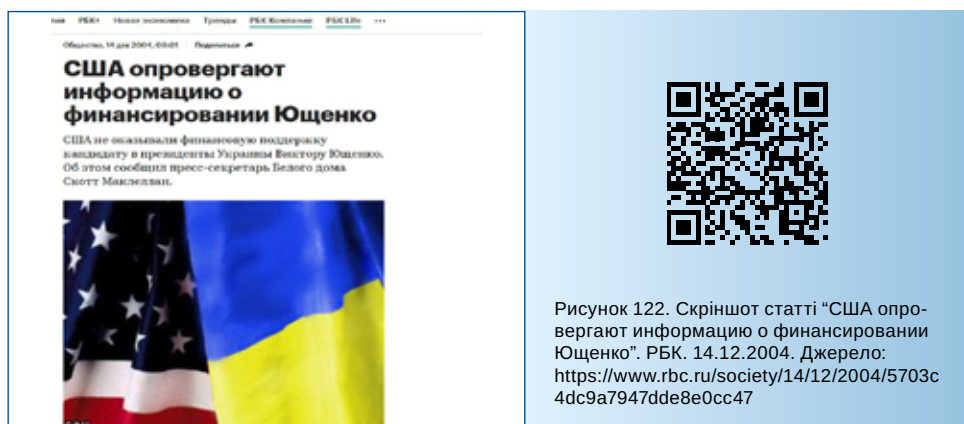

Рисунок 122. Скріншот статті «США опровергают информацию о финансировании Ющенко». РБК. 14.12.2004. Джерело: <https://www.rbc.ru/society/14/12/2004/5703c4dc9a7947dde8e0cc47>

«РУССКИЙ МИР» ТА ЗАГРОЗА ЗАХОДУ

У 2006 році Путін представив нову ідеологічну доктрину «Русский мир» або Pact Rusikas. Згідно цієї доктрини, обов'язок Росії полягає у захисті всіх людей, які належать до «русского миру», іншими словами – усіх російськомовних мешканців світу, незалежно від території їхнього проживання. За часів Російської імперії та СРСР на історичних українських територіях проводилася жорстка політика русифікації. Подібну політику відчули на собі всі колишні радянські республіки та країни, що знаходились у сфері впливу СРСР. Наразі РФ використовує російську мову як зброю і елемент виправдання військової агресії, тому мовне питання для України є питанням із сфери безпеки.

«Русский мир» – це бажання росіян вийти за межі власних кордонів. Люди, що сповідують принципи «русского мира», впевнені, що за межами Росії існує міфічний «русский мир», який треба відвойовувати і приєднувати до Росії. «Русский мир» – це наратив, спрямований на відновлення імперського домінування РФ. Це концепція, породжена державою у стані занепаду, яка марить своєю колишньою величчю. Архаїчність – наймасштабніша проблема адептів «русского мира». І навіть культурні явища переважно просуюються не сучасні, а з давнини, як-то класика російської літератури та музики.

Реваншистська політика Путіна почалася з 2005 року, коли він заявив, що розпад Радянського Союзу був найбільшою геополітичною катастрофою століття, тому що «десятки мільйонів співгромадян і співвітчизників опинилися за межами Російської Федерації». Таким чином, «русский мир» – це товар на експорт, концепція, яка дозволяє обґрунтовувати зовнішню експансію. За межами Росії знаходиться 25-30 мільйонів етнічних росіян і ще більше носіїв російської мови. Те, що з роками зменшується кількість таких людей, сприймається як велика загроза.

Способи просування «русского мира» бувають різні. Одні наративи використовуються для держав, де є російські етнічні чи російськомовні меншини. Перш за все, йдеться про країни, які росіяни називають «ядром» цього світу – окрім Росії, вони вносять до цього списку Україну та Білорусь. Тут найбільший фокус робиться на мовній і культурній спорідненості. Зовсім інші наративи використовуються для країн Африки, Азії, Латинської Америки, які не

219 Линия раскола 15 лет назад началась «оранжевая революция». Она стала первым шагом к войне в Донбассе [Електронний ресурс] // Лента.ру. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://lenta.ru/articles/2019/11/22/maydan_kak_sudba/.

мають з російською культурою нічого спільного: «русский мир» туди йде через ностальгічні дискурси часів Радянського Союзу, коли СРСР підтримував ці країни зброєю і грошима у «боротьбі зі світовим капіталізмом». Деякі країни у цих регіонах і досі сприймають російську політику і культуру як антиамериканську, антизахідну, антиколоніальну. В країнах, які погано знайомі з російською культурою, це фактично єдиний дискурс, який може застосовуватися росіянами. Якщо подивитися на прихильників «русского мира», стає очевидною їх тяжіння до радянської номенклатури, яка нікуди по суті й не зникла — ротації еліт у російській державі немає і не передбачається. Директор Інституту Європи РАН Олексій Громыко — автор статті, де він структурово описує, що таке «русский мир».²²⁰ Серед інших цінностей йдеться про «мультикультурність з російською домінантою» і «мультиконфесійність з православною домінантою».

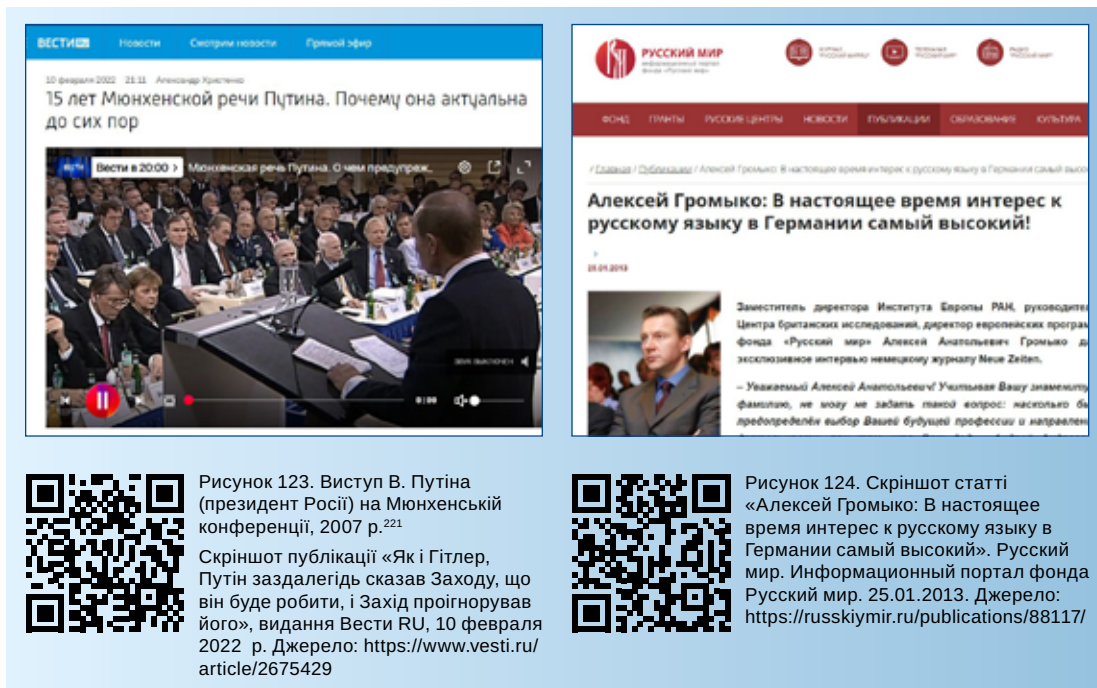

Рисунок 123. Виступ В. Путіна (президент Росії) на Мюнхенській конференції, 2007 р.²²¹

Скріншот публікації «Як і Гітлер, Путін заздалегідь сказав Заходу, що він буде робити, і Захід проігнорував його», видання Vesti RU, 10 февраля 2022 р. Джерело: <https://www.vesti.ru/article/2675429>

Рисунок 124. Скріншот статті «Алексей Громыко: В настоящее время интерес к русскому языку в Германии самый высокий», Русский мир. Информационный портал фонда Русский мир. 25.01.2013. Джерело: <https://russkiymir.ru/publications/88117/>

Російська держава підтримує просування російської мови через систему грантів. Інший напрям — проекти з підтримки та популяризації російської культури, приміром, видання «Антології малої прози Срібного віку російської літератури» китайською, фестиваль «Чайковський — душа Росії» у Мексиці, фестиваль російського кіно «Російське відродження» в Австралії тощо. У такий спосіб засобами «м'якої сили» відбувається поширення меседжів російської імперської пропаганди та шовінізму про «єдність» та «дружбу». Ці проекти покликані закріпити панування Росії у регіонах, які вона вважає частиною «русского мира» та сферами свого геополітичного впливу.

²²⁰ Громыко А. Русский мир: понятие, принципы, ценности, структура // Русский мир. Информационный портал фонда Русский мир [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://russkiymir.ru/publications/190922/>

²²¹ В. Путин. Выступление на Мюнхенской конференции [Электронный ресурс] // YouTube. – 2008. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=4tjGcYRmyDo>.

ДОВІДКА

З метою централізації влади, Російська Імперія, починаючи з часів Катерини II, систематично намагалася русифікувати народи, які проживали на її території, щоб укріплювати відчуття приналежності до Росії.²²² Для досягнення цієї мети використовувалася цензура, зокрема у Росії було видано кілька постанов, що забороняли друк та розповсюдження книг українською мовою, наприклад, у 1863 та 1876 роках. Хоча Радянський Союз формально визнавав існування української мови, а «Велика радянська енциклопедія» вказувала, що «українська мова за царизму зазнавала обмежень та офіційної заборони»,²²³ але все ж радянський уряд вважав, що українська мова на етнічних українських територіях має бути другорядною. Українська мова називалася мовою селян і сільської місцевості, у той час як російська мова начебто була мовою міст та промислових центрів, хоча за часів правління Петра I у всіх великих українських містах переважала українська. Отже, штучно створювався образ української мови як мови народних ремесел, а не такої, на якій може створюватися наука чи культура. Натомість, російська вважалася мовою великого та могутнього багатонаціонального союзу. Політика русифікації супроводжувалася переслідуваннями, ув'язненнями та розстрілами представників української інтелігенції, насадженням російської та радянської культур, асиміляцією українського населення. Всі ці дії із знищення української мови та культурної ідентичності українців можна оцінити як культурний геноцид, або етноцид.

Навіть після здобуття Україною незалежності тривалий час продовжувалася русифікація, адже в Україні продовжували працювати російськомовні телевізійні канали, а кількість російського музичного контенту, кіно, друкованих видань, книжок тощо була непропорційно високою у порівнянні із україномовним контентом. Така політика культурного впливу цілеспрямовано проводилася РФ. Після вторгнення РФ до Донбасу і анексії Криму у 2014 році, які Росія виправдовувала як «захист російськомовного населення», Україна стала впроваджувати механізми захисту української мови, наприклад, через квоти на українську музику в ефірах радіостанцій чи вимогу перекладати російськомовні фільми для показу на телебаченні або додавати до них українські субтитри. Російські ЗМІ називали такі дії «агресивним українським націоналізмом» та «утиском прав російськомовного населення».

Кремль використовує альтернативну історію, щоб виправдати свою агресію, пояснити її причини. Тому для кожного акту агресії РФ створювала той чи інший історичний наратив, який мав довести її право на цю агресію і виправдати її. Наприклад, незаконну анексію Криму обґрунтовують тим, що Крим начебто «завжди був російським»; російську агресію на Донбасі – тим, що Донбас, мовляв, опинився у межах України «випадково», і що там живуть винятково російськомовні громадяни. Такі заяви є вигадкою і фальсифікацією історичних фактів. Переписи населення 1896, 1900, 1926 років засвідчують, що переважна кількість мешканців Донбасу ідентифікували себе як українці.²²⁴ Спроби принести «русский мир» в Одесу чи Харків обґрунтовували тим, що від XVIII століття існує міфічна «Новоросія», і що ці території не були б українськими, якби не російські царі.

222 Hosking, Geoffrey. *Russia: People and Empire 1552-1917* // London, HarperCollins, 1997, 576pp.

223 БСЭ, том 26, стаття «Украинский язык» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://niv.ru/doc/encyclopedia/bse/articles/11162/ukrainskij-yazyk.htm>

224 Дудник І. Переписи населення в Україні: карти, цифри, міфи та їх спростування [Електронний ресурс] / І. Дудник // Історична правда. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/4edca73ec8b44/>.

ДОВІДКА

«Новоросія» — штучна російська імперська назва, що застосовувалася для позначення південних територій сучасної України: Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Херсонської, Кіровоградської, Одеської і Донецької областей. Частину цих територій було приєднано до Російської Імперії внаслідок російсько-турецьких воєн (1735-1739, 1768-1774 рр.). Назва «Новоросія» є збірною, і застосовувалася також і до південних земель РФ (Кубань). «Новоросія», тобто «Нова Росія» — це данина тогочасній колоніальній тенденції у найменуванні захоплених земель. За цим принципом називали свої колоніальні володіння й інші європейські країни. Наприклад, так з'явилися Нова Англія, Нова Каледонія, Нова Зеландія, міста Нью-Амстердам і Новий Орлеан тощо. Щоб освоїти новоприєднані до Росії території, а також з метою асиміляції українців та кримських татар, почалася «колонізація Новоросії», у результаті чого на ці території цілеспрямовано заселили чимало росіян. Але туди прибували й німці, серби, греки, євреї та представники інших народностей, які часто отримували привілеї за заселення цих земель.

З 2007 року РФ перейшла в активну фазу просування власної геополітичної стратегії. На Мюнхенській конференції з безпеки В. Путін розкритикував однополярність світу, політику США і НАТО щодо Росії. «Вважаю, що для сучасного світу однополярна модель є не тільки неприйнятною, але й взагалі неможливою... Росія — країна із понад тисячолітньою історією, і практично завжди вона користувалася привілеєм проводити незалежну зовнішню політику... Думаю, очевидно: процес натівського розширення не має жодного стосунку до модернізації самого Альянсу або до забезпечення безпеки у Європі. Навпаки, це є серйозно провокуючим фактором, який знижує рівень взаємної довіри».²²⁵ Тобто таким чином РФ негативно висловила стосовно членства України у НАТО.

Також Росія наголошувала на тому, що всі «кольорові революції» було начебто інсценовано, і що такі протести проводяться не з метою демократизації суспільства, а задля боротьби за владу.²²⁶

Слабка реакція Заходу на мюнхенський виступ Путіна та на вторгнення Росії у Грузію 8 серпня 2008 року, рішення відмовити Грузії та Україні у Плані дій для членства у НАТО сьогодні виглядають як трагічні історичні помилки, які призвели до анексії Криму та повномасштабної війни на європейському континенті.

ДОВІДКА

Початок 2010 року у військово-політичній сфері Росії був ознаменований підписанням важливого документа — «Нової військової доктрини».²²⁸ Ця доктрина проголошує, що для Росії існує військова загроза — можливість розв'язання проти неї військових і збройних конфліктів, локальної, регіональної та великомасштабної воєн. Згідно цієї доктрини, ракетно-ядерна міць є гарантом безпеки російської держави.

Нова військова доктрина Росії знаменує закінчення пострадянського періоду, коли Росія намагалася співпрацювати з НАТО, а не протистояти йому. Доктрина 2010 року визначила розширення НАТО як загрозу національній безпеці Росії і підтверджувала її право на застосування ядерної зброї для оборони, але все ж не проголошувала НАТО головним ворогом Москви і не передбачала попереджувального ядерного удару, як це було за часів Холодної війни.

225 В. Путин. Виступлення на Мюнхенській конференції [Електронний ресурс] // YouTube. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=4tjGcYRmyDo>.

226 Цветные революции [Електронний ресурс] // – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/307ZNtU>

227 15 лет Мюнхенской речи Путин [Електронний ресурс] // Вести.ру. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://ww29w.vesti.ru/article/26754>.

228 Новая военная доктрина Российской Федерации – 2010 // <http://www.kremlin.ru/supplement/461>

Посилити роль Росії у світі мала й «Концепція зовнішньої політики Російської Федерації».

ДОВІДКА

Основні принципи, механізми та напрями сучасної зовнішньополітичної активності Російської Федерації були визначені указом президента РФ від 30 листопада 2016 року, яким вводилася у дію «Концепція зовнішньої політики Російської Федерації».²²⁹ Ця концепція визначає РФ як «один із впливових центрів сучасного світу», а її пріоритетом стає «посилення ролі Росії у світовому гуманітарному просторі, поширення і зміцнення позицій російської мови у світі, популяризація досягнень національної культури, національної історичної спадщини..., російської освіти і науки, консолідація російської діаспори».

Невід'ємною складовою нової концепції стає використання інструментів «м'якої сили», насамперед інформаційно-комунікаційних, гуманітарних та інших технологій. Це, зокрема, виражається у закордонній діяльності російських центрів впливу, наприклад, фонду «Русский мир» та інших з метою «сприяння вивченню і поширенню російської мови як невід'ємної частини світової культури та інструменту міжнародного і міжнаціонального спілкування, підтримки і розвитку системи російських освітніх організацій за кордоном, надання підтримки філіям і представництвам російських освітніх організацій, розташованих на територіях іноземних держав».

У Концепції просувалися наративи про роль Росії у підтриманні безпеки у світі, «протидії спробам окремих держав або груп держав піддавати ревізії загальновизнані принципи міжнародного права; спробам здійснюваного на догоду політичній кон'юнктурі та інтересам окремих держав довільного тлумачення найважливіших міжнародно правових норм і принципів; спробам видати порушення міжнародного права за його творче застосування». Важливе місце у досягненні вищезазначених завдань — «зміцнення позицій російських засобів масової інформації та масових комунікацій у глобальному інформаційному просторі, та доведення до широких кіл світової громадськості російської точки зору на міжнародні процеси».²³⁰

Можемо констатувати, що подібні заяви звучать досить цинічно, особливо у контексті розв'язаної РФ війни проти Грузії та України, ведення проксі війн для дестабілізації ситуації у певних регіонах, проведення деструктивної зовнішньої політики у цілому. Цинічною є й позиція Росії, яка «розглядає боротьбу з міжнародним тероризмом як найважливіше державне завдання і ключовий пріоритет». Згадаймо у цьому контексті неконвенційні (по суті — терористичні) засоби ведення Росією війни проти України, з обстрілами цивільної та критичної інфраструктури.

Росія створює новий геополітичний полюс, а у російському суспільстві створюється образ, що Росія — це унікальна держава, власна цивілізація, яка має важливу ціль — стримувати Захід. Отже, якщо Росія претендує на статус полюсу, то їй потрібні держави-сателіти. Саме тому російсько-українська війна та «завоювання» України стала фактично державною стратегією цілєю Росії.

ГЕЇ, РАДИКАЛИ, НАЦІОНАЛІСТИ / НАЦИСТИ, ФАШИСТИ ЗАХОПИЛИ ВЛАДУ В УКРАЇНІ

Події Революції Гідності в Україні висвітлювались російською пропагандою як такі, в яких основними їх учасниками були «геї», «фашисти», асоціальні елементи та маргінали. На той час тема секс-меншин була однією з основних у російських ЗМІ.

229 Концепция внешней политики Российской Федерации 2016 года // <http://kremlin.ru/acts/bank/41451>

230 Там само.

Вибудовувалася «однозначна» асоціація між травневими президентськими виборами 2014 року в Україні та запланованим на цей же день «гей-парадом»,²³¹ який російські медіа називали «першим здобутком Євромайдану». Дісталось і тогочасному політичному керівництву України: незмінним керманічем і учасником українських гей-парадів російські пропагандисти називали Олександра Турчинова.

ДОВІДКА

Олександр Турчинов виконував обов'язки Президента України після втечі президента В. Януковича. Президентський термін: 23 лютого 2014 – 7 червня 2014. Він є проповідником євангельсько-баптистської церкви.

Гомофобія, як і несприйняття всього, що стосується теми прав людини, давно стали одним з елементів російської державної політики та ідеології «русского мира».

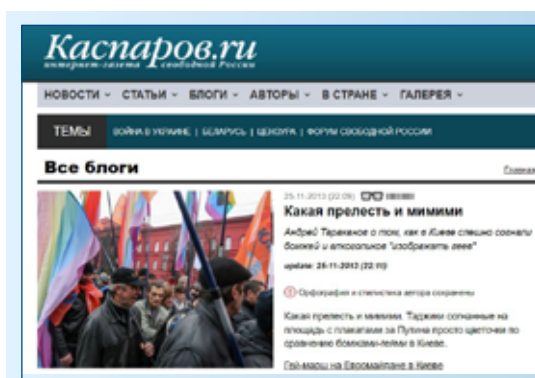

Рисунок 125. Скріншот статті «Таджики, согнанные на площадь с плакатами за Путина, просто цветочки по сравнению бомжами-геями в Киеве». Kasparov RU. 25.11.2013. Джерело: <http://www2.kasparov.ru/material.php?id=529390342AEE2>

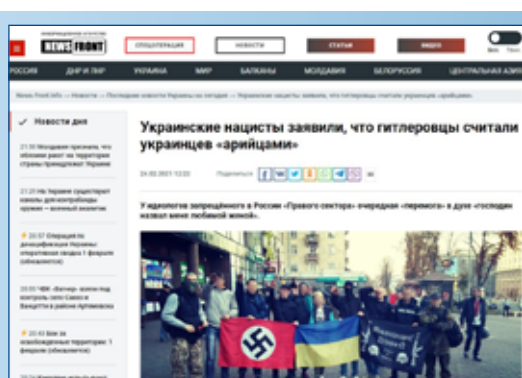

Рисунок 126. Скріншот статті «Украинские нацисты заявили, что гитлеровцы считали украинцев «арийцами»». News-Front.info. 24.02.2021. Джерело: <https://news-front.info/2021/02/24/ukrainskie-nacisty-zayavili-cto-gitlerovczy-schitali-ukrainczev-ariczami/>

ДОВІДКА

У Росії з 2013 року діє закон про заборону так званої «пропаганди гомосексуалізму». Ця заборона є начебто спрямованою на «захист дітей від інформації, яка шкодить їхньому здоров'ю та розвитку». Фактично, закон унеможливив видимі репрезентації ЛГБТ-людей у медіа, а також мирні зібрання та публічні кампанії, спрямовані на захист прав ЛГБТ-людей. Також гомофобію використовували для дискредитації опозиційних рухів. Наприклад, у 2020 році у Росії було голосування за внесення змін до Конституції, яка закріпила захист «традиційних» сімейних цінностей на державному рівні. Реклама на підтримку зміни до цього закону містила чіткий гомофобний меседж, де ЛГБТ-люди зображувалися як загроза майбутньому Росії.

У контексті теми забезпечення рівності та захисту «традиційних (патріархальних) цінностей» цікаво відмітити декриміналізацію домашнього насильства у РФ — федеральним законом побутові побіє переключували із кримінальних злочинів в адміністративні правопорушення.²³²

²³¹ Майже щорічна акція «Марш рівності» — традиційна правозахисна хода на підтримку рівних прав для ЛГБТ+.

²³² Путин подписал закон о декриминализации домашних побоев [Електронний ресурс] // Interfax. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.interfax.ru/russia/548888>

Права ЛГБТ у Росії ототожнюються із «шкідливим впливом Заходу, що загниває». ЛГБТ-людей описують як «загрозу для традиційних цінностей і дітей», що також пов'язується із втратою Європою «духовності», а отже і «правильного» шляху розвитку. Це протиставляється «чистоті і святості» Росії як давнього духовного центру, у той час як Захід демонізується. Таким чином, Росія зображується як захисниця Добра та останній оплот у боротьбі зі Злом.

Стратегія залякування росіян геями, лесбійками та іншими представниками ЛГБТ спільноти була запущена одночасно із наративом про «розкол українського суспільства» на умовний «схід» та «захід», де проукраїнізації, євроінтеграції та вступу у НАТО протиставлялися ідеї Митного союзу та братських стосунків з Росією та Білоруссю. Варто відзначити, що у російському інформаційному просторі негативно подавалися не лише європейські прагнення українців, а й самі європейські цінності, наприклад, інклюзивне та рівне ставлення до різних груп населення, повага до гідності кожної людини, а толерантність у цьому контексті описувалася як «збочення». Цікавим є підхід російської пропаганди до зображення української ЛГБТ спільноти та праворадикальних угруповань як союзників. Резонанс полягав у тому, що хоча російські ЗМІ і називали українців прихильниками «загниваючого Заходу», Учасники Революції Гідності одночасно описувалися як такі, що не сповідували європейських цінностей — ними керував виключно прагматичний інтерес, оскільки так званий «протест» був наскрізно «проплачений».

ДОВІДКА

Революція Гідності є важливою історичною подією України, яка стала успішною спробою інтенсифікації демократичних і євроінтеграційних процесів та звільнення держави з-під руйнівного впливу Росії. Революція продемонструвала цивілізаційний вибір країни.

На вулиці українських міст вийшли мільйони людей, а багато хто за власний кошт приїхав до Києва, який став центром політичних подій. Більшість громадян розглядали протести як усвідомлену боротьбу за свої громадянські права. Студенти, громадські активісти, правозахисники, лікарі, викладачі, священики УПЦ, футбольні фанати, актори, музиканти, представники бізнесу — майже всі соціальні, вікові, професійні прошарки населення були представлені серед учасників та учасниць Революції.

Революція Гідності відкрила вікно можливостей для найважливіших змін в Україні — процесу декомунізації та розвитку громадянського суспільства, яке потужно заявило про себе на Майдані у вигляді численних громадських ініціатив і волонтерського руху на розбудову війська і захист держави, подальших процесів трансформації посттоталітарного суспільства в демократичне.²³³

З'являється наратив про необхідність «вбивати київську хунту», який активно поширювали російські пропагандисти з часів Революції Гідності 2013-2014 років. Він є частиною російського наративу про те, що революція в Україні була «фашистським переворотом», після якого до влади прийшла «хунта».

233 Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.maidanmuseum.org/uk/storinka/revolyuciya-gidnosti>

ДОВІДКА

Слово «хунта» означає уряд військових. Це різновид політичного режиму, що прийшов до влади внаслідок військового перевороту, незаконно захопивши владу, а для збереження влади вдається до терору проти населення країни. Російські пропагандисти застосовували це поняття щодо українського уряду: начебто після втечі Віктора Януковича з України внаслідок подій на Майдані (Революції Гідності) країну очолили сили, які «незаконно позбавили влади легітимного президента» Януковича та почали утискати людей, які розділяють ідеї «руського мира». Тож Росія, як «втілення священних цінностей», не має морального права не стати на захист «праведних» або «своїх».

Використання терміну «хунта» у даному випадку некоректне, адже армія так і не стала стороною протистояння. Росія, однак, використовувала цей термін, створюючи брехню про те, що реакційні терористичні угруповання начебто захопили владу в Україні та репресують населення. Насправді ж, Революція була волевиявленням українського народу, а у 2014 році відбулися демократичні міжнародновизнані президентські вибори, на яких перемогу здобув Петро Порошенко.

У контексті презентації українських революціонерів як агресивних націоналістів, нацистів, фашистів та «укрофашистів», популяризується також і термін «бандерівці». Знищення «бандерівців», або «денацифікацію України», було пізніше визначено однією з офіційних цілей початку «спеціальної воєнної операції» у 2022 році.

ДОВІДКА

Бандерівці та їхній лідер Степан Бандера — це підпільне військове об'єднання, яке діяло проти СРСР та нацистської Німеччини у середині ХХ століття і боролось за визволення України від двох тоталітарних режимів: нацистського та комуністичного. Степан Бандера — ідеолог українського національного визвольного руху. Його погляди боротьби з окупантами були радикальними: орієнтація на власні сили, створення збройних підпільних військ та здобуття незалежності України.

Російська влада використала неодноразово апробований у минулому політичний прийом — різку зміну вектору ціннісних пріоритетів росіян: переорієнтацію з проблеми внутрішніх негараздів на зовнішні збудники у вигляді образу спільного для всієї нації ворога та ейфорії перемоги над ним. Такою загрозою було оголошено Україну, на яку стали припасовувати образ нацистської Німеччини — колишній «братній народ» несподівано трансформувався у медійному просторі у «бандерівців», «нацистів» та «укрофашистів».

Проте, звинувачення у начебто прихильності українців до фашистських ідей більшою мірою стосуються самих росіян, що ґрунтовно довів відомий інтелектуал, професор Єльського університету, фахівець з історії Східної Європи, зокрема України, Польщі та Росії Тімоті Снайдер у своїй статті «We Should Say It. Russia Is Fascist».²³⁴

234 Snyder T. We Should Say It. Russia Is Fascist [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>

Таблиця: Ознаки фашизму в Росії

Ідеї фашизму	Росія	Україна
Культ ірраціональності та насильства	Так	Ні
Культ єдиного лідера	Так: Путін та путінізм	Ні
Культ мертвих	Так: культ мертвих створений навколо подій Другої світової війни	Ні
Міф про минулий золотий вік імперської величі	Так: «золотий вік» має бути відновлений за допомогою війни зцілюючого насильства – війна проти Грузії, України	Ні
Ксенофобія	У ставленні до громадян РФ, які не є етнічними росіянами	Ні
Міф про невинність і втрачену велич	Так: Росія повинна користуватись монополією на жертвність та перемогу, бо сама воювала з нацистською Німеччиною	Ні
Політика з визначення ворога	Так: колективний Захід та Україна – вороги	Ні (до початку війни)
Культ волі, що продукує вигадки	Так: Росія як наддержава має нав'язувати свою волю країнам, що входять у сферу її геополітичних інтересів	Ні
Мова ворожнечі, ненависті	Так: пропаганда, заклики до геноциду українців	Мова ворожнечі стрімко посилюється як відповідь на агресію РФ

Через те, що Путін говорить про фашистів як про ворогів, декому може бути важко досягнути, що при цьому він сам може бути фашистом. У війні Росії з Україною «нацистський» означає «ворога-недолюдину», якого росіянам дозволено вбивати. Промови, сповнені ненависті до українців, виправдовують вбивство, як це ми бачимо на прикладі Бучі, Маріуполя та кожної частини України, що перебувала під російською окупацією. Братські могили – не поодинокі випадки, а очікувані наслідки фашистської війни на знищення. Фашисти, що називають інших людей «фашистами» – це фашизм, доведений до абсолюту у своїй нелогічності, культ безглуздості, де мова ненависті міняє місцями реальність та вигадку. Це апогей фашизму. Називати інших фашистами, будучи самому фашистом – суть путіністської практики, «шизофашизм»,²³⁵ «рашизм».²³⁶

З початком розгорнутої у 2014 році пропагандистської кампанії, головними виконавцями якої стали російські і проросійські ЗМІ, тема химерного, видуманого Росією «українського фашизму» стала однією з найважливіших, оскільки вона дозволяла використовувати для опису подій в Україні дискурс Великої вітчизняної війни. Революція Гідності змальовувалася як «фашистський переворот», тема «боротьби з фашизмом» була використана для

235 Snyder T. The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America. Random House, 2019. 368 p.

236 Snyder T. The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html> Mackintosh E. Russian tanks emblazoned with 'Z' were first spotted on Ukraine's border. Here's how the letter became a pro-war symbol. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://edition.cnn.com/2022/03/07/europe/russia-z-symbol-ukraine-war-cmd-intl/index.html>

виправдання окупації Криму та збройної російської агресії на сході України. Застосовуючи риторику часів Великої вітчизняної війни (такі слова як «карателі», «нацисти», «ополченці») для опису подій в Україні, російська пропаганда намагалася зобразити українську владу «фашистами»,²³⁷ знаючи, наскільки глибоко в історичній пам'яті російського народу сидить травма, спричинена Другою світовою війною і міф про те, що начебто саме Росія самотужки, без всякої допомоги, перемогла гітлерівську Німеччину.

У цей період Росія активно просуває пропаганду, що «влада в Україні захоплена радикальними націоналістами (фашистами)», і «якби Крим і Донбас не вийшли з-під контролю Києва, їх населення стало б жертвою націоналістичного (фашистського) терору».²³⁸ Мета таких історій — забезпечити підтримку агресивної російської політики. Наративи про «фашистів» перебиваються з міфами, створеними ще за часів Радянського Союзу, де «визволителі» боролись проти фашистів, бандерівців, карателів. Укорінені у підсвідомості радянські військові міфи унеможливають для пересічної російської людини раціональне спростування таких абсурдних міфічних «фактів» про події в Україні, адже сприйняття інформації негайно переводиться із площини раціонального на емоційний ґрунт. Фактично, прирівнюючи українців до фашистів, російська влада закладає у населення думку про те, що українців можна та потрібно вбивати. Найбільш радикальними серед українців пропагандисти називали активістів «Правого сектору», прищеплюючи їм образ садистів та насильників.²³⁹

ДОВІДКА

«Правий Сектор» — це громадсько-політичний рух, який виступає за національне українське відродження, вибудовуючи свою діяльність на принципах національної єдності, патріотизму тощо. Лідер руху Дмитро Ярош відкидає усі звинувачення у прихильності «Правого сектору» до нацистської ідеології, пояснюючи, що до руху входять люди усіх національностей і немає значення, якого людини етнічного походження, якою мовою розмовляє й яку релігію сповідує.²⁴⁰ Верховний суд Росії визнав «Правий сектор» екстремістською організацією і заборонив її діяльність у Росії, хоча жодного представництва «Правого сектору» на її території ніколи і не існувало.

Згодом, російська пропаганда вигадала міфи про «злодіяння» «Правого сектору», наприклад, про «масові вбивства» російськомовного населення. Російська пропаганда стигматизувала «Правий сектор» та інші патріотичні формування в Україні як «націоналістичні», особливо радикалізуючись по відношенню до святкувань уродин Степана Бандери, Романа Шухевича та інших лідерів національно-визвольних воєн, які Україна вела у ХХ столітті.

У той час російська пропаганда ще не називала всіх без виключення українців «нацистами», тому пояснювала росіянам, що такі настрої не є панівними в українському суспільстві, а лише демонструють силу певних «націоналістичних банд», які загрожують життю і спокою пересічних українців. З цього невдовзі виникне ще один пропагандистський наратив — начебто Росія має «врятувати» українців від їх власної влади, навіть якщо для цього знадобиться військове втручання.

237 Розумний О. Російська політика пам'яті як складова гібридної агресії проти України: технологія, результативність, способи протидії / О.М. Розумний. // Стратегічні пріоритети. – 2017. – №3. – С. 67–77.

238 Yermolenko V. Introduction», Re-Vision of History. Russian Historical Propaganda and Ukraine / V. Yermolenko, O. Iliuk. // KIS. – 2019. – С. 4–6.

239 Гейтхауз Г. Правый сектор": революция на Украине не завершена? [Електронний ресурс] / Гэбриел Гейтхауз // BBC Russian. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=BzbkArHFMY>.

240 Штогрін І. Правий сектор: хто такі і чого хочуть [Електронний ресурс] / І. Штогрін // Радіо свобода. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25297508.html>.

ДОВІДКА

Степан Бандера і Роман Шухевич — українські патріоти та лідери національно-визвольних змагань українського народу проти поневолення нацистською Німеччиною та СРСР. Їх головною метою було відродження суверенної української держави. Вони бачили досягнення цієї мети насамперед у консолідації всіх українських політичних сил. Імена цих видатних українських діячів, як і інших провідників українського народу, котрі закликали українців до боротьби за свою свободу і державну незалежність, завжди паплюжилися офіційною російською владою, а події, пов'язані з ними, фальсифікувалися, перекручувалися, перетворювалися на повну протилежність.

Варто звернути увагу на те, що Нюрнберзький трибунал, що судив головних нацистських злочинців у війні 1939-1945 років, відкинув спроби представників Радянського Союзу засудити діяльність українських збройних формувань під керівництвом Степана Бандери і Романа Шухевича. Міжнародний суд кваліфікував цю діяльність як рух опору українців проти збройної агресії чужоземних військ на їхній етнічній території у Другій світовій війні і не знайшов у їхніх діях ніяких ознак фашизму чи нацизму.

Саме 2014 рік став переломним для російської пропаганди, адже у цей час російські ЗМІ від маніпуляцій та напівправди активно перейшли до використання брехні — створення фейків, більшість яких були просто абсурдними. На жаль, навіть гіпертрофовані та примітивні вигадки про Україну, які самим українцям видавалися смішними через їх очевидну абсурдність, знаходили відгук у російському суспільстві, підтверджуючи, що ми живемо у світі пост-правди. Класичним мемом російської пропаганди того часу стала вигадана історія про «розп'ятого хлопчика із Слов'янська», яка мала стати уособленням «кривавої, насильницької» природи українських нацгвардійців». Вперше ця вигадка прозвучала 11 липня 2014 року на «Першому каналі» російського телебачення. Сюжет полягав у наступному: російські журналісти начебто зустріли жінку у таборі для біженців у Ростовській області. Ця жінка розповіла, буцімто на власні очі бачила, як на центральній площі міста Слов'янська українські військові розправилися з дитиною, а потім і з її матір'ю. Наступного дня на тому ж «Першому каналі» вийшло ще одне інтерв'ю з цією жінкою, Галиною Пишняк. Жодних доказів у цьому сюжеті представлено не було.²⁴¹

Ще одним наративом в антиукраїнській риториці російської пропаганди був наратив «масової втечі» нажаханих «звірствами нацистів» мешканців східної України, які знайшли прихисток у РФ. За повідомленнями російських ЗМІ, кількість біженців з України до Росії досягла таких масштабів, що у Ростовській області РФ начебто мусили запровадити надзвичайним режим.

Одним з найабсурдніших фейків російської пропаганди став фейк про «російськомовних рабів». Він полягав у тому, що українським нацгвардійцям за участь у війні проти «свободного Донецка і Луганська» були обіцяні земельна ділянка і «двоє рабів», яких вони начебто могли обрати з російськомовних мешканців Донбасу.

Пропагандисти наголошували, що від «звірств» та «націоналістичної істерії» українців потерпають не тільки люди, а й тварини та птахи. Зокрема, російські ЗМІ стверджували, що українці знищують снігурів через те, що вони мають червоний (а отже проросійський) колір пір'я, і що начебто цьому вчать дітей в українських школах їх українські вчителі.

241 Дудар О. Історія однієї брехні: що сталося із закарпаткою, яка розповіла фейк про «розп'ятого хлопчика» [Електронний ресурс] / О. Дудар // Дивись Info. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://dyvys.info/2021/04/12/istoriya-odniy-eyi-brehni-shho-stalosya-iz-zakarpatkoyu-yaka-rozpovila-fejk-pro-rozipyatogo-hlopchyka/>.

Рисунок 127. Скріншот статті «Ростовская область разместила у себя почти 14 тыс украинских беженцев. Пункт пропуска и лагерь для беженцев из Украины в Ростовской области». РИА Новости. 22.06.2014. Джерело: <https://ria.ru/20140622/1013077110.html>

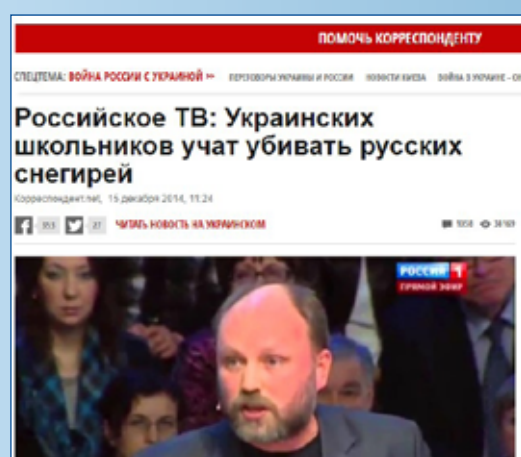

Рисунок 128. Скріншот статті «В эфире телеканала Россия-1 заявили, что в украинских школах учат кормить желто-синих синиц и охотиться на пророссийских снегирей». Корреспондент. 15.12.2014. Джерело: <https://bit.ly/3pAN6hY>

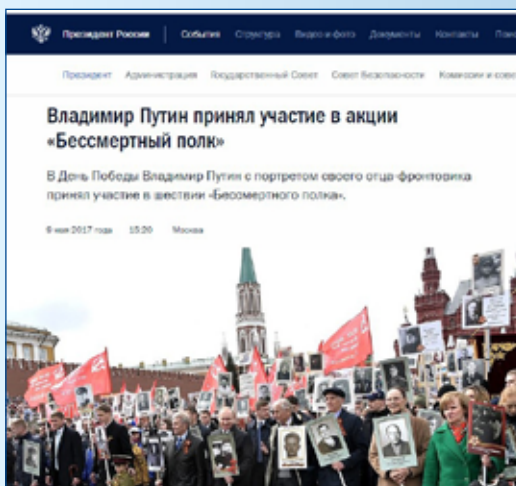

Рисунок 129. Скріншот статті «Президент принял участие в акции «Бессмертный полк»». Официальный сайт президента России. 9 мая 2017. Джерело: <http://kremlin.ru/events/president/news/60495>

Рисунок 130. Скріншот статті «Американские биологические лаборатории на Украине: почему волнуются Россия и Китай». Газета.Ru. 09 апреля 2021. Джерело: https://www.gazeta.ru/politics/2021/04/09_a_13552772.shtml

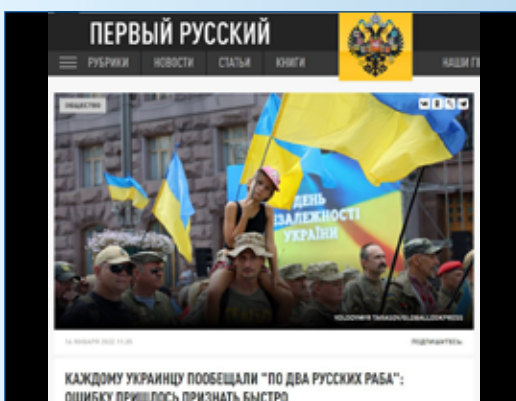

Рисунок 131. Скріншот статті «Каждому украинцу пообещали "по два русских раба"». Царьград. 14.01.2022. Джерело: <https://bit.ly/44iHFDm>

Ці абсурдні пропагандистські заяви являють собою лише кілька прикладів фейків, які активно поширювалися у російських ЗМІ у той час.

Популярною пропагандистською темою, яку розвивали російські медіа ще до повномасштабного вторгнення, була вигадка про секретні біолабораторії, які начебто функціонують в Україні і безпосередньо фінансуються західними країнами, передусім США. Пропагандисти розповідали публіці абсурдну історію про птахів з українських біолабораторій, які, мігруючи через Росію, начебто розносять вірус, що вражає виключно етнічних росіян на основі їхньої ДНК. Тут паралельно прослідковується російський нарратив про зброю масового ураження та начебто прагнення України відновити свій ядерний потенціал у відповідь на неефективність Будапештського меморандуму.

Отже, як бачимо, на цьому етапі російські медіа починають просто вигадувати історії, подаючи їх за факти. Як ми вже згадували у вступі до цієї статті, сам В. Путін на зустрічі з міжнародною делегацією равинів сказав, цитуючи гітлерівського соратника і пропагандиста Геббельса: «Чим неймовірнішою є брехня, тим швидше у неї повірять».²⁴² Те, що Путін цитує нацистського пропагандиста Геббельса, винного у геноциді і злочинах проти людяності, також є досить показово.

УКРАЇНА ЯК НЕІСНУЮЧА ДЕРЖАВА

21 грудня 2021 року у розмові з канцлером Німеччини Олафом Шольцем, який, задля зняття міжнародної напруги, запевняв російського президента, що протягом найближчих 30 років Україна не стане членом НАТО, Путін сказав: «Україна, Білорусь не повинні існувати як окремі держави».²⁴³ Як недовзі з'ясувалося, це звернення було своєрідним маніфестом Путіна щодо обґрунтування ним повномасштабної війни проти України.

12 липня 2021 року, під час державного свята РФ, яке умовно називається Днем незалежності Росії, В. Путін виступив зі статтею «Про історичну єдність росіян та українців», у якій він презентував перекручене, пропагандистське та колоніальне бачення історії України і зробив висновок про те, що «сучасна Україна — цілком і повністю дітище радянської доби. Ми знаємо та пам'ятаємо, що значною мірою вона створювалася за рахунок історичної Росії. Достатньо порівняти, які землі возз'єдналися з російською державою у XVII столітті та з якими територіями УРСР вийшла зі складу Радянського Союзу. ...Росія фактично була пограбована».²⁴⁴

Таким чином Путін обґрунтував громадянам своє рішення «негайно визнати незалежність та суверенітет Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки». Путін назвав чинну українську владу «породженням державного перевороту 2014 року» і звинуватив її у тому, що вона «не визнавала і не визнає жодного іншого вирішення питання Донбасу, крім воєнного», вимагаючи від українців «негайно припинити бойові дії».²⁴⁵

Російсько-українська війна поклала початок розповсюдженню нових пропагандистських нарративів, які зокрема викладені і у статті В. Путіна:²⁴⁶

242 Встреча с представителями международных общественных и религиозных организаций [Електронний ресурс] / События. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/46180>

243 Див.: Шольц розповів про розмову з Путіним перед повномасштабною війною. Той казав, що Україна і Білорусь не мають бути незалежними [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.welt.de/politik/ausland/article240586497/Ukraine-Krieg-Scholz-Biden-Macron-und-Johnson-fordern-Inspektion-des-AKW-Saporischschja.html>.

244 Путин В. Об историческом единстве русских и украинцев. [Електронний ресурс] / В. Путин // Офіційний сайт Президента Росії. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/66181>.

245 Обращение В. Путина к гражданам России [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>.

246 Путин В. Про історичну єдність росіян та українців [Електронний ресурс] / В. Путин // Кремль. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <http://kremlin.ru/events/president/news/66182>.

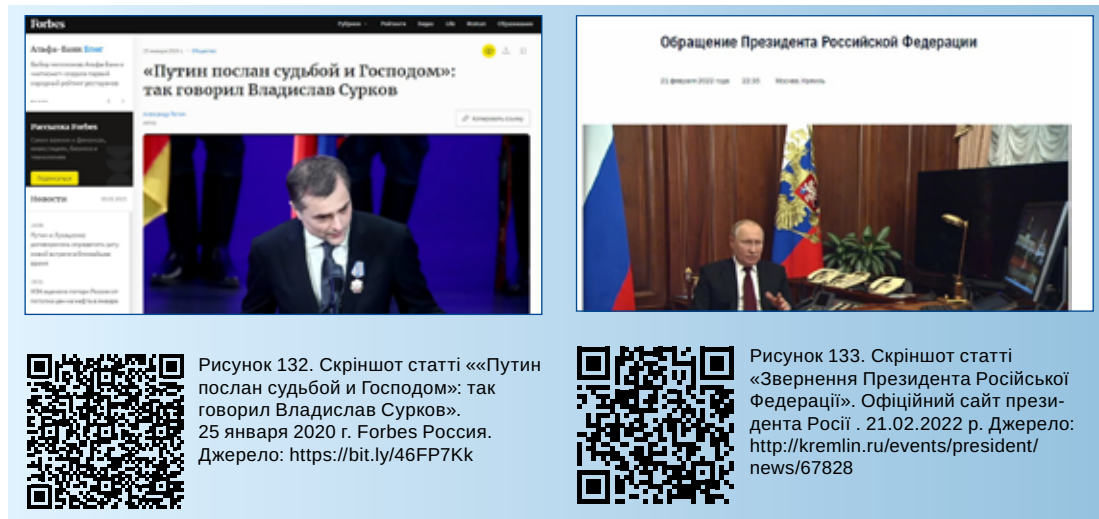

Рисунок 132. Скріншот статті ««Путин послан судьбой и Господом»: так говорил Владислав Сурков». 25 января 2020 г. Forbes Россия. Джерело: <https://bit.ly/46FP7Kk>

Рисунок 133. Скріншот статті «Звернення Президента Російської Федерації». Офіційний сайт президента Росії . 21.02.2022 р. Джерело: <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>

Вигадка 1. Українці, білоруси та росіяни — це один народ. Цей наратив заперечує попередній (радянський) наратив про «три братні, але окремі народи».

ДОВІДКА

Україна — окрема країна з тисячолітньої історією, власною державністю та суверенітетом. Українці — це окремий народ із своєю власною мовою, культурою, традиціями, фольклором, менталітетом тощо.

1 грудня 1991 року за «Акт проголошення незалежності України» схвально проголосували 90,32% громадян, які взяли участь у референдумі. Українці одностайно бажали суверенітету і відділення як від Радянського Союзу, так і від Росії. Тому міф про «єдиний народ» є пропагандистською вигадкою, яка заперечує очевидні історичні, культурологічні та інші наукові факти.

Вигадка 2. Радянська влада утворила Україну: «Саме радянська національна політика — замість великої російської нації, триєдиного народу, що складається з великоросів, малоросів і білоросів, — закріпила на державному рівні положення про три окремі слов'янські народи: російський, український і білоруський. Остаточне оформлення «триєдиного російського народу» не могло піти «американським шляхом», оформившись у підсумку в державотворчу «надетнічну» націю».²⁴⁷

ДОВІДКА

Насправді, Ленін не створював Україну. У 1918 році він розпочав війну проти УНР, незалежної української держави, яку створили українці після падіння Російської імперії. Після захоплення УНР, Ленін ввів її до складу СРСР у якості Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР).

Український національний рух у листопаді 1917 року проголосив незалежну Українську Народну Республіку (УНР), але УНР зазнала більшовицької агресії, та після кількох років нерівної боротьби була знову окупована Росією.

Неправдою є й те, що якісь землі були «подаровані» українцям більшовиками. «Україна до окупації більшовиками в 1919-1920 роках була на 200 тисяч квадратних кілометрів більшою за ті розміри, в яких вона вийшла з Радянського Союзу».²⁴⁸

247 Бовт Г. Украина – порождение сталинизма? О триедином русском народе. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.gazeta.ru/comments/column/bovt/13699742.shtml>

248 Червоненко В. "Ленін створив сучасну Росію, а не Україну". Історики про скандальну промову Путіна [Електронний ресурс] // BBC News. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60480944>

Вигадка 3. Про вихід України та Росії зі складу СРСР та розмови про те, що Росія буцімто не виходила зі складу СРСР. Правда полягає у тому, що ще за часів СРСР був прийнятий «Закон про порядок розгляду питань, пов'язаних із виходом союзної республіки із складу СРСР»²⁴⁹ від 3 квітня 1990. Україна була єдиною з колишніх радянських республік, яка діяла відповідно до цього закону під час виходу зі складу Радянського Союзу.

«Суміш невігластва та агресії» – так охарактеризували історики вищезгаданий текст Путіна, розвінчуючи усі його фальшиві «висновки».²⁵⁰ Вчені звертають увагу на те, що за ленінсько-сталінських часів Україна приростила територіально не за рахунок міфічних «кремлівських подарунків», а за рахунок власних етнічних земель, які тимчасово знаходилися у межах інших країн внаслідок воєн та інших історичних подій, що відбувалися на європейському континенті.²⁵¹

У своєму дослідженні формування путінського політичного режиму Тімоті Снайдер виокремлював два різновиди політики, розвиваючи ідеї «кінця історії» Френсіса Фукуями як апофеозу демократії та безконфліктності.²⁵² Таким різновидами є «політика неминучості», як відчуття того, що майбутнє несе більше ніж минуле. Цій політиці послідовно слідує країни ЄС, США та інші демократії.²⁵³ Крах «політики неминучості» актуалізує «політику вічності», що характеризується «нормалізацію грандіозних нерівностей, заміну політик пропагандою», відсутністю візії теперішнього і майбутнього через політику історичної пам'яті, що постає як знаряддя пропаганди.²⁵⁴ Саме такий шлях обрала путінська Росія. «Політика вічності», як наголошує Тімоті Снайдер, породжує «великі» ідеї (гранд-наративи), такі як наратив про «великий народ», «велику перемогу» тощо.

Таким чином, Снайдер виділяє наступні особливості «політики вічності», які притаманні Росії:

- «людина, якій належить влада, стерла майбутнє, а теперішнє стало вічним»;²⁵⁵
- «політика вічності» вимагає створення проблем, які неможливо розв'язати, бо ці проблеми уявні;²⁵⁶
- «політика вічності» знищує історію.²⁵⁷

249 Закон «О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР» [Електронний ресурс]. – 1990. – Режим доступу до ресурсу: <https://base.garant.ru/6335629/>.

250 «Суміш невігластва та агресії»: російські та українські історики - про статтю Путіна [Електронний ресурс] // BBC News. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57825840>.

251 Українське століття (1921-2021): витоки, уроки, перспектива державотворення. Нариси / авторський колектив: Тетяна Водотика, Володимир Головка, Станіслав Кульчицький, Лариса Якубова; відповід. ред. Валерій Смолій; наук. конс. Геннадій Боряк. Друге видання. - Київ: ТОВ "Видавництво "Кліо", 2022. - С. 543.

252 Українське століття (1921-2021): витоки, уроки, перспектива державотворення. Нариси / авторський колектив: Тетяна Водотика, Володимир Головка, Станіслав Кульчицький, Лариса Якубова; відповід. ред. Валерій Смолій; наук. конс. Геннадій Боряк. Друге видання. - Київ: ТОВ "Видавництво "Кліо", 2022. - С. 543.

253 Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка. – Львів: Човен, 2020. С. 15.

254 Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка. – Львів: Човен, 2020. С. 18

255 Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка. – Львів: Човен, 2020. С. 59

256 Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка. – Львів: Човен, 2020. С. 59

257 Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка. – Львів: Човен, 2020. С. 66

Владислав Сурков узагальнив порядок денний російської держави та пропаганди,²⁵⁸ виокремивши 4 моделі російської держави: держава Івана III (XV-XVII ст.), держава Петра I (Російська імперія, XVIII-XIX ст.), держава Володимира Леніна (СРСР, XX ст.), держава Володимира Путіна (РФ, XXI ст.). Зробимо вибірку цитат із праці Суркова, щоб подивитись, якими здобутками, на думку автора, характеризується путінська держава.²⁵⁹

- «За часів правління Путіна відкрилися нові можливості для державного будівництва, що визначається «не імпортованими химерами, а логікою історичних процесів». ²⁶⁰
- «Найбільша геополітична катастрофа ХХ століття», тобто розпад СРСР, а за тим і «неможливий, протиприродний і контрїсторичний розпад Росії був, нехай і запізно, але зупинений». ²⁶¹
- Путінський режим є саме тим режимом, коли «органічно сформована модель політичного устрою буде ефективним засобом виживання і піднесення російської нації на найближчі не тільки роки, а й десятиліття, а найімовірніше і на все майбутнє століття». ²⁶²
- Путінізм в далекоюсяжній перспективі лишиться ідеологією майбутнього.
- «Чужоземні політики приписують Росії втручання у вибори та референдуми по всій планеті. Насправді, справа ще серйозніша — Росія втручається у їхній мозок, і вони не знають, що робити з власною зміненою свідомістю» — ця фраза звучить як відкрите зізнання у маніпулятивних та пропагандистських практиках. ²⁶³
- «Саме з Росії пролунало протверезливе запитання до обдуреного людства: А хто ми у світовому павутині — павуки чи мухи...?» ²⁶⁴
- «Коли гегемонію «гегемона» ніхто не заперечував і велика американська мрія про світове панування вже майже збулася і багатьом привидівся кінець історії з фінальною ремаркою «народи мовчать», раптом впевнено прозвучала Мюнхенська промова». ²⁶⁵
- «Досить трохи змінити кут зору... і мешканець заходу починає крутити головою у пошуках інших зразків і способів існування. І бачить Росію». ²⁶⁶
- «Глибинної держави у Росії немає, зате є глибинний народ... Уміння чути і розуміти народ, бачити його наскрізно, на всю глибину, і діяти відповідно — унікальна і головна перевага держави Путіна. Вона адекватна народові, попутна йому, а отже... вона ефективна і довговічна». ²⁶⁷
- «У нашої нової держави у новому столітті буде довга і слава історія. Вона [держави] не зламається. Буде чинити по-своєму, здобувати й утримувати призові місця у вищій лізі геополітичної боротьби. З цим рано чи пізно доведеться змиритися всім тим, хто вимагає, аби Росія «змінити поведінку». Адже це тільки здається, що вибір у них є». ²⁶⁸

258 Сурков В. Долгое государство Путина [Електронний ресурс] / В. Сурков // Политикус. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://politikus.info/v-rossii/116858-vladislav-surkov-dolgoe-gosudarstvo-putina.html>.

259 Сурков В. Долгое государство Путина [Електронний ресурс] / В. Сурков // Политикус. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://politikus.info/v-rossii/116858-vladislav-surkov-dolgoe-gosudarstvo-putina.html>.

260 Там само

261 Там само

262 Там само

263 Там само

264 Там само

265 Там само

266 Там само

267 Там само

268 Там само

ДОВІДКА

Владислав Сурков — російський політик. Помічник президента Російської Федерації (2004-2008 рр.); помічник президента Російської Федерації з питань соціально-економічного співробітництва з державами СНД, Абхазією і Південною Осетією (2013-2020). Заступник голови уряду Російської Федерації. Ідеолог проекту «Новоросія».

ДЕНАЦИФІКАЦІЯ ТА ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ УКРАЇНИ

Безпосередньо перед початком повномасштабної війни проти України В. Путін провів засідання Ради безпеки РФ (21 лютого 2022 року)²⁶⁹ та звернувся до росіян (21 лютого 2022²⁷⁰ та 24 лютого 2022 року).²⁷¹ У цих зверненнях Путін виправдовував початок «спеціальної воєнної операції» в Україні, говорячи про необхідність «звільнення народів Донбасу» і «денацифікації та демілітаризації» України.

На першому етапі повномасштабного вторгнення російська пропаганда продовжувала просувати наративи про «єдиний народ», «звільнення» українців від «неонацистів» та «захист» мешканців Донбасу. Отже, російська пропаганда описувала воєнні цілі як «гуманістичні». Але невдовзі наратив про «братерство народів» поступається наративу про «війну із Заходом». Коли російські війська були змушені відступити з Київщини, Чернігівщини та Сумщини, російському населенню це подалося як добровільний відхід з воєнних позицій, щоб перекинути армію на Донбас, начебто з метою зупинити «воєнні злочини» українських військових та захистити російськомовних мешканців.

Зі збільшенням втрат на війні постає потреба їх виправдання в очах пересічного росіянина. З цією метою просувається наратив «священного обов'язку» та сакральності російських жертв у російсько-українській війні, яку пропаганда продовжує називати «спеціальною воєнною операцією». У цьому контексті проводяться паралелі між «подвигами російського солдата» у війні проти України та у Великій вітчизняній війні з героїзацією учасників цих війн.

З точки зору російських пропагандистів, «перемога через подвиг» у війні проти України має свої переваги, і аби узвичаїти явище війни та додати в нього конотацій про «турботливу державу», пропагандистська машина постійно повторює інформацію про пільги та значні виплати для учасників СВО та сімей загиблих солдат.

Щоб нав'язати масам своє бачення світу та подій, пропаганда має контролювати інформаційний простір. Саме тому активно просувається наратив про шкідливість та ненадійність соцмереж, щоб населення сприймало будь-яку альтернативну, неофіційну інформацію як фейкову, а відтак — довіряло виключно офіційним прокремлівським медіа. Так створюється новий наратив — інфоголоду. Він просувається разом із намаганням влади начебто зачистити інформаційний простір від «фейків», у тому числі за допомогою засобів адміністративного та кримінального переслідування.

Також Росія продовжує просування наративу failed state (держава, що не відбулася — прим. ред.) щодо України, постійно висвітлюючи у ЗМІ внутрішні проблеми України, які не стосуються теми війни: корупція, питання євроінтеграції, етнічне походження політичного

269 Путин провел заседание Совбеза [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=3xmVH_veYZQ.

270 Обращение Путина к россиянам [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=VQDrFG5Ynf0>.

271 Обращение президента РФ [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=taYTXHsUU5w>.

керівництва України та інше. Україна зображується маріонеткою Заходу, який вже начебто давно виношував ідею «знищення Росії». Показовим у цьому аспекті є слова про те, що «війна із Заходом буде продовжуватись до останнього українця», якщо колективний Захід проігнорує «мирні устремління Росії» і нівелює всі її потуги до врегулювання конфлікту. Російському населенню розповідають, що Захід свідомо озброював і продовжує озброювати «український режим», щоб його руками чинити насилля на Донбасі та в Криму з метою послабити Росію.²⁷² Таким чином, СВО подається населенню як логічна відповідь Росії на загрози з боку Заходу і як превентивний крок, щоб уникнути глобальної війни.

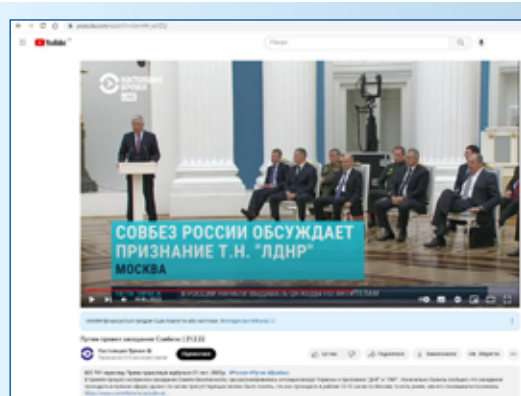

Рисунок 134. Засідання Радбезу РФ напередодні вторгнення в Україну. Скріншот відео «Путін провів засідання ради безпеки», ресурс YouTube, 21 лютого 2022 року, джерело: https://www.youtube.com/watch?v=3xmVH_veYZQ

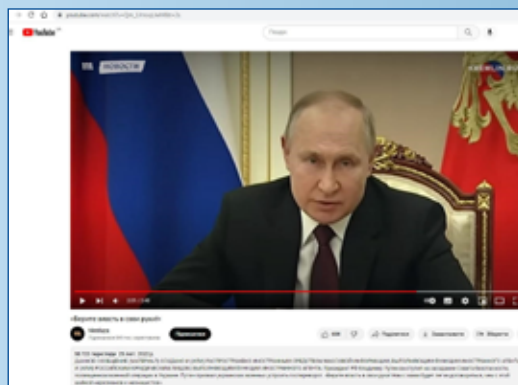

Рисунок 135. Звернення В. Путіна до росіян напередодні вторгнення в Україну. Скріншот відео «Беріть владу у свої руки», сервіс YouTube, 25 лютого 2022 року, джерело: https://www.youtube.com/watch?v=Qm_1JmoqUwM&t=2s

У російському інформаційному полі все частіше лунають повідомлення про можливе розширення ареалу бойових дій Росії, які можуть перекинутися на території країн НАТО (Польща, країни Балтійського регіону). Україну намагаються не згадувати як окрему і єдину державу, використовуючи фрази на кшталт «західні області України згодом окупає Польща». На думку Путіна, в Україні немає з ким вести перемовини, адже він не визнає українського керівництва та армії, повторюючи, що Україною правлять «неонацисти» та «банди злочинців».²⁷³

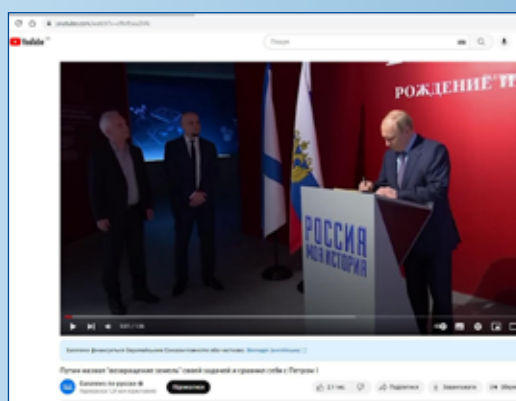
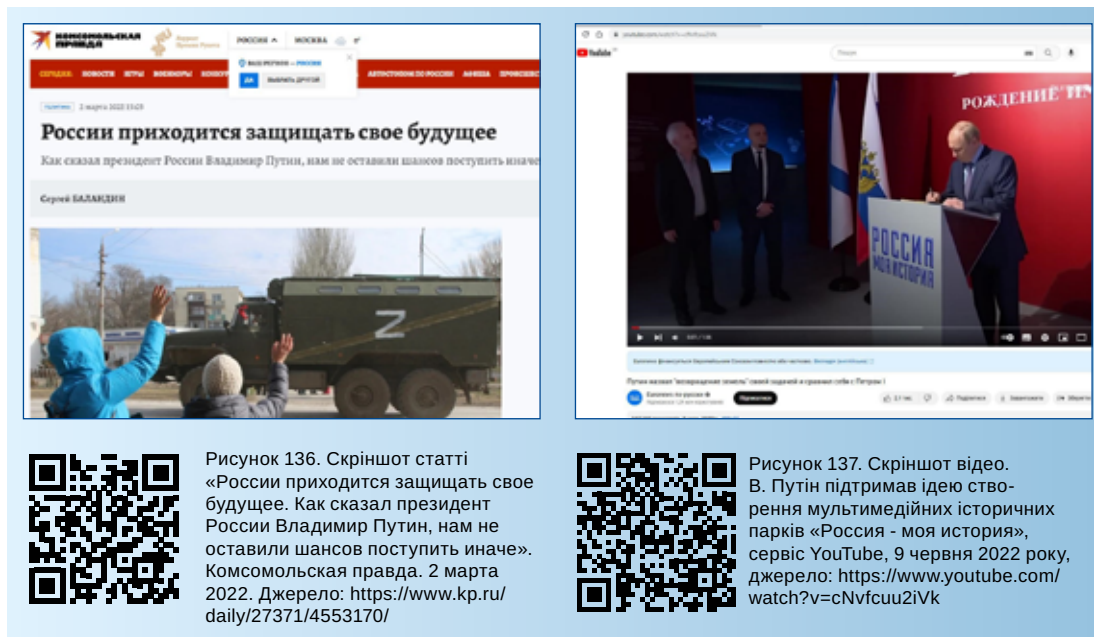
Таким чином, основними наративами цього періоду були такі:

- виправдання та популяризація війни (СВО);
- «священна» роль політичного керівництва РФ (Путіна) та росіян у проведенні СВО;
- переорієнтація суспільної свідомості: від внутрішніх труднощів в економіці на зовнішні подразники у вигляді «загрози Заходу»;
- героїзація СВО;
- демонізація України та Заходу;
- гіперболізація страждань мешканців Донбасу внаслідок «воєнних злочинів нацистів»;
- стигматизація неросійських медіа як джерел дезінформації та фейків.

272 Данилин П. Война до последнего украинца – это взгляд, навязываемый Западом [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://vz.ru/opinions/2022/3/30/1151266.html>

273 На Украине не с кем вести переговоры - Кадыров. [Електронний ресурс]. ИА Красная Весна. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://rossaprimavera.ru/news/c25fb109>

Апофеозом шовіністичних наративів В. Путіна є його порівняння себе з першим імператором Росії Петром I, як «собирателем земель русских». ²⁷⁴

У такій війні, що рекламувалася як війна «за праведне діло», РФ потрібна була швидка перемога. Керівництво РФ запевняло своїх солдат, що СВО буде короткостроковою і що українська держава буде «підірвана зсередини»: влада втратить довіру населення, керівництво країни і збройних сил буде дезорієнтоване, оскільки будь-яке управлінське рішення буде викликати саботаж населення, і що російську армію зустрічатимуть як армію визволителів. Навіть якщо українська армія й збереже морально-психологічну стійкість і бойову міць, вона, через брак підтримки населення, зможе здійснити лише частковий опір, організований окремими командирами на свій страх і ризик. ²⁷⁵ Але такі розповіді виявилися далекими від реального перебігу подій.

«ВІД'ЄМНИЙ НАСТУП», «ЖЕСТИ ДОБРОЇ ВОЛІ» ТА ІНШІ ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Через провал бліц-кригу, жорстку відсіч українців та українок, а потім і успіхи ЗСУ на фронті російська пропаганда була вимушена штампувати пояснення тим подіям, що розгорнулись після лютого 2022 року і не йшли за початковим планом Росії. Невдачі РФ на фронті спонукали російських пропагандистів до створення насправді неординарних евфемізмів на кшталт «від'ємний наступ» (по суті — здача територій) та «жест доброї волі» (вимушене відведення військ). ²⁷⁶

З початком воєнних дій на території України змінюється і тематика, і риторика російської пропаганди. Про війну в Україні російські медіа здебільшого писали у перші місяць-півтора після початку повномасштабного вторгнення, тоді як починаючи з квітня-травня 2022 року

274 Путин назвал "возвращение земель" своей задачей и сравнил себя с Петром I [Електронний ресурс] // Euronews по-русски. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=cNvfuu2iVvk>.

275 Radikov I. The new essence of war in the 21st century and its reflection in the military doctrine of the Russian Federation / Radikov. // Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta. Politologija. Mezhdunarodnye Otnoshenija [Bulletin of St. Petersburg University. Political Science. International Relationships]. – 2015. – №2. – С. 39–51.

276 Негативний наступ на Херсон: як Кремль пояснив росіянам чергову поразку. [Електронний ресурс] // ГРОШІ. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=K66k3xb6-Ws>

акценти робилися на «гуманітарній допомозі біженцям з України» та жителям «звільнених» (а насправді тимчасово окупованих РФ) українських територій. Цей наратив досить активно використовується російською пропагандою для демонстрації «гуманності» окупаційної влади. Проте, як ми розуміємо, це робиться з метою створити хибне уявлення про реальність, передусім у внутрішнього російського обивателя. Насправді, українці на тимчасово окупованих територіях часто відмовляються отримувати з рук окупантів будь-яку допомогу.²⁷⁷ Аби створити потрібну пропагандистам картинку, росіяни вдаються до постановочних відео, в яких використовують не місцеве населення, а завезених російських «активістів».²⁷⁸

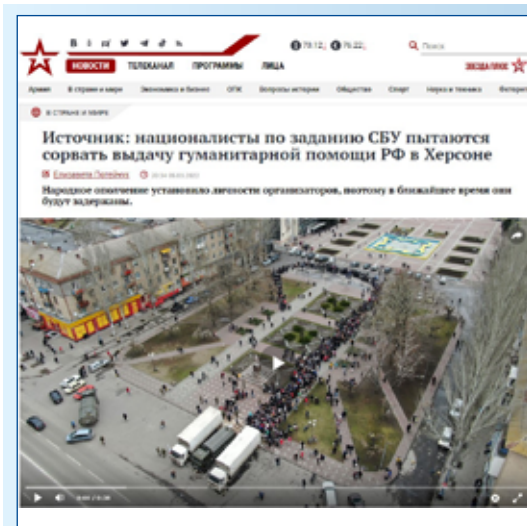

Рисунок 138. Скріншот публікації «Националисты по заданию СБУ пытаются сорвать выдачу гуманитарной помощи РФ в Херсоне». ТРК Звезда. 05.03.2022. Джерело: <https://tvzvezda.ru/news/2022352034-4ytFO.html>

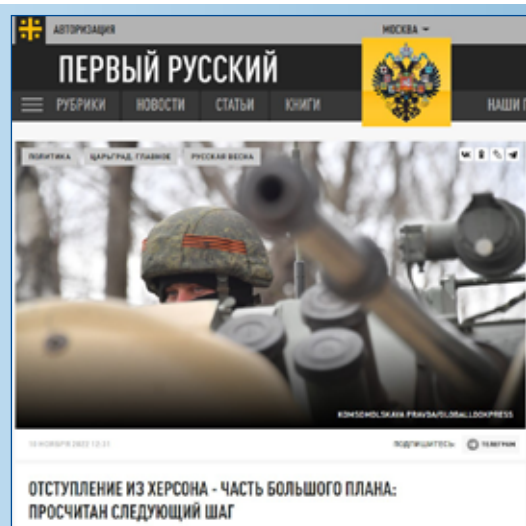

Рисунок 139. Скріншот статті «Отступление из Херсона — часть большого плана: просчитан следующий шаг». Царьград. 10 ноября 2022. Джерело: https://tsargrad.tv/news/otstuplenie-iz-hersona-chast-bolshogo-plana-proschitan-sledujushhij-shag_661861

Варто підняти й тему вимушених переселенців. Після початку повномасштабного вторгнення російська влада почала депортацію українців на територію РФ та у так звані ДНР-ЛНР, контрольовані Росією, називаючи цю примусову депортацію «евакуацією населення». Особливо цинічною ця ситуація виглядає по відношенню до українських дітей, примусово вивезених з окупованої території України та відданих на усиновлення російським сім'ям, у той час як на території України у них часто залишаються кровні родичі, які не можуть отримати доступ до фактично викрадених дітей.²⁷⁹ Згідно з Конвенцією ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» від 1948 року, такі дії російської влади з примусового вивозу дітей з території України є геноцидом.²⁸⁰ Зокрема, Стаття друга цієї Конвенції наголошує, що до геноцидних дій з-поміж інших відноситься «насильницька передача дітей [однієї національної, етнічної] групи іншій групі».²⁸¹

277 В окупованих районах Харківщини українці відмовляються від ворожої «допомоги» // <https://novynarnia.com/2022/04/24/v-okupovanyh-rajonah-harkivshhyny-ukrayinczi-vidmovlyayutsya-vid-vorozhoi-dopomogy/>

278 РФ не вдалося роздати "гумдопомогу" у Херсоні // <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/4/7328208/>

279 «Примусове переміщення» з окупації. Навіщо Росії українські діти? // <https://bit.ly/44BVJHN>

280 Snyder T. Six steps to prove Russian genocide in Ukraine. Putin and Hitler act similarly [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=5wUWN2am8QI>

281 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 1948 // https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

Після початку повномасштабної війни Росії проти України деякі країни ввели економічні санкції проти РФ. Ця тема також представлена у російському інформаційному просторі. Головним меседжем російських ЗМІ є те, що від санкцій найбільше постраждає Європа, ніж РФ. Цікавою в цьому контексті є серія російських кринжевих відео про Європу, яка начебто замерзла зимою.²⁸²

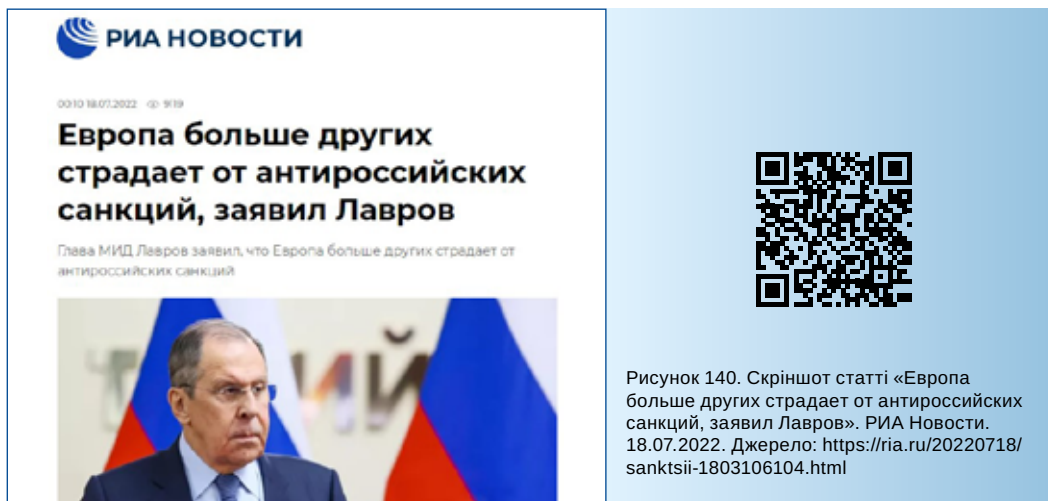

Рисунок 140. Скріншот статті «Европа больше других страдает от антироссийских санкций, заявил Лавров». РИА Новости. 18.07.2022. Джерело: <https://ria.ru/20220718/sanktsii-1803106104.html>

Цей наратив просувається разом із повідомленнями про «реальний стан російської економіки». Населенню РФ розповідають, що російська економіка має досить міцний фундамент, як-то накопичені золотовалютні резерви, обсяг державного боргу тощо, і здатна протистояти «намаганням Заходу поставити Росію на коліна». Російська пропаганда переконує, що західні санкції принесуть короткострокові втрати і не матимуть значного негативного ефекту. Тому заради перемоги варто перетерпіти тимчасові труднощі. Наратив імпортозаміщення пояснює, що санкції створять нові шанси для внутрішнього російського виробника, але ігнорує наріжні принципи глобальної економіки.

ДОВІДКА

З початку війни міжнародні партнери України схвалили декілька санкційних пакетів, які обмежили доступ Росії до міжнародної торгівлі, заблокували її резерви та змусили міжнародні компанії повністю або частково виходити з російського ринку. Разом з тим, прогнози деяких економістів щодо економіки РФ не були занадто песимістичними. Вірогідно, це відбувалося через те, що санкції запроваджувалися поступово і недостатньо швидко. Хоча країни G7 і наклали санкції на певні галузі російської економіки, наприклад, нафту та вугілля, аналітики Київської школи економіки переконані, що без додаткових санкцій наслідки схвалених заходів можна буде побачити не раніше кінця 2023 року.²⁸³

282 Рождественский хомяк наглядно показал европейцам их мрачное будущее [Електронний ресурс] // Life. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://life.ru/p/1547758>

283 Impact of sanctions on the russian economy // https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/08/RFEconomy_-review-3.pdf

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Невід'ємною складовою російських пропагандистських наративів є постулат про «особливий шлях розвитку» Росії, її унікальність як цивілізаційного явища, неприйняття Європи та всього «західного» як бездуховного та вищість своєї цивілізації порівняно з усіма іншими світовими культурами. РФ формує наративи на основі принципів спадкоємності та неперервності власного державотворення, тому до складу таких наративів включаються ідеологеми та міфологеми всіх попередніх режимів: золотоординського, царського, імперського та радянського.

Не здатна наразі нічого запропонувати сучасному світові, Росія апелює до минулого, як до моделі майбутнього. Проте, ця модель має будуватись на цінностях та принципах, запропонованих Росією.

Таким чином, модель сучасної російської ідентичності базується на наступній тетradі: свої – чужі – спокутування страждання – «джерело зла». Саме «джерело зла» і є причиною «страждань» своїх / чужих (православних сербів, російськомовних українців тощо), які потребують колективного спасіння. Цікавим є те, що «джерело зла» саме має стати жертвою і бути покаране, бо це є викликом для совісті та моралі. І якщо фігура страждання, що начебто потребує спасіння, є позасуб'єктною та абстрактною, то винуватець має всі ознаки суб'єктності (наприклад, члени «Правого сектора», ІДІЛ, представники української влади, американського чи британського урядів тощо). При цьому принципи, цінності, мотиви такого «винуватця» не є важливими – його діяльність оцінюється як позаморальна, тому він має бути знищений. Одним із прикладів є інтерпретація Росією подій Великої вітчизняної війни та їх місця у системі колективного уявного сучасної Росії – створення наративу про сакральну війну та сакральну перемогу. Таким чином, сучасна модель російської ідентичності цілком базується на ментальних конструктах минулого і є еклектичним поєднанням іноді зовсім несумісних між собою наративів: православ'я, сталінізму, комунізму, імперського шовінізму тощо.

Які висновки ми можемо зробити з цього? Демократія, на думку російської політичної еліти, яка транслює ці ідеї на загал – це тільки ілюзія вибору, а путінізм – і більш чесний, і більш перспективний. Російський народ вірить Путіну, як богу. Демократія для Росії небезпечна, а у путінської держави є місія: поширити путінізм і його військово-поліцейську систему управління на весь світ. Путінізм являє собою «глобальний політичний лайфхак», метод володарювання, що добре працює.

В цілому, це вельми агресивний текст із погрозами і доробком на майбутнє. Маніпулюючи свободою слова, правом на доступ до інформації, правом на мирні збори, росіяни зробили демократію вразливою. В. Сурков, безумовно, має рацію, кажучи про змінений кут зору на демократію – вся російська пропаганда працює на це. Його мрії про Росію як альтернативу демократії явно засвідчують комплекс недоімперії. «Довга держава Путіна» – це і є той «руський мир», який мав би прийти на наші землі.

РОЗДІЛ 4. ОПТИКА ВІТЧИЗНЯНИХ МЕДІА: ВІД ТИРАЖУВАННЯ РОСІЙСЬКИХ НАРАТИВІВ ДО ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ

Електронні ЗМІ, до яких відносять телебачення, радіо та Інтернет, є лідерами в Україні за поширенням і впливом на громадськість та у формуванні наративів. Перші 20 років після розпаду СРСР та отримання незалежності найбільшою популярністю та довірою населення користувалося саме телебачення, а соціальні мережі та новинні сайти почали входити у повсякденне інформаційне життя українців приблизно 2005 року.

З 1991 року кількість телерадіоорганізацій України збільшувалася. Зі здобуттям незалежності Україна мала лише один державний телеканал, але вже протягом 1990-х років створюються такі нові канали як УТ-2 та УТ-3 і розпочинається видача ліцензій приватним компаніям. Поряд з цим, до другої половини 1990-х років в українському ефірі домінувало російське телебачення з відповідними змістовими навантаженнями.

З 1996 року в Україні почав працювати телеканал «Інтер», який спочатку орієнтувався більше на російськомовне населення. У той самий період з'являється телеканал «1+1», який позиціонував себе як український. Саме ці два канали через постійну взаємну конкуренцію почали створювати та поширювати часто протилежні наративи, які формувалися як під внутрішнім, так і під зовнішнім впливом.

З 1991 року розвивається медіахолдинг Віктора Пінчука, який нині об'єднує такі телеканали, як «Новий канал», ICTV, СТБ та М1. До групи найрейтинговіших також входить медіахолдинг SCM Ріната Ахметова, канал ТРК «Україна», який вийшов на загальнонаціональний ринок 2004 року. В Україні часів незалежності сформувалася певна «мода», коли кожен олігарх хотів мати свій телеканал, що було певним символом статусу.

ДОВІДКА

Віктор Пінчук — український підприємець, політик, мільярдер та олігарх, зять другого президента України Леоніда Кучми. Засновник компанії EastOne та Фонду Пінчука. Власник медіагрупи StarLightMedia. Посів 4 місце у топ-20 найбагатших українців 2022 року.²⁸⁴

Рінат Ахметов — український бізнесмен, підприємець, банкір, економіст і політик татарського походження, народний депутат України від проросійської Партії Регіонів (2006-2007, 2007-2012), найбагатша людина України, 1 місце в топ-20 найбагатших українців 2022 року.²⁸⁵

З 2014 року активно розвивається незалежний від політичних та олігархічних структур суспільний мовник.

284 Інформація про Віктор Пінчук. 20 найбагатших українців 2022. [Електронний ресурс] // Forbes.ua. – 27.12.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://forbes.ua/profile/viktor-pinchuk-5>

285 Інформація про Рінат Ахметов. 20 найбагатших українців 2022. [Електронний ресурс] // Forbes.ua. – 27.12.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://forbes.ua/profile/rinat-akhmetov-1>

Багато хто з засновників друкованих та електронних ЗМІ в Україні має іноземне походження, у тому числі — російське. У 2019 році бізнесмен та політик Тарас Козак у співпраці з Віктором Медведчуком створив проросійський медіахолдинг «Новини», до якого ввійшли інформаційні канали NewsOne, 112 канал, ZIK та згодом «Перший незалежний». На початку лютого 2021 року президент України Володимир Зеленський видав указ, впроваджуючи рішення РНБОУ «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)».²⁸⁶ Цим рішенням у тому числі було припинено мовлення в Україні трьох проросійських пропагандистських інформаційних каналів, які належать соратникові Віктора Медведчука Тарасові Козаку. 4 лютого 2021 року провайдери вимкнули ці канали в усіх регіонах України. Вони зникли з ефірів українського телебачення й перейшли в YouTube. Санкції проти зазначених телеканалів є питанням безпеки, а не свободи слова, оскільки канали займалися проросійською пропагандою та підривали інформаційну безпеку України.

ДОВІДКА

Віктор Медведчук — колишній український проросійський політик, державний та громадський діяч, бізнесмен. Один з керівників забороненої партії Опозиційна платформа «За життя».

До повномасштабного вторгнення знаходився під домашнім арештом за підозрою у держзраді, а після вторгнення — втік з-під арешту. СБУ затримала Медведчука та після п'яти місяців ув'язнення обміняла з Росією на 200 полонених захисників «Азовсталі».

Відповідно до Указу Президента України, у січні 2023 року Медведчук був позбавлений українського громадянства.

З метою розвитку свободи слова та вільних медіа, які здатні надавати об'єктивну інформацію, вичерпний аналіз, дотримуватимуться стандартів журналістики, в Україні працюють програми підтримки медіасфери багатьох великих міжнародних донорських організацій — Агентства США з міжнародного розвитку, USAID, Європейського Союзу та Ради Європи, Фонду розвитку ЗМІ Посольства США в Україні, Міжнародного фонду «Відродження», Посольства Федеративної Республіки Німеччина та інших посольств та фондів.

Варто зауважити, що, незважаючи на певні вади українських медіа, таких, як випадки матеріалів на замовлення («джинси»), загалом, навіть у періоди посилення авторитаризму за часів Януковича, в Україні завжди забезпечувався принцип свободи слова та плюралізм думок.

ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ МИРНИМ ШЛЯХОМ

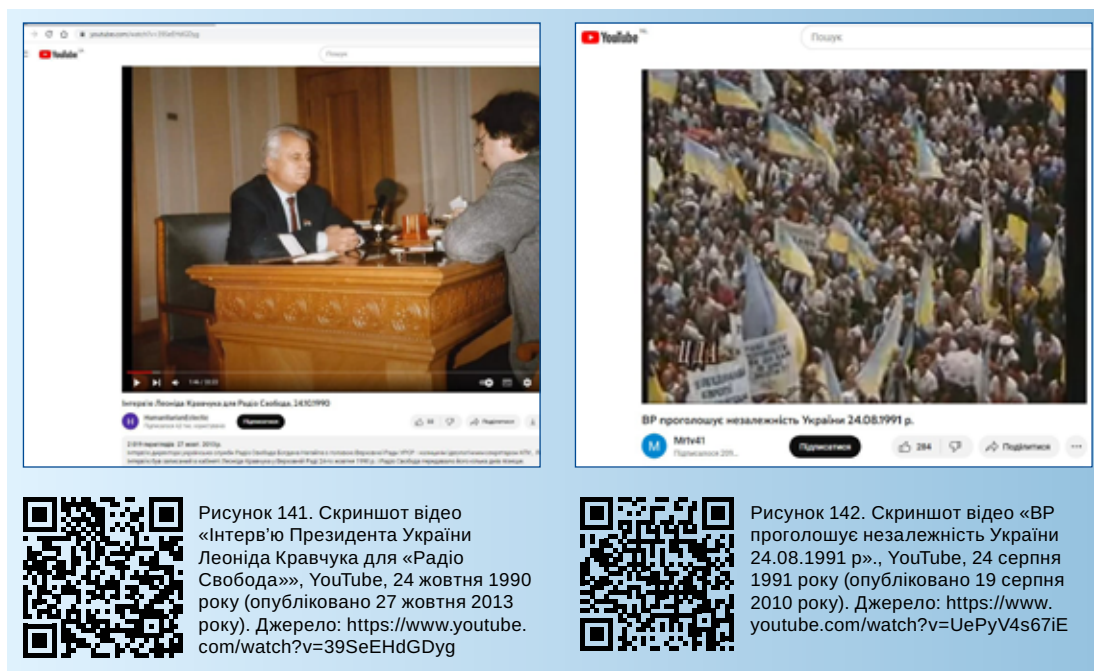
На початку 1990-х років у вітчизняних медіа активно обговорюється здобуття Україною незалежності. Боротьба за незалежність відображається як результат історичної боротьби народу, який зараз має скористатися шансом без війни отримати власну державу.

У жовтні 1990 року Леонід Кравчук (на той час — голова Верховної Ради УРСР) в інтерв'ю «Радіо Свобода» заявляє, що Верховна Рада здатна працювати конструктивно і розсудливо. Вона увійде до історії, бо розпочала шлях до незалежності України. Свою місію Л. Кравчук вбачав у тому, щоб уникнути громадянської війни між різними етнічними групами. Він наголошував, що Україна — багатонаціональна держава, тому важливо рухатися

²⁸⁶ Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2021. — Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/81/2021#Text>.

еволюційним, поступальним шляхом. Важливо не допустити війну на національному ґрунті. Україна має стати європейською державою — мирною і цивілізованою.²⁸⁷

ДОВІДКА

Політика Леоніда Кравчука у 1990-ті роки була спрямована на пошук компромісів та домовленостей із представниками різних політичних та ідеологічних таборів. Тому йому вдалося отримувати підтримку як представників компартії, так і частини націонал-демократів, позиціонуючи себе прихильником незалежності та поміркованим комуністом.

Розпад СРСР презентувався як доконаний факт, що став наявним через відсутність союзної вертикалі влади, колапс економіки та небезпеку громадянської війни. Підписання «Біловезької угоди» зображалося як спроба попередження югославського варіанту розвитку подій.

Меседжі Л. Кравчука були направлені як на внутрішню, так і на західну аудиторію. Для українців важливою була ідея мирного врегулювання питання національного державотворення, тоді як західним партнерам репрезентували Україну як демократичну, правову та цивілізовану державу, в якій діють державні інституції та громадянські права і свободи.

«Наданий історією черговий шанс вперше був використаний. Національна ідея зберегла українців від небезпеки розчинитись в татарах, литовцях, поляках, московитах і росіянах».²⁸⁸

287 Кравчук Л. Інтерв'ю Леоніда Кравчука для Радіо Свобода [Електронний ресурс] / Леонід Кравчук // Радіо Свобода. – 1990. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=39SeEHdGDyG>.

288 ВР проголошує незалежність України 24.08.1991 р. [Електронний ресурс] // YouTube. - 24 серпня 1991 року (опубліковано 19 серпня 2010 року). – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=UePyV4s67iE>

Поряд з цим, Л. Кравчук не заперечував підписання угоди про утворення СНД, яку Верховна Рада України ратифікувала 12 грудня 1991 року, застерігаючи, однак, про можливі спроби перетворення співдружності в єдину державу.²⁸⁹

Рисунок 143. Скриншот статті «Живи у віках, незалежна Україно!», Голос України, 27 серпня 1991 року. Джерело: http://www.golos.com.ua/edition_archive/1991-08

Рисунок 144. Скриншот статті «Росія: народ і держава», Голос України, 26 березня 1992 року. Джерело: http://www.golos.com.ua/edition_archive/1992-04

ДОВІДКА

«Статут СНД» ухвалили у Мінську 22 січня 1993 року. Але у Києві його не ратифікували. Зокрема, Київ визнав неприйнятною Статтю 30-ту тієї угоди «Про головне командування об'єднаних збройних сил» країн, чиї керівники утворили СНД. А також Статтю 31-шу: про те, що «рада командувачів Прикордонними військами є органом Ради глав держав із питань охорони зовнішніх кордонів держав-членів і забезпечення стабільного положення в них».

20 грудня 1991 року «Заява ВРУ з приводу укладення Україною Угоди про співдружність незалежних держав» застерігала про небезпеку можливого перетворення СНД у державне утворення зі своїми органами влади й управління та зі статусом суб'єкта міжнародного права. Верховна Рада України наполягала на недоторканності кордонів України.²⁹⁰

289 Пресс-конференція Леоніда Кравчука [Електронний ресурс] // ТВ-Інформ. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=ja0KzAxFILl>.

290 Заява Верховної Ради України з приводу укладення Україною Угоди про співдружність незалежних держав [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2003-12#Text>.

Про небезпеку зближення з Росією та її радянський імперіалізм писали у матеріалах найбільшої української газети того часу «Голос України».²⁹¹

Л. Кравчук просував ідею взаємовигідної співпраці держав у складі СНД, у тому числі під час телемосту «Київ-Москва» у 1992 році.²⁹²

На телемості обговорювалося і питання відмови від ядерної зброї. Леонід Кравчук стверджував про готовність добиватися реалізації ліквідації всіх видів ядерної зброї, повного ядерного роззброєння, що назвав спільною ціллю. Також заявив про готовність створення механізмів гарантів невикористання ядерних сил.

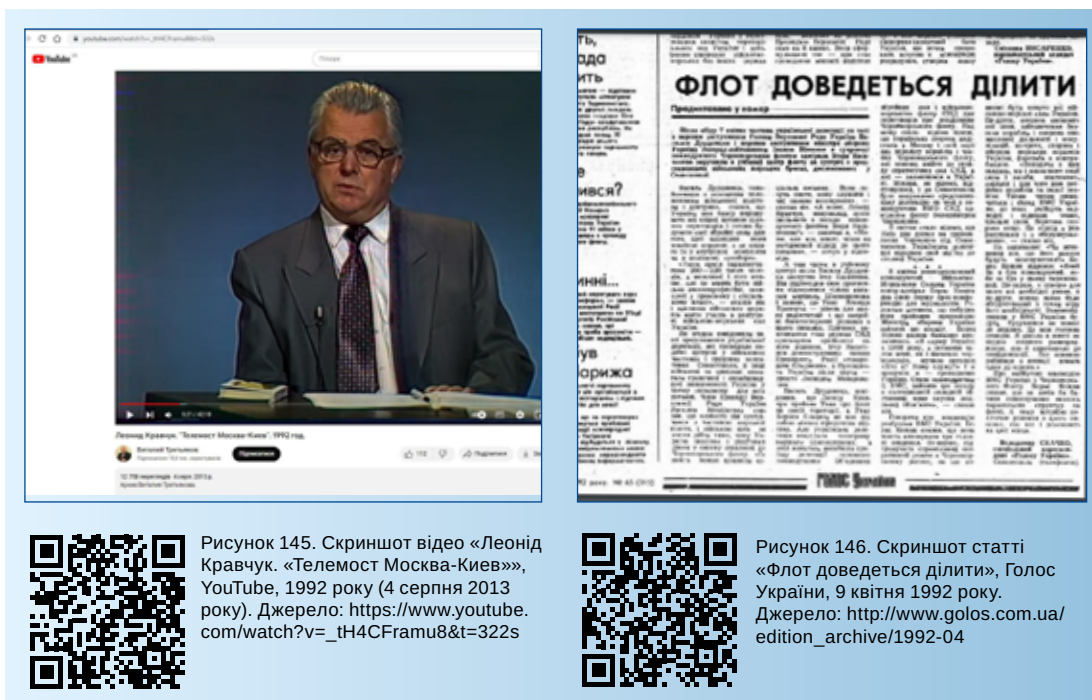

Рисунок 145. Скриншот відео «Леонід Кравчук. «Телемост Москва-Київ»», YouTube, 1992 року (4 серпня 2013 року). Джерело: https://www.youtube.com/watch?v=_tH4CFramu8&t=322s

Рисунок 146. Скриншот статті «Флот доведеться ділити», Голос України, 9 квітня 1992 року. Джерело: http://www.golos.com.ua/edition_archive/1992-04

Домовленості в межах СНД змушували Україну до передачі частини флоту РФ.

Фактично бачимо, що Україна часів Л. Кравчука власну безпекову політику бачила у контексті збереження військового стратегічного співробітництва з РФ. При цьому просувалася ідея про повне ядерне роззброєння України, адже молода українська держава з перехідною економікою прагнула стати партнером в очах західних країн, які вимагали роззброєння.

НЕДОТОРКАНИСТЬ КОРДОНІВ УКРАЇНИ

З перших років незалежності продовжувався територіальний та економічний терор України з боку російської політичної еліти. Росією просувалася ідея про право порушити питання про перегляд кордонів. У 1992 році Росія сприяла підтримці сепаратистських настроїв у Криму, і місцеве управління проголосило власну незалежність та призначило референдум з цього питання, а згодом обрало президента Криму. Фактично, із сприянням Росії готувався ґрунт для виводу Криму зі складу України та його приєднання до Російської Федерації.

291 Росія: народ і держава». [Електронний ресурс] // Голос України. - 26 березня 1992. - Режим доступу до ресурсу: http://www.golos.com.ua/edition_archive/1992-04

292 Кравчук Л. Телемост Москва-Київ [Електронний ресурс] / Леонід Кравчук. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=_tH4CFramu8&t=322s.

На мітингах у Севастополі залунали заклики: «Не віддамо Крим татарам і українцям!» «Крим завжди був російським», «Рухівці – фашисти та націоналісти».²⁹³

ДОВІДКА

У 1992 році Верховна рада Росії визнала указ президії Верховної ради СРСР від 1954 року, яким Крим було включено до складу Української РСР, таким, що не має юридичної сили. У грудні 1992 року З'їзд народних депутатів РФ доручив Верховній Раді РФ розглянути питання про статус міста Севастополя, і 9 липня 1993 року, виконуючи це доручення, ВР РФ постановою «Про статус міста Севастополя» надала місту російський федеральний статус.

У 1990-х роках російська пропаганда широко використовує фальсифікацію історичних фактів щодо Криму, робить спробу ревізії історичних подій. Набір політичних міфів залишається стабільним: неправомірність передачі Криму до складу УРСР, волюнтаризм М. Хрущова, який начебто «зробив Україні подарунок без будь-яких підстав».

ДОВІДКА

Куратором етнічних діаспор на предмет втягування їх в антидержавну діяльність у країнах пострадянського простору був Інститут проблем СНД під керівництвом К. Затуліна. Затулін і його команда вели значну за обсягом організаційну проросійську роботу безпосередньо й в Україні: за їх підтримки були створені такі проросійські організації як «Союз православних громадян України», «Російська партія Криму», «Російська громада Криму», «Конгрес російських громад Криму», «Конгрес російського народу», партія «Союз», «Союз молоді Криму», «Слов'янська партія», «Русское движение Севастополя» та інші організації.²⁹⁴

Колишній мер Москви Ю. Лужков взяв шефство над Севастополем як центром консолідації «п'ятої колони» в Україні, маючи успіх серед певних прошарків місцевого населення завдяки фінансуванню проектів з розбудови інфраструктури міста. Ця розбудова супроводжувалася гаслами: «Росія вас пам'ятає! Росія вас не забуде!»²⁹⁵

Рисунок 147. Скриншот відео «Вячеслав Чорновол про сепаратизм в Криму», YouTube, 13 травня 1992 року (28 березня 2014 року). Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=hWs9rNr6arI>

293 Буджурова Л. А я в Россию, домой хочу / Л. Буджурова // Авдет. – 1991. – 4 октября. – № 22(33). – С. 2.

294 Туранський М. Пропагандистська кампанія Росії у підготовці до анексії Кримського півострова [Електронний ресурс] / Микола Туранський // Військово-історичний науковий журнал "Меридіан". – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/04.10.2017/pdf/VIM_17_2017-67-80.pdf.

295 Руценко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія / І.П. Руценко. – Х.: ФОП Павленко О.Г., 2015. – 268 с.

Київ практично не втручався у перебіг цих етнополітичних процесів, намагаючись зберегти мир у регіоні та статус-кво Криму як адміністративно-територіальної автономії. Саме у такій атмосфері на початку 1993 року голова «Народного Руху України» В. Чорновіл виступив у Верховній Раді України зі своєю знаменитою кримською промовою проти спроб Росії від'єднати Крим від України, назвавши спробу Москви провести референдум у Криму авантюрою. Звернення Чорновола було адресоване кримчанам, тому проголошувалося російською мовою. Чорновіл стверджував, що відєднання Криму перетворить його на Кубу — відірваний від цивілізації комуністичний регіон. Зазначалось також, що самостійний Крим не є економічно життєздатним, і Росія також не здатна допомогти цьому регіону, оскільки сама переживає економічні негаразди.²⁹⁶

УКРАЇНА — НЕЙТРАЛЬНА, ПОЗАБЛОКОВА І БЕЗ'ЯДЕРНА ДЕРЖАВА

Питання про ядерну зброю постало одразу після проголошення Україною незалежності, проте сам процес роззброєння тривав близько шести років. Президент Л. Кравчук, а пізніше і президент Л. Кучма говорили, що одним з ключових аспектів становлення зовнішньої політики України в умовах незалежності та реалізації стратегії суб'єктності у міжнародних відносинах є курс на без'ядерний статус.

Цілком очевидно, що знищення ядерної зброї і прийняття українським урядом такого рішення відбувалося під потужним тиском на Київ з боку США та Росії. Окрім того, Україні було важко обслуговувати весь свій ядерний арсенал через високу вартість його утримання.

Рисунок 148. Скриншот статті «За згодою керівників СНД, на зустрічі в Мінську, з території України почали вивозити ядерну зброю...», Голос України, 18 січня 1992 року. Джерело: http://www.golos.com.ua/edition_archive/1992-01

Рисунок 149. Скриншот статті «Завершено виведення тактичної ядерної зброї з території України», Голос України, 7 травня 1992 року. Джерело: http://www.golos.com.ua/edition_archive/1992-05

Ще у 1990 році було укладено «Декларацію про державний суверенітет України»,²⁹⁷ в якій УРСР проголошувала свій намір стати нейтральною державою та не приймати, не виробляти

296 Вячеслав Чорновол про сепаратизм в Криму [Електронний ресурс]. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=hWs9rNr6arI>.

297 Декларація про державний суверенітет України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

й не набувати ядерної зброї. У «Заяві про без'ядерний статус»²⁹⁸ йшлося про намір України у мінімальні строки повністю знищити ядерну зброю та компоненти її базування на території української держави. В «Угоді співдружності незалежних держав щодо стратегічних сил»²⁹⁹ закріплювалося таке ядерне розукомплектування до кінця 1994 року.

ДОВІДКА

1994 року президентами США, України та Росії було підписано так звану «Тристоронню заяву»,³⁰⁰ в якій йшлося про вивезення ядерних боєзарядів і надання компенсації Україні у формі пального для атомних електростанцій. 16 листопада 1994 року Україна приєдналася до договору «Про нерозповсюдження ядерної зброї»,³⁰¹ а 5 грудня 1994-го вже новий президент Л. Кучма підписав «Будапештський меморандум»,³⁰² у якому було задекларовано неядерний статус України в обмін на безпекові гарантії партнерів. Повністю ядерний статус Україна втратила 2 червня 1996 року, коли з її території вивезли останні ядерні боєголовки, знищили шахтно-пускові установки для балістичних ракет та стратегічні бомбардувальники, а деякі компоненти зброї передали музеям.

На Україну неформально чинився міжнародний тиск з погрозою економічної та політичної її ізоляції. Термін обслуговування ядерних боєголовок спливав 1996-1997 року, і Україні, за словами президента Л. Кравчука, потрібно було 10 річних державних бюджетів для створення і встановлення власних боєголовок на існуючі носітелі. Великий вплив на ядерне роззброєння України здійснювало США, які не знали, чого очікувати від молодшої української держави.

У вітчизняних ЗМІ поширювалася ідея, що з проголошенням наміру України стати у майбутньому нейтральною, позаблоковою і без'ядерною державою створювалось підґрунтя для виходу з СРСР. Проте, Юрій Костенко піддає сумніву обґрунтування цієї тези, зазначаючи, що в СРСР були лише чотири республіки, на території яких розміщувалась ядерна зброя. Але жодна з 11 республік так і не скористалась своєю «без'ядерністю» для виходу з Союзу, а проголосили свою незалежність лише після його розпаду.³⁰³

На фоні тиску Росії на Україну у питаннях Криму гарантії недоторканності українських кордонів були вкрай потрібні тодішньому українському керівництву. Тому підписання «Будапештського меморандуму»³⁰⁴ вважали перемогою української дипломатії. «У 1994, коли я підписав «Будапештську угоду», нам гарантували безпеку США, Великобританія, Росія, а потім ще й Китай. Мені здавалося, що ми вже будемо жити як у Бога за пазухою. Нам і армії не треба»,³⁰⁵ — стверджував Леонід Кучма.

298 Заява про без'ядерний статус України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-12#Text>.

299 Угода між державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав щодо Стратегічних сил [Електронний ресурс]. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_082#Text.

300 Тристороння заява Президентів України, США та Росії [Електронний ресурс]. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text.

301 Договір про нерозповсюдження ядерної зброї [Електронний ресурс] // Вікіпедія – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Договір_про_нерозповсюдження_ядерної_зброї.

302 Будапештський меморандум [Електронний ресурс] // Вікіпедія – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Будапештський_меморандум.

303 Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України. - К.: Ярославів Вал, 2015. - С. 16.

304 Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [Електронний ресурс]. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.

305 Кучма Л. Президент Франції попереджав, що Будапештський меморандум - обман [Електронний ресурс] / Л. Кучма. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/3pMalzZ>

УКРАЇНА МІЖ РОСІЄЮ ТА КРАЇНАМИ ЄС І НАТО

Другий Президент України Леонід Кучма проводив політику багатовекторності, стверджуючи, що держава з розвиненою мережею економічних відносин із сусідніми країнами, зокрема Росією, є більш вигідною Заходу.

При цьому західний вектор зовнішньої політики Кучма вважав більш пріоритетним. У книзі «Україна – не Росія»³⁰⁶ Леонід Кучма виклав тези про відмінності в українському та російському національних характерах і поглядах на історичні події.

Незважаючи на декларацію багатовекторності, в українських медіа поширювався наратив про протистояння країн Заходу і Росії та підштовхування України до вибору вектору співпраці з огляду на економічні переваги. У виданнях часто зустрічалися навіть діаметрально протилежні тези та думки стосовно вигоди такої співпраці.

Зокрема, суперечливою зображали співпрацю України з ЄС, а співробітництво Європи з Україною малювали символічним, зазначаючи, що Україна підписала у 1994 році типову угоду про партнерство й співробітництво між Україною та ЄС.³⁰⁷ Уся подальша співпраця часто зводилася до «політичної торгівлі» та боротьби за фінансову підтримку, яка в медіа зображалася дуже неоднозначно.

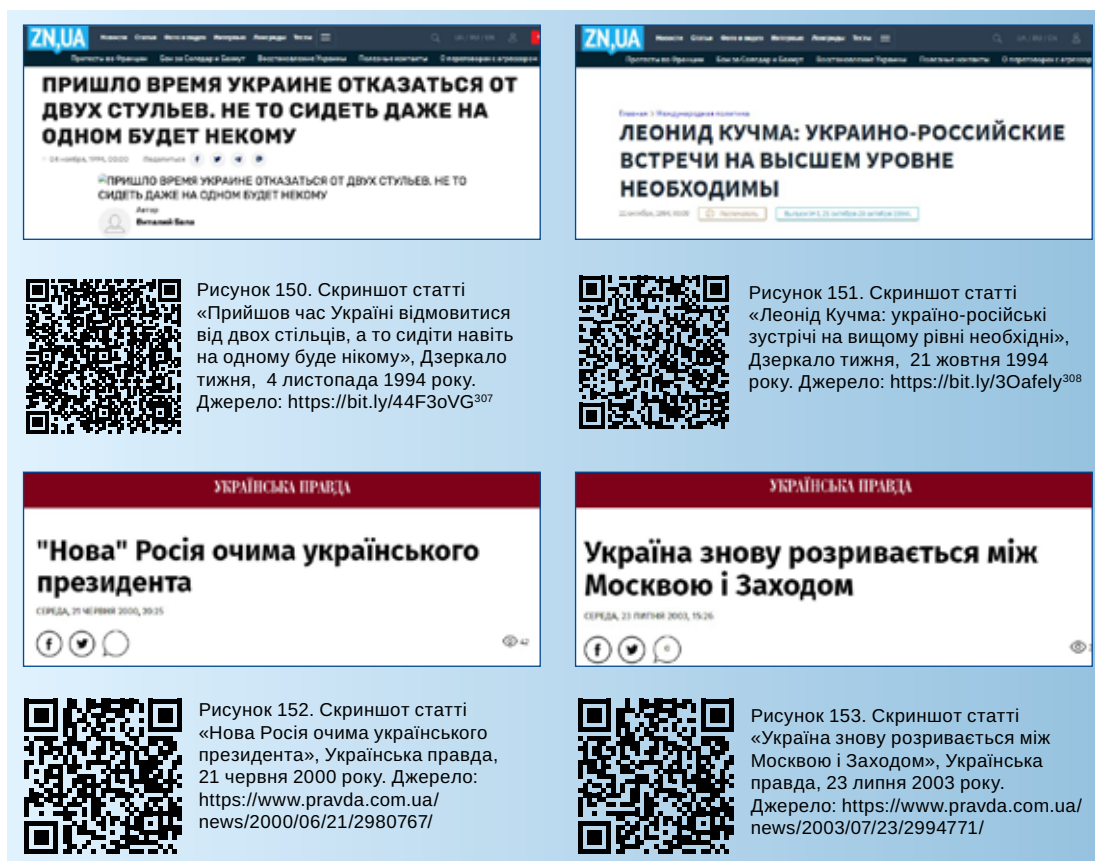

Рисунок 150. Скриншот статті «Прийшов час Україні відмовитися від двох стільців, а то сидіти навіть на одному буде нікому», Дзеркало тижня, 4 листопада 1994 року. Джерело: <https://bit.ly/44F3oVG>³⁰⁷

Рисунок 151. Скриншот статті «Леонід Кучма: україно-російські зустрічі на вищому рівні необхідні», Дзеркало тижня, 21 жовтня 1994 року. Джерело: <https://bit.ly/3Oafely>³⁰⁸

Рисунок 152. Скриншот статті «Нова Росія очима українського президента», Українська правда, 21 червня 2000 року. Джерело: <https://www.pravda.com.ua/news/2000/06/21/2980767/>

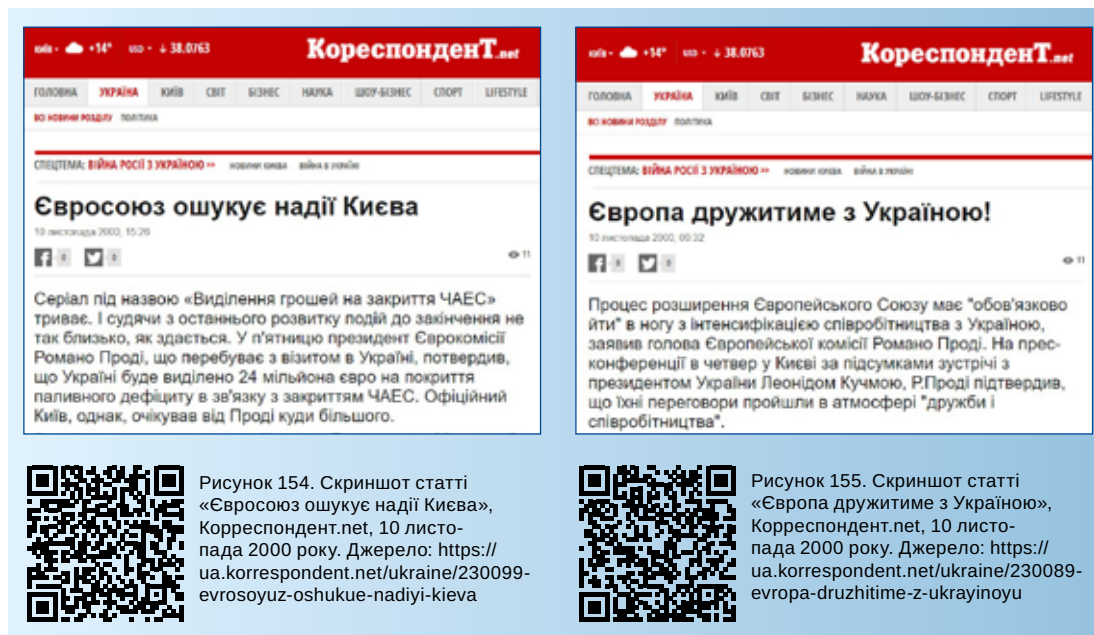
Рисунок 153. Скриншот статті «Україна знову розривається між Москвою і Заходом», Українська правда, 23 липня 2003 року. Джерело: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/07/23/2994771/>

306 Кучма Л. Україна – не Росія [Електронний ресурс] / Леонід Кучма. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=172389>.

307 Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [Електронний ресурс]. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text.

308 Бала В. Пришло время Украине отказаться от двух стульев. Не то сидеть даже на одном будет некому [Електронний ресурс] / В. Бала // Зеркало недели. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/44F3oVG>.

309 Кучма Л. Україно-російські зустрічі на вищому рівні необхідні [Електронний ресурс] / Л. Кучма // 1994 – Режим доступу до ресурсу: https://zn.ua/international/leonid_kuchma_ukraino-rossiyskie_vstrechi_na_vysshem_urovne_neobhodimy.html

У вітчизняних проросійських виданнях поширювався наратив, що «на Заході нас ніхто не чекає», а економічна допомога залежатиме від відмови України від національних інтересів у сфері безпеки. Росію зображали як країну, яка реально готова гарантувати українську безпеку у рамках СНД. Тому єдино правильною зображалася ідея відмовитися від «сидіння на двох стільцях» та рухатися у бік зближення з Росією.

Наприкінці 1990-х років напруга між Україною та її західними партнерами зростає. Це було викликано занепокоєнням західних країн станом української демократії у зв'язку із зникненням та смертю низки політичних діячів та журналістів: Вадима Гетьмана (1998 р.), В'ячеслава Чорновола (1999 р.), Георгія Гонгадзе (2000 р.), а також у зв'язку з появою громадського протестного руху.³¹⁰ У відповідь на це наративи уряду Л. Кучми змінюються.

Напередодні президентських виборів, в інтерв'ю російському журналісту С. Доренко, Л. Кучма використовував такі ідеї, як «ми братський народ», «я люблю Росію», «ми всі з однієї купелі», «ми потрібні один одному», «ми ніколи не будемо ворогами».³¹¹

В ЗМІ також активно просувається ідея вигоди співпраці із Росією. Зокрема, у критичному ракурсі зображувалася співпраця із Міжнародним валютним фондом (начебто МВФ проводить нечесну політику по відношенню до України, що тягне за собою закріплення за Україною ролі периферійної країни з безперспективною економікою), натомість економічна співпраця з Росією висвітлювалася як вигідна та корисна. Наголошувалося на «вдячності» України Росії за реструктуризацію українського боргу за газ — «ми повинні бути вдячні Росії за те, що вона фактично дала нам безпроцентний кредит».

310 Кучма щодо російської брехні [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/3rlxY8v>.

311 Кучма Л. Об отношении Украины и России [Електронний ресурс] / Л. Кучма. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=_bpAVde7ksY.

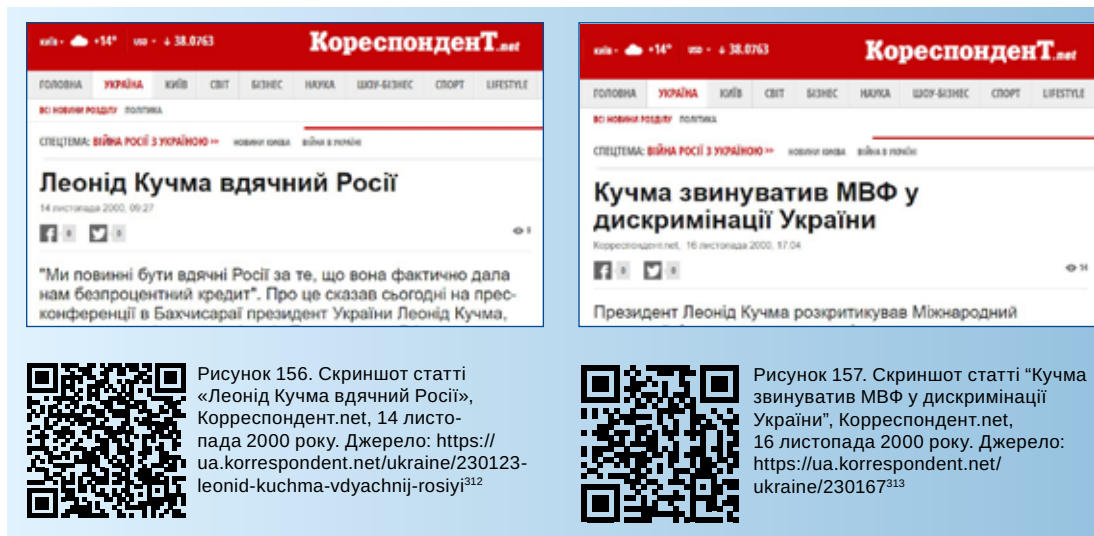

Рисунок 156. Скриншот статті «Леонід Кучма вдячний Росії», Корреспондент.net, 14 листопада 2000 року. Джерело: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/230123-leonid-kuchma-vdyachnij-rosiyi>³¹²

Рисунок 157. Скриншот статті «Кучма звинуватив МВФ у дискримінації України», Корреспондент.net, 16 листопада 2000 року. Джерело: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/230167>³¹³

Початок 2000-х ознаменувався посиленням громадського руху «Україна без Кучми». Поширюється ідея про «народження громадянського суспільства, яке асоціюється із народженням української держави, європейської держави» («Там, де влада була глухою, у всі часи рішення приймала вулиця»)³¹⁴.

Одночасно з'являлися й акції з підтримки президента Кучми, які зображувалися у деяких ЗМІ як «організовані владою технології».

Після призначення у 2001 році проросійського політика та згодом кума В. Путіна Віктора Медведчука головою Адміністрації Президента, владні темники почали надходити усім провідним телеканалам країни, а не лише тим, що контролювалися асоційованою з Медведчуком партією СДПУ(о). Це викликало обурення та критику з боку журналістської спільноти щодо маніпулятивних цензурованих новин, які транслювалися з телеканалів. Однією з найпомітніших публікацій того часу стала стаття телеведучого Романа Скрипіна «Так жити не можна?»³¹⁵, в якій він запропонував колегам об'єднатися задля протистояння тиску влади та «корпоративним інтересам» власників ЗМІ. Акція «Україна без Кучми» стала предтечею Помаранчевої революції (2004), де вже чітко артикулювалися такі наративи: «розкол України», «Україна – європейська держава», «організований Майдан», «злочинна українська влада», «заколот націоналістів» тощо. Тобто це були наративи, спрямовані на розкол суспільства. Медіа, працюючи на різні політичні табори, тим самим загострювали протиріччя.

312 Леонід Кучма вдячний Росії [Електронний ресурс] // Корреспондент. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/230123-leonid-kuchma-vdyachnij-rosiyi>.

313 Кучма звинуватив МВФ у дискримінації України [Електронний ресурс] // Корреспондент. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/230167-kuchma-zvinuvativ-mvf-u-diskriminaciyi-ukrayini>.

314 Обличчя протесту – Документальний фільм про акцію "Україна без Кучми" [Електронний ресурс]. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=tCwPf6UPGBk>.

315 Як жити можна? [Електронний ресурс] // Детектор медіа. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/44FfNsD>.

316 Механізм організації "всенародної" підтримки Кучми [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/01/9/2981617/>.

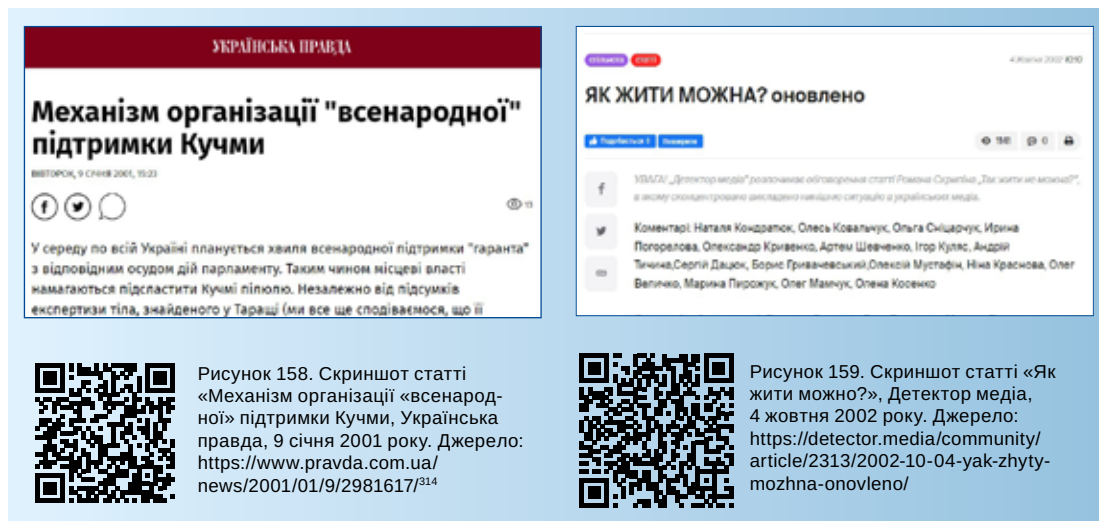

Рисунок 158. Скриншот статті «Механізм організації «всенародної» підтримки Кучми, Українська правда, 9 січня 2001 року. Джерело: <https://www.pravda.com.ua/news/2001/01/9/2981617>³¹⁴

Рисунок 159. Скриншот статті «Як жити можна?», Детектор медіа, 4 жовтня 2002 року. Джерело: <https://detector.media/community/article/2313/2002-10-04-yak-zhyty-mozhna-onovleno/>

ШТУЧНИЙ РОЗКОЛ УКРАЇНИ

Під час президентської виборчої кампанії в Україні 2004-го року вперше була задіяна технологія штучного розколу країни. Політтехнологічне втручання Росії ставило за мету ідеологічну поляризацію українського суспільства, яке надалі поглиблювалося російською владою. Наративи про «розкол України», «страх перед націоналістами», поділ українців на «своїх» і «чужих» підвищували градус мовного питання, протиріччя у трактування історії та баченні геополітичних перспектив.

Маніпулювання темами релігії, мови, історії, соборності, геополітики формувало наративи про «дві України», «розкол України», які активно використовувався двома політичними виборчими штабами кандидатів у президенти — В. Ющенко та маріонетки Кремля В. Януковича. Створювався образ «титового представника національно-демократичного табору» для В. Ющенко та образ «захисника» російськомовної України для В. Януковича. Щоб розпалити міжрегіональні суперечності, Януковича навмисно позиціювали як кандидата від сходу та півдня України, а Ющенко — від заходу.³¹⁷ Складні сторінки в історії держави — Голодомор, Друга світова (Велика Вітчизняна) війна, боротьба УПА, діяльність ОУН почали активно експлуатуватися у медіа для поглиблення ідеологічного розколу серед виборців.

ДОВІДКА

Вибори 2004 року — єдиний випадок у виборчій системі України, коли вибори українського президента пройшли у три тури. У другому турі Національний екзит-пол показав перемогу Ющенко з відривом в 11% (54% голосів проти 43% у Януковича), однак згодом ЦВК оголосила переможцем Януковича (49,42% голосів проти 46,69%). Як протест проти результатів виборів, які відбулися з масштабними порушеннями та фальсифікаціями, спалахнула Помаранчева революція. Під час масових демонстрацій на Майдані, центральній площі Києва, Верховний суд України визнав результати другого туру виборів недійсними і призначив третій тур, в якому переміг Ющенко, набравши 52% голосів виборців.

Також проросійськими ЗМІ широко пропагувалася ідея «захисту російської мови та російської культури». Взагалі проблема двомовності у той час порушується в українських медіа регулярно і є темою постійних політичних спекуляцій і провокацій. В. Янукович під час

317 Дебати Ющенко і Януковича [Електронний ресурс]. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=tsN3Jyylsf8>.

парламентських виборів 2006 року заявляв: «Ми — за надання російській мові статусу державної. Наше гасло: дві мови — один народ».³¹⁸ Він наголошував, що після парламентських виборів його партія підніматиме питання про надання російській мові статусу другої державної, а також заявляв про можливість проведення референдуму і наступного внесення змін до Конституції України [Конституція України закріплює за українською мовою статус єдиної державної мови — прим. ред.]. Насправді, на той момент російська мова ніяк не утискалася українською державою. В Україні діяли тисячі державних російськомовних шкіл, російською друкувалася лівова частка книжок та періодичних видань, мовили числені телеканали та радіостанції тощо.

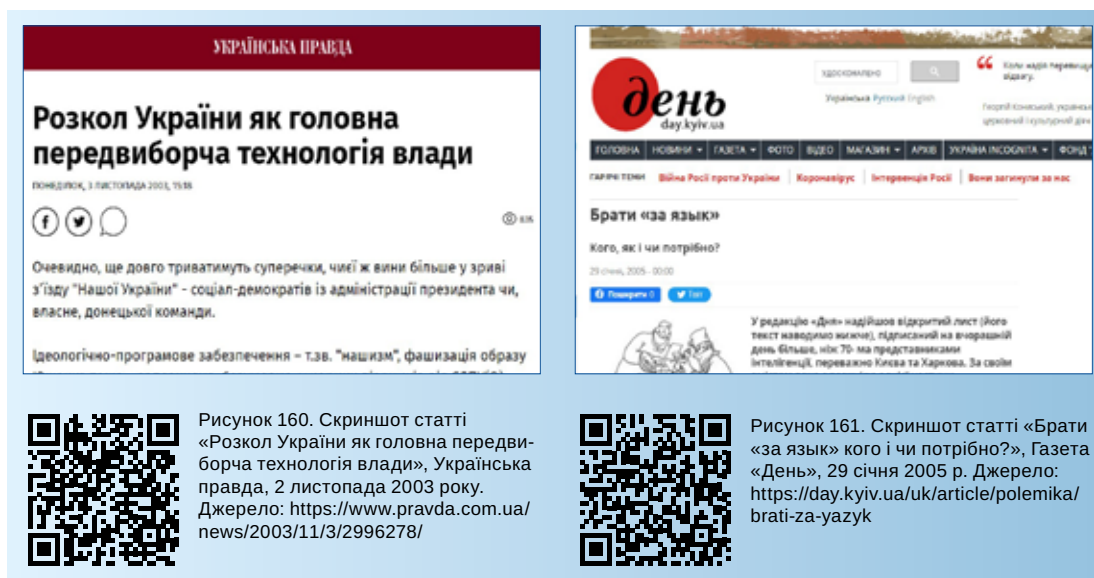

Рисунок 160. Скриншот статті «Розкол України як головна передвборча технологія влади», Українська правда, 2 листопада 2003 року. Джерело: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/11/3/2996278/>

Рисунок 161. Скриншот статті «Брати «за язык» кого і чи потрібно?», Газета «День», 29 січня 2005 р. Джерело: <https://day.kyiv.ua/uk/article/polemika/brati-za-yazyk>

ДОВІДКА

За даними сайту Апостроф³¹⁹ (2020 рік), 1 093 280 учнів в Україні навчалися російською мовою у 2006-2007 роках, а кількість російськомовних шкіл складала 1480.

Суттєве зменшення кількості російськомовних навчальних закладів відбулося тільки після збройної агресії РФ проти України у 2014 році.

Заяви Януковича, як політика, якого підтримував Кремль, відображають прагнення Росії створити наратив про гостру мовну проблему та притискання російськомовного населення України, хоча такої проблеми насправді не існувало. Пропозиція Януковича внести зміни до Конституції та закріпити за російською мовою статус державної є явним продовженням багаторічної російської імперіалістичної політики з русифікації України з метою розхитування її державності та створення сприятливих умов для етноциду та поглинання України Росією.

318 Віктор Янукович обіцяє винести питання про статус російської мови на загальнонародний референдум [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/922426.html>.

319 Як змінилося вивчення в школах української та російської мов з 2014 року: цікаві дані. [Електронний ресурс] // Апостроф. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2020-06-06/kak-izmenilos-izuchenie-v-shkolah-ukrainskogo-i-russkogo-yazykov-s-2014-goda-interesnyie-dannyye/199453>

ДОВІДКА

На території Автономної Республіки Крим, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Луганської, Одеської, Харківської, Херсонської областей за останнім всеукраїнським переписом населення 2001 року проживало 22 мільйона 664 тисячі осіб, у тому числі 14 млн. 135 тис. українців (67%), 6 мільйонів 194 тисячі росіян (29,9%), решта – інші етнічні групи. З українців цього регіону 9,6 млн., тобто більшість, рідною мовою назвали українську, інші 4 млн. 532 тис. українців — російську мову, тобто були русифікованими. Лише в Автономній Республіці Крим із майже 350 тисяч етнічних українців лише 40,4% (меншість) рідною мовою вважали українську, а інші українці були русифіковані.³²⁰

Цей перепис показує, що хоча етнічні українці домінували у регіоні чисельно, певний процент із них вважав російську мову рідною. До такого занепаду і знищення української мови у південно-східних регіонах України призвела політика Радянського Союзу, спрямована на русифікацію. Як результат, у більшості міст Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим були одиниці шкіл з українською мовою навчання. Так, у 1990 році у майже мільйонному місті Запоріжжі, в якому проживало понад 70% етнічних українців, була тільки одна єдина українська школа та ще дві — на територіях сіл, які були приєднані до обласного центру. У місті Бердянську з населенням у 130 тисяч шкіл з українською мовою навчання взагалі не було.

Фактично, починаючи з 2004 року, політична спекуляція навколо історичних, мовних та культурних тем закріпила наратив про розкол України за регіональною ознакою. Розпалювання ворожнечі відбулося через навмисне розповсюдження російської пропагандистської інформації про те, що начебто порушуються права жителів Донбасу через систему розподілу податків, що така система є несправедливою, що люди у регіоні живуть бідно, оскільки Київ забирає у них гроші і під час розподілу коштів віддає перевагу західним регіонам, жителі яких не працюють, а здебільшого ледарюють, на відміну від працюючого населення Луганщини та Донеччини. Поширюється наратив, що начебто «Донбас годує Україну».

ДОВІДКА

Донбас [скорочено від Донецький вугільний басейн — прим. ред.] — неофіційна назва частин Донецької та Луганської областей зі значними запасами корисних копалин (насамперед вугілля) та потужним виробничим потенціалом. Регіон також має найбільші показники урбанізації в Україні.

У 2004 році було популяризовано міф, що начебто Донбас годує всю Україну, хоча фактична статистика свідчить, що Донецька та Луганська області були для України дотаційними регіонами.³²¹

Помаранчева революція зображалася штабом проросійської «Партії регіонів» як «шабаш» та «путч», який режисується Заходом.³²²

320 Федералізація і двомовність = дестабілізація та крах України? [Електронний ресурс] // Універсум. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2014/3/federal.html>.

321 Тарута розвінчав міф про те, що Донбас годує Україну [Електронний ресурс] // Українська правда. – 27.03.2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/27/7020492/>

322 Людмила Янукович, наколотые апельсины и американские валенки [Електронний ресурс]. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=oiсОНhK9ihM>.

Також з'явилася російська пропагандистська теза про «три сорти українців».³²³ Кольорами та гаслами візуалізація тези про «три сорти українців» мімікрувала стиль реклами партії В. Ющенка «Наша Україна».³²⁴ У Донецьку розповсюджувалися плакати із зображенням Ющенка в есесівській формі, випускалися листівки зі словом «нашизм» (партія Ющенка «Наша Україна» + фашизм).

Саме у цей період Росією було апробовано сценарій сепаратизму в Україні.

ДОВІДКА

У 2004 році Росія вперше розіграла карту «східноукраїнського» сепаратизму. 28 листопада 2004 року, у місті Сєвєродонецьк Луганської області, на з'їзді депутатів із 17 регіонів України, переважно східних і південних, обговорювалося створення Південно-східної федеративної держави зі столицею у Харкові. На цьому з'їзді була присутня делегація із Росії на чолі з мером Москви Ю. Лужковим.

Саме з цього часу російськими політтехнологами починають створюватися псевдоцінності, які подаються як ніби-то «традиційні» та такі, що визначають непримиренні розбіжності між українським населенням різних регіонів.

Маніпуляції, відсутність сформульованої протилежної точки зору, фіктивні експерти та неправдиві заголовки створювали альтернативну реальність для прихильників обох політичних таборів. Поряд з цим, події Помаранчевої революції стали стимулом розвитку нових ЗМІ та свободи слова. Зокрема, комерційні канали 1+1,³²⁵ ICTV, «Інтер», «Новий канал», «Тоніс», НТН підписали документ про захист журналістських стандартів. «Українські журналісти протестують проти цензури і темників. Репортери провідних телеканалів виступили з заявою проти того, як мас-медіа висвітлюють виборчу кампанію. Журналісти заявляють, що віднині у своїй роботі будуть дотримуватися прийнятих в усьому світі стандартів [журналістської етики – прим. ред.]».³²⁶

Наратив про розкол населення України також експлуатувався у 2014 році під час Революції Гідності. У проросійських медіа пропагувалася ідея, що «українці – аморфна маса, яка не здатна домовлятися. Ви розвалили державу на Майдані, а потім довалили на сході. Державні інституції неможливо відновити».³²⁷ На телеканалі «Наш» розповідали, що через Євромайдан Україна начебто втратила незалежність. Всеволод Степанюк, якого у даному телесюжеті називають політичним та економічним експертом, заявляє, що Україна 30 років деградує, і що це є наслідком «зовнішнього управління».³²⁸

Основні наративи в ефірах українських телеканалів, таких як NewsOne, 112 канал, ZIK та «Перший незалежний», якими володіли проросійські олігархи, були наступні: «Україна знаходиться під зовнішнім управлінням США», «Україна – країна-руїна, недодержава», «в Україні поширюється нацизм», «в Україні йде громадянська війна», «Україні треба помиритися з Росією», «Майдан був помилкою та поразкою для українських громадян». Переважно, ці

323 Марциновський А. Українців поділили на три сорти [Електронний ресурс] // Gazeta UA. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://gazeta.ua/ru/articles/marcinovskij-anatolij/_ukrayinciv-podilili-na-tri-sorti/372555

324 Політична реклама в Україні: президентські вибори-2004 – три сорти українців, розкол та "нашизм" [Електронний ресурс] // 24 канал. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/3PQ2y4I>.

325 Колектив 1+1 просить вибачення за участь в інформаційній війні проти народу України! [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=NfUr_S6m1Lk.

326 Протести українських журналістів [Електронний ресурс]. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/3JMBY1F>.

327 Татьяна Монтян | Люди. Hard Talk [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=bUqVPzM2Ng>.

328 30 лет деградации Украины, почему всё пошло не так, итоги [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=99tYqphsXOU>.

наративи поширювали гості, запрошені на ефіри, такі як проросійські політики-втікачі з оточення В. Януковича та російські політичні коментатори.

Основними внутрішніми джерелами поширення фейкових новин про Україну були українські новинні канали, що спонсорувалися Росією, такі як «Новостное агентство Харківка», «Обозреватель», РІА Новини Україна.³²⁹

У всі роки своєї незалежності Україна була предметом особливий уваги спецслужб РФ, які підтримували проросійські політичні партії і різного роду організації (релігійні, неурядові, культурні, професійні та інші), які через засоби масової інформації наполегливо переконували

³²⁹ Третина новин на російському телебаченні присвячена Україні – дослідження УКМЦ Оригінал статті – на сайті Українського кризового медіа-центру: <https://uacrisis.org/uk/66976-grupa-z-analizu-gibridnih-zagroz-ucmc> [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://uacrisis.org/uk/66976-grupa-z-analizu-gibridnih-zagroz-ucmc>.

суспільство у тому, що українцям жилося б краще не в унітарній, а у федеративній країні, не з однією державною мовою, а з двома. Це була системна і цілеспрямована робота, якій, на жаль, українські спецслужби та політичні еліти не протидіяли у необхідному обсязі. З огляду на масштаб і фінансування такого пропагандистсько-інформаційного втручання, тим більше дивовижним постає запекле протистояння жителів усієї України російській агресії, у тому числі мешканців тих регіонів, де під час вищезгаданого перепису населення домінувало російськомовне населення. Це демонструє справжню єдність української нації, яка стала до боротьби з ворогом-окупантом і не бачить у середині свого суспільства ані історичних, ані мовних, ані культурних розбіжностей, які б завадили справжній згуртованості. Навпаки — сьогодні українська нація спирається на спільні цінності та цілі. Отже, ми стали свідками того, де насправді проходить ціннісний розкол — він проходить по кордону України та Росії.

ДОВІДКА

Перепис населення СРСР 1926 року зафіксував, що на території Донбасу більшість населення складала саме етнічні українці.

Ми свідомо використовуємо перепис 1926 року з наступних причин:

1. Цей перепис відбувся до Голодомору 1932-1933 років. Недивно, що наступний перепис, який стався 1939 року, після Голодомору та через десять років після попереднього перепису, засвідчив відсутність приросту населення України.

2. Індустріалізація в Україні лише набирала обертів у той час, а тому масові переселення росіян до промислового Донбасу почалися лише у 1930-ті роки, коли радянський уряд почав заселяти росіян на спустілі під час Голодомору українські території. Це спричинило суттєве збільшення російськомовного населення на сході та півдні України.

Ці дані демонструють збільшення питомої ваги росіян у порівнянні з українцями як по всій Україні (9,2% з усього населення України у 1926 р. до 13,5% у 1939 р. і до 22,1% у 1989 р.), так і на сході України. Таким чином, можемо констатувати той, факт, що це була свідомо політика радянського керівництва щодо зменшення генофонду українців.

Необхідність федералізації України активно розкручувалась російською пропагандою, мовляв, інтереси регіонів не враховуються центром в унітарній державі. Насправді, Кремль планував регіоналізацію України як передумову її майбутньої дезінтеграції. З метою просування цього нарративу, спецслужбами РФ організовувались сепаратистські акції-постановки та самопроголошення «народних республік». У проросійських вітчизняних ЗМІ розповсюджувалися тези про захист «русского мира» в уособленні так званих ЛНР/ДНР. Російську агресію на Донбасі обґрунтовували тим, що Донбас опинився у межах України «випадково», і що там живуть винятково «російськомовні».

ЕКОНОМІЧНО ВИГІДНА ТА ЖИТТЄВО НЕОБХІДНА ДРУЖБА

2004 року в ефірі «Інтера», 1+1 та «Першого національного» відбулося спілкування українських телеглядачів із президентом РФ В. Путіним. В ефірі Путін хвалив уряд Януковича та проголосував свою підтримку цього кандидата на виборах. Путін озвучив такі ідеї, як «збереження стабільності» та вигідність співпраці Росії та України: «Здавалося б, віддалення від Москви гарантуватиме Україні західні інвестиції, але це не так. Навпаки, лише співпраця дозволить забезпечити національні інтереси кожної з країн».³³⁰ Основний аргумент Путіна — скорочення оподаткування на газ для України.

330 Пряма лінія з Володимиром Путіним на Україні, [Електронний ресурс] // YouTube. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=SOTdAlb2TT8>

Деякі тодішні українські політики також поширювали наратив про «економічно вигідну та життєво необхідну» співпрацю з Росією, особливо в енергетичній сфері. Провладна «Партія регіонів» роками переконувала своїх виборців, що їхній прихід до влади означатиме негайне повернення «українсько-російської дружби», а ця дружба, своєю чергою, швидко обернеться матеріальними вигодами для простих громадян. Саме як вигідну угоду з росіянами В. Янукович охарактеризував так звані «Харківські угоди».³³¹ Янукович заявляв, що підписання цих угод дозволить уникнути підвищення цін на газ для населення та житлово-комунального господарства, а «тимчасове» перебування в Україні ЧФ РФ «не є викликом національній безпеці».³³²

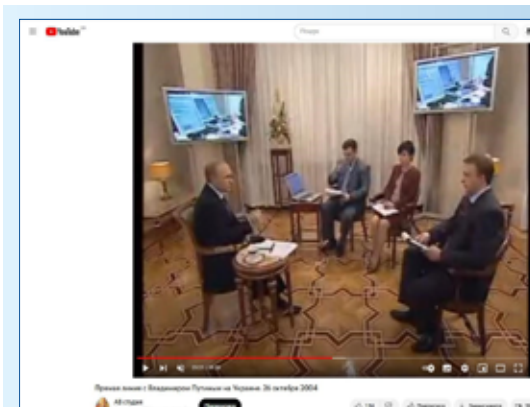

Рисунок 165. Скриншот відео «Пряма лінія з Володимиром Путіним на Україні», YouTube, 26 жовтня 2004 року (опубліковано 8 грудня 2017 року). Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=SOTdAlb2TT8>

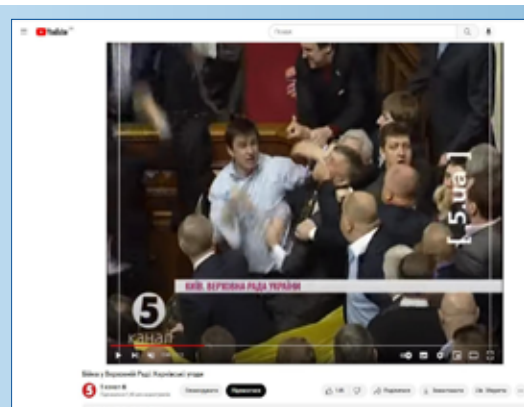

Рисунок 166. Скриншот відео «Бійка у Верховній Раді: Харківські угоди», YouTube, 28 квітня 2010 року. Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=xCP24ZwXX-0>

ДОВІДКА

Президент України В. Янукович і президент Росії Д. Медведєв підписали так звані «Харківські угоди», що продовжили термін перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на українській території на 25 років і водночас надавали Україні знижку на ціну російського газу у розмірі 30%.

Підготовка та підписання цих угод стали одним з перших кроків ослаблення українського суверенітету та створили умови, за яких Росія зважилася на військові дії проти України. Умови цього договору були не вигідними для України, навіть з огляду на знижку на газ. Фактично, підписанням цієї угоди Янукович поставив під удар український суверенітет.

«Харківські угоди» викликали бурхливе обурення в українському суспільстві. Під стінами Верховної Ради зібрався багатотисячний мітинг з вимогами до уряду не ратифікувати цей документ. Противники ратифікації говорили про потенційне ослаблення суверенітету держави і відсутність суттєвої вигоди для України. Опозиція звинувачувала Януковича у зраді національних інтересів.³³³

331 Протести проти угод Януковича-Медведєва [Електронний ресурс] // 5 канал. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=52vV-fp2xP4>.

332 Пресс-конференция с Виктором Януковичем [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=DQOaRDRWt9w>.

333 Бійка у Верховній Раді: Харківські угоди [Електронний ресурс] // 5 канал. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=xCP24ZwXX-0>.

Очевидно, що «Харківські угоди» закріпили присутність РФ у Криму, а розташування Чорноморського флоту у Севастополі посприяло анексії півострова у 2014 році. Зобов'язання перед Україною, які Росія взяла на себе у 2010 році, не були виконані, а Москва в односторонньому порядку розірвала угоду у березні 2014 року.

БАГАТОВЕКТОРНА ПОЛІТИКА ТА ПОЗАБЛОКОВИЙ СТАТУС

Віктор Янукович також активно експлуатував тезу про позаблоковий статус України, демонструючи, що він не є прихильником вступу країни до НАТО.

ДОВІДКА

Президент В. Янукович підписав Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»,³³⁴ яким передбачено позаблоковий статус України та унеможливлено вступ України до НАТО. Серед головних засад у документі значаться забезпечення повноправної участі України у загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами СНД, а також з іншими державами світу.

Таку свою позицію В. Янукович обґрунтовував тим, що умовою вступу до НАТО має бути підтримка цієї політики населенням України.³³⁵

Ухваливши рішення про позаблоковість, Київ і справді на певний час збив градус напруги у своїх відносинах з Москвою, проте — погіршив відносини з ЄС і США. Також ускладнився процес реформування української армії, оскільки забезпечення колективної системи безпеки тепер мусило спиратися на власні фінансові ресурси й технічні можливості. Таким чином, Україна не мала зовнішніх гарантій її суверенітету та територіальної цілісності. Не входячи до жодного з військово-політичних союзів, Україна не тільки продовжувала бути об'єктом міжнародної політики, а й фактично залишалася наодинці з потенційними загрозами.

Ще у 2008 році у програмі Савіка Шустера «Свобода слова» російський політик В. Жириновський поширював ідею, що Україні варто залишатися нейтральною державою і

334 Закон України Про засади внутрішньої і зовнішньої політики [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.

335 Янукович про Україну і НАТО [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=BTJ9i9OPqMM>.

зближуватися з Росією. Він наголосив, що якщо росіяни у Криму будуть просити допомоги у Росії, якщо їх «будуть знищувати», якщо обмежуватимуть російську мову, тоді РФ доведеться втрутитися.³³⁶ Одночасно, В. Путін поширював наратив, що українці виступають проти вступу до НАТО, проте українська влада не рахується із своїм населенням, і тому РФ змушена буде захищати свої національні інтереси.³³⁷

Частково, ця позаблоковість на даному етапі дозволяла і Сполученим Штатам, і Європейському Союзу не загострювати стосунки з РФ через питання членства України в НАТО: «Якщо сьогодні Україна вирішила, що їй не цікавить членство в НАТО — то це її право, і ми поважаємо це рішення, [адже] ... це питання мають вирішувати самі українці».³³⁸

Таким чином, у той історичний момент Україна залишалася буферною зоною між Європейським Союзом і Росією, так і не зробивши остаточного цивілізаційного вибору щодо свого шляху розвитку.

АСОЦІАЦІЯ З ЄС — ЕКОНОМІЧНИЙ КРАХ УКРАЇНИ

Поряд з наративом про «вигідну співпрацю з Росією» також поширювалася теза про невивідні умови Угоди «Про Асоціацію України з ЄС». За тиждень до запланованого підписання цієї угоди, Віктор Янукович почав публічно ставити її під сумнів, пояснюючи, що очікує рішень європейських політиків про надання Україні компенсацій через втрати, яких Україна могла зазнати після набуття чинності цього документу. Президент Янукович заявив, що Угода є начебто невивідною для України: «Це рішення було спричинене усвідомленням величезних економічних втрат, які могла понести Україна».³³⁹ Він заявляв, що домовленості з ЄС можна досягти лише ціною банкрутства половини української промисловості і неминучим значним падінням рівня життя населення: «Мені не потрібна була влада такою ціною...».³⁴⁰

Колишня членкиня «Партії регіонів» та міністерка юстиції Олена Лукаш на своїй сторінці у Facebook наголошувала, що з 2013 року відбувалося «знищення країни заради економічних інтересів іноземних циніків та українських мародерів», і що Угода «Про асоціацію» є невивідною.³⁴¹

Подібний меседж озвучив й політичний коментатор Михайло Чаплига на телеканалі NewsOne. На його переконання, політична частина угоди була корисною для України; водночас економічна не була вигідною взагалі. «Польща, Угорщина та Словаччина створили Вишеградську групу, щоби роками лобювати власні інтереси. А що зробила Україна? Підписала [Угоду «Про асоціацію»] за три хвилини і здала все?»³⁴²

Важливо, що подібні тези фактично співпадали з основними наративами російської пропаганди, яка зображувала Угоду «Про асоціацію» як «контракт з дияволом».

336 Жириновский на украинском ток шоу 2008 год. Прогнозы будущего пути Украины и исход [Електронний ресурс]. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=fVM651yTtog>.

337 Путін погрожує Україні ракетами [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=DBHmhrPu2h4>.

338 Держсекретар США не робить трагедії з відмови України від НАТО [Електронний ресурс] // Львівський портал. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://portal.lviv.ua/news/2010/07/03/120048>.

339 Янукович пояснив ситуацію з євроінтеграцією [Електронний ресурс] // ТСН. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=yd1wl2qAh2g>.

340 Янукович назвав причину відмови від підписання асоціації з ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zaxid.net/yanukovich_nazvav_prichinu_vidmovi_vid_pidpisannya_asotsiatsiyi_z_yes_n1334962.

341 Пост Олени Лукаш [Електронний ресурс] // соціальна мережа Facebook. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/Lukash.ua/posts/1143438479355766>.

342 Зовнішнє управління контролює українські банки, «асоціація з ЄС не вигідна для України»: ключові антизахідні наративи минулого тижня [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30620819.html>

ДОВІДКА

Януковичу вдалося довго маніпулювати перспективою підписання Угоди «Про асоціацію», переговори щодо якої розпочалися ще за президентства Ющенка. Угоду мали підписати восени 2013 року. У цей час Росія, знову на чолі з президентом Володимиром Путіним, розпочинає активне просування власного економічного та політичного проекту — Митного союзу. Росії вдалося відмовити Януковича від підписання угоди з ЄС, погрожуючи торговою війною та пропозицією вигідного кредиту. Але основним фактором було те, що Росія не хотіла, щоб в Україні проводилися демократичні реформи і відбувалася боротьба з корупцією. Фактично, РФ використала вплив на свого ставленика Януковича і «дала хабар» йому та його партії для посилення та розширення свого впливу в Україні.

Янукович приїхав у Вільнюс на Саміт східного партнерства, що проходив 28-29 листопада 2013 року, але в останній момент відмовився підписати Угоду. Це рішення викликало різний спектр емоцій у населення: від сильного здивування до відвертого обурення. Деякі українці, що покладали сподівання на збереження європейського зовнішньополітичного вектора, розпочинають акцію протесту на Майдані Незалежності, центральній площі Києва, ввечері 21 листопада 2013 року. Віктор Янукович спробував придушити цей протест. Вночі 30 листопада правоохоронці жорстоко розігнали демонстрантів, більшість з яких були студентами. Проте, невеликий студентський Євромайдан переріс у масовий протестний рух, що отримав назву Революція Гідності.

Протести у Києві тривали протягом грудня 2013 та січня 2014 року, а також перекинулися на інші міста країни. 16 січня 2014 року парламент приймає так звані «диктаторські закони», які лише загострили протистояння влади і протестувальників. Апогеєм протистояння стали події 18-20 лютого 2014 року, коли правоохоронці відкрили по протестувальниках вогонь на ураження. 20 лютого Верховна Рада засуджує насильство зі сторони президентської влади. Президент Янукович, після того, як парламент виступив проти нього, уночі 21 лютого тікає з країни. Виконуючим обов'язки президента стає спікер Верховної Ради Олександр Турчинов.

Рисунок 168. Скриншот статті «Відмова від підписання Угоди Про асоціацію з ЄС: економічно доцільне рішення чи державна зрада» VoA, 21 листопада 2013 року. Джерело: <https://ukrainian.voanews.com/a/ukraine-comments/1795052.html>

Рисунок 169. Скриншот відео «Віктор Янукович: на Донбасі відбувається геноцид», YouTube, 23 червня 2015 року. Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=Jfty4bJxxKY>

В. Янукович після втечі з країни, поширював фейки, що Україна начебто «проводить політику геноциду щодо жителів Донбасу», а Майдан налякав Крим і Донбас своїми праворадикальними поглядами, тому населення і почало створювати самооборону. Насправді, такою брехнею маріонетка Кремля Янукович намагався виправдати перед світовою спільнотою відверту російську воєнну агресію.

ДОВІДКА

2014 року, під час спланованого Росією мітингу про відокремлення від України, бойовики підняли у Донецьку російський прапор, а керівні посади обійняли громадяни РФ. Так званий «прем'єр-міністр» ДНР у 2014 році росіянин Олександр Бородай заявляв, що якби не Путін, його політика, рішення та дії, то не було б і «російського Донбасу»: ДНР та ЛНР.

З 2014 року у Донецькій та Луганській областях працювали близько 600 спостерігачів спеціальної моніторингової місії ОБСЄ з більш ніж 40 країн, у тому числі й з Росії. За вісім років роботи ці міжнародні представники ОБСЄ не виявили жодного свідчення про систематичні вбивства мирних жителів на Донбасі, про які розказувала російська пропаганда. Крім того, мешканці Донбасу не є представниками якоїсь окремої самостійної нації чи етносу, тобто, говорячи науковою мовою, такої етнічної чи національної групи як «народ Донбасу» просто не існує. І Україна, і тимчасово окуповані території на Донбасі зазнали жертв і руйнувань внаслідок бойових дій, які проводить сама Російська Федерація з 2014 року на території незалежної України. Натомість, Україна веде боротьбу за територіальну цілісність власної держави.

Основними майданчиками ведення інформаційної війни Росії в Україні стають соцмережі. Для поширення дезінформації розгорталася діяльність широкої мережі ботів, які лишали числені пропагандистські коментарі у популярних соціальних мережах, сіючи сумніви та страх. Рівень довіри до коментарів зазвичай вищий, ніж до публікацій — велика кількість коментарів з однотипною ідеєю створює ілюзію правдивості інформації. Однак, ці спроби вплинути на українське суспільство не мали очікуваного Кремлем результату. Революція Гідності перемогла, але ціною більше сотні загиблих — «Небесної Сотні».

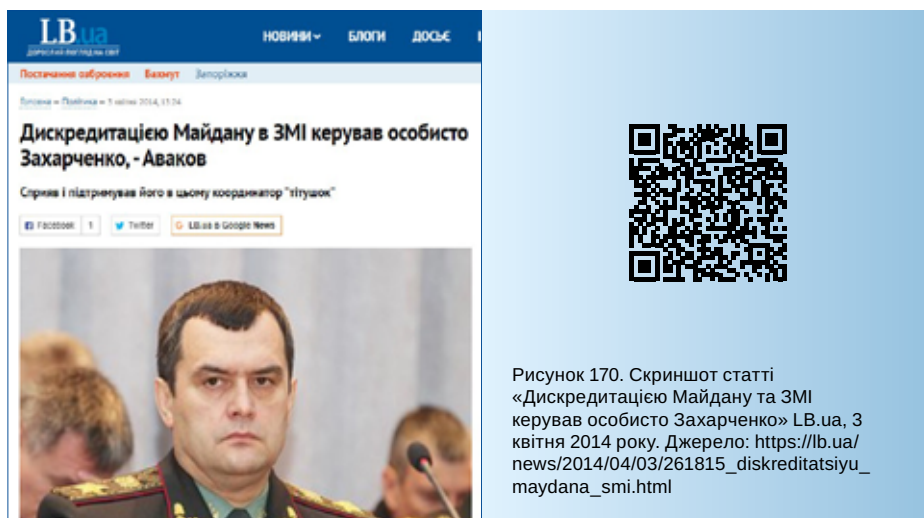
РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ТА БОРТЬБА ЗА СВОБОДУ

Відмова від підписання Угоди «Про Асоціацію» спричинила обурення громадськості, наслідком якого став протестний рух під назвою Євромайдан. Пізніше, після побиття студентів-протестувальників силовими структурами за наказом ставленика Кремля президента Януковича, мирний протест переріс у Революцію Гідності, коли люди вийшли на вулиці, виступаючи проти свавілля влади та за демократичну країну, в якій дотримуються права людини.

Проукраїнські ЗМІ зображали події на Майдані як громадський рух непокори, спровокований незаконними діями влади щодо відмови від підписання Угоди «Про асоціацію» з Євросоюзом, а також корупцією, порушенням прав і свобод людини. У журналістських матеріалах того періоду зазначалося, що Україна заплатила надто високу ціну за звільнення від диктатури і свій демократичний вибір, прагнучи бути частиною Європи. Герої «Небесної Сотні» — українці й іноземці, які віддали життя під час Революції Гідності, захищаючи ідеали демократії, відстоюючи права і свободи людини та європейське майбутнє України. Євромайдан зображувався як продовження Помаранчевої революції 2004 року та процес формування української нації.

В Україні створювалися документальні фільми та новинні сюжети, в яких зображалися «прости герої Майдану»,³⁴³ музичні кліпи, які надихали на боротьбу і перемогу,³⁴⁴ а також виходили книги пам'яті «Небесної Сотні».³⁴⁵

ДОВІДКА

Під час нового Майдану у російських ЗМІ знову з'являються ті наративи, які вже використовувалися пропагандистами у 2004 році, а саме наративи про «розкол України» та «державний переворот». Однак, насправді, Революція Гідності не має жодної ознаки державного перевороту. Метою державного перевороту є захоплення влади замовниками у власних інтересах, тоді як Революція Гідності розпочалася з громадських акцій на підтримку підписання Угоди «Про асоціацію з ЄС». Після того, як влада застосувала насилля, акція незадоволення переросла у масові протести, спрямовані на захист демократичних цінностей, прав та свобод людини та громадянина. Після того, як події у Києві набули трагічного характеру, а президент Янукович та його уряд самоусунулися від керівництва, Верховна Рада України взяла на себе відповідальність за управління державою та почала ухвалювати рішення у демократичний і передбачений законом спосіб.

20 лютого 2014 о 16.00 заступник голови Верховної Ради Руслан Кошулинський відкрив засідання депутатів. Вночі Рада проголосувала за виведення силовиків з центру Києва, а також у першому читанні підтримала постанову «Про засудження застосування насильства проти громадян України».

21 лютого, під час парламентського голосування, 386 голосами було прийнято рішення повернутися до редакції Конституції, якою вона була станом на 2004 рік. За ці рішення голосували також і депутати від фракції «Партії регіонів», які не втекли з країни після втечі Віктора Януковича та його оточення. Фактично Верховна Рада залишилась єдиним легітимним органом влади в країні і ухвалювала всі рішення у межах своєї компетенції та згідно діючого законодавства.

Будь-які спроби представити Майдан та голосування про відсторонення Януковича від влади державним переворотом не мають жодного підґрунтя, адже рішення приймалися чинним, легітимним парламентом, відповідно до діючих у країні законів.

343 Документальний фільм «П'ять портретів Майдану» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=ISNyAZnzz4o>.

344 Ярмак ft. Tof - 22 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=8SqTaE4-5a4>.

345 Вийшла друком Книга пам'яті "Небесна сотня" [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://kurs.if.ua/news/vyyshla_drukrom_knyga_pamyati_nebesna_sotnya_4819.html/.

Після трагічних подій, пов'язаних з розстрілом мітингувальників, з'явився величезний суспільний запит на справедливість та покарання винуватців. Тому нова влада доносила до громадян через ЗМІ інформацію щодо проведення відповідних розслідувань.³⁴⁶

У рамках цього нарративу головним гаслом українців стала фраза «я — крапля в океані», яка означала, що кожен громадянин може зробити щось задля держави і необхідних у ній змін. Наприклад, велика кількість малих та середніх бізнесів надавали допомогу протестувальникам; власники машин та водії таксі безкоштовно підвозили людей; інші добровольці створювали групи медичної, юридичної та гуманітарної допомоги, а також культурної та інформаційної підтримки. Можна було навіть отримати духовну підтримку від священнослужителів різних конфесій.³⁴⁷ З'являються нарративи, які допомагають згуртувати суспільство на спільну боротьбу та вселяють віру у перемогу. Також у якості інформаційної зброї почали використовувати меми. У мемі «Путін-х*йло» закладена історія,³⁴⁸ яка була запакована у два слова і просту мелодію.

Після подій Революції Гідності 2013-2014 років і з початком російської війни проти України у 2014 році поширюються нарративи про війну України за незалежність.³⁴⁹ У своїй інавгураційній промові президент Петро Порошенко зазначив, що «за незалежність полягли Герої Майдану», стверджуючи, що він прийшов до влади, щоб «зберегти єдність України, забезпечити мир та гарантувати безпеку» та запропонував мирний план.³⁵⁰ Війну, що почалася у 2014 році, в українських медіа позиціонували як антитерористичну операцію (АТО), а основна увага була зосереджена на поверненні миру, відновленні українського суверенітету та територіальної цілісності.³⁵¹

ДОВІДКА

Росія вирішила скористатися внутрішньою нестабільністю в Україні і розпочала військову агресію проти неї. Наприкінці лютого 2014 року біля парламенту та уряду Криму з'являються «зелені чоловічки» — військові у формі без розпізнавальних знаків. Вони блокують українські військові частини та розпочинають підготовку до окупації півострова. 16 березня 2014 року окупаційна влада організовує так званий «референдум» про приєднання Криму до Росії. Референдум пройшов без дотримання основних вимог до організації демократичного волевиявлення і не був міжнародно визнаним. За результатами, які оголосили організатори, 97% кримчан висловилися за приєднання півострова до Російської Федерації. 18 березня за поданням президента РФ, російські законодавчі органи затверджують анексію Криму Росією — незаконно приєднують до себе українську територію, захоплену військами шляхом. Україна та більшість світових держав не визнали Крим російським.

Паралельно з тим, навесні 2014 року, Росія розпочинає дестабілізацію політичної ситуації в Україні та стимулює розвиток сепаратистських рухів на Донеччині, Луганщині, а також у Харкові, Одесі та інших обласних центрах країни. У травні сепаратистські організації, утворені російськими спецслужбами, проголосили створення так званих Донецької та Луганської народних республік (ДНР та ЛНР) та організували псевдореферендум на їхню підтримку. У відповідь, Україна розпочинає антитерористичну операцію (АТО).

346 Дискредитацію Майдану в ЗМІ керував особисто Захарченко, - Аваков [Електронний ресурс] // Лівий берег. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/news/2014/04/03/261815_diskreditatsiyu_maydana_smi.html.

347 Спільне та відмінне: дослідження нарративів у суспільній свідомості Німеччини, Росії та України / [С. Акопов, Ю. Біденко, Г. Альберс та ін.]. – Київ, Берлін, 2020. – 49 с.

348 'Khuilo': The offensive term that has attached itself to Putin [Електронний ресурс] // The Washington Post. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://wapo.st/3XMWsDZ>.

349 Воробйов Є. Війна-2014: Найбільші героїчні перемоги і трагічні поразки [Електронний ресурс] / Є. Воробйов. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=krxdi8kHpyU>.

350 Інавгурація Президента Петра Порошенка [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=bgOEWSs9ckQ>.

351 Прес-конференція Петра Порошенка [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=9XfcP-rBm0g>.

Такі феномени інформаційного простору як, скажімо, легенда про «кіборгів», з'явилися в інформаційному полі як народна легенда, і продовжують існувати у ньому. Держава (у тому числі Міністерство цифрової політики) долучилася до створення фільму «Кіборги»,³⁵² що прославляє і героїзує воїнів, які захищали Україну у зоні АТО.

ДОВІДКА

Кіборги — українські військові, учасники оборони Донецького аеропорту імені Сергія Прокоф'єва під час бойових дій на сході України (26 травня 2014 — 22 січня 2015), які мужньо протистояли російським військовим та сепаратистським угрупованням. Аеропорт мав особливе значення для забезпечення логістики ЗСУ.

Революція Гідності дала міцний поштовх до амбітних та структурних реформ. З різним ступенем успішності було проведено реформи поліції, системи освіти, медицини, газового та банківського секторів, пенсійну, податкову реформи тощо. Серед успіхів варто окремо виділити формування сильного громадянського суспільства, яке було учасником та навіть ініціатором позитивних змін за останні роки. Воно впливає на порядок денний держави, контролює діяльність влади, а також формує власні пропозиції щодо реформ. На шляху до євроінтеграції Україна не втрачає своєї національної ідентичності, а навпаки посилює її. Православна церква України офіційно позбулася залежності від Московського патріархату, під контролем якого вона перебувала понад 300 років. Українська церква отримала Томос про автокефалію, посівши своє місце у диптиху — офіційному переліку православних автокефальних та автономних церков.

Реформа децентралізації надала місцевій владі більше фінансової автономії та поклала більше відповідальності за планування розвитку своїх локальних громад.

Україна все ж уклала угоду «Про асоціацію з ЄС», яка підкреслила цивілізаційний вибір українців і відкрила для українських товарів один з найбільших у світі ринків. Відмовившись від позаблокового статусу, Україна закріпила курс на вступ до ЄС і НАТО у своїй Конституції.

Для країни в цілому перехід від російського поля тяжіння до європейського став dokonаним і незворотним.³⁵³

Війна на Донбасі та окупація Криму протривали вісім років і переросли у повномасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. 21 лютого 2022 року президент Росії В. Путін визнав незалежність самопроголошених ДНР та ЛНР, заявивши, що до цих утворень належать всі території Донецької та Луганської областей України, навіть ті, які залишаються під контролем України. 24 лютого 2022 року глава російської держави оголосив про початок «спеціальної воєнної операції» проти України, головною метою якої він назвав «демільтаризацію» країни. Збройні сили РФ почали завдавати ракетних та авіа ударів по містах України.

352 «Кіборги» — повнометражний художній фільм режисера Ахтема Сеїтаблаєва [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=EmZRNkbhgQU>.

353 Звіт «Шість років після Революції гідності: що змінилося?» [Електронний ресурс] / В.Дубровський, К. Міжеї, К. Іващенко-Стаднік, М. Винницький // Підготовлено CASE Україна за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження». — 2020. — Режим доступу до ресурсу: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2020/06/6-years-of-the-Revolution-of-Dignity_UA.pdf.

Український президент Володимир Зеленський заявив у зверненні до народу 24 лютого 2022, що «український народ — вільний і хоче сам визначати і будувати свою історію мирно. Народ і влада України хочуть миру. Але якщо у нас захочуть забрати державу, свободу — ми будемо захищатися».³⁵⁴ Це екзистенційна війна, війна проти тиранії, «війна добра і зла».³⁵⁵

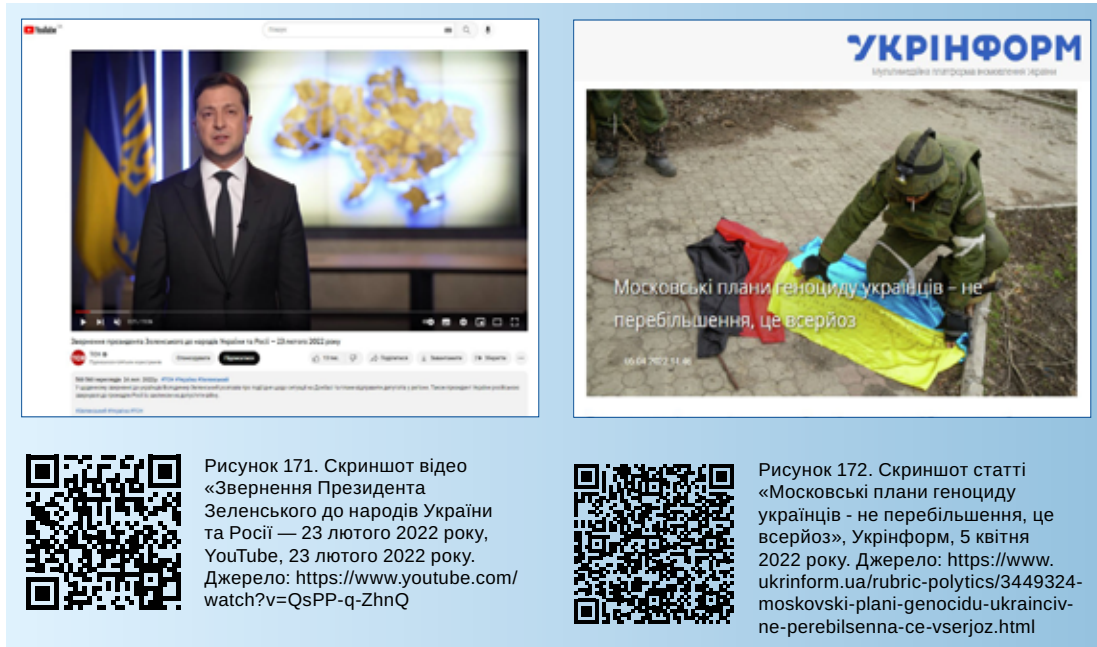

Рисунок 171. Скриншот відео «Звернення Президента Зеленського до народів України та Росії — 23 лютого 2022 року, YouTube, 23 лютого 2022 року. Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=QsPP-q-ZhnQ>

Рисунок 172. Скриншот статті «Московські плани геноциду українців - не перебільшення, це всерйоз», Укрінформ, 5 квітня 2022 року. Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3449324-moskovski-plani-genocidu-ukrainciv-ne-perebilsenna-ce-vserezoz.html>

ДОВІДКА

Конвенція ООН від 1948 року «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» визначає геноцид як «дії, вчинені з наміром знищити, цілком чи частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу через:

- а) вбивство членів такої групи;
- б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи психологічної шкоди членам такої групи;
- в) навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове її фізичне знищення;
- г) міри, розраховані на запобігання дітородінню у середовищі такої групи;
- д) насильницька передача дітей з однієї етнічної чи національної групи в іншу».³⁵⁶

Таким чином, злочинні дії росіян в Україні підпадають не тільки під класифікацію військових злочинів, а й кваліфікуються як геноцид через цілеспрямоване знищення українців як національної групи.

Системна і масштабна робота над збором доказів злочинів російської армії, їх аналізом і надання їм правової оцінки є одним з основних завдань влади в умовах російсько-української війни.

354 Звернення президента Зеленського до народів України та Росії [Електронний ресурс] // ТСН. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=QsPP-q-ZhnQ>.

355 Промова Володимира Зеленського під час отримання Премії Вінстона Черчилля за лідерство [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=Vvj5Gdyu97Y>.

356 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/3NNUazC>.

Повномасштабна війна надихнула українських митців на творчість, яка спрямована на згуртування громадян.³⁵⁷⁻³⁵⁸ Головний меседж у ЗМІ — війна Росії проти України є несправедливою та загарбницькою, а метою воєнної російської агресії є знищення українського народу, його самобутності та позбавлення його права на самовизначення та самостійний розвиток. Верховна Рада України закликає весь світ визнати дії РФ геноцидом українського народу.³⁶⁰

У відповідь на агресію українці об'єдналися та спільно дають відсіч російському загарбнику.

Бачимо, що наратив «боротьби за свободу», який набув масовості саме у 2014 році під час Майдану, переріс у «війну за свободу».

УКРАЇНА ПРОТИ РАШИЗМУ

Американський історик Тімоті Снайдер розмірковує про нове слово, яке використовують українці — рашизм. У колонці «The War in Ukraine Has Unleashed a New Word» для The New York Times Снайдер пише, що українці за останнє десятиліття помітили схильність Росії до фашизму. Російський режим має наступні ознаки фашизму: культ лідера і мертвих, корпоративна держава, міфічне минуле, цензура, теорії змови, централізована пропаганда, загарбницька війна: «Навіть коли ми справедливо обговорюємо, наскільки цей термін може бути застосований до західних діячів і партій, ми схильні не помічати центральний приклад відродження фашизму, яким є режим Путіна у Російській Федерації».³⁶¹

Після отримання Україною незалежності, Росія, спочатку обережно, а потім активно маніпулюючи фактами, створювала та насаджувала логічний зв'язок між українськими патріотами (проукраїнськи налаштованими громадянами) та націоналістами. Поняття патріотизму змішувалось із поняттям «нацисти» і «фашисти». З 2014 року ця маніпуляція розкручується й в українських ЗМІ, що були у власності проросійського олігархату. Вони тиражували повідомлення про те, що прихильники Євромайдану начебто сповідують «фашистську ідеологію» та «фашистські методи», а після Майдану в Україні домінують націоналістичні настрої і вона, за словами російських пропагандистів, перетворюється на місце, де відроджується фашизм.

Подібні ярлики навішувалися на багатьох українських політиків: А. Парубія («Парубій любить Гітлера»), У. Супрун («фашистка»).

ДОВІДКА

Андрій Парубій — український політик. Голова Верховної Ради України з 14 квітня 2016 року по 28 серпня 2019 року.

Уляна-Надія Супрун — українська громадська та державна діячка, лікарка, виконувачка обов'язків Міністра охорони здоров'я України (серпень 2016 — серпень 2019).

357 Бумбокс Ой у лузі червона калина [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=GBcJcdNqhhw>.

358 Без обмежень - вільні люди [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=nI8wThsEbKE>.

359 Макс Барских — Буде весна [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=RM00xQdnfBI>.

360 Верховна Рада України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/verkhovna.rada.ukraine>.

361 Снайдер про новий термін «рашизм»: Українська ідентичність пов'язана зі здатністю жити між двома мовами [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://chytomo.com/snajder-pro-novyj-termin-rashyzm-ukrainska-identychnist-pov-iazana-zi-zdatnistiu-zhyty-mizh-dvoma-movamy/>.

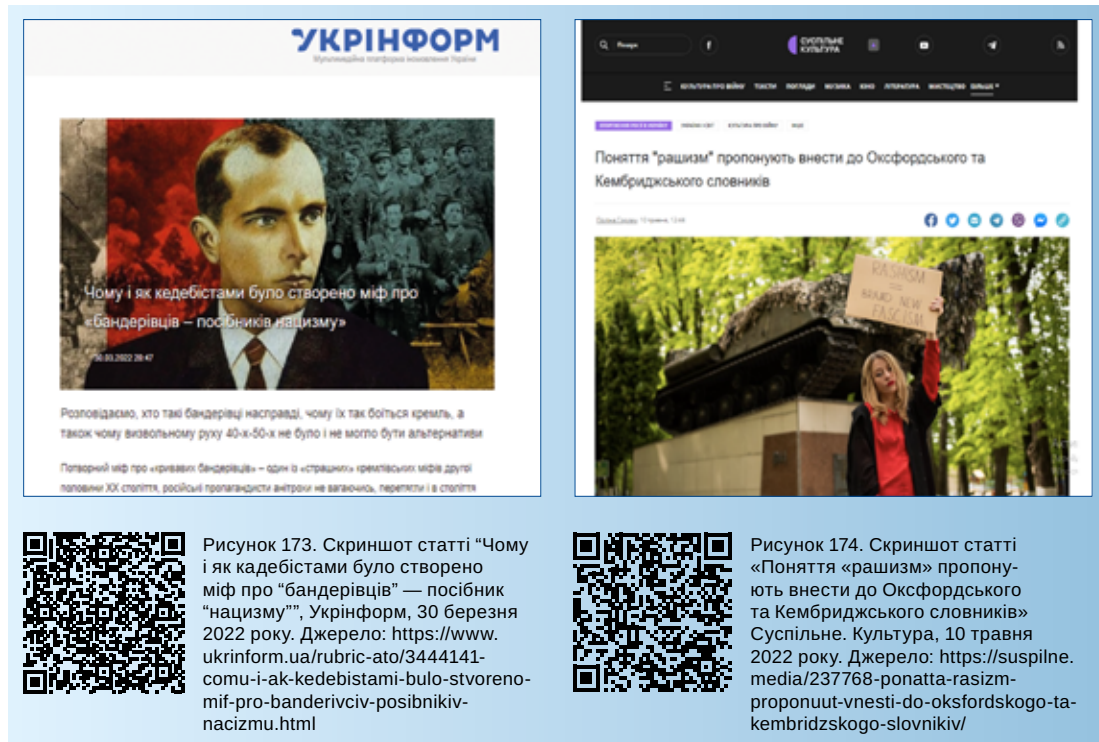

Рисунок 173. Скриншот статті «Чому і як кедєбістами було створено міф про «бандерівців» — посібників «нацизму»», Укрінформ, 30 березня 2022 року. Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3444141-comu-i-ak-kedebistami-bulo-stvoreno-mif-pro-banderivciv-posibnikov-nacizmu.html>

Рисунок 174. Скриншот статті «Поняття «рашизм» пропонують внести до Оксфордського та Кембриджського словників» Суспільне. Культура, 10 травня 2022 року. Джерело: <https://suspilne.media/237768-ponatta-rasizm-proponuut-vnesti-do-oxfordskogo-ta-kembridzskogo-slovnivik/>

«Бойовий дух» донецьких та луганських «ополченців» підживлювали тезою про те, що Україна забула про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні і сама стала «фашистською», а отже — до неї слід застосовувати ту саму ненависть, яку застосовували до «німецько-фашистських загарбників» майже 80 років тому.

ДОВІДКА

Насправді, в Україні, як і в Росії, і у багатьох розвинених країнах є представники крайніх правих сил. Проте, ці організації нечисленні і не мають великої підтримки в українському суспільстві чи органах управління, як це намагаються зобразити прокремлівські медіа.

Під час Євромайдану абсолютну більшість мітингувальників склали громадяни з широким спектром політичних уподобань, а учасників правих груп, таких як «Правий сектор», налічувалося не більше тисячі осіб на вісім мільйонів людей, що вийшли на протести. На президентських виборах 2014 року кандидат від партії «Правий сектор» отримав всього 0,7% голосів.

Натомість, сама Росія має риси фашиської держави, про що писали Тімоті Снайдер,³⁶² С. Липовецький,³⁶³ А. Мельниченко.³⁶⁴

362 Тімоті Снайдер про російський посібник з геноциду [Електронний ресурс] // Texty.org. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/3PPZiWE>.

363 Липовецький С. Рашизм як одне з обличчя фашизму. 14 ознак фашизму від Умберто Еко, які можна застосувати до сучасної Росії [Електронний ресурс] / Святослав Липовецький // Texty.org. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://texty.org.ua/articles/106752/rashyzm-yak-odne-z-oblych-fashyzmu-14-oznak-fashyzmu-vid-umberto-eko-mozhna-zastosuvaty-do-suchasnoyi-rosiyi/>.

364 Мельниченко А. 14 ознак фашистського режиму в Росії за Лоуренсом Бріттом. Перевірте самі [Електронний ресурс] / Анастасія Мельниченко // Zmina. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/30jzG3v>.

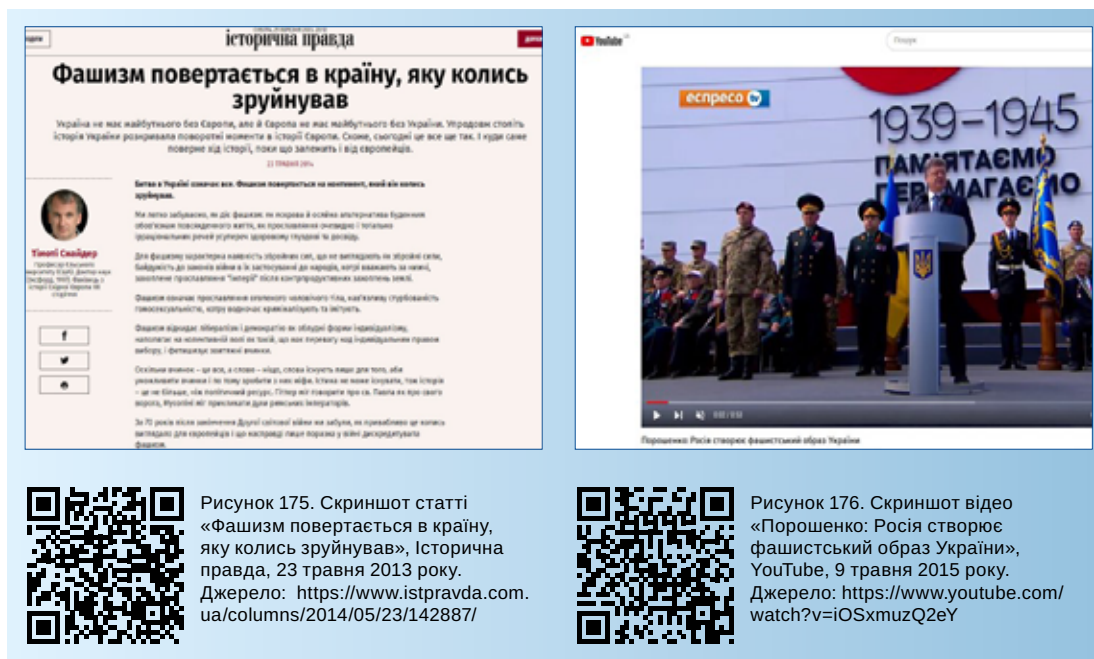

Рисунок 175. Скриншот статті «Фашизм повертається в країну, яку колись зруйнував», Історична правда, 23 травня 2013 року.
Джерело: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/05/23/142887/>

Рисунок 176. Скриншот відео «Порошенко: Росія створює фашистський образ України», YouTube, 9 травня 2015 року.
Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=iOSxmuzQ2eY>

Російську пропаганду підживлювало те, що в українському суспільстві точилася дискусія про заміну свята Дня перемоги у Другій світовій війні, яке відзначалося 9 травня, на День пам'яті, який би святкувався 8 травня, як це робиться в інших країнах світу. Такі символічні дати мають не тільки глибокий історичний сенс, але й суспільно-політичний. Відзначення Дня пам'яті разом із європейськими країнами робило наголос на скорботі через найбільшу трагедію ХХ століття та на історичній пам'яті з метою не допустити таку трагедію у майбутньому. Натомість, парад 9 травня до Дня перемоги в РФ давно перетворився на демонстрацію сили та інструмент залякування військовою міццю. Гасло «можемо повторити» росіяни часто використовують для залякування Німеччини, яка сьогодні у риторичі російських пропагандистів також зображується нациською. В українському інформаційному просторі навіть з'явився термін «победобесіє», яким передається нездорова і дуже агресивна атмосфера Дня перемоги в РФ. Український президент П. Порошенко зазначив, що побудова образу України як фашистської держави є просто спробою Росії обґрунтувати власну агресію.

Після окупації Росією Криму в українських ЗМІ все частіше з'являються публікації, що фашиські ідеї поширюються в Росії і що її політична риторика стає небезпечною для всього світу.

Тімоті Снайдер у колонці «Історична правда» також звертає увагу, що ідеї фашизму захоплюють Росію. Автор наголошує, що «Путін сьогодні виставляє себе лідером крайніх правих сил в Європі, і лідери європейських правих партій присягають йому на вірність. Тут є очевидна суперечність: російська пропаганда, адресована Заходові, наполягає, що проблема з Україною полягає у тому, що її уряд перебуває занадто далеко у правій частині політичного спектру – і, водночас, Росія буде коаліцію з європейськими ультраправими».³⁶⁵

На саміті у Мюнхені, напередодні повномасштабного російського вторгнення, президент В. Зеленський закликав світ відмовитися від політики «умиротворення», навівши паралелі між європейською позицією «заспокоєння» у російсько-українському конфлікті та її політикою на початку Другої світової війни: «Ми знаємо, до чого призводить політика умиротворення».

365 Снайдер Т. Фашизм повертається в країну, яку колись зруйнував [Електронний ресурс] / Тімоті Снайдер // Історична правда. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2014/05/23/142887/>.

Також Зеленський пригадав події 2008 року, коли Україні було відмовлено у вступі до НАТО, що пояснювалося страхом деяких європейських політиків перед Росією: «Вони думали, що, відмовивши Україні, можуть заспокоїти Росію».³⁶⁶

Численні матеріали українських журналістів, які з'явилися після повномасштабного російського вторгнення, показували, що сучасний режим Путіна успадкував багато рис від тоталітарних режимів та гітлерівської Німеччини. Зокрема, йдеться про те, що:

- пропаганда та перепис історії є головними стовпами Путінського режиму у досягненні політичних цілей, як-то відновлення втраченої величі, повернення територій-колоній;³⁶⁷
- культ особи Путіна почав формуватися з перших років його правління;
- націоналізм проявляється у дискримінації інших народностей в РФ через насильницьке насадження російської культури;³⁶⁸
- державою надаються переваги для військових та військової сфери, адже щороку Росія витрачає на військові сили близько 40–60 мільярдів доларів. У Росії на одного поліцейського припадає 195 осіб, у порівнянні з 479 осіб у США та 280 осіб в Україні.³⁶⁹

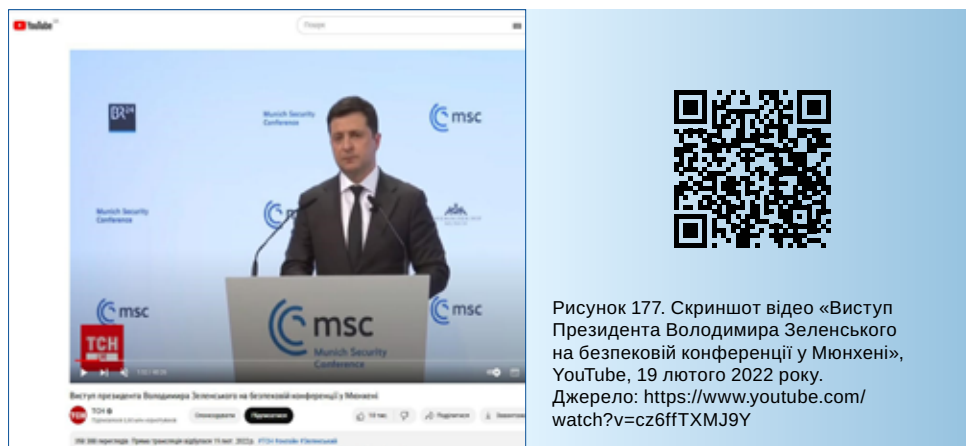

Рисунок 177. Скриншот відео «Виступ Президента Володимира Зеленського на безпековій конференції у Мюнхені», YouTube, 19 лютого 2022 року.
Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=cz6ffTXMJ9Y>

Серед багатьох інших ознак приналежності російського режиму до фашизму можна назвати й численні факти воєнних злочинів, скоєних російськими військовими у Київській області та на інших тимчасово окупованих територіях України.³⁷⁰

«На нашій землі побувало концентроване зло. Вбивці. Кати. Ґвалтівники. Мародери. Які називають себе армією. [...] За ці вбивства, за ці катування, за відірвані вибухами руки, які лежать на вулицях. За постріли у потилицю людям із зав'язаними руками. От так тепер буде сприйматися російська держава. Це ваш образ».³⁷¹

366 Виступ президента Володимира Зеленського на безпековій конференції у Мюнхені [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=cz6ffTXMJ9Y>.

367 Рашизм, или почему россияне – новые нацисты [Електронний ресурс] // Youtube-VoxUkraine. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=XStjncR4jBo>.

368 Мельниченко А. 14 ознак фашистського режиму в Росії за Лоуренсом Бріттом. Перевірте самі [Електронний ресурс] / Анастасія Мельниченко // Zmina. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://zmina.info/columns/14-oznak-fashystskogo-rezhymu-v-rosiyi-za-lourensom-brittom-perevirte-sami/>.

369 Скільки правоохоронців припадає на душу населення в країнах світу. [Електронний ресурс] // Слово і діло – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/02/14/infografika/suspilstvo/skilky-pravooxoronciv-prypadaye-dushu-naselennya-krayinax-svitu>

370 У чому відмінності рашизму та фашизму [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=8Et_QvaKon4.

371 Зеленський: На нашій землі побувало концентроване зло [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3447798-zelenskij-na-nasij-zemli-pobuvalo-koncentrovane-zlo.html>.

НА ЗАХИСТІ ВСЬОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СВІТУ

Війна в Україні об'єднала Європу. Протягом багатьох років держави демократичного світу марно намагалися досягти спільної думки про формат співпраці із РФ та стримування агресії Путіна. Існували суперечності між однією групою європейських держав (наприклад, Німеччина, Франція), які вважали, що економічна співпраця із РФ здатна «умиротворити» авторитарний режим, та іншими (наприклад, Велика Британія, Польща), які стверджували, що тільки рішучий опір може зупинити РФ від реалізації експансіоністських планів. Розбіжності вдалося подолати лише після повномасштабного вторгнення Росії до України. Ставка Путіна на те, що, обмежуючи постачання енергоносіїв до Європи, він може послабити допомогу європейських країн Україні та запобігти введенню санкцій проти Росії, не виправдалася. Російський напад на Україну, включаючи спробу захопити Київ, численні повідомлення про військові злочини та регулярні ракетні обстріли українських міст підштовхнули майже всі європейські країни до введення санкцій проти Росії.

Рисунок 178. Скриншот статті «Вторгнення Росії в Україну — це не просто вторгнення, це початок війни проти Європи — Зеленський», Дзеркало тижня, 25 лютого 2022 року. Джерело: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/vtorhnennja-rosiji-v-ukrajintse-ne-prosto-vtorhnennja-tse-pochatok-vijni-proti-jevropi-zelenskij-.html>

Рисунок 179. Скриншот статті «Се ж остання війна. Се до бою Чоловіцтво зі звірством стає», Дзеркало тижня, 27 лютого 2022 року. Джерело: <https://zn.ua/ukr/internal/se-zh-ostannja-vijna-se-do-boju-cholovitstvo-zi-zvirstvom-staje.html>

В об'єднанні Європи неабияку роль відіграла сама Україна. Оповідачем української історії сьогодні передусім є офіційна влада України, зокрема — президент Володимир Зеленський.

Виступаючи перед міжнародною публікою, Зеленський пояснює українське бачення подій, які складаються в одну розповідь.

З перших хвилин повномасштабного вторгнення Росії українська влада почала закликати європейські держави та весь світ виступити єдиним фронтом проти російського агресора. У відеозверненні до Європейської Ради Володимир Зеленський заявив: «Україна об'єдналася заради миру — і заради миру наша країна об'єднує світ... Хочу подякувати — ви об'єднані, об'єднані навколо нас». ³⁷² У посланні «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики» український президент заявив: «За десять місяців цього року ми допомогли Заходу віднайти себе знову, повернутися на глобальну арену і відчувати наскільки Захід переважає.

372 Зеленський виступив із зверненням до Європи. [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3439107-zelenskij-vistupiv-zi-zvernennjam-do-evropi.html>

Ніхто на Заході вже не боїться і ніколи не буде боятися Росії. Ми допомогли Євросоюзу набути справжньої суб'єктності».³⁷³

Таким чином, систематичні промови Президента впливають на політичні рішення. Наприклад, невдовзі після його виступу на засіданні Європарламенту 1 березня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в Євросоюзі, а після презентації української формули миру на Генасамблеї ООН було ухвалено резолюцію про виплату репарацій Росією Україні. Єдність цивілізованих держав і потужна підтримка України країнами-партнерами також є результатом просування добре побудованих наративів про Україну.

Українська влада, політики та громадські діячі наголошують на тому, що російська агресія матиме для Європи глобальні наслідки та просувають аргументи, чому самій Європі вигідно підтримувати Україну, як на полі бою, так і на її шляху до євроінтеграції. Вони пояснюють, що перспективи членства України в ЄС та НАТО — це, передусім, «нові можливості посилення потенціалу європейської і євроатлантичної спільноти», які дозволять зміцнити безпеку Європи.³⁷⁴ У ситуації, коли існують різні погляди на гостре питання безпеки, Євросоюз більше не може бути роз'єднаним. Загроза від Росії, яка завжди існувала, стала очевидною, і сама ця загроза нікуди не зникне.

Євроінтеграційний процес також став центром уваги українських медіа. Багато років Європейський Союз намагався задовольнити інтеграційні прагнення українців проектами, які насправді не містили конкретної перспективи вступу до організації. Політика сусідства, привілейоване партнерство, східне партнерство не містили перспективи вступу до ЄС. В угоді «Про асоціацію Україна-ЄС» від 2014 року хоча і були зафіксовані прагнення українців до європейського майбутнього, але перспектива вступу до ЄС залишалася вельми абстрактною. Невдовзі після початку повномасштабного російського вторгнення президент України Володимир Зеленський підписав заявку на вступ до Європейського Союзу.

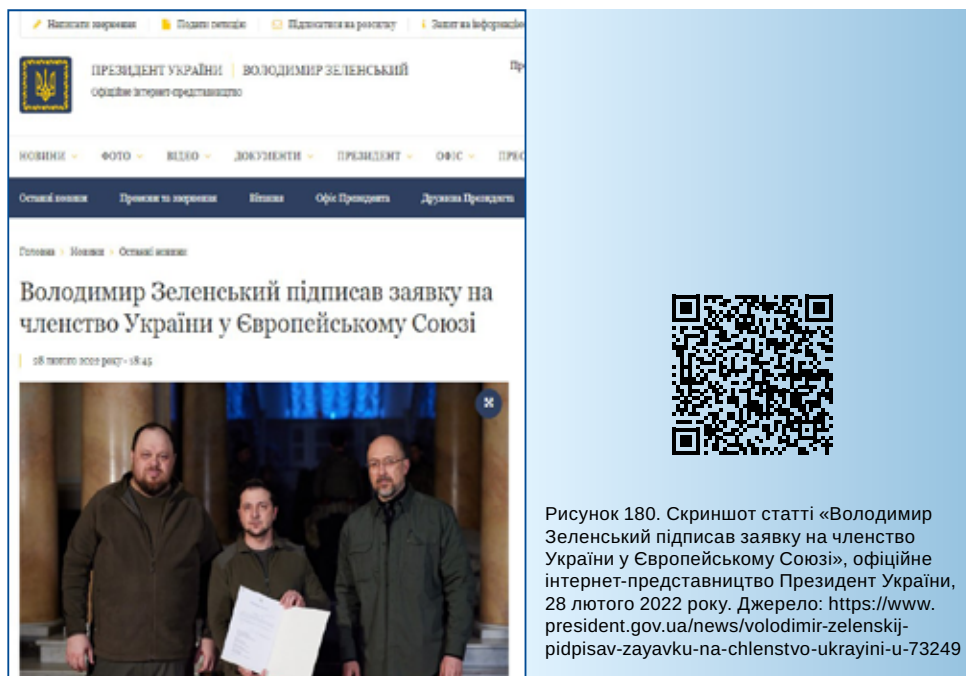

Рисунок 180. Скриншот статті «Володимир Зеленський підписав заявку на членство України у Європейському Союзі», офіційне інтернет-представництво Президент України, 28 лютого 2022 року. Джерело: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidpisav-zayavku-na-chlenstvo-ukrayini-u-73249>

373 Україна об'єднала Євросоюз – послання Зеленського Раді. [Електронний ресурс] // Interfax-Україна. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://interfax.com.ua/news/general/881130.html>

374 Чому Україна потрібна Євросоюзу і НАТО: нова конфігурація сил і шлях до миру. [Електронний ресурс] // Радіо свобода. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-vstup-yes-prypynennya-viyny/31901643.html>

Українці переконані, що повномасштабна війна не повинна стати перешкодою для євроінтеграції, адже українська влада є спроможною просувати необхідні реформи.

Також на шпальтах українських медіа звучать вимоги до європейських партнерів України спільно впроваджувати санкції проти Росії, наприклад, припинити купівлю енергоресурсів із РФ.³⁷⁵ Це має стати переконливим доказом єдності Європи та запорукою миру на європейському континенті.

В медіа широко висвітлюється військова підтримка України різними європейськими державами, особливо зазначаючи тих, хто ставиться до України прихильно, та тих, хто не поспішає з допомогою.³⁷⁶ Улюбленцями українців стали британський прем'єр-міністр Борис Джонсон³⁷⁷ та польський президент Анджей Дуда³⁷⁸ через їх самовіддану підтримку України. Натомість, політика Віктора Орбана та уряду Угорщини обурює українців.³⁷⁹

Експерти все частіше звертають увагу на трансформацію у самому ЄС та вплив війни на розклад сил серед європейських країн. У журналістських матеріалах зазначається, що саме Польща та країни Балтії, які рішуче надавали допомогу Україні у перші місяці війни, коли Франція та Німеччина виглядали паралізованими, посилили свій вплив на глобальній політичній арені.³⁸⁰

Злочини, які вчиняє РФ в Україні, такі як геноцид та вбивство цивільних, масштабні руйнування міст, селищ, житлових масивів, будинків для літніх людей, лікарень, об'єктів енергетичної та іншої критичної інфраструктури розкривають Європі очі на справжню, неофашистську Росію. Хоробра боротьба українців об'єднала європейців, надала їм почуття єдності та сформувала спільне бачення щодо допомоги Україні. Допоки підтримка Заходу залишається сильною, Україна зможе повернути всю або більшу частину окупованих Росією територій вже у 2023 році.

375 Україна допоможе Європі закрити російський газовий вентиль. [Електронний ресурс] // Останній бастион. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://bastion.tv/ukrayina-dopomozhe-yevropi-zakrutiti-rosijskij-gazovij-ventil_n46892

376 Підтримка України у світі: які країни схвалюють надання зброї та санкції проти РФ. [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/20/7141506/>

377 Що чекає на улюбленця українців Бориса Джонсона у майбутньому - обіцяв повернутись. [Електронний ресурс] // Факти ICTV. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=gRaM6imgN1Y>

378 Українці влаштували овації Дуді на вулицях Львова. [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/11/7384463/>

379 Політика Віктора Орбана та його уряду змушує обурюватися увесь Євросоюз. [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/12/5/7151898/>

380 Війна в Україні підвищила вплив країн Центральної та Східної Європи. [Електронний ресурс] // Інформаційний портал «The Page». – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://thepage.ua/ua/politics/yak-vijna-v-ukrayini-zminila-sferi-vplivu-u-yevropi>

НЕЗЛАМНИЙ НАРОД НЕЗЛАМНОЇ КРАЇНИ

Десятки тисяч загиблих і поранених цивільних та військових, знищені міста і села, небачена досі міграційна криза, економічні збитки на сотні мільярдів доларів – такими є наслідки 11-ти місяців повномасштабного російського вторгнення.

ДОВІДКА

Станом на 4 лютого 2023 року, внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ проти України 460 українських дітей загинули, 919 отримали поранення різного ступеня тяжкості; 349 дітей зникли, а 16,222 дитини були депортовані в РФ.³⁸¹ Через російські бомбардування та обстріли було пошкоджено 3,126 закладів освіти, 337 з них зруйновано повністю.³⁸²

В управлінні Верховного комісара ООН з прав людини підрахували, що наразі відомо про 18,096 жертв серед цивільного населення України, які постраждали від російської агресії. Станом на 9 січня 2023 року окупанти вбили 6,952 українців, поранено 11,144 людини. Найбільше жертв — на Донеччині та Луганщині. «Більшість зафіксованих жертв серед цивільного населення загинуло внаслідок застосування вибухової зброї з широким радіусом дії, зокрема, від обстрілів з важкої артилерії, реактивних систем залпового вогню, ракетних та авіаударів».³⁸³

Реальне число жертв є набагато більшим, оскільки затримується інформація з тих місць, де тривали інтенсивні бойові дії. Невідома точна кількість жертв у Маріуполі, Лисичанську, Попасній та Сєвєродонецьку. Експерти кажуть, що лише у місті Маріуполі кількість загиблих може становити понад 20 тисяч людей.

В Україні створено платформу пам'яті «Меморіал»,³⁸⁴ яка розповідає історії вбитих Росією цивільних та загиблих українських військових. Тисячі трагічних історій переповідають українські медіа, серед яких: історія сім'ї Приймєнків з міста Суми – чоловік, дружина та троє їх синів загинули в одну мить у власному будинку внаслідок російського авіаудару; 13-ти річного хлопчика з Харкова, який загинув внаслідок обстрілів «Градами» на зупинці громадського транспорту; втрати дітей внаслідок обстрілів житлових будинків у Одесі, Києві, Дніпрі та інших містах України.

Українські журналісти висвітлюють злочини та порушення прав людини та звичаїв війни з боку РФ.

Кожний злочин і кожний обстріл, які війська Російської Федерації здійснюють проти українців, згуртовують українців ще більше та посилюють їх впевненість у продовженні боротьби. «Якщо залишиться хоча б частка захопленої [Росією – прим. ред.] території України, це буде постійне місце провокацій», – пояснює Михайло Подоляк, радник офісу українського президента. «Не може бути такого, що ми підпишемо якийсь, умовно кажучи, «Мінськ-3», бо тоді ми повинні будемо визнати, що за рік ми знову матимемо війну».³⁸⁵

Загарбницькі плани Путіна було розбито спротивом ЗСУ, волею й духом українців, підтримкою партнерів з усього світу, завдяки чому Росії не вдалося швидко окупувати Україну, як то було сплановано Кремлем.

381 Діти війни. [Електронний ресурс] // Офіс Генерального прокурора. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://t.me/rpo_gov_ua/9316

382 Жертви війни: в Україні оновили дані про дітей. [Електронний ресурс] // Офіс Генерального прокурора. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://podrobnosti.ua/2466472-zhertvi-vjni-v-ukran-onovili-dan-pro-dtej.html>

383 ООН зафіксувала понад 18 тисяч жертв російської агресії серед цивільного населення. [Електронний ресурс] // LB.ua. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/society/2023/01/10/542119_oon_zafiksuvala_ponad_18_tisyach_zhertv.html

384 Платформа пам'яті Меморіал. [Електронний ресурс] // Меморіал. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.victims.memorial/>

385 Михайло Подоляк: "Воювати ми будемо до останнього росіянина на території України". [Електронний ресурс] // BBC. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62468750>

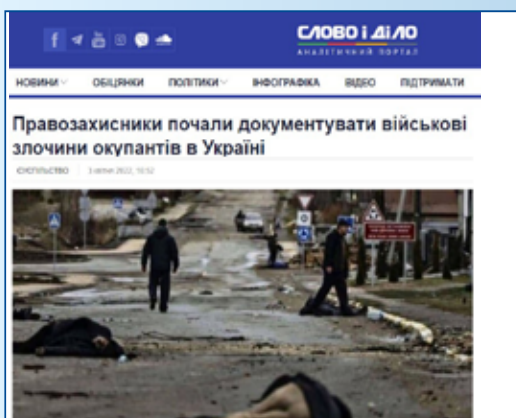

Рисунок 181. Скриншот статті "Правозахисники почали документувати військові злочини окупантів в Україні", Слово і Діло, 3 квітня 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/44jwWX>

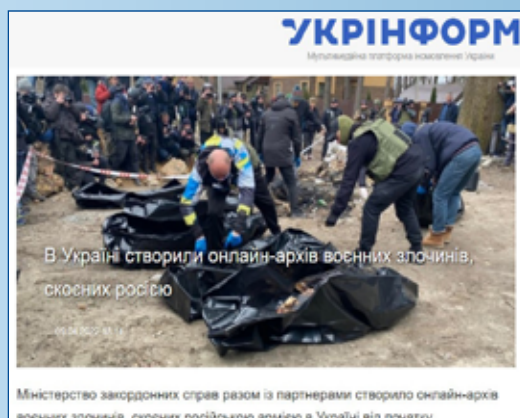

Рисунок 182. Скриншот статті "В Україні створили онлайн-архів воєнних злочинів, скоєних Росією", Укрінформ, 9 квітня 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/43iXbh6>

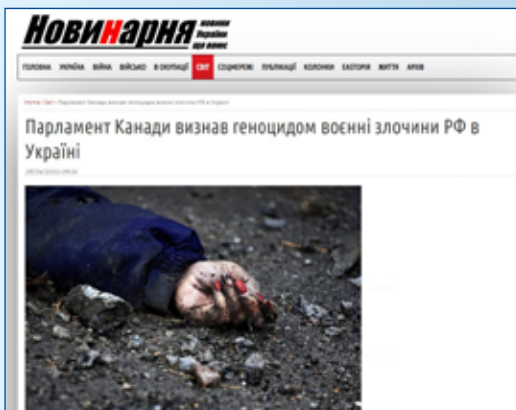

Рисунок 183. Скриншот статті "Парламент Канади визнав геноцидом воєнні злочини РФ в Україні", Новинарня, 28 квітня 2022 року. Джерело: <https://novynarnia.com/2022/04/28/parlament-kanady-vyznav/>

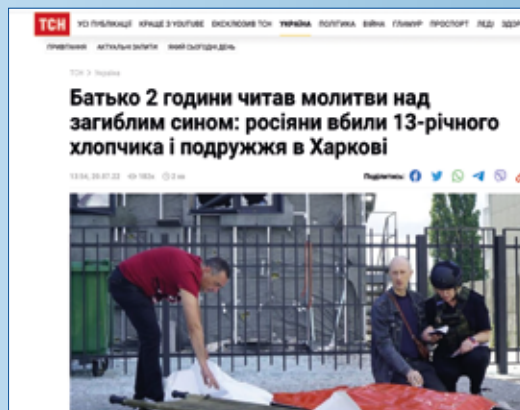

Рисунок 184. Скриншот статті "Батько 2 години читав молитви над загиблим сином: росіяни вбили 13-річного хлопчика і подружжя в Харкові", ТСН, 20 липня 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/3O51kRw>

Рисунок 185. Скриншот статті "Історії п'яти українських дітей, яких убила Росія", Радіо Свобода, 8 жовтня 2022 року. Джерело: <https://www.radiosvoboda.org/a/istoriyi-pyaty-ukrayinskykh-ditey-yakym-ubyla-rosiya/32068586.html>

Рисунок 186. Скриншот статті "Військові злочини РФ в Україні: яке майбутнє чекає на скарги українців до ЄСПЛ", Дзеркало тижня, 29 листопада 2022 року. Джерело: <https://bit.ly/46TxQxs>

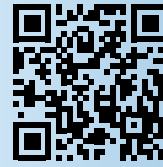
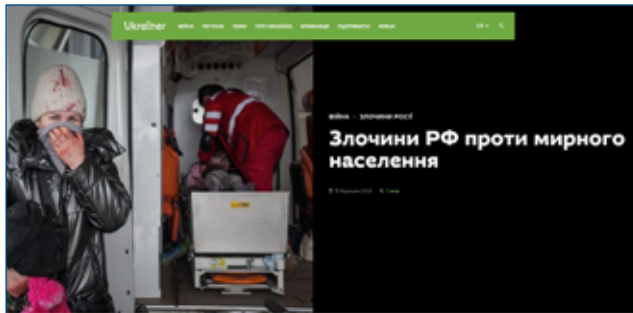

Рисунок 187. Скриншот статті «Злочини РФ проти мирного населення», Ukrainer, 15 березня 2022 року.
Джерело: <https://ukrainer.net/zlochyny-rf/>

ДОВІДКА

За 10 місяців війни українці зуміли знищити понад 100 тис. окупантів, тисячі одиниць військової техніки та ракет, кораблі та літаки, числені центри базування росіян, їх аеродроми та склади з боєприпасами.

Збройні Сили України звільнили вже більш ніж половину територій, які Росія захопила після 24 лютого 2022 року. Станом на листопад 2022, українські сили звільнили майже 78 тис. км² своєї території.

Ключовими етапами звільнення території України стали: витіснення росіян з-під Миколаєва; вихід ЗС РФ під загрозою розгрому й оточення з-під Києва, а також з усієї території Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської областей; виграна битва за Харків; вибиття росіян з острова Зміїний; Балаклійсько-Куп'янська офензива; звільнення Святогірська та Лимана і перехід у наступ на Сватове-Кремінну; звільнення Херсона, героїчна оборона Бахмута.

ЗСУ показали себе найбільш креативною сучасною армією світу. Деякі дії наших арміюців стали унікальним взірцем військової справи. Приміром, фахівцям ЗСУ вдалося пристосувати американські високошвидкісні протирадіолокаційні ракети з дальністю понад 100 км AGM-88 HARM до вітчизняних винищувачів. Крім того, в руках українських арміюців цивільні коптери й дрони стали потужним елементом асиметричної війни з ворогом, дозволили здійснювати вогневі атаки далеко за межами можливостей наявної зброї, зокрема, на території окупованого Криму. ЗСУ провели першу у світі масштабну операцію у вигляді атаки рою морських дронів на потужні та дорогі військові кораблі супротивника.³⁸⁶

Піднесений бойовий дух народу та зміцнення довіри населення до Збройних сил України відображені в матеріалах українських медіа за допомогою позитивних наративів: «Україна – непереможна країна», «незламний народ», «згуртована нація», «віримо ЗСУ», «віримо Залужному [командувачу збройними силами – прим. ред.]».

Україна за період великої війни стала символом боротьби за свободу та створила символи незламності. Одним із таких символів є відповідь захисника острова Зміїний «Русский военный корабль ...» на вимогу військового російського корабля здатися у полон. Фраза захисника Зміїного набула великого резонансу. «Укрпошта» навіть випустила в тираж однойменну марку.³⁸⁷ Після розгрому флагмана російського морського флоту «Москва», було також випущено поштову марку «Русский военный корабль... ВСЕ!», які мали величезний попит серед покупців.

386 2023 - стане роком звільнення всієї території України від російських загарбників. [Електронний ресурс] // Армія FM. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.armyfm.com.ua/ua/2023-%E2%80%94stane-rokom-zvillnennya-vsiyei-teritorii-ukraini-vid-rosijskih-zagarnikiv/>

387 Укрпошта випустила фінальні поштові марки серії «РУССКИЙ ВОЕННИЙ КОРАБЛЬ ...». [Електронний ресурс] // Укрпошта. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrposhta.ua/ua/news/57660-ukrposhta-vipustila-finalni-poshtovi-mar-ki-serii-russkij-vonnij-korabl->

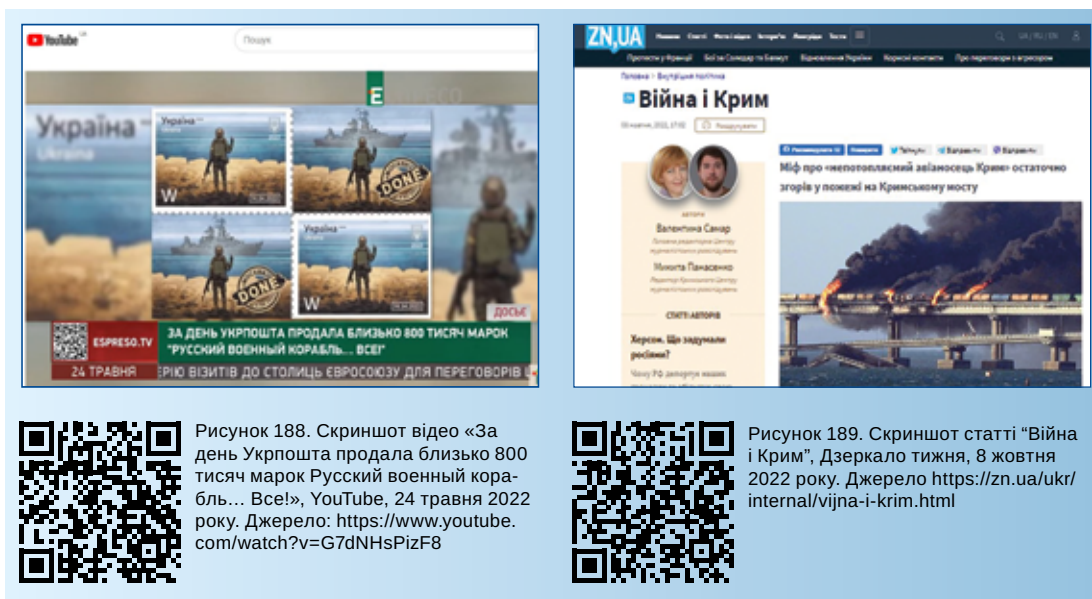

Рисунок 188. Скриншот відео «За день Укрпошта продала близько 800 тисяч марок Русский военный корабль... Все!», YouTube, 24 травня 2022 року. Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=G7dNHsPizF8>

Рисунок 189. Скриншот статті «Війна і Крим», Дзеркало тижня, 8 жовтня 2022 року. Джерело <https://zn.ua/ukr/internal/vijna-i-krim.html>

ДОВІДКА

Атаки Росії на український острів Зміїний розпочалися 24 лютого 2022 року з ракетного обстрілу крейсером «Москва» українського прикордонного гарнізону на острові із подальшим його захопленням.

30 червня 2022 року російський гарнізон було поспіхом евакуйовано з острова Зміїного, а 4 липня українські військові встановили на острові український прапор.

Вже 13 квітня 2022 року цей самий російський ракетний крейсер «Москва» було потоплено українськими військовими.

Металургійний комбінат «Азовсталь» став справжньою цитаделлю опору російським окупантам під час блокади Маріуполя, а також символом української стійкості.³⁸⁸ Слова «Міцний, як Азовсталь» набули сакрального значення для кожного українця, а захисники «Азовсталі» стали гордістю українського воїнства.

ДОВІДКА

Оборона «Азовсталі» — бойові дії, що тривали з 18 березня до 20 травня 2022 року на території маріупольського металургійного комбінату «Азовсталь» і на прилеглий до нього території, та відбувалися в рамках боїв за Маріуполь під час російського вторгнення в Україну. Тоді у підземеллі промислового гіганта опинилися тисячі людей, серед яких були цивільні, медики та майже 3 тисячі українських бійців з різних підрозділів, зокрема нацгвардійці, прикордонники, десантники, працівники СБУ та «азовці».

Бої вели Збройні Сили України з одного боку і окупаційні збройні сили РФ з іншого. Росіяни вдень і вночі атакували комбінат з неба, моря і землі; обстрілювали його та скидали чи то запалювальні снаряди, чи то фосфорні бомби, намагаючись послабити оборону українських бійців.

388 Азовсталь – нове мірило української стійкості. [Електронний ресурс] // YouTube. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=tF8oAY3hdTM>

Іншим символом єдності стало слово «паляниця».³⁸⁹ Воно стало своєрідним «паролем», за допомогою якого українці відрізняють «своїх» від «чужих» — росіянам важко правильно вимовити це слово, тому його використовували, щоб виявити російських диверсантів та російських солдат.

ДОВІДКА

Загалом, паляниця — це українська традиційна хлібина, переважно з пшеничного борошна. В Україні будь-яке свято чи обряд колись не обходились без паляниці, вона була символом гостинності, прихильності, ритуальним та обереговим знаком. Також палянницею традиційно зустрічали важливих гостей. На початку повномасштабного вторгнення російське керівництво заповняло своїх солдат, що «звільнені» від «укрофашистів» українці радо зустрічатимуть їх хлібом-сіллю. Натомість, українці дали відсіч окупантам, а слово «паляниця» замість символу гостинності стало своєрідним кодом для виявлення ворожих диверсантів: мовляв, хотіли захопити українців, але обломали об них свої зуби.

Кухонна шафка з керамічним півником, зробленим у техніці васильківської майоліки, що вцілів на стіні одного із зруйнованих будинків Бородянки після авіаудару, стала справжнім символом стійкості українців перед масовими злочинами російських окупантів.³⁹⁰

Крах міфів про непереможність російської армії, якими годували світ і росіян, відбувся у результаті серії успішних українських контратак, серед яких був і підрив на Кримському мосту.

Підтримувати дух українців також допомагають щоденні звернення Володимира Зеленського, завдяки яким українці дізнаються про новини та отримують підтвердження, що влада «на місці». Промови українського президента є простими та водночас метафоричними. Наскрізною стала метафора світла і темряви, яку він повторює з виступу до виступу, але щоразу наповнює її новим змістом. Наприклад, під час Різдвяної промови, Зеленський зазначив, що українці, можливо, зустрічатимуть свято при свічках, але не тому, що це романтично, а тому, що, швидше за все, не буде світла, додавши: «Однак, світло нашої віри не погасити».³⁹¹

Кожне щоденне звернення Президента України до народу розпочинається зі слів «Незламний народі непереможної країні»,³⁹² «Слава усім нашим героям! Слава нашому незламному народу!»,³⁹³ «Вистояти цієї зими — це відстояти все».³⁹⁴ Наратив «незламна країна» підхопили українські журналісти. Зокрема, «5 канал» започаткував спецпроект «Незламна країна»,³⁹⁵ де публікують інтерв'ю з військовими та волонтерами. У новинах більшості каналів та

389 "Кажі слово "паляниця": українець безстрашно пішов на озброєних окупантів. [Електронний ресурс] // YouTube – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=RqieD9sl4ss>

390 Історія популярності керамічного півника з Бородянки. [Електронний ресурс] // YouTube – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=JazJ-ru5tUQ>

391 Зеленський звернувся до українців у Святвечір. [Електронний ресурс] // YouTube – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=QofXC2X0UQo>

392 Звернення Зеленського до незламного народу України [Електронний ресурс] // Youtube. – 3.03.2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=qmam-tp17Tg>

393 Слава усім нашим героям! Слава нашому незламному народу! Звернення Президента. [Електронний ресурс] // Youtube. – 24.09.2022 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=dkBDYr9kKE>

394 Вистояти цієї зими – це відстояти все. Звернення Володимира Зеленського. [Електронний ресурс] // Youtube. – 04.12.2022 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=iFoVrmlkRz0&t=3s>

395 Спецпроект «Незламна країна». [Електронний ресурс] // Youtube. – 2023 – Режим доступу до <https://www.youtube.com/playlist?list=PL5eQ15vxDEVxIKHIL279bUM5Gey1ILNzO>

інформаційних агентств транслюють історії про життя³⁹⁶ та боротьбу в окупації,³⁹⁷ допомогу та згуртування,³⁹⁸ створюється соціальна реклама, що призвана об'єднати народ.³⁹⁹ В медіа з'являються дослідження,⁴⁰⁰ аналітика⁴⁰¹ та історичні розвідки⁴⁰² про природу незламності українського народу.

Вся Україна та світ спостерігали за героїчними акціями протесту херсонців у період окупації міста російськими військами.⁴⁰³ З перших днів повномасштабного вторгнення Росії в Україну Херсонщина опинилась в окупації. Не дивлячись на небезпеку, місцеві жителі виходили на мітинги з українськими прапорами, розвішували жовто-блакитні стрічки по місту та області, виступали проти псевдореферендуму за приєднання до Росії. Мітинги відбувалися щодня, і на них приходили тисячі херсонців. Проти них окупанти використали зброю, газові і світлошумові гранати, відстежували активістів та заарештовували їх.

Звільнення захоплених російськими військами населених пунктів наповнювали новинні стрічки всіх вітчизняних медіа.

В рамках Єдиного телемарафону запустили інформаційні відеоролики про міста-герої⁴⁰⁴ з історією кожного з них та про їхнє значення у становленні незалежної України та їхньої участі у воєнних діях від початку повномасштабного вторгнення. Ці сюжети свідчать про незламність і витривалість міст і їх мешканців, які на собі відчули агресію та пережили російську окупацію, але не здалися, не втратили віру у перемогу.

Наратив «Слава ЗСУ!», «Слава героям!» популяризується у всіх медіа та соціальних мережах. Наприклад, на порталі Army Inform⁴⁰⁵ викладається інформація про захисників України, їх життєві історії та перемоги армії. Наратив спрямований на посилення довіри населення до ЗСУ та його керівництва. Зокрема, у соціальних мережах поширювали флеш-моб з подякою командуючому ЗСУ В. Залужному, до якого приєдналися також українські зірки.⁴⁰⁶ Відомі медійні особистості висловлюють слова вдячності та підтримки ЗСУ, зазначаючи, що саме від українських воїнів «залежить майбутнє України», що українські воїни є «справжньою

396 Народила доньку у підвалі свого будинку під обстрілами ворога: як жили люди на окупованій Херсонщині. [Електронний ресурс] // Факти. – 30.10.2022 – Режим доступу до ресурсу: <https://health.fakty.com.ua/ua/novyny/narody-la-donku-u-pidvali-svogo-budynku-pid-obstrilamy-voroga-yak-zhyly-lyudy-na-okupovanij-hersonshhyni/>

397 Херсон: масові акції проти вторгнення російських військ. [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2022 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=nnJEASTYzZA>

398 Сергій Притула: Ми будемо далі битися, а росіяни далі будуть здихати на нашій землі. [Електронний ресурс] // Українська правда. – 12.05.2022 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/12/7345753/>

399 Великий український народ незламний та непереможний! Наша зброя - доброта, чесність, справедливість та жага до волі і незалежності. [Електронний ресурс] // Головне управління ДСНС України у Дніпропетровській області. – 24.03.2022 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/watch/?v=842174693847439>

400 Соціальна стійкість територіальних громад в умовах воєнного стану: спроможність до відновлення та розбудови: аналітичний звіт. [Електронний ресурс] // Центр соціальних досліджень Сумського державного університету. – 2022 – Режим доступу до ресурсу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90540/1/Kostenko_2022_2.pdf

401 Формула української стійкості. [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня – 17.12.2022 – Режим доступу до ресурсу: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/formula-ukrajinskoji-stijkosti.html>

402 В чому полягає таємниця непереможності й незламності Українського козацького духу. [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 30.01.2023 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2544632-v-comu-polagae-taem-nica-neperemoznosti-j-nezlamnosti-ukrainskogo-kozackogo-duhu.html>

403 "Херсон – це Україна": з такими гаслами місцеві жителі протистояли військовим РФ з перших днів в окупації. [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 30.01.2023 – Режим доступу до ресурсу: <https://suspilne.media/274538-herson-ce-ukraina-z-takimi-gaslami-miscevi-ziteli-protistoali-vijskovim-rf-z-persih-dniv-v-okupacii/>

404 Міста-герої України. [Електронний ресурс] // Youtube. – 2022 – Режим доступу до ресурсу <https://www.youtube.com/watch?v=9J0EJsqJTJ4>

405 Хто автор гаслі «Слава Україні» [Електронний ресурс] // Youtube. – 2022 – Режим доступу до ресурсу <https://armyinform.com.ua/tag/geroyam-slava/>

406 Ніна Матвієнко захотіла заміж за Залужного: головнокомандувач ЗСУ несподівано відповів [Електронний ресурс] // 24 Shiwbiz – 8/01/2023 – Режим доступу до ресурсу https://showbiz.24tv.ua/nina-matviyenko-hoche-zamizh-za-zaluzhno-go-yak-vin-vidreaguvav_n2232749

силою, стіною», а український народ довіряє їх професіоналізму, витривалості та спокою, що «країна молиться, працює та підтримує ЗСУ».⁴⁰⁷

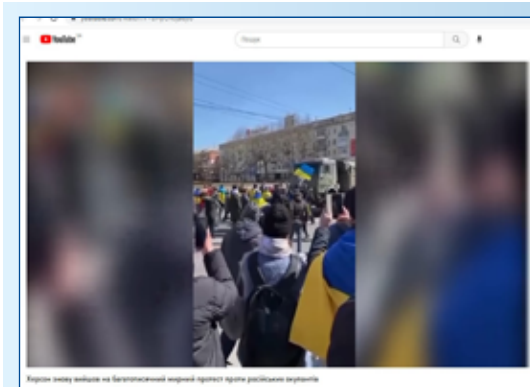

Рисунок 190. Скриншот відео "Херсон знову вийшов на багатотисячний мирний протест проти російських окупантів", OBOZREVATEL TV, 20 березня 2022 року. Джерело: <https://www.youtube.com/watch?v=DAyCN9jadyo>

Рисунок 191. Скриншот статті "Всі ми — трошки ця шафка: символ стійкості на стіні будинку у Бородянці", Суспільне, 8 квітня 2022 року. Джерело: <https://suspilne.media/226370-vsi-mi-troski-ca-safka-simvol-stijkosti-na-stini-budinku-u-borodanci/>

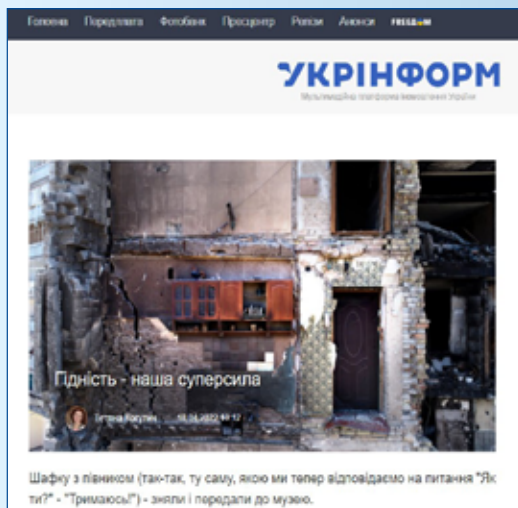

Рисунок 192. Скриншот статті "Гідність — наша суперсила", Укрінформ, 18 квітня 2022 року. Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3460354-gidnist-nasa-supersila.html>

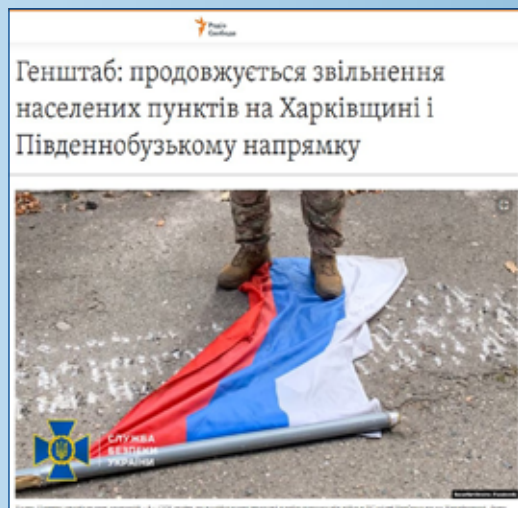

Рисунок 193. Скриншот статті "Генштаб: продовжується звільнення населених пунктів на Харківщині і Південнобузькому напрямку", Радіо Свобода, 10 вересня 2022 року. Джерело: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-henshtab-zvillennia-naselenykh-punktiv/32027802.html>

407 Українські зірки висловили подяку ЗСУ [Електронний ресурс] // Youtube. – 2022 – Режим доступу до ресурсу: https://www.youtube.com/watch?v=pkLU4_-2iLw

ДОВІДКА

У липні 2021 року Володимир Зеленський призначив головнокомандувачем ЗСУ Валерія Залужного.

Залужний пройшов усі шаблі військової служби, від командира взводу (31 людина) до командира батальйону (до 1000 людей). За свої 48 років Залужний служив у керівництві всіх чотирьох Оперативних командуваннях (ОК) Сухопутних військ ЗСУ: заступник командувача військ з бойової підготовки ОК «Схід», заступник командувача військ ОК «Південь», начальник штабу — перший заступник командувача військ ОК «Захід». Посаду командувача військ ОК «Північ» Залужний змінив на голову. Від 2014 року він воював на Донбасі, згодом очолював штаб Операції об'єднаних сил.

Валерій Залужний, Головнокомандувач Збройних сил України, має авторитет як і серед військових і цивільних українців, так і на світовому рівні за свою відкритість, бойовий досвід та повагу до звичайних бійців.

В своїх нечисленних інтерв'ю ще до початку масштабного вторгнення РФ Головнокомандувач зазначав, що ЗСУ змінилися — «совок» та радянський підхід залишився у минулому, у спільній з агресором історії, а молоді офіцери, що приходять на службу, змінять армію вже у найближчі п'ять років.

ДОВІДКА

«Совок» (похідне від російської «Советский Союз») — сленг, який використовується у критичному та саркастичному значенні по відношенню до спадщини Радянського Союзу.

Прикладами «совка» в армії є таке традиційне для радянського війська явище, як дідівщина — знущання старших солдат над новобранцями.

Однією з головних статей Головнокомандувача ЗСУ стала його спільна публікація із Першим заступником голови парламентського комітету з питань нацбезпеки, оборони і розвідки Михайлом Забродським про те, як можуть надалі розвиватися події в контексті широкомасштабного російського вторгнення.⁴⁰⁸ В матеріалі йдеться про те, що «засоби ураження Збройних сил України мають досяжність майже в 20 разів меншу, ніж засоби противника». Вирішити цю проблему можуть лише партнери України, надавши їй «системи озброєння або певні найменування боєприпасів із відповідною дальністю дії». У протилежному випадку — «ця війна може тривати роками».

408 Перспективи забезпечення воєнної кампанії 2023 року: український погляд. [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2022 – Режим доступу до ресурсу <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3566162-ak-zabezpeciti-voennu-kampaniu-u-2023-roci-ukrainskij-poglad.html>

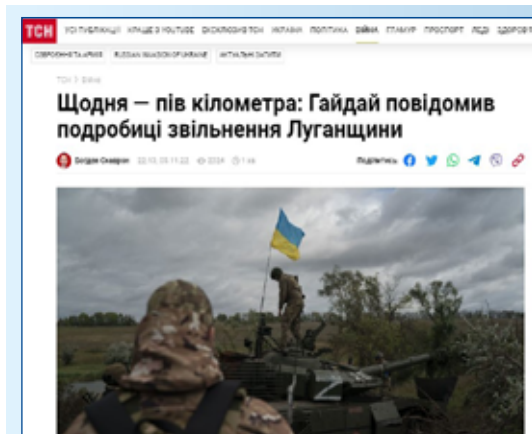

Рисунок 194. Скриншот статті "Щодня — півкілометра: Гайдай повідомив подробиці звільнення Луганщини", ТСН, 5 листопада 2022 року. Джерело: <https://tsn.ua/ato/schodnya-piv-kilometra-gayday-povidomiv-podrobici-zvilnennya-luganschini-2195596.html>

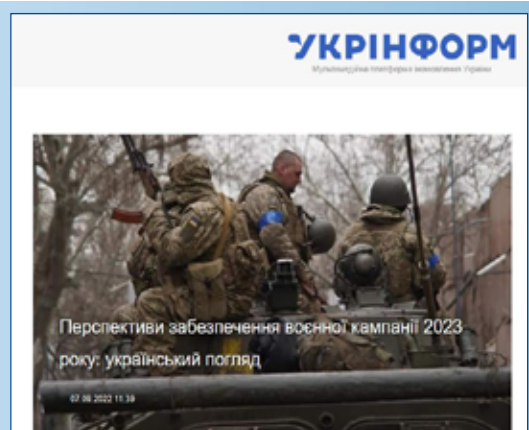

Рисунок 195. Скриншот статті "Перспективи забезпечення воєнної кампанії 2023 року: український погляд", Укрінформ, 7 вересня 2022 року. Джерело: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3566162-ak-zabezpeciti-voennu-kampaniu-u-2023-roci-ukrainskij-poglad.html>

Цей текст вийшов напередодні засідання контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн», тому експерти вважають, що метою статті було переконати союзників в ефективності України на полі бою, а також заохочення їх до поставок потужнішої зброї.⁴⁰⁹

Війна в Україні триває вже 11-й місяць. Росіяни захопили частину українських земель та намагаються їх утримати, стирають з лиця землі населені пункти, знищують об'єкти енергетики й не полишають спроб деморалізувати населення. Попри це все, Україна вистояла та продовжує свою боротьбу на полі бою, дипломатичному, економічному та інформаційному фронтах.

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Таким чином, наративи, які поширюються у вітчизняних медіа протягом останніх років, змінюють свою направленість у бік «суб'єктності» України. Тобто, якщо до 2014 року наративи про Україну в більшості своїй формувалися під впливом зовнішніх чинників, то з початком війни Росії проти України українські наративи починають виходити із власного, внутрішнього контексту і намагаються впливати на образ Росії. Сьогодні Україні вдається частково перехопити на себе ініціативу у формуванні власного образу як у внутрішньому, так і у зовнішньому медіапросторі. Більш того, активна інформаційна кампанія, чітка міжнародна позиція та внутрішньодержавне згуртування дозволяють впливати на формування образу Росії на міжнародній арені.

409 Війна буде на території Росії? Експерти пояснюють статтю Залужного і Забродського. [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2022 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/stattia-zaluzhnyi-zabrodskiy-viy-na/32024032.html>

ПІСЛЯМОВА

Наратив може бути засобом інтерпретації чи конструювання загальної картини минулого, теперішнього та майбутнього, з метою формування бажаної моделі поведінки та шаблонів мислення індивідів та соціальних груп. Розглянуті нами наративи про Україну, що розповсюджувались західними, російськими та вітчизняними медіа формували образ нашої держави і серед пересічних громадян різних країн, і серед тих, хто приймає рішення.

Початково, після здобуття незалежності, Україна сприймалася західними країнами через наративи та смисли, конструйовані і трансльовані Росією, адже Росія вважалася «головним гравцем» на геополітичному просторі колишнього СРСР. Цікаво прослідкувати еволюцію російських наративів про Україну: від наративів про «один народ» чи «братерство слов'янських народів» до відверто ксенофобських меседжів про «державу, що не відбулася», «укрофашистів», націю, що «ніколи не існувала і не існує» та «керований Заходом київський режим».

Можна виокремити декілька визначних подій, які вплинули на формування таких наративів. Зокрема, це здобуття Незалежності (1991), ядерне роззброєння та підписання «Будапештського меморандуму» (1994), Помаранчева революція (2004), «Харківські угоди» (2010), Революція Гідності (2013-2014), російсько-українська війна (2014 та 2022 рр.). Світові події також мали вплив на кристалізацію російської пропаганди, особливо проблеми в ЄС, Brexit, розширення НАТО на схід, посилення Китаю тощо.

На Заході образ України як держави, для якої характерним є «ядерний націоналізм» і яка заважає розвитку і без того складних відносин між РФ та США, був характерним у 1990-ті роки. Україну продовжували сприйматися як колишню частину СРСР та буферну зону між Європою та Росією. Ситуація змінилася у 2004 році після Помаранчевої революції, коли світова спільнота побачила Україну в іншому світлі — як державу, яка хоче змінюватися та готова боротися за демократію. Проте, неефективна політика, скандали та суперечки всередині країни знову погіршили імідж країни, особливо після приходу до влади кремлівського ставленника В. Януковича. Його діяльність призвела до того, що Україну стали сприймати як корумповану державу, де політики зловживають владою і у прийнятті рішень перебувають під сильним впливом Росії.

Початок агресії РФ проти України у 2014 році, анексія Криму та захоплення частини території українського Донбасу, повномасштабна війна, що почалася 24 лютого 2022 року та консолідація українського суспільства навколо цих складних історичних викликів сформували у світових медіа новий образ українців як сильної, волелюбної нації, які відстоює цінності всього демократичного світу.

Примітно, що Україні нарешті вдалося не тільки впливати на формування наративів про себе, але й наративів про РФ, що є важливим інструментом перемоги на надважливому інформаційному фронті.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

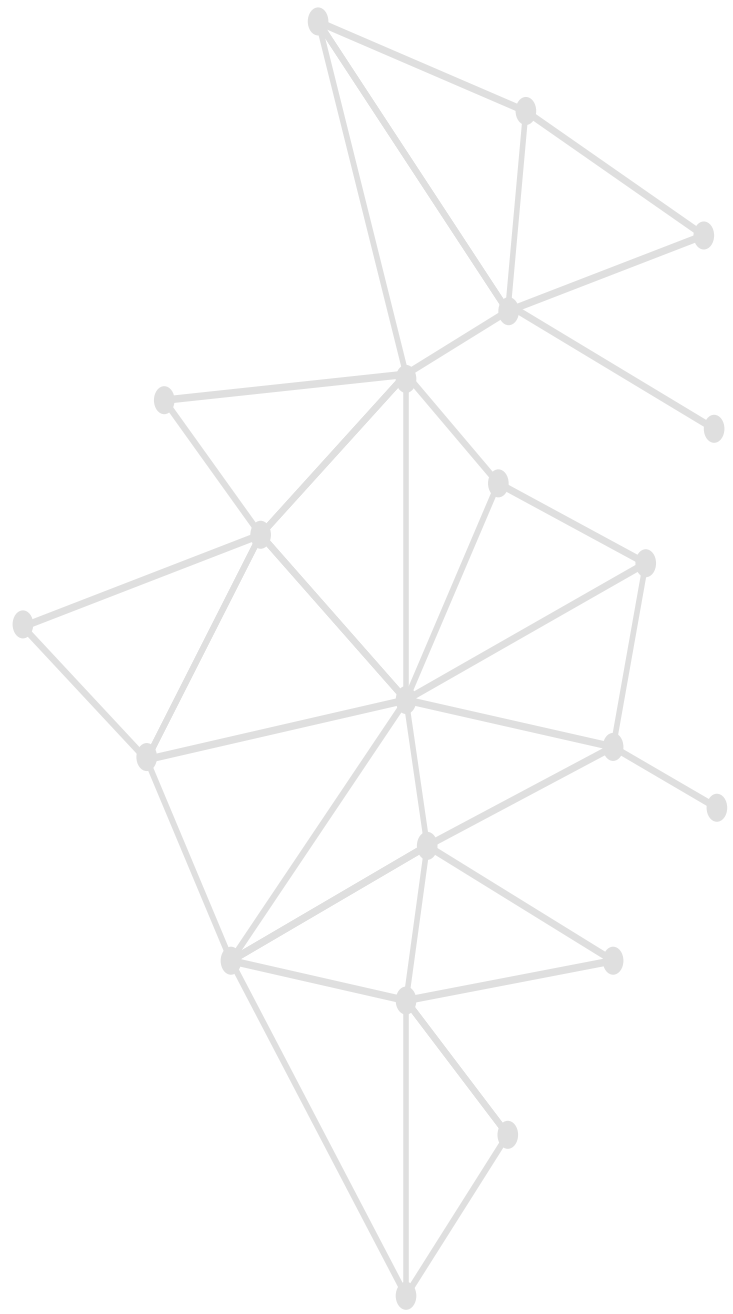
Олена Давліканова — докторка філософії (PhD), проєктна координаторка Представництва Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні, доцентка кафедри МЕВ Сумського державного університету.

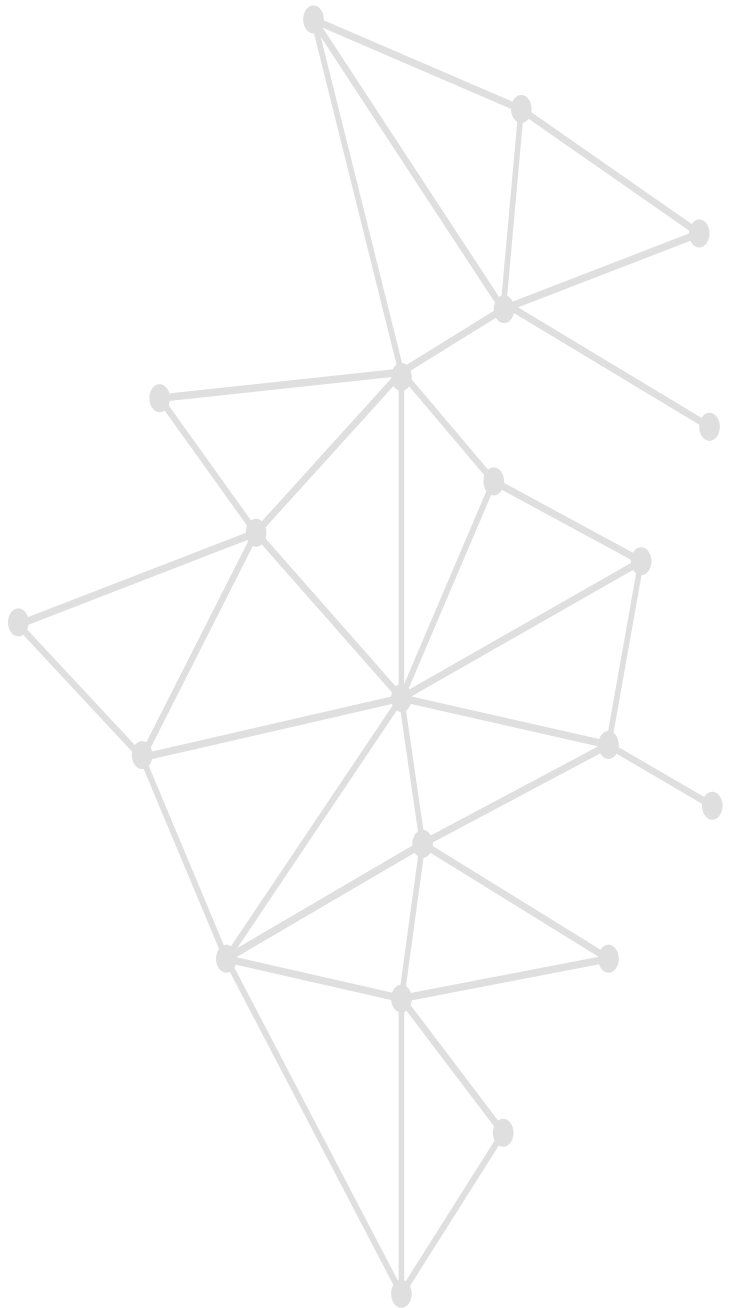
Андріана Костенко — докторка політичних наук, професорка, керівниця Центру соціальних досліджень Сумського державного університету.

Андрій Лебідь — доктор філософських наук, професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету.

Микола Назаров — кандидат політичних наук, керівник Центру досліджень регіональної безпеки Сумського державного університету.

Марина Осюхіна — начальниця медіа-центру Сумського державного університету, керівниця громадської організації «Молодіжна медіаспілка» (ММС).

У звіті на обкладинці використано ілюстрацію з <https://www.shutterstock.com/>.

Погляди, оцінки і думки, висловлені в цьому аналітичному звіті, не обов'язково відображають погляди Фонду імені Фрідріха Еберта.

Використання тексту цього аналітичного звіту та / або його уривків, а також інших матеріалів і публікацій, виданих Фондом імені Фрідріха Еберта, у комерційних цілях без офіційного дозволу заборонено.

